

PÁZMÁNY

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar

Tanulmányok 47.

SCHANDA BALÁZS

KERESZTÉNY KULTÚRA
ÁLLAM ÉS EGYHÁZ
VALLÁSSZABADSÁG

*Tanulmányok a vallásszabadság
és az állami egyházjog köréből*

PÁZMÁNY PRESS

SCHANDA BALÁZS

Keresztény kultúra – állam és egyház – vallásszabadság

Tanulmányok a vallásszabadság és az állami egyházjog köréből

A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARÁNAK
KÖNYVEI

TANULMÁNYOK 47.

Sorozatszerkesztő: *Szabó István*

SCHANDA BALÁZS

**KERESZTÉNY KULTÚRA
ÁLLAM ÉS EGYHÁZ
VALLÁSSZABADSÁG**

*Tanulmányok a vallásszabadság
és az állami egyházjog köréből*

PÁZMÁNY PRESS

Budapest

2022

© Szerző, 2022
© PPKE JÁK, 2022

ISSN 2061-7240
ISBN 978-963-308-428-1

Kiadja:
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kara
1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30.
www.jak.ppke.hu

Felelős kiadó: Dr. Szabó István dékán

Teljes nyomdai előkészítés: Szakaliné Szeder Andrea

Készült a PPKE Egyetemi Nyomdájában
Felelős vezető: Ulrich-Hesz Margit

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
Az Állami egyházjog fogalma és jellegzetességei	11
1. Az állami egyházjog fogalma	11
2. Az állami egyházjog sajátosságai	13
3. Az állami egyházjog forrásai	14
3.1. Állami jogforrások	14
3.2. Megállapodások az Apostoli Szentszékkal	14
3.3. Megállapodások más vallási közösségekkel	16
Állami egyházjogi modellek Európában – konvergencia és különbségek	25
1. Az államegyházi modell	27
2. A radikális elválasztás	28
3. A kapcsolódó modell.....	29
4. Az együttműködő elválasztás	31
5. Konvergáló tendenciák	33
A magyar állami egyházjog jellegzetességei	35
1. Az egyéni jogvédelem kiemelt szerepe	35
2. Könnyű intézményesülés lehetősége	37
3. Következetes intézményes elválasztás	38
4. Az egyházi önállóság védelme.....	39
5. Együttműködés a közjó szolgálatában	41
6. Megállapodások kiegészítő jellege	42
7. Konfliktuskerülés	46
8. Következtetés: a magyar állami egyházjog modellje.....	49
A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága	51
1. A gondolat szabadságának fogalma	51
2. A lelkiismeret szabadságának fogalma	52
3. A vallásszabadság fogalma.....	53
4. A vallásszabadság részjogosítványai	55
4.1. A meggyőződés szabad megválasztása vagy elfogadása.....	56

4.2. A vallásszabadság pozitív és negatív oldala.....	58
4.3. Kultuszsabadság	59
4.4. A meggyőződés kinyilvánítása egyéb módon.....	61
4.5. A vallás gyakorlásának joga	64
4.6. A vallási meggyőződés tanításának joga.....	67
4.7. A hátrányos megkülönböztetés tilalma.....	67
A gondolat-, lelkiismeret és vallásszabadság védelmének	
nemzetközi intézményei	69
1. A vallásszabadság ENSZ-dokumentumokban	69
2. A vallásszabadság az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatában	72
3. A védett jog tartalma	74
3.1. A gondolat és a lelkiismeret szabadsága	74
3.2. A vallásszabadság.....	76
3.3. Korlátozások	101
Irodalom.....	103
Vallási közösségek.....	105
1. Vallási közösségek a magyar jogban 1895–2011	105
2. A vallási közösségek fogalma	107
2.1. Bevett egyházak	107
2.2. Vallási egyesületek – bejegyzett és nyilvántartásba vett egyházak	110
3. Az egyházi autonómia.....	111
4. Az állam és a vallási közösségek viszonya.....	116
4.1. Különvált működés	116
4.2. Együttműködés	116
5. Az állam semlegességének kérdése	117
6. Az állam és egyház elválasztott/különvált működése a jogrendszerben	122
Magyarország keresztény kultúrájának alkotmányos védelme	129
1. A keresztény örökség a Nemzeti hitvallásban	129
2. A keresztény kultúra védelmének parancsa	133
2.1. Államcél – Sollen?.....	135
2.2. A fennálló értékrend védelme – Sein?	136
2.3. A keresztény kultúra és a keresztény hit viszonya	137
3. A semlegesség kérdése	138
4. Következtetés	140
5. Kiegészítés: a keresztény értékrend és a nevelés	140
Néhány állami egyházjogi szempont a házasság intézményével kapcsolatban ..	147
1. Jogalkotót érő hatások a házasság alanyi körének kiterjesztésére.....	148
2. Az egyházi házasság szerepe a világi jogban	151

3. Az egyházi házasságkötés állami elismerésének kérdése Magyarországon....	154
4. Következtetés	157
Az egyházi kárpótlás néhány kérdése	159
1. A törvényi szabályozás – 1991	159
2. A gyakorlat próbája.....	162
3. A szabályozás korrekciója – 1997	163
4. Néhány értékelő megjegyzés	165
Az adóhányad-irányítás mint a vallási közösségek támogatásának módja.	
Néhány megjegyzés az 1%-os rendszer két évtizednyi tapasztalatáról.....	167
1. Az adóhányad-irányítási rendszer alapja.....	167
2. Ki? Mit? Kinek?	170
3. Adatok	171
4. Aktuális kérdések	173
A vallás és a vallási tisztelet tárgyának védelme a magyar jogban	179
1. Hagyományos jogrendszerek – Isten védelme	179
2. A vallási meggyőződés büntetőjogi védelme.....	181
3. A vallási meggyőződés magánjogi védelme	183
4. A szabad vallásgyakorlás védelme	186
5. A jog határai.....	188
A vallás szabad gyakorlásának joga sajátos élethelyzetekben. A vallási közösségek működése a büntetés-végrehajtási intézetekben	191
1. Vallásgyakorlás az egészségügyi és a szociális intézményekben.....	191
2. Tábori Lelkészi Szolgálat	192
3. Vallásgyakorlás a büntetés-végrehajtási intézményekben	195
A vasárnap védelme. Néhány alapjogi szempont	201
1. Szabad vallásgyakorlás.....	201
2. Felekezeti ünnepek	204
3. Szabad vasárnap	205
4. Következtetések.....	207
A közösségi vallásgyakorlás szabadsága járvány idején	209
1. A COVID-19 járvány Magyarországon.....	209
2. Általános szabályok – vallási mentességek	211
3. A gyakorlat sokszínűsége	213
4. Szolgálat	216
5. Összegzés.....	217

ELŐSZÓ

Az állami egyházjog hagyományosan stabil jogterület, szerencsésebb esetben hosszú évszázadok során szervesen fejlődő jogintézményekkel, általánosan elfogadott kompromisszumokkal. Bár a szerves, a konfliktusokat feloldó jogfejlődés Magyarországon a huszadik században megszakadt, az 1990-et követő évtizedekben kialakult új magyar állami egyházjog a folyamatos változások mellett is konszenzusra törekvő, világosan megfogalmazható elvek mentén alakuló joganyagként írható le, melynek jellegadó vonásai mára jól meghatározhatóak. A vallásszabadság, mint alapvető jog diszkriminációmentes elismerése mellett a vallási közösségek szerepvállalása a közfeladatok ellátásában fokozatosan egyre nagyobb szerepet kapott, és napjainkra a meghatározó felekezetek és az állam között a közfeladatok ellátásában sokrétű együttműködés alakult ki. Mégse a humán közszolgáltatás terén sok jogi kérdést is felvető egyházi szerepvállalás jelenti az állam és vallási szféra viszonyának központi kérdését, hanem sokkal inkább az a tény, hogy a társadalom értékválasztásainak, a kultúra jellegének meghatározásában a vallás és az egyházak szerepe megkerülhetetlen.

Közel tíz év telt el legutóbbi, a magyar állami egyházjogot tankönyvként áttekintő kötetem megjelenése óta (Állami egyházjog. Vallásszabadság és vallási közösségek a mai magyar jogban, Szent István Társulat, 2012). A jelen kötetben olvasható tanulmányok a vallásszabadság intézményvédelmi kérdéseinek széles körét érintik. A jog és a jogász alapvető feladata a társadalom békéjének szolgálata. Ehhez kíván hozzájárulni a vallásszabadság, az állam-egyház viszony, valamint Magyarország keresztény kultúrája alkotmányos védelmének elemzése is.

SCHANDA Balázs

AZ ÁLLAMI EGYHÁZJOG FOGALMA ÉS JELLEGZETESSÉGEI*

Az állami egyházjog az egyházjog és a vallásszabadság mint alapjog határterületén elhelyezkedő joganyag. Az állami egyházjog forrásai döntően a vallási közösségekre vonatkozó állami jogforrások, azonban sok jogrendszerben sajátos helyet foglalnak el a vallási közösségekkel kötött megállapodások. Az állami egyházjog hangsúlyos törekvése, hogy a vallásszabadság érvényesülése számára olyan keretet alakítson ki, mely a társadalom vallási békéjét biztosítja. Az állami egyházjog tárgyalja a vallási közösségek és az állam viszonyában felmerülő közös ügyeket.

1. Az állami egyházjog fogalma

Az állami egyházjog fogalma több szempontból magyarázatra szorul: a jelenleg meghatározó terminológia szerint nem egyházjogról van szó, hanem a világi jog azon részéről, amely a vallásszabadság (a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága) garanciarendszerét – különösen az alapjog közösségi-intézményes vonatkozásait, azaz az egyházak és az állam viszonyrendszerét – alkotja. Az állami egyházjog nem jogág, hanem a jogágak széles körének sajátos szempontú metszete. Az állami egyházjog határait igen nehéz meghúzni, hiszen ide tartoznak a legkülönfélébb jogágakban elhelyezkedő normák, melyek összességükben adják a vallásszabadság érvényesülésének feltételrendszerét. Ilyenformán az állami egyházjog a jogágak hagyományos felosztásában az alkotmányjoghoz áll a legközelebb. A XIX. századi német jogirodalomból származó kifejezés

---

* A kézirat korábbi változata megjelent: SCHANDA Balázs: Állami egyházjog. In: JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. (Egyházjog rovat, rovatszerkesztő: SZUROMI Szabolcs) Budapest, HVG-ORAC, 2020. <http://ijoten.hu/szocikk/allami-egyhazjog>

(*Staatskirchenrecht*)¹ mellett ma gyakran a „vallásjog” (*Religionsrecht*)² fogalmat használják. Az állami egyházjog művelése leginkább német nyelvterületen és Dél-Európa latin nyelvű országaiban vívott ki magának tekintélyt és helyet a jogi oktatásban, gyakran kánonjogi kurzusok mellett (*diritto ecclesiastico, derecho eclesiástico*). Az egyetemek mellett az állami egyházjog jelentős műhelyei a különböző egyházak által fenntartott intézetek is. Más területeken a vallás és jog emberi jogi, történeti és kulturális szempontú megközelítése dominál, így ma sok egyetemen találhatunk a közép-európai állami egyházjoghoz némileg hasonló témákat tárgyaló kurzusokat (*law and religion*). A jogterület legjelentősebb szakmai szervezetei is a jog és vallás kapcsolatára utaló megnevezéseket használnak.³

Megjegyzendő, hogy a protestáns egyházjogtudomány általában ma is egyházjognak nevezi az állami egyházjogot is,⁴ különbséget téve belső egyházjog (a „felekezeti egyházjog”, azaz a kánonjog, a belső szervezeti szabályok) és külső egyházjog (állami egyházjog) között, azonban a katolikus kánonjogtudomány ma a kánonjog és az egyházjog fogalma között nem tesz különbséget.

Ahogy arra Ádám Antal rámutat, állami egyházjogról szólhatunk mint tudományágról, mint felsőoktatási tananyagról, mint meghatározott tárgyú vagy vonatkozású jogszabálycsoportról, esetleg mint jogágazatról, azaz e jogszabályok által biztosított, sajátos tárgyú és tartalmú alanyi jogosultságok összességéről. Ugyanakkor nem jogágról van szó: a jogszabálycsoport irányultságát közös alapelvek határozzák meg, azonban a jogi normák szabályozási tárgyai nem viselnek magukon közös vonásokat, és az állami egyházjog körébe sorolható jogszabályok által biztosított jogosultságokban és előírt kötelezettségekben nem találhatók más jogosultság- és kötelezettségcsoportoktól eltérő közös tartalmi elemek. Azaz „az állami egyházjog jelentős alkotmányi értékek által áthatott, egymással szoros funkcionális összefüggésben álló, de eltérő jogágazati jegyeket is viselő rendelkezéseknek rendszerbe foglalt összessége.”⁵ Szathmáry Béla megközelítése szerint az állam által egyházként elismert szervezetekre vonat-

¹ A fogalom Robert von Mohl (1799–1875) német államjogász szóalkotása. Dietrich PRISON: Die geschichtlichen Wurzeln des deutschen Staatskirchenrechts. In: Dietrich PRISON (Hrsg.): *Gesammelte Beiträge zum Kirchenrecht und Staatskirchenrecht*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2008. 193., 200.

² Alexander HOLLERBACH: Staatskirchenrecht oder Religionsrecht? *Kirche und Recht*, 1997. 1

³ Így mindenekelőtt az *International Consortium for Law and Religion Studies* (ICLARS).

⁴ BOLERATZKY Lóránd: *A magyar evangélikus egyházjog alapjai és jogforrásai I*. Budapest, Ordass Lajos Baráti Kör, 1991. 119.

⁵ ÁDÁM Antal: Az állami egyházjog fogalma, jellemzői és problémái Magyarországon. *Magyar Közigazgatás*, 2000/9. 539., 540–541.

kozó jogágazat az állami egyházjog, míg a vallásjog az állami egyházjog mellett magában foglalhatná a vallásszabadság egyéni vagy más, közösségi formában történő gyakorlására vonatkozó (egyébként alkotmányjogi) normákat.⁶ Ez a megközelítés nem veszi figyelembe a fogalom eredeti németországi kialakulását és a német–osztrák terminológiai vitákat. Boleratzky Lóránd szerint

„[á]llami egyházjogon mindazoknak az államtól eredő jogi normáknak (törvényeknek, rendeleteknek és szerződéseknak) az összességét értjük, amelyek a vallásfelekezeteknek az államhoz való viszonyát, egymás-
közti és másokkal való kapcsolatát, valamint az egyes emberek és jogi személyek jogi helyzetét a hit, a lelkiismeret és a világnézet szempont-
jából érintik.”⁷

Erdő Péter tömör, de átfogó megfogalmazása szerint az állami egyházjog tárgya az egyházakra és vallási közösségekre vonatkozó állami jog.⁸

2. Az állami egyházjog sajátosságai

Sok országban az állami egyházjog jellemző jegye a joganyag nagyfokú történelmi kötöttsége; az gyakran több évszázados kompromisszumokat tükröz. A magyar állami egyházjog ebben a tekintetben sajátos, hiszen 1990-ben nemcsak a diktatúra vallásszabadságot sértő szabályozásával szakított a jogalkotó, de a történelmi hagyományok figyelembe vételétől is tartózkodott.

Míg a vallásszabadság a versengő jogok és alkotmányos értékek között keresi az egyensúlyt, az állami egyházjog megközelítése inkább intézményes, azaz inkább a különböző vallási közösségek egymáshoz és az államhoz való viszonyának rendezését tárgyalja. A vallásfelekezetek közötti paritás, sajátosságaikat figyelembe vevő egyenlőségre törekvés gyakran jellemzi az állami egyházjogot.

Az állami egyházjogra különösen jellemző a kompromisszumkeresés: a közjó magától értetődő érdeke a társadalmi béke biztosítása. Bár a vallási – vagy vallási vonatkozású – feszültségek nem egyformán élesek minden korban, történelmi tapasztalat, hogy a konfliktusok megelőzésének költsége alacso-

⁶ SZATHMÁRY Béla: Az állami egyházjog fogalma. *Magyar Jog*, 2006/6. 342–349.

⁷ BOLERATZKY i. m. 50.

⁸ ERDŐ Péter: Egyházi jogtudomány. In *Magyar Katolikus Lexikon*. <http://lexikon.katolikus.hu/E/egy%C3%A1zi%20jogtudom%C3%A1ny.html>

nyabb, mint kezelésüké, gyógyításuké. Más szempontból azzal szembesülünk, hogy a kulturális identitás kérdése egyre égetőbben merül fel, és a társadalom kohéziója számára is alapvető kérdéssé válik – a kultúra pedig alapvetően vallási gyökerű, illetve a vallási hagyományhoz való viszony is meghatározza. A vallási kérdések így a szekuláris társadalmi környezetben is felértékelődhetnek.

3. Az állami egyházjog forrásai

3.1. Állami jogforrások

Az állami egyházjog az egyházakra és vallási közösségekre vonatkozó állami jogot vizsgálja, így forrásai az állami jogforrások, a jogforrási rendszer kidolgozott általános elvei és intézményei alapján. A kérdést érintő nemzetközi egyezmények és a belső jog mellett az állami egyházjog sajátos forrását jelentetik a kétoldalú megállapodások, melyeket az állam egyes vallási közösségekkel köt.

3.2. Megállapodások az Apostoli Szentszékkel

Az egyházakkal kötött megállapodások között sajátos helyet foglalnak el az Apostoli Szentszékkel mint a nemzetközi jog sajátos alanyával kötött megállapodások, melyeket a magyar jog az Alaptörvény Q) cikke értelmében „vállalt nemzetközi kötelezettségnek” tekint. Jelenleg Magyarország és az Apostoli Szentszék között három megállapodás van hatályban.

Ezek sorában az elsőt 1990. február 9-én írták alá, azaz a *lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény* elfogadását követően, azonban még az új törvény kihirdetése előtt. Ez a megállapodás rendelkezett a →diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról, valamint rögzítette, hogy „az egyházat érintő kérdések alapvetően rendezettek Magyarországon”, és a „kölsönös érdeklődésre számottartó egyedi kérdéseket, amelyek kétoldalú megegyezést kívánnak, a Felek a jövőben közös megállapodás útján oldják meg”.⁹ Bár a rendszerváltozással járó kodifikációs hullám igen sok „kölsönös érdeklődésre számottartó” kérdést vetett föl, a kormányzat ezekben nem kereste meg a Szentszékét, hanem az egyoldalú törvényhozás útját választotta, mint

⁹ Megállapodás a Magyar Köztársaság és a Szentszék között. Sorszám nélkül. *Magyar Közlöny*, 1990/35. (1990. április 23.), 755.

a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről, a közoktatásról, valamint a felsőoktatásról szóló törvények esetében.

A „Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában”¹⁰ 1994. január 10-én született megállapodás: itt olyan intézményt kellett létrehozni, amelynek felállítására a katolikus egyházjog szerint kizárólag a Szentszéknek van joga. Miután a sorkötelezettség békeidőben megszűnt, a Határőrség pedig beolvadt a Rendőrség szervezetébe, a megváltozott körülményekre tekintettel a felek 2008. december 8-án memorandumban értelmezték az eredeti megállapodást (elkerülve ezzel a megállapodás módosítását).¹¹

Tárgyi súlyát tekintve a legjelentősebb a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról 1997. június 20-án, Rómában – a magyar fél kérésére – ünnepélyes formában aláírt megállapodás.¹² Ez utóbbi szerződést az Országgyűlés (→parlament) határozati formában megerősítette,¹³ majd törvénnyel is kihirdetésre került.¹⁴ A megállapodás alapvetően már meglévő kedvezményeket rögzített, valamint az egyház beleegyezését jelentette néhány törvénymódosításhoz. A megállapodás végrehajtására a felek több ízben vegyesbizottságot állítottak fel, hogy az a változó állami jogszabályok keretei között is érvényesüljön. E megállapodást módosították a felek 2013.

¹⁰ Megállapodás, amely létrejött egy felől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában. 1994/19. számú Nemzetközi Szerződés a honvédelmi minisztertől. *Magyar Közlöny*, 1994/82. (1994. augusztus 12.), 2829–2830; A Szentszék részéről: *Acta Apostolicae Sedis*, 86. (1994) 574.

¹¹ Kihirdette: 290/2008. (XII. 9.) Korm. rendelet egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában 1994. január 10-én aláírt megállapodás, valamint az egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában 1994. január 10-én aláírt megállapodás értelmezését célzó memorandum egységes szerkezetbe foglalt kihirdetéséről.

¹² ERDŐ Péter: Megállapodás az Apostoli Szentszék és a Magyar Köztársaság között. *Távlatok*, 1997/35–36, 349–355.

¹³ A Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdéssel 1997. június 20-án aláírt Megállapodás megerősítéséről szóló 109/1997. (XII. 8.) OGY határozat.

¹⁴ A Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdéssel 1997. június 20-án, Vatikánvárosban aláírt Megállapodás kihirdetéséről szóló 1999. évi LXX. törvény.

október 21-én aláírt megállapodásukkal, amit az Országgyűlés rövid időn belül ki is hirdetett.¹⁵

3.3. Megállapodások más vallási közösségekkel

Nehezebb kérdést jelent a más egyházakkal kötött megállapodások jogforrási minősítése. Miután 1997. június 20-án a Vatikánvárosban aláírták az Apostoli Szentzsék és a Magyar Köztársaság megállapodását a Katolikus Egyház hitéleti és közcélú tevékenységének támogatásáról, az Országgyűlés elfogadta az egyházfinanszírozási törvényt, mely a többi egyház számára is megnyitotta a Szentzsékkal kötött megállapodás által kidolgozott¹⁶ járadékkonstrukció lehetőségét. A Kormányt részben a felekezeti paritás, részben egy konkrét jogszabály végrehajtása vezette arra, hogy több egyházzal szerződést kössön.¹⁷

1998-ban öt egyház élt a felkínált lehetőséggel. Figyelemreméltó, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyházzal¹⁸ és a Magyarországi Református Egyházzal¹⁹ kötött megállapodások a vagyoni alkun messzemenően túlmutató kérdéseket is fölöllelnek, míg a Magyarországi Baptista Egyházzal²⁰ és a Budai Szerb Ortodox Egyházmegyével²¹ kötött megállapodások preambuluma tartalmaz a vagyoni kérdésekhez nem kapcsolódó, elvi jellegű megállapításokat. A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségével (Mazsihisz) 1998. október

¹⁵ Az egyfelől Magyarország, másfelől az Apostoli Szentzsék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdéstről szóló 1997. június 20-án aláírt Megállapodás módosításáról szóló Megállapodás kihirdetéséről szóló 2013. évi CCIX. törvény.

¹⁶ Az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. tv. 3. §.

¹⁷ Így a tábori lelkészi szolgálat felállítását megelőzően, valamint az egyházi ingatlanigények járadékalappá alakítása tárgyában.

¹⁸ 1998. december 7., közzétette: 1056/1999. (V. 26.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Evangélikus Egyház között 1998. december 7-én létrejött Megállapodás közzétételéről.

¹⁹ 1998. december 8., közzétette: 1057/1999. (V. 26.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Református Egyház között 1998. december 8-án létrejött Megállapodás közzétételéről.

²⁰ 1998. december 10., közzétette: 1044/2001. (IV. 20.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Baptista Egyház között 1998. december 10-én aláírt megállapodás közzétételéről.

²¹ 1998. december 9., közzétette: 1043/2001. (IV. 20.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya és a Budai Szerb Ortodox Egyházmegye között 1998. december 9-én aláírt megállapodás közzétételéről.

1-én kötött megállapodás kizárólag a törvény által felkínált járadék folyósítására vonatkozott.²² 2000. december 21-én azonban a Kormány újabb megállapodást kötött a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségével: ez a megállapodás kizárólag elvi tételeket, kölcsönös szándéknyilatkozatokat tartalmaz, egyetlen részlete mögött sincs törvényi kényszer.²³ Azaz míg az Evangélikus és a Református Egyházzal kötött megállapodások az ingatlanigény járadékra váltása alkalmával jöttek létre, és a konkrét rendelkezések mellett tartalmaznak átfogó elvi tételeket, a Mazsihisz második megállapodása csak elvi tételeket tartalmaz, melyek a korábbi száraz járadékmegállapodásból kimaradtak. Több mint egy évtizeddel a protestáns egyházakkal kötött megállapodások után a Kormány és a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia között is megállapodás jött létre a járadékkiegészítésről.²⁴ E megállapodásokkal a vallási közösségek és a Kormány közötti megállapodások új szintje jött létre. A *lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. CCVI. törvény* (Ehtv.) 2018. évi módosítása nyomán a bevett egyházakkal addig kötött megállapodásokat az Országgyűlés elismeri és tiszteletben tartja (34. §).

A magyarországi megállapodások a járadékkonstrukció törvény által szabályozott megállapításán túlmenően érdemben nem rendeznek olyan kérdéseket, melyek által az érintett egyházak a törvényileg egyébként elismert jogaikon kívül további jogokat, privilégiumokat kapnának. A Mazsihisszel kötött megállapodás kitér ugyan a holokauszt áldozatainak emlékére és az antiszemitizmusra, rögzítve a felek elkötelezettségét a méltó megemlékezésre, negatív és tudománytalan nézetek visszaszorítására, a megállapodás jellegéből fakadóan konkrétumokat e kérdésekben sem rögzítettek a felek. Úgy tűnik, hogy a hazai körülmények között alapvetően az egyrangúság, a partnerség szimbolikus kifejezésének és a jobbiztonság erősítésének igényei vezettek a megállapodásokhoz, és a feleket nem jogalkotási szándék vezette.

A megállapodások – a Szentszékkal kötöttel szemben – értelmezési záradékot nem tartalmaznak. A Szentszékkal kötött megállapodás a körülmények gyökeres megváltozása esetén irányozza elő a megállapodás új körülményekhez

²² 1998. október 1., közzétette: 1058/1999. (V. 28.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége között 1998. október 1-jén létrejött Megállapodás közzétételéről.

²³ 2000. december 21, közzétette: 1045/2001. (IV. 20.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége között 2000. december 21-én aláírt megállapodás közzétételéről.

²⁴ 2010. december 27., közzétette: 1313/2010. (XII. 27.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia közötti Megállapodásról.

igazításáról indított tárgyalásokat. Az Evangélikus és a Református Egyházzal kötött megállapodások azt rögzítik, hogy „a Megállapodás módosítására vagy megszüntetésére csak írásba foglalt közös megegyezéssel kerülhet sor”. Ezen szerződések módosítását tehát elvben olyan esetekben is kezdeményezni lehet, ha nem következett be „gyökeres változás” a körülményekben. A megegyezéssel szerződés módosítás vagy megszüntetés nyilvánvalóan feltételezi azt, hogy ehhez tárgyalások vezetnek. A megállapodásokat kormányhatározatok hirdették ki. Bár a szerződések szövege a normativitás igényével született, maga a közzétételről rendelkező határozat egyedi és nem normatív jellegű. Így a megállapodásokat kihirdető határozatok – még kevésbé maguk a megállapodások – nem minősülnek közjogi szervezetszabályozó eszköznek, azaz nem lehetnek normakontroll tárgyai, így alkotmányossági vizsgálatuk normakontroll eljárásban kizárt.²⁵

Az egyházak és a végrehajtó hatalom természetesen a legkülönbözőbb esetekben szerződéses kapcsolatba kerülhetnek, nemcsak polgári jogi, de közjogi téren is. Erre szolgálhatnak példaként a közoktatási megállapodások vagy a hitéleti felsőoktatási intézmények finanszírozott helyeinek számáról kötött megállapodások, az egyházi ingatlanok átvételével vagy a legkülönbözőbb állami támogatásokkal kapcsolatos szerződések, így például a kistelepüléseken szolgálatot teljesítő lelkipásztorok jövedelempótlékáról szóló megállapodások.²⁶ Ezen szerződések minősítése, elhelyezése nem okoz problémát, az egyházak – más jogalanyokhoz hasonlóan – a közigazgatással szerződéses kapcsolatba is kerülnek. A megállapodások konkrét elemei (így a járadékkal kapcsolatos rendelkezések) nyilvánvalóan peresíthetők. Míg az Apostoli Szentszék és a magyar állam szerződéseinek jogi értékelése nem vet fel rendszertani kérdéseket,

²⁵ 647/B/2008. AB határozat, ABH 2008, 3354, <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/915AB5E3E418433DC1257ADA005286D1?OpenDocument>.

²⁶ 1138/2001. (XII. 26.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya, valamint a Magyar Katolikus Egyház, a Magyarországi Református Egyház és a Magyarországi Evangélikus Egyház között az 5000 lakosnál kisebb településeken szolgálatot teljesítő egyházi személyek jövedelempótlékáról szóló megállapodások megkötéséről; 1039/2002. (IV. 19.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya, valamint a Magyarországi Baptista Egyház, a Magyarországi Unitárius Egyház, az Evangéliumi Pünkösdi Közösség, a Konstantinápolyi Egyetemes Patriarchátus Magyarországi Orthodox Exarchátusa, a Budai Szerb Ortodox Egyházmegye és a Magyarországi Román Ortodox Egyház között az 5000 lakosnál kisebb településeken szolgálatot teljesítő egyházi személyek jövedelempótlékáról szóló megállapodások megkötéséről; 1140/2001. (XII. 26.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége között a teljes egészében lezárt zsidó temetők vallási előírásokat és kegyeleti szempontokat tiszteletben tartó fenntartásának, nem zsidó hitközségek tulajdonában álló lezárt zsidó temető fenntartásának, és – kivételesen – használatban lévő zsidó temető felújításának támogatásáról szóló megállapodás megkötéséről.

hiszen ezek nyilvánvalóan nemzetközi szerződések, az egyéb felekezetekkel kötött „alapszerződésekbe” foglalt elvi tételek jogi jellege tisztázatlan. Ilyen elvi jellegű tétel például, hogy az adott egyház „hitelvi szerint gondoskodik hitéleti tevékenységének körében istentiszteletek, vallási cselekmények és szertartások végzéséről”, vagy hogy a Kormány „elfogadja és nagyra értékeli” egy egyház részvételét közéleti feladatok ellátásában. A Református Egyházzal és a Mazsihisszel kötött megállapodások elsősorban hangsúlyos elismerést tartalmaznak, mely szerint az adott egyház „önkormányzattal rendelkező jogi személy, amely saját szervezete tekintetében egyházi törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalommal rendelkezik”, és gondoskodik a vallásgyakorlás „hitéleti és ebből fakadó közszolgálati és közéleti tevékenységének ellátásáról”. Ez az elismerés nyilvánvalóan nem konstitutív jellegű. A megállapodások az adott egyház tekintetében megismételik az *1990. évi IV. törvény* 16. § (1) bekezdését, mely szerint a Kormány az egyház „felügyeletére, irányítására szervet nem hoz létre”. E két megállapodás ezután deklaratív módon rögzíti, hogy az adott egyházak milyen hitéleti, közszolgálati, közéleti és társadalmi feladatokat látnak el, majd rögzítik ezek állam általi anyagi támogatásának feltételeit. Megállapítható, hogy a megállapodások egyik egyház számára sem határoznak meg olyan jogokat, melyeket az Alaptörvény (korábban az Alkotmány) és a vonatkozó jogszabályok ne biztosítanának. Az egyházak minden tekintetben szabad működése tehát szerződéses megerősítést nyer, és a Kormány a megállapodásokkal jelzi, hogy nemcsak tudomásul veszi, de sajátos módon üdvözli is azt aényt, hogy az adott egyházak működnek. A megállapodások inkább deklaratív, és nem konstitutív megállapításokat tesznek.

Az Ehtv. az állam és a vallási közösségek között kötött megállapodások tekintetében új szemléletet képvisel, ezzel is a közjó érdekében történő együttműködést hangsúlyozva. Ennek az együttműködésnek adhat kifejezést és keretet egy-egy megállapodás. Ebbe a körbe tartozik az is, ha az állami szerv bármely jogi személyiséggel rendelkező vallási közösséggel valamely tevékenységre, például egy konkrét intézmény fenntartására köt megállapodást. Ugyanakkor a törvény kifejezetten lehetővé teszi azt is, hogy a

„kiemelkedő jelentőségű közcélú tevékenységeket szervezettségük, társadalmi támogatottságuk, történelmi és társadalmi szerepük, valamint ilyen tevékenységek ellátása során szerzett tapasztalataik alapján hosszú távon ellátni képes és kész, jogi személyiséggel rendelkező vallási közösségekkel kérelmükre – határozatlan időre – átfogó együttműködési megállapodást [átfogó megállapodást] kössön” [9. § (2) bekezdés].

Nyilvántartásba vett egyházzal legfeljebb tíz évre, bejegyzett egyházzal legfeljebb 15 évre köthető megállapodás közcélú tevékenység ellátására, valamint hitéleti tevékenység támogatására [9/D. § (5) bekezdés, 9/F. § (1) bekezdés]. A bevett egyházkénti elismerés egyik útja, hogy a bejegyzett egyház és az állam között átfogó megállapodás jön létre, melyet az Országgyűlés – az Ehtv. bevett egyházakat felsoroló mellékletének kiegészítése mellett – törvénnyel kihirdet.

A Magyarországi Református Egyház és a Kormány között 2017. október 4-én született átfogó megállapodás, mellyel a 1998-ban kötött megállapodást megújították. Az új, átfogó megállapodást kormányhatározat mellékleteként tették közzé.²⁷ A Magyarországi Evangélikus Egyház és a Kormány közötti átfogó új megállapodást 2020. március 17-én írták alá.²⁸ 2020. július 24-én a Hit Gyülekezete és a Magyarország Kormánya között megállapodás is aláírásra került.²⁹

Az Ehtv. szemlélete nagy hangsúlyt helyez a vallási közösségekkel kötött megállapodásokra. Míg az egy-egy részletkérdés, például egy közszolgáltatási szerződés jól körülhatárolható, és a vallási közösségeken kívül más szolgáltatókkal is létrejöhetnek hasonló szerződések, a bevett egyházakkal kötött átfogó megállapodások jogforrási jellege tisztázást igényel.

A megállapodások jogi értékével kapcsolatban a következő nézetek képzelhetők el:

- Létezik olyan álláspont, mely szerint a megállapodásokat közjogi szerződésnek tekinthetjük, hiszen az állam nyilván nem a magánjog alanyaként vált szerződő félle, a megállapodások semmiképpen sem polgári jogi szerződések. Ez azt is jelenti, hogy a megállapodások megsértése esetén a felek nem fordulhatnak polgári jogi igényrel a rendes bírósághoz. Ugyanakkor a közjogi szerződések elmélete és gyakorlata a magyar jogban még kialakulatlan, legfőképpen pedig hiányoznak azok a fórumok és eljárások, melyek a közjogi szerződések megsértése esetén eljárhatnának. Ebben a vonatkozásban tehát nem önmagukban az egyházakkal kötött megállapodások vetnek fel kérdéseket, hanem

²⁷ 1821/2017. (XI. 9.) Korm. határozat Magyarország Kormánya és a Magyarországi Református Egyház közötti Megállapodás megújításáról és az azzal összefüggő feladatokról.

²⁸ 1212/2020. (V. 12.) Korm. határozat Magyarország Kormánya és a Magyarországi Evangélikus Egyház közötti Megállapodás megújításáról és az azzal összefüggő feladatokról.

²⁹ 1552/2020. (VIII. 25.) Korm. határozat Magyarország Kormánya és a Hit Gyülekezete közötti, az egyház közfeladat-ellátásáról, társadalmi és közéleti tevékenységéről és az azzal összefüggő feladatokról.

- az a hiány mutatkozik meg, hogy sem az elmélet, sem a jogalkotás nem tisztázta még a közjogi szerződések normativitásának kérdését.
- Más megközelítés szerint a Kormány jogilag nem értékelhető, politikai kontraktusairól van szó. A megállapodások eszerint politikai jellegűek, és a mindenkori Kormány politikai felelősséggel tartozik betartásukért. E megközelítéssel szemben felvethető, hogy a felek szándéka kétségekívül jogi kötőerővel bíró megállapodás megkötése volt, azaz nem politikai deklarációt kívántak tenni.
  - Szintén lehetséges megközelítés, hogy olyan sajátos megállapodásokról van szó, melyeket az állam a felekezeti paritás elvéből fakadóan a Katolikus Egyházzal kötött megállapodásokkal hasonlóan kezel. Természetesen a felekezetek paritásos kezelése belső alkotmányjogi követelmény, és ez semmiképpen sem emeli mintegy nemzetközi rangra a megállapodásokat. Így csak az állam önkorlátozása lesz az, ami hasonló tiszteletet biztosít e megállapodásoknak, mint az Apostoli Szentszékekkel kötötteknek. Mindezek alapján az átfogó megállapodásokat sajátos, *sui generis* jogforrásnak tekinthetjük.

A Katolikus Egyház esetében azok a megállapodások, melyeket a Kormány a Magyar Katolikus Püspöki Konferenciával, illetve kifejezetten a Magyar Katolikus Egyház képviseleti szervével köt, nem az Apostoli Szentszékekkel, hanem a más magyarországi bevett egyházakkal kötött megállapodások jogi sorsát osztják. Az, hogy a különböző egyházak szerződésai egymástól eltérő jogi jelleget öltenek, nem sérti a felekezetek jogegyenlőségét, hanem „éppen az állammal és saját valóságuknak megfelelő kapcsolattartásra adhat egyenlő esélyt számukra.”³⁰

A megállapodások egyenrangú, de nem egyenjogú felek között jöttek létre. Bár mindkét fél vállalt kötelezettségeket és önkorlátozásokat, valójában csak az állami félnek áll módjában ellenlépéseket foganatosítani az egyházi fél ellen. Aligha valószínű, hogy egy egyház állam elleni szankcióként ne tartana istentiszteletet, ha a Kormány a megállapodásban foglaltak ellenére olyan jogszabály megalkotását kezdeményezné vagy támogatná, mely az egyházi személyeket vagy az egyházi tevékenységet megillető jelenleg hatályos törvényi kedvezményeket szűkítené.

³⁰ ERDŐ Péter: Állam és egyház elválasztásának rendszere és a kétoldalú megállapodások. In EGYED Albertné (szerk.): *Magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek 1995–96*. Budapest, Művelődési és Közoktatási Minisztérium, 1996. 220., 222.

Az egyházakkal való kapcsolatok (a felek egyenjogúságát kifejező) szerződéses rögzítése a német állami egyházjogra különösen jellemző.³¹ Az uralkodó megközelítések szerint mind a Szentszékkal, mind az evangélikus egyházakkal kötött szerződések valós, a feleket kötő szerződések. Az utóbbiakat ma már nem közigazgatási szerződéseknek tekintik (és így a törvényhozó nem írhatja szabadon felül őket), azonban jelzik azt a meghatározó különbséget, hogy az evangélikus szerződések nem a nemzetközi szférához tartoznak. A szerződéseket törvénnyel erősítik meg, vagy közzéteszik. A megállapodások rendeltetése, hogy az alkotmányos rend egyik meghatározó területét, mely az állam és a közjogi testületi jogalanyisággal rendelkező egyház közös felelősségi körébe tartozik, tartósan és közösen szabályozzák. A szerződések kötelező ereje abból fakad, hogy a felek az elválasztás ellenére a dolog természetéből fakadóan létező közös ügyekben érintkeznek és jogilag is összehangolják működésüket. Ennek alapja az egyházak önállósága, amit az alkotmány is elismer.³² Tartományi szinten kisebb egyházakkal és az Izraelita Hitközséggel is kötöttek átfogó megállapodások, és tisztán technikai jellegű szerződésekre is van példa.

A konkordatárius jog analógiájára a felekezeti paritásra törekvő szabályozás Spanyolországban és Olaszországban is kialakította a vallási közösségek és az állam közötti megállapodások rendszerét. Spanyolországban három átfogó megállapodást kötött az állam a nem katolikus felekezetekkel: az evangélikus (protestáns) egyházak szövetségével, a zsidó közösségek szövetségével és a spanyolországi iszlám bizottsággal jött létre átfogó megállapodás.³³ A megállapodások alapvetően nem a fennálló törvényi körülményeket ismétlik meg, hanem sajátos jogokat biztosítanak a vallási kisebbségek tagjai számára. Jogi megítélésüket az határozza meg, hogy a megállapodásokat törvényi formában megerősítették és kihirdették. Az uralkodó nézetek szerint a megállapodások tulajdonképpen a vonatkozó törvényekhez adott előzetes hozzájárulásnak tekintendők, azaz formálisan a(z egyoldalú) törvény, tartalmilag a megállapodás az elsődleges: a törvények előzetes megállapodás alapján születtek meg, és ezeket az állam tiszteletben tartja.³⁴

³¹ Joseph LISTL (Hrsg.): *Die Konkordate und Kirchenverträge in der Bundesrepublik Deutschland*. Berlin, Duncker & Humblot, 1987.

³² Alexander HOLLERBACH: Die vertraglichen Grundlagen des Staatskirchenrechts. In: Joseph LISTL – Dietrich PIRSON (Hrsg.): *Handbuch des Staatskirchenrechts der Bundesrepublik Deutschland I*. Berlin, Duncker & Humblot, 1994. 253–287., különösen: 272–275.

³³ Alberto DE LA HERA – Rosa María MARTÍNEZ DE CODES (ed.): *Spanish legislation on religious affairs*. Madrid, Ministerio de Justicia, 1998.

³⁴ Pedro LOMBARDÍA – Juan RONÉS: Fuentes del derecho eclesiástico español. In: Javier Ferrer ORTIZ (ed.): *Derecho eclesiástico del estado español*. Pamplona, Ediciones Universidad de

Olaszországban külön törvények szabályozzák számos felekezet és az állam viszonyát. Ezen törvények az alkotmány 8. cikkének (3) bekezdése alapján megállapodásokra épülnek, azaz a törvényhozás – formailag szuverén módon eljárva – alkot törvényt, a megállapodásban foglalt tartalommal. Ilyen megállapodás, majd törvény született az állam és a Heted Napi Adventista Egyház, az olaszországi zsidó közösség, az evangéliumi baptista szövetség és számos más felekezet viszonyáról. A megállapodások egyaránt tartalmaznak felekezetspecifikus elemeket, de olyanokat is, melyeket általános törvények is rendezhettek volna.³⁵ Tárgyalás eredményeként született törvényekről van szó, melyek módosításához új megállapodás szükséges.

Azon európai országok gyakorlatát szemlélve, melyekben az egyházakkal kötött megállapodások jellemzőek, megállapítható, hogy ezek egyfelől az adott vallási közösség jogait szabályozzák (részben megismételve alkotmányos elveket), másfelől kitérnek azon kivételes szabályok biztosítására is, melyek az adott közösség számára lényegesek. A sajátos (jellemzően kisebbségi) igények befogadása tehát megállapodások útján történik. Így például Berlin, Olaszország vagy Spanyolország elismeri a zsidó közösség tagjai számára a zsidó vallási ünnepeket ünnepnapként, valamint az érintett felekezetek számára a szombatot vagy a pénteket mint munkaszüneti vagy tanításmentes napot. A latin országokban mindezekén túl sajátos, a felekezeti házasságjogot érintő rendelkezésekkel is találkozhatunk.

Navarra, ⁴1996. 103.; SZUROMI Szabolcs Anzelm: A vallásszabadság érvényesülése a spanyol jogban az állami egyházjogot érintő jogszabályok és nemzetközi megállapodások alapján. *Kánonjog*, 2002. 29–48.; SZUROMI Szabolcs Anzelm: A vallásszabadság érvényesülése a spanyol állami egyházjogban a 2002 utáni jogalkotás tükrében. In: CSEHI Zoltán – KOLTAY András – LANDI Balázs – POGÁCSÁS Anett (szerk.): *(Lex Cathedra et Praxis. Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából.* Budapest, Pázmány Press, 2014. 515–539.

³⁵ Silvio FERRARI: State and Church in Italy. In: Gerhard ROBBERS (ed.): *State and Church in the European Union.* Baden-Baden, Nomos, ²2005. 214.

ÁLLAMI EGYHÁZJOGI MODELLEK EURÓPÁBAN – KONVERGENCIA ÉS KÜLÖNBÖZŐSÉGEK*

Az Állam és az egyházak viszonya minden európai országban másként alakult. E sokféleség védelmében született meg az Unióban az Amszterdami Szerződéshez csatolt nyilatkozat 1997-ben, mely szerint: „Az Európai Unió tiszteletben tartja és nem változtatja meg az egyházak és vallási egyesületek vagy közösségek tagállamokban meglévő státuszát. Az Európai Unió hasonlóan tiszteletben tarja a filozófiai és nem-vallási szervezetek státuszát is.” Az állami egyházjogot¹ nagymértékben az egyes államok felekezeti-történelmi viszonyai alakították – e hagyományok megváltoztatására nem törekedhet az Unió. A Konvent e nyilatkozatot beemelte volna az alkotmányos szerződésbe. Az egyházügyi szakasz az alkotmányszerződés kudarca után is figyelemre méltó karriert futott be: a Lisszaboni Szerződés értelmében az Európai Közösséget létrehozó szerződés helyébe lépő „Szerződés az Európai Unió működéséről” 16C. cikként lépett hatályba. Természetesen az Unió minden tagállama az Európai Emberi Jogi Egyezménynek (a továbbiakban: Egyezmény) is tagja, azaz a nemzeti különbségek az emberi jogok általános tisztelete és közös értelmezése keretei között érvényesülhetnek.

Ahogy az Unió, úgy az Európa Tanács és az Egyezmény létrehozatala sem számolt a vallásügyek egységesítésével: a Bizottság a Bíróság vallásszabadsággal kapcsolatos gyakorlatának megélénkülése előtt már állást foglalt amellett, hogy

---

* A kézirat korábbi változata megjelent: SCHANDA Balázs: Állam és egyház viszonyának európai modelljei. In: CSINK Lőránt – SCHANDA Balázs (szerk.): *Összehasonlító módszer az alkotmányjogban*. Budapest, Pázmány Press, 2017. 407–422.; Uő: Állami egyházjogi modellek Európában – konvergencia és különbségek. *Magyar Tudomány*, 180. évf., 2019/6. 813–821.

¹ ÁDÁM Antal: Az állami egyházjog fogalma, jellemzői és problémái Magyarországon. *Magyar Közigazgatás*, 2000/9. 539–551.

„az államegyházi rendszer önmagában nem jelentheti az Egyezmény 9. cikkének megsértését. Ellenkezőleg, számos szerződő államban ilyen rendszer létezik, illetve létezett, amikor az Egyezményt megalkották és csatlakoztak hozzá. Mindazonáltal, az államegyházi rendszernek, ahhoz, hogy a 9. cikkel összeegyeztethető legyen, az egyén vallásszabadságát sajátos biztosítékokkal kell védenie.” (Darby kontra Svédország, 1990. október 23-i ítélet).

Az Egyezményhez fenntartások nélkül csatlakoztak olyan országok, ahol az állam és az egyházak között szigorú elválasztás érvényesült, és olyanok, ahol az államegyháziság fennmaradt, olyan országok, ahol a közoktatás rendszere erősen szekularizált (így Franciaország), és olyanok, ahol az állami iskolákban is erős és intézményes a vallási-egyházi jelenlét (így Olaszország, vagy a német nyelvterület jelentős része), de olyanok is, ahol az oktatási rendszer döntően egyházi intézményekre épül (így Írország), olyanok, ahol a házasságjog teljesen világi, és olyanok, ahol az egyházi házasságkötés és az egyházi szervek házassággal kapcsolatos érvénytelenséget megállapító döntéseit is elismeri az állam.

Nézőpont kérdése, hogy az állam-egyház viszony egy közös európai modelljéről beszélünk-e, melynek alapelve a semlegesség, és csak részletszabályai eltérőek,² vagy a vallási közösségek jogállása, az oktatásügy, a finanszírozás, a házasságjog és egyéb kérdések eltérő szabályozása alapján mégis elismerjük, hogy különböző európai modellek érvényesülnek,³ melyek azonban sok szempontból konvergenciát mutatnak. A modellekben való gondolkodás az áttekintést akkor is jól szolgálja, ha szem előtt tartjuk, hogy nem vegytiszta megoldásokról van szó. A vallásszabadság felételezi az állam semlegességét, még ha az állam világnézeti semlegességével kapcsolatban is sokféle megközelítés létezhet.⁴ A kommunista rendszerek megszűnése óta Európa valamennyi állama alapvetően világnézeti semlegesnek tekinthető. A vitathatatlan konvergencia ellenére alapvető irányultságukat tekintve négy modell különíthető el Európában, melyek néhány indikátor mentén jellegzetes különbségeket mutatnak.

² Silvio FERRARI: Az új bor és a régi hordó. *Beszélő*, 1. évf, 1996/4. 58–64.

³ Joseph LISTL: Grundmodelle einer möglichen Zuordnung von Kirche und Staat. In: Joseph LISTL – Hubert MÜLLER – Heribert SCHMITZ (Hrsg.): *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*. Regensburg, Verlag Pustet, 1983. 1037–1049.; SCHANDA Balázs: Az állam és az egyház viszonyának lehetséges modelljei. *Társadalmi Szemle*, 1995/5. 35–43.

⁴ PACZOLAY Péter: Állam és egyház viszonya az amerikai alkotmányban. *Világosság*, 36. évf., 1995/4. 53–63.

1. Az államegyházi modell

Az államegyházi berendezkedés valamennyi érintett európai országban történelmi örökség, és nem az elmúlt évtizedek terméke. Forrása tehát nem az ezekre az államokra – Anglia kivételével – jellemző nagyfokú felekezeti egység, hanem csupán a hagyományokat tisztelő, szerves fejlődés.

Észak-Európa protestáns államai (az Egyesült Királyságban Anglia és Skócia, ezen túl Dánia, Finnország és 2000-ig Svédország, illetve 2012-ig Norvégia) megőrizték az *államegyházi* berendezkedést. Ezen államok világnézetileg semlegesnek tekinthetők, mivel az individuális vallásszabadságot hatékonyan biztosítják, és a kisebbségi felekezetek tevékenységét az államegyházzal szemben sem korlátozzák: ha azonosulnak is egy vallással vagy egyházzal, abszolút toleranciát gyakorolnak a többi felekezet irányába. Finnországban az ortodox kisebbség egyháza második államegyháznak minősül. Görögország alkotmánya „uralkodó” vallásként ismeri el az ortodox egyházat. Itt az állam a vallási kisebbségekkel szemben is védi az uralkodó vallást, tiltva a prozelitizmust, és előjogokat biztosítva az államegyház számára. A görög államegyházi modell – szemben az észak-európai államok megoldásaival – erősen feszegeti a semlegesség kereteit, amit a viszonylag nagyobb számú, az Egyezmény 9. cikkét érintő strasbourgi ítélet is jelez.

Az egyes konkrét kérdések megoldásait az adott ország történelme határozza meg, a házasságjog, a finanszírozás, az oktatásügy szemléletes indikátora lehet a modelleknek. Az államegyházi berendezkedést őrző országokban az állam – ha a polgári alternatíva lehetőségét meg is teremti – elismeri az egyházi házasságkötés érvényességét. A gyakorlatilag teljes, közvetlen költségvetési finanszírozás Görögországban és Norvégiában maradt fenn, míg a többi skandináv országban a jövedelemadóhoz vagy a jövedelemhez kapcsolt, állami segítséggel behajtott egyházi adó az egyház működésének fő gazdasági alapja. Az anglikán egyház működésének fő anyagi alapja az egyház – szekularizációval soha nem érintett – vagyona. Mivel mind az iskolai vallásoktatás, mind az állami felsőoktatás keretében végzett hittudományi/vallástudományi képzés általában fennmaradt, az önálló egyházi oktatási intézmények jelentősége csekélyebb. Az elmúlt évtizedek során Észak-Európában a felekezeti hitoktatás helyét fokozatosan „objektív vallásismeret” váltotta fel. Az összefonódással járó intézmények gyakorlati jelentősége, így például a törvényhozó vagy a végrehajtó hatalom hozzájárulásának jelentősége az egyházi állások betöltéséhez, a liturgikus iratokban történő módosításokhoz vagy egyházi rendelkezések

érvényességéhez az elmúlt évtizedekben jelentősen csökkent, de a mai napig nem szűnt meg teljesen.

Az államegyház privilegizált jellegéhez való ragaszkodás, az összefonódások által, éppen az államegyház szabadságának korlátozásával is járhat, ugyanakkor e modell természeténél fogva fokozatosan alkalmazkodik a változó társadalmi valósághoz. Más vallások vagy felekezetek általában nem igénylik és nem kifogásolják az államegyház előjogait – mint pl. a brit felsőházi tagságot, melyet az anglikán egyház 26 érseke és püspöke élvez.

2. A radikális elválasztás

Az állam és az egyház radikális elválasztására először Európán kívül, de nyilván európai eszmék és történelmi tapasztalatok hatására, az Amerikai Egyesült Államok Alkotmányának 1791 évi, 1. kiegészítése által került sor: az „Alapító Atyák” – a bevándorlók Óvilágban üldözött felekezeti kisebbségeként szerzett tapasztalatai alapján – a vallásszabadság biztosítékát látták az egyház intézményesítettségének tilalmában. E tilalom eredetileg – egészen az Alkotmány 1868. évi 14. kiegészítéséig – csak a szövetségi törvényhozót kötelezte, így nem érintette a több tagállamban kialakult államegyházi berendezkedést. Utóbb ebből az alkotmányi tételből építette föl a Legfelső Bíróság az „elválasztás falát” (*wall of separation*), melynek gyakorlati tartalma abban áll, hogy állam vagy állami szerv – a vallás szabadságának megóvása végett – nem részesíthet támogatásban semmilyen vallást. Ugyanakkor az állami életet körülveszik a vallási jelképek, a vallásos jellegű eskün és állami szervek működéséhez kapcsolódó imádságokon, fohászokon túl, de gyakran vallásos jelleget ölt a hazafiság kifejeződése is. Az elmúlt évtizedekben az „elválasztás fala” talán alacsonyabbá vált, így mára az Amerikai Egyesült Államok sokrétű közvetett támogatásban részesíti a vallási közösségeket, illetve intézményeiket (pl. átfogó adókedvezmények formájában vagy az egyházi iskolák közvetett támogatásával). Mindenesre az intézményesítés tilalmával és a vallásszabadsággal kapcsolatos jogi helyzet korántsem egyértelmű, amit jól mutat az is, hogy ezek az ügyek a Legfelső Bíróságon általában 5:4-es többséggel dőlnek el, és így a gyakorlat gyakran változik.⁵

Az Egyesült Államokkal szemben Franciaországban – a forradalmat követő évszázad egyházpolitikai kísérletezése és harcai után – a XX. század elején

⁵ PACZOLAY (1995) i. m.

végrehajtott radikális elválasztás indítéka alapvetően antiklerikális és általában katolikusellenes feltevéseken alapult. Az eredeti cél nem a semleges állam megteremtése volt, hanem a közélet, különösen az oktatás teljes laicizálása, az egyházi befolyás megszüntetése, magánszférába szorítása. Így a vallási közösségeket a francia állam 1905 óta csak kultuszegyesületekként ismeri el. A de Gaulle-korszak óta azonban Franciaország is támogatja az egyházi oktatást, illetve egy sor eredetileg egyházellenes intézkedés, így pl. a templom- és plébániaépületek századelőn történt államosítása mára az egyháztámogatás indirekt formájává alakult át, ugyanis az épületek fenntartási költségeit így döntően közpénzekből biztosítják. Az állami közoktatás világnézetileg közömbös jellegének ellenhatásaként az egyházak átfogó iskolahálózatot építettek ki és tartanak fenn, világi képzést is végző egyetemeket is beleértve. Megjegyzendő, hogy a laicista modellt az I. világháború után Franciaországhoz (vissza-)csatolt Elzász-Lotaringiára nem terjesztették ki, hanem a Napóleon által 1801-ben kötött konkordátum hatályát elismerve az elismert vallások rendszerét intézményesítették. A tengerentúli francia megyék pedig egyáltalán nem követték az elválasztás rendszerét.

A radikális szeparáció eredeti indíttatása és eredménye az egyház magánszférába szorítása volt, ami együtt jár az egyházakkal való állami együttműködés kerülésével is. Ennek kockázata, hogy a semleges állam közömbös állammá válik és a vallási meggyőződés megjelenítésére az állam nem hagy megfelelő teret, az ilyen igényekkel nem rendelkezőket óhatatlanul privilegizált helyzetbe hozva. A francia államfelfogás ma már szervesen, a nemzeti identitást is meghatározó módon kötődik az elválasztás laicista értelmezéséhez. Ugyanakkor a laicista állam kevés megértést mutat a hagyományostól eltérő vallási jelenségek felé, így nemcsak a muszlim lakosság integrációja jár több feszültséggel, mint más európai államokban, de a „szekták elleni harcot” is tárcaközi bizottság koordinálja 1998 óta.⁶

3. A kapcsolódó modell

Közép-Európa német nyelvű államaiban, Németországban, Ausztriában (és Svájc német nyelvű kantonjainak egy részében) az államegyháziság és a radikális elválasztás között átmenetet megvalósító modell fejlődött ki, melyet gyakran „koordinációs” modelliként határoznak meg. Az állam és az egyház viszonyát a kapcsolódás szóval lehet leginkább jellemezni. A modell sarokköveit egyfelől

⁶ Ld. <http://www.derives-sectes.gouv.fr> (2018. február 28.)

az államegyháziság tagadása, másfelől az elválasztás helyett a bevett egyházakkal való együttműködés hangsúlyozása jellemzi. Az irodalom többsége arra az álláspontra helyezkedik, hogy bár a német állam semleges és világi, az alkotmányozó nem döntött az elválasztás mellett, azaz az államegyház alkotmányi tilalmából csak az intézményes összefonódás tilalma következik.⁷ Közép-Európa német nyelvű államaiban a közjogi jogállást élvező népegyházakkal az állam sok területen együttműködik és „kulturális felelősségének” keretében támogatja őket, szem előtt tartva a történelmi folytonosságot és lehetőség szerint megőrizve a korábbi korszakok intézményeit és megoldásait. Az állam előzékenyen viszonyul polgárai vallási igényeihez, az egyházak önállóságát cizellált jogi megoldásokkal védve, így az állami egyetemekre integrált teológiai felsőoktatás esetében, vagy az egyháztagság állami nyilvántartásakor.

A XIX. század végén lezajlott németországi kultúrharc nyomán az állami és az egyházi házasságjog teljesen elvált egymástól. A történelmi vallási közösségek, de a normatív feltételek teljesítése esetén az egyéb vallási közösségek is közjogi testületi jogállással rendelkeznek, ezzel is megkülönböztetve őket az egyesületi jellegű szervezetektől. Németországban és Svájc kantonjainak többségében az állam a skandináv államokhoz hasonlóan segítséget nyújt az egyházfinanszírozáshoz a közjogi jogállással rendelkező egyházak államilag nyilvántartott híveiktől járó adójának behajtásával. Ausztriában az egyházi hozzájárulás begyűjtését az egyház maga végzi, azonban az állam polgári jogi igénynek ismeri el ezt. A kötelező iskolai vallásoktatás tiszteletben tartja az egyén negatív vallásszabadságát, azaz a vallásoktatás kötelező az adott felekezethez tartozó tankötelesek számára, azonban gondviselőjük kérésére – illetve bizonyos életkor után saját döntésük alapján – ez alól mentesülhetnek. Az egyházi jelenlét magától értetődő, bevett és intézményesült a közszolgálati tömegtájékoztatástól az egészségügyi etikai bizottságokig, az óvodai hálózattól az idősgondozásig. Átfogó szociális és egészségügyi intézményrendszerének köszönhetően az állam után az evangélikus és a katolikus egyházak Németország legnagyobb munkaadói, összesen 1,2 millió alkalmazottal.

A kapcsolódó modell történeti meghatározottsága szintén igen erős: nem az elmúlt évtizedek alkotmányfejlődésének terméke. Jól példázza ezt a tényt az, hogy a II. világháború utáni német alkotmányozás nem vállalta föl az egyházügy újraszabályozását, hanem a Bonni Alaptörvény inkorporálta a Weimari Birodalmi Alkotmány egyházügyi rendelkezéseit, illetve a korábbi korszakok

⁷ Alexander HOLLERBACH: Grundlagen des Staatskirchenrechts. In: Josef ISENSEE – Paul KIRCHHOF (Hrsg.): *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. VI. k. Heidelberg, C. F. Müller Verlag, 2001. 471–555.

egyházügyi törvényhozása és megállapodásai (így a birodalmi vagy a porosz konkordátum) alapjaiban érintetlenül maradtak. Az elmúlt évtizedekben erősödő kihívások, mint a fokozódó szekularizáció, a német újraegyesülés és a rohamosan növekedő muzulmán közösség vallásjogi integrációja megkérdőjelezi a rendszer jelenlegi formában való fenntarthatóságát, ugyanakkor figyelemre méltó a német modell közép-európai kisugárzása.

4. Az együttműködő elválasztás

Dél-Európa „latin” országaiban az állam és a Katolikus Egyház a liberális eszmék hatására, a „szabad államban szabad egyházat” jelszavával a XIX. század végén elválasztásra került. E folyamat akkor az Egyház heves ellenállását váltotta ki. Míg Portugáliában a Salazar-rendszer fenntartotta az 1911-ben végrehajtott elválasztást, addig a század első felében Olaszországban és Spanyolországban a jobboldali rendszerek visszaállították a Katolikus Egyház államegyházi státuszát. A II. Vatikáni Zsinat után, az Egyház kezdeményezésére, megállapodásokban kifejezett egyetértésben került sor az államegyháziság felszámolására, ekként különbség van „jóindulatú” és „rosszindulatú” elválasztás között. Az állam változatlanul számol a korábbi államegyház meghatározó súlyával, és nem zárkózik el az együttműködés elől sem. Ezen együttműködés jellemző jele a két fél önállóságának kölcsönös elismerésén alapuló megállapodásos szabályozás, így Spanyolország esetében az alkotmányozással egy időszakban, 1976-ban aláírt és 1979-ben megerősített megállapodás-csomag, Olaszország esetében pedig a lateráni konkordátum átfogó módosítása 1984-ben.

Az elválasztással nem változott meg az egyházi házasságkötés állami elismerése, és fennmaradt az iskolai hitoktatás is. Az állam Olaszországban és Spanyolországban jövedelemadóból levonható kedvezménnyel váltotta föl a korábbi közvetlen egyházfinanszírozást. Szemben az északabbra eső egyházi adórendszerekkel, itt nem egyházi kötelezettség állami elismeréséről és végrehajtásáról van szó, az adófizető évről-évre nyilatkozatot tesz, hogy jövedelemadójának meghatározott hányadát (valamelyik) egyház támogatására vagy egyéb célcélokra fordítsák.

Az „együttműködő elválasztás” rendszere az elmúlt évtizedek fejlődésének eredménye. Különösen azért érdemes figyelmünkre, mivel Dél-Európában egy világnézet közhatalmi támogatását egy plurális rendszer váltotta fel. Ehhez hasonlóan az egykori szocialista országokban kialakult modellek többnyire az együttműködő elválasztás kategóriájába sorolhatók, bár egyesek

távolságtartóbbak az egyházakkal szemben (így Szlovénia vagy Lettország), mások az együttműködésre nyitottabbak (így Lengyelország vagy Szlovákia). Érdekeség a 2004-től az Unióhoz csatlakozott államok – az ortodox hagyományú országokat kivéve – kétoldalú dokumentumokban rendezték a katolikus egyház jogi helyzetét, vagy annak legalábbis egyes vonatkozásait az Apostoli Szentszékkal (bár Csehország a 2002-ben aláírt megállapodást nem ratifikálta). A megállapodásos szabályozásban egyes országokban szerepet játszhatott a hagyomány, másutt, újonnan függetlenné vált államok esetében pedig a nemzeti identitás formálása is. Fontos gyakorlati ok lehetett az egész térségre jellemző átmenetiség: a társadalmi-politikai-jogi környezet gyors változása égető szükségé tette a jogbiztonság előmozdítását. A Szentszék – ahogy azt az 1997-ben Magyarországgal kötött finanszírozási megállapodás jól példázza – nem privilégiumokat keresett, hanem a napi politikai-igazgatási bizonytalanságtól próbálta óvni a helyi egyházakat.

Míg Magyarországon a hitéleti felsőoktatás csak egyházi intézményekben történhet, más közép-európai országokban a teológiai fakultásokat viszszaintegrálták az állami egyetemekre, így pl. a prágai Károly Egyetemen (itt katolikus, evangélikus és huszita kar működik), sok helyen újonnan hoztak létre hittudományi karokat állami egyetemeken (így pl. a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetemen, ahol hét felekezet számára négy különböző kar működik [római katolikus, görögkatolikus, ortodox és protestáns]). A hittudományi felsőoktatás helyének kijelölése terén szemléletes a különböző modellek közép-kelet-európai konkurenciája: míg a latin országokban a katolikus/felekezeti felsőoktatási intézmények jellemzően függetlenek az állami intézményektől, addig a német nyelvterületre az a jellemző, hogy a meghatározó felekezetek hittudományi képzése integrálódott a nagy állami egyetemekre, illetve nem vált ki onnan. Úgy tűnik, Magyarország kivételével Közép-Kelet-Európa rendszerváltoztató országaiban e tekintetben a német modell kisugárzása volt erősebb.

Szlovákiában, Litvániában és Horvátországban a Szentszékkal kötött megállapodások alapján a kánoni (egyházi) házasság megkötésének pillanatától civil hatásokkal rendelkezik, az egyházi bíróságok semmisséget megállapító ítéleteit és a legfőbb egyházi hatóság házassági köteléket felbontó döntéseit közlik az illetékes civil bírósággal, mely a civil jogkövetkezményeket a nemzeti jog alapján vonja le. Így ezekben az országokban az olaszországi és spanyolországi jogi helyzethez hasonló megoldás érvényesül. Az egyházi házasságot a rendszerváltozás óta Csehországban és Lettországban, azaz nem katolikus többségű országokban is elismerik. Lengyelországban a konkordátum alapján a kánoni házasságnak megkötése pillanatától fogva ugyanolyan következményei vannak,

mint a polgári jog szerinti házasságkötésnek, azonban a házasság további jogi sorsát tekintve szigorú elválasztás érvényesül. Az egyházi házasságot jellemzően azon térségbeli országok ismerik el, melyekben a kommunista hatalomátvétel előtt ilyen rendszer érvényesült:⁸ így Magyarországon és Romániában fennmaradt az állam által elismert házasságkötéshez a polgári forma kizárólagossága.

5. Konvergáló tendenciák

Az elmúlt évtizedekben általános fejlődési irányként figyelhető meg a végletek közeledése,⁹ és ebben az Európai Emberi Jogi Bíróság gyarapodó esetjoga is szerepet játszik. Ahogy az államegyházi berendezkedést őrző országok ma már az individuális vallásszabadság hatékony biztosítása révén, összefonódásaik ellenére is alapjaikban világnézetiileg semlegesnek tekinthetők, úgy a szeparációs rendszerek egyházellenes beállítottsága is vesztett indulataiból. E folyamat természetesen kétoldalú az elmúlt évtizedek szekularizációs folyamatainak előrehaladása nyomán ma jellemzően nem a vallási-felekezeti erővonalak mentén sorakoznak fel a fő érdekcsoportok. A vallás azonban az egyén és a közösségek önazonosságának meghatározó tényezője maradt, és az identitás szerepének növekedése a vallási kérdések szerepét ismét felértékeli.

⁸ FERENCZY Rita – SZUROMI Szabolcs: Az egyházi házasság mint államilag elismert házassági kötelék. *Jogtudományi Közlöny*, 57.évf., 2002/4. 184–189.

⁹ Gerhard ROBBERS: State and Church in the European Union. In: Gerhard ROBBERS (ed.): *State and Church in the European Union*. Baden-Baden, NomosVerlag, 2005. 577–589.

A MAGYAR ÁLLAMI EGYHÁZJOG JELLEGZETESSÉGEI

Az állami egyházjog általában a jogrendszerek kevésbé változó jogterülete, sok országban évszázadok alatt kimunkált, gyakran megállapodásokkal megerősített kompromisszumok biztosítják a stabilitását. Magyarországon a rendszerváltozáskor radikálisan új szabályozási keret jött létre, mely kevésbé támaszkodott a történelmi előzményekre. Bár az elmúlt évtizedek során az állam-egyház viszony egyes kérdéseit a politika is instrumentalizálta, és visszatérően szembenállás tárgyává váltak, a magyar állami egyházjog a szabályozási változások és hangsúlyeltolódások mellett is szervesen fejlődő, stabilitásra törekvő joganyagként írható le. A jelen írás arra keresi a választ, hogy a joganyagból milyen jellegzetességek olvashatók ki – illetve milyen elvek mentén írható le a magyar állami egyházjog, melynek alakításában több mint három évtizede meghatározó szerepet vállal Erdő Péter.¹

1. Az egyéni jogvédelem kiemelt szerepe

A vallásszabadság egyszerre személyes, közösségi és intézményes vonatkozásokkal rendelkező alapjog. Míg évszázadokon keresztül az intézményes szabályozás, az egyén számára is a felekezeti hovatartozásához kapcsolódó jogok voltak meghatározóak, a rendszerváltozás óta a magyar állami egyházjog kiindulópontja a személy lelkiismereti szabadsága, a vallásszabadság, és ezen belül kitüntetett módon az egyéni jogvédelem. Több tényező hathatott közre abban, hogy a magyar állami egyházjog a személy döntésére helyezi a

¹ ERDŐ Péter: Az egyházak és a magyar állam alkotmányos viszonya. *Vallástudományi Szemle*, 2.évf., 2006/2. 5–19.; Erdő Péter: A magyar elválasztási modell alapelvei a Katolikus Egyház szemszögéből. In: FORRAI Tamás (szerk.): *Az állam és az egyház elválasztása*. Budapest, Faludi Ferenc Akadémia, 1995. 112–116.; Péter Erdő: Die gegenwärtige Lage des Staat-Kirche-Verhältnisses in Ungarn – staatskirchenrechtliche und kanonistische Aspekte. In: Heiner MARRÉ – Dieter SCHÜMMELFEDER (Hrsg.): *Die Neuordnung des Verhältnisses von Staat und Kirche in Mittel- und Osteuropa*. Münster, Aschendorff Verlag, 1995. 137–157.

hangsúlyt a felekezeti hovatartozástól függővé tett jogosultságok helyett. A felekezeti hovatartozás állami nyilvántartása megszűnt,² és történelmi okokból külön garanciális szabályok születtek arra, hogy a korábbi adatokhoz történő hozzáférés is korlátozott maradjon.³ A történelmi tapasztalatok következményeként is vallás kérdése tekintetében általában egy szemérmes hozzáállás vált jellemzővé. A magyar társadalmat egyszerre jellemezi az erőteljes kulturális homogenitás, a szokások (pl. a fő ünnepek) általános elfogadottsága, ugyanakkor az individualizáltság, a közösségek hiánya is. Az „átlagnál” erőteljesebb vallásosság a legritkábban jelenik meg a nyilvánosság előtt – egy munkahelyi környezetben hamarabb osztják meg munkatársak érzékeny egészségügyi adataikat, mint vallási meggyőződésüket. E helyzetnek is megfelel az, hogy a különböző jogok és mentességek egyéni igények és nem felekezeti hovatartozás alapján illetik meg a polgárokat.

Néhány példával élve: az egyén – a szülők – döntése és nem a tanuló felekezeti hovatartozása dönt az iskolai hitoktatásban történő részvételről⁴ (és a szülők között esetleg felmerülő viták rendezésében sem vállal az állam szerepet). Így adott esetben felekezeten kívüli, vagy más vallású tanuló is részt vehet egy adott egyház által az iskolában folytatott hitoktatásban, ahogy természetesen az is előfordulhat, hogy a szülők ebben a vonatkozásban nem teljesítik a gyermek keresztelesekor tett ígéretüket, és a gyermek etikaórán vesz részt hittan helyett, vagy más egyház által biztosított hitoktatásra íratják be, akár változó meggyőződés, akár közömbösség, akár egyéni szimpátiák miatt.⁵

Több mint húsz éve meggyökeresedett rendszer alapján az egyén – az adófizető – évente megújítható (de a jelenlegi szabályok szerint tíz évre előre megtehető) döntése alapján osztja fel a vallási közösségek hitéleti támogatását a központi költségvetés: a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adófizető rendelkezése szerinti felhasználásra teljes mértékben független az érintett felekezeti hovatartozásától.⁶ Ebben az esetben is előfordulhat, hogy a nyilvánosság eszközeit jól használó vallási közösségek javára olyanok is leadnak felajánló nyilatkozatot, akik nem tartoznak az adott vallási közösséghez, és nagy számban lehetnek olyanok is, akik tagjai egy egyháznak, azonban nem élnek a

² 1952. évi 19. tvr. az anyakönyvekről.

³ 1990. évi IV. tv. a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról, 3. § (2).

⁴ 2011. évi CXCV. tv. a nemzeti köznevelésről, 35. § (1).

⁵ ERDŐ Péter: A vallás szerepe az ember életében és az oktatás célja. *Vigilia*, 74évf., 2009/8. 562–567.

⁶ 1996. évi CXXXVI. tv. a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról, 4/A. §.

rendelkezési nyilatkozat lehetőségével. Mindkét példa szemléletes különbséget mutat a felekezeti hovatartozást nyilvántartó németországi szabályozással összevetve, ahol mind a felekezeti iskolai hitoktatás mind az egyházi adókötelezettség az egyháztagság jogi tényéhez kötődik – és a „negatív vallásszabadság” biztosítása érdekében az állami szabályozás sajátos „kilépési” lehetőséget is létrehozott. A magyarországi megoldás az ilyen problémákat teljes mértékben megelőzi, ugyanakkor a hívők minimális tudatosságát elengedhetlenné teszi.

Az egyén nyilatkozata szerint élhet az intézményi vallásgyakorlás lehetőségeivel: akár egészségügyi intézményben, akár büntetés-végrehajtási intézetben, vagy a Honvédségnél az egyéni igények és nem önmagában az egyháztagság a lelkeszi szolgálat igénybevételének alapja, de a vallási alapon sajátos étkezést igénylők esetében is személyes döntésük és nem vallási hovatartozásuk dönt (ennek költségvonzata miatt merült fel az, hogy az egyéni igény megalapozottságáról az érintett közösség is nyilatkozzon). Az egyén lelkiismereti meggyőződése alapján élhetett (vagy élhetne) a fegyveres katonai szolgálat megtagadásának jogával – vallási hovatartozása önmagában nem mentesítési ok, de nem is zárja ki az alternatív szolgálat lehetőségéből.⁷

Míg a vallási közösségek között fennálló tényleges társadalmi különbségek figyelembe vétele nem vet fel alkotmányossági aggályokat,⁸ az emberek alapvető jogai tekintetében vallási alapon nem tehető különbség.⁹

2. Könnyű intézményesülés lehetősége

A vallási közösségek számára az állam többféle jogi keretet kínál fel, azzal, hogy a jogi személyiség elnyerése 1990 óta igen egyszerű. Míg a korábbi szabályozás tartalmi vizsgálat alapján állami elismeréstől tette függővé a jogi személyiség megszerzését, az 1990. évi IV. törvénnyel ez egyszerű nyilvántartásba vételre változott.¹⁰ Ugyanakkor a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény (Ehtv.) hatálybalépése, majd 2019-ben elfogadott módosítása óta a vallási közösségeket több, eltérő kategóriába sorolja, az együttműködést alapvetően a bevett egyházak körére összpontosítva. Míg az állam a vallás-

⁷ Alaptörvény XXXI. cikk (3).

⁸ 4/1993. (II. 12.) AB határozat.

⁹ Alaptörvény XV. cikk (2).

¹⁰ Péter ERDŐ: Aktuelle staatskirchenrechtliche Fragen in Ungarn. *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht*, 1991. 387–397.

szabadság mértékében nem tehet különbséget, a vallási közösségek egyéb jogai tekintetében figyelembe veheti a vallási közösségek közötti eltéréseket. Ugyanakkor minél közelebb van az adott jog az egyén szintjéhez, annál kisebb az elfogadható különbségek mértéke.

A jogi személyiség könnyű elérhetősége ma magától értetődőnek tűnik, azonban a hosszú időn keresztül – nem csupán a kommunista időszak alatt – éppen ez a kérdés a létezés szabadságának kérdéseként merült fel. Hangsúlyozandó, hogy a szabad vallásgyakorlás szempontjából a jogi személyiség nem szükséges: bár sokan ma is mintegy „működési engedélyt” látnak a jogi személyiség elnyerésében, a nyilvános, közösségi vallásgyakorlás joga nem köthető ilyen feltételhez.

3. Következetes intézményes elválasztás

Állam és egyház, állam és vallási közösségek között valóban következetes elválasztás alakult ki: az egyház nem válhat közhatalmat gyakorló szervvé, az állam pedig nem avatkozhat be az egyház belső ügyeibe. A fent említettek szerint önmagában az egyháztagság tényének az állami jogban nincsenek joghatásai. Ehhez hasonlóan következetes elválasztás alakult ki a házasságjog terén is, így a kánoni házasságkötésnek nincs joghatása a világi jogban – ahogy a világi házasságkötésnek is csak azokban az esetekben van kánoni joghatása, ahol ezt a kánonjog szuverén módon ekként szabályozza.

Az egyházak önállóságának védelme már az Alaptörvény szintjén hangsúlyt kapott. Természetesen tartalmi szempontból nem beszélhetünk újdonságról, hiszen az egyházi önállóságot az Alkotmány az állam és az egyház elválasztott működésének rögzítésével eddig is védelemben részesítette.¹¹ Ugyanakkor a 2011-ben született törvény (Ehtv.) számos rendelkezése reflektál a joggyakorlatban a megelőző két évtizedben felmerült kérdésekre, pontosabb szabályokkal véve körül az egyházi autonómiát. Különösen figyelemre méltó a belső egyházjogi és az állami jogszabályok elhatárolása, azaz az elválasztás konkretizálása a konkrét jogviszonyokban: „Az egyházi jogi személy belső egyházi szabályokon alapuló döntését állami szerv nem módosíthatja vagy bírálhatja felül, a jogszabályban nem szabályozott belső jogviszonyból eredő jogviták elbírálására az állami szervnek nincs hatásköre.” A rendelkezés nem csak a 32/2003. (VI. 4.) AB határozat által észlelt jogalkalmazói bizonytalanságot rendezzi, de egyértelműen

¹¹ Vö. 4/1993. (II. 12.) AB.

eldönti a belső egyházi rendelkezések állami bíróság előtti megtámadásával kapcsolatos felvetés¹² sorsát is: erre a jövőben sincs lehetőség.

Az egyházi autonómiát is érinti a normaszövegből érzékelhető törekvés a *belső egyházi jogi személyekre* vonatkozó szabályozás egyértelművé tételére. A belső egyházi jogi személyek az egyház döntése szerint szerepelnek állami nyilvántartásban – az itt nem szereplők jogi személyiségét az egyház illetékes szerve igazolja. Egyértelműnek tűnő helyzet egyértelműsítésére törekszik az Ehtv. 11. § (2) bekezdése, mely szerint „Nem minősül belső egyházi jogi személynek az egyház belső egyházi szabálya szerint egyházi jogi személyiséggel nem rendelkező, az egyház által létrehozott, jogszabály alapján jogalanyisággal rendelkező szervezet.” – így pl. ez egyház által létrehozott alapítvány vagy gazdasági társaság nem egyházi jogi személy, ugyanakkor a rendelkezésben figyelemre méltó, hogy ez a megszorítás csak „az egyházak belső szabályai szerint egyházi jogi személyiséggel nem rendelkező” szervezetekre vonatkozna. Ebből arra következtethetnénk, hogy amennyiben egy egyház által létrehozott szervezet egy egyház belső szabályai szerint egyházi jogi személyiséggel is rendelkezik, akkor egyházi jogi személynek is minősül amellet, hogy külön jogszabály alapján (is) jogalany. Az ellentmondás akként lenne feloldható, hogy az ilyen szervezet (pl. egyesület) jogi személyisége egyúttal egyházi jogi személyiség – ha létrejönnek ilyen szervezetek (életszerű, hogy az egyházak az általuk létrehozott szervezeteket, gazdasági társaságokat ne ruházzák fel egyházi jogi személyiséggel, azaz ne tekintsék közvetlenül saját szervezetükhöz tartozónak). Ugyanakkor az egyházi intézmények (iskola, egyetem, kórház stb.) az egyház belső szabályai szerint rendelkezhetnek jogi személyiséggel, ami azt a lehetőséget hordozza, hogy az egyházi intézmények belső egyházi jogi személyként működjenek (Ehtv. 12. § (1)).

4. Az egyházi önállóság védelme

Az elválasztott/különvált működés meghirdetése még többféle gyakorlat számára hagyta helyet, állam és egyház elválasztására vannak a világban

¹² Az *apellatio ab abusu* bevezetését Szathmáry Béla szorgalmazta erőteljesen: Az *apellatio ab abusu* a magyar jogrendszerben. *Magyar Jog*, 57. évf., 2010/7. 416–422. A vitához: SCHANDA Balázs: Egyházi önállóság és vallásszabadság. Válasz Szathmáry Béla: Az *apellatio ab abusu* a magyar jogrendszerben c. cikkére. *Magyar Jog*, 58. évf., 2011/3. 148–151.

„barátságosabb” és „ellenségesebb” példák is.¹³ A hazai szabályozás erőteljes törekvésének tűnik, hogy az egyházi önállóság tényleges elismeri, és gyakorlati érvényesülésének biztosítására is törekszik.

Az adatvédelem szerepének növekedése nyomán a sok évszázados hagyományokra visszatekintő egyházi *adatkezelés* szabályozása is felveti autonómia határainak kérdését. Az Ehtv. rögzíti, hogy a vallási tevékenységhez kapcsolódó személyes adatokat (pl. anyakönyveket) az egyház belső szabályai szerint kezeli (Ehtv.10. § (4)). Az egyház belső szabályai szerint történő adatkezelést eddig sem kellett az adatvédelmi nyilvántartásba bejelenteni,¹⁴ az új rendelkezés azonban túlmegy ezen az eljárásjogi mentességen. Az adatalany egyháztag információs önrendelkezési jogával csak korlátozottan élhet. Így, ha egy egyház belső joga nem teszi lehetővé a (keresztelési) anyakönyv adatainak törlését, és erre a törvény alapján sem kötelezhető az egyház. Az adat természetesen nem hozható nyilvánosságra (csak az adatalany, vagy – halála után – leszármazója hozzájárulásával).

Kulcsfontosságú kérdés az elkötelezett *intézmények identitásának* védelme. Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebt.) elfogadása óta vitatott volt az egyházi intézmények mentességének köre és mértéke.¹⁵ Az Ehtv. nem csak az egyházi intézménybe történő felvétel vonatkozásában rögzíti, hogy a sajátos identitás megőrzéséhez szükséges feltételeket lehet meghatározni (így egy egyházi iskola a tanulók felvételéhez), hanem ugyanígy a foglalkoztatásra irányuló jogviszony létesítése, fenntartása és megszüntetése vonatkozásában is meghatározhatóak sajátos követelmények.¹⁶ Ez a lehetőség azt jelenti, hogy a követelményeket mindenképpen meg kell határozni: ilyen követelmény lehet akár az egyháztagság, de akár az is, hogy a foglalkoztatott rendezett életállapotban (pl. kánonjogi szempontból érvényes házasságban) éljen, vallását gyakorolja.

¹³ ERDŐ Péter: Vallás és egyház a világi államban. *Iustum Aequum Salutare*, 14. évf., 2018/1. 5–18.; Péter ERDŐ: The Role of Religion and Churches in a Secular State. *Pázmány Law Review*, V. (2019) 95–108.

¹⁴ 2011. évi CXII. tv. az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról, 65. § (3) b).

¹⁵ BITSKEY Botond: Antidiszkrimináció és egyházi autonómia. *Fundamentum*, 8. évf., 2004/2. 71–79.; SCHANDA Balázs: Vallásszabadság és egyenlő bánásmód a magyar jogrendszerben. *Jogtudományi Közöny*, 60. évf., 2005/12. 517–523. Az Ebt. elfogadása után a Katolikus, a Református és az Evangélikus Egyház, valamint a MAZSIHISZ közös utólagos normakontroll indítvánnyal élt, melyet az Alkotmánybíróság nem bírált el.

¹⁶ Ehtv. 12. § (2).

Talán a legfontosabb „közös ügy”, az oktatás terén is sikerült olyan megoldásokat kialakítani, melyek köszönhetően az egyházi fenntartású iskolák elkötelezett intézményként működhetnek – ebben a tekintetben nem a jogi szabályozás, hanem a társadalmi környezet, a személyi erőforrások jelentenek korlátokat. Az iskolai hitoktatás korábbi, fakultatív, illetve jelenlegi kötelezően választható jellege mellett is sikerült egyértelművé tenni, hogy nem iskolai, hanem iskolában történő egyházi oktatásról van szó, melynek tartalmát az egyház határozza meg, az a hitoktatót az egyházi jogi személy alkalmazza és ellenőrzi. Ilyen formán az iskolai hitoktatás rendeltetése sem pusztán az ismeretátadás, hanem – a szülők döntése alapján – a gyermekek bevezetése az egyház hitébe.¹⁷

5. Együttműködés a közjó szolgálatában

Ahogy az Alkotmánybíróság már 1993-ban megfogalmazta, „[...] az elválasztás nem ellentétes az együttműködéssel, mégha ez rigorózus garanciák között folyik is.”¹⁸ A rendszerváltozás az egyházak társadalmi szolgálatát erőteljes várakozás övezi, akár az oktatás, akár a szociális problémák kezelése terén. Az 1990-es évek óta hangsúlyos törekvése a magyar állami egyházjognak, hogy az egyházak társadalmi szolgálatát elismerje és támogassa. Az egyházak által átvállalt közfeladatok szektorsemleges támogatásának elve 1990 óta a magyar állami egyházjog többször megerősített, elviekben általánosan elfogadott, a gyakorlatban azonban többször vitát kiváltó követelménye. Az egyházi intézmények sok tekintetben a közintézmények jogaival rendelkeznek, azonban kötelezettségeik úgy vannak rögzítve, hogy az sajátos, elkötelezett jellegük kibontakoztatását is lehetővé tegye.

Az Alaptörvény az állam és a vallási közösségek különvált működéséhez, a vallási közösségek önállóságának védelméhez kapcsolva kifejezetten kimondja, hogy az állam a vallási közösségekkel közösségi célok elérése érdekében együttműködhet [VII. cikk (4)]. A bevett egyházak „bevételének” lényegét éppen ez az együttműködés adja.

Az egyház és az állam kölcsönös autonómiája mellett a közjót szolgáló együttműködésük az Egyház társadalmi tanításának is visszatérő eleme.¹⁹ A

¹⁷ 2011. évi CXCV. tv. a nemzeti köznevelésről, 35/B. §.

¹⁸ 4/1993. (II. 12.) AB határozat.

¹⁹ Vö.: *Az Egyház társadalmi tanításának kompediuma*. 424–425. pont. <https://tinyurl.com/tu9c753j>

világi állam számára az Egyház szolgálata nem pusztán egyes humán-közszolgáltatási feladatok megoldásával tesz szolgálatot, hanem annak az erkölcsi normarendszernek a fenntartásával is, mely a világi jogrendszer alapját is jelenti és napjaink súlyos kihívásai között a remény üzenetét hordozva a társadalom életének alapját jelentő bizalom fenntartásához járul hozzá.²⁰

6. Megállapodások kisegítő jellege

A magyar állami egyházjog forrásai elsősorban állami jogforrások, nincs erős hagyománya az egyházakkal kötött megállapodásoknak. Az 1855-ben kötött osztrák konkordátum területi hatálya az „egész Osztrák Császárságra és mindazokra az országokra, melyekből áll” – aláírói szándéka szerint Magyarországra is – kiterjedt, ugyanakkor a magyar alkotmány feléledésével a konkordátum a Magyar Királyság viszonylatában már nem érvényesült.²¹ A főkegyúri jog gyakorlata az elmúlt évszázadokban a megállapodásoknak nem engedett teret. A királyi hatalom gyakorlásának megszűnésével megszűnt a főkegyúri jog, ugyanakkor az állam változatlanul igényt formált arra, hogy a püspöki székek betöltésében szerepe legyen. A vitát 1927-ben „egyszerű megállapodással” (*intesa semplice*) rendezték a felek. Ez gyakorlatilag egy jegyzékváltást jelentett, melyben a Szentszék (a bíboros államtitkár) végül írásban lefektette főpapi ki nevezésekkel kapcsolatos egyházi álláspontot, mint a tárgyalások eredményét.²² Az *intesa semplice* nem minősül sem *accordo*-nak, sem *modus vivendi*-nek.

Többen „*modus vivendi*”-nek sorolják be az Apostoli Szentszék és a Magyar Népköztársaság 1964. október 15-én aláírt „*részleges megállapodását*” is.²³ A szerződést aláíró későbbi bíboros államtitkár, *Agostino Casaroli* nyilatkozata szerint a megállapodás azonban formáját tekintve nem volt sem *accordo*, sem *modus vivendi*, hanem egyszerűen egy megállapodás, mely néhány kérdésben részleges megállapodást jelentett, nem jelentette azonban a meglévő nehézsé-

²⁰ ERDŐ Péter: Vallás és egyház a világi államban. *Iustum Aequum Salutare*, XIV. évf., 2018/1. 5–18.

²¹ E kérdéshez ld. Gabriel ADRIÁNYI: *Die Stellung der ungarischen Kirche zum österreichischen Konkordat von 1855*. Roma, 1963.; ADRIÁNYI Gábor: A magyar egyház és a Vatikán (1848–1918). In ZOMBORI István (szerk.): *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*. Budapest, 1996. 211., 214–216.

²² CSIZMADIA Andor: *A magyar állam és az egyháza jogi kapcsolatainak kialakulás és gyakorlata a Horthy-korszakban*. Budapest, 1966. 301–312.

²³ Így Joseph LISTL: Konkordat. In: *Lexikon für Theologie und Kirche*. Sechster Band. Freiburg–Basel–Rom–Wien, 1997. 265.

gek jogi megoldását.²⁴ E sajátos „okmány” (*atto*) két részből állt. Az első azokat a kérdéseket rögzítette, melyekben a felek megállapodásra jutottak; ezek: a püspöki kinevezések ügye (e tekintetben az állam gyakorlatilag egyetértési jogot kapott), a püspökök alkotmányra tett esküje (e vonatkozásban rögzítették, hogy az eskü annyiban kötelezi az egyházi személyeket, amennyiben nem ellenkezik a keresztény hittel), és a római Pápai Magyar Intézet működése. A második dokumentum egy 36 oldalas jegyzőkönyv (*protocollo*), melyben a felek rögzítették álláspontjukat azokban a kérdésekben, melyekben nem jött létre köztük megállapodás. A részleges megállapodás jelentősége talán nem annyira a megállapodás tartalmában, mintsem tényében rejlik. Ezzel az aktussal bennefoglaltan elismerte a kommunista kormányzat az Apostoli Szentszék jogalanyiságát és joghatóságát, azt, hogy ez a Katolikus Egyház azon szerve, mely az adott kérdésekben illetékes és így az állam tárgyalópartnere.

Jelenleg Magyarország és az Apostoli Szentszék között három megállapodás van hatályban, formája szerint mindhárom „*accordo*”-nak minősül. Ezek sorában az említett elsőt 1990. február 9-én írták alá. Ez a megállapodás rendelkezett a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról, valamint rögzítette, hogy „*az egyházat érintő kérdések alapvetően rendezettek Magyarországon*”, „*A kölcsönös érdeklődésre számottartó egyedi kérdéseket, amelyek kétoldalú meg-egyezést kívánnak, a Felek a jövőben közös megállapodás útján oldják meg*”, illetve hatályon kívül helyezte az 1964. szeptember 15-én, Budapesten aláírt okmányokban rögzített részleges megállapodásokat, a csatolt és mellékletekkel együtt.²⁵ Bár a rendszerváltással járó kodifikációs hullám igen sok „kölcsönös érdeklődésre számottartó” kérdést fölvetett, a kormányzat ezekben nem kereste meg a Szentszékét, hanem az egyoldalú törvényhozás útját választotta, így a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről, a közoktatásról valamint a felsőoktatásról szóló törvények esetében. A „Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában”²⁶ 1994. január 10-én született megállapodás: itt olyan intézményt kellett létrehozni, amelyre kizárólag a Szentszéknek van joga. A sorkötelezettség megszüntetése nyomán a felek értelmező memorandumban rögzítették a változásokat (kihirdette: 290/2008.

²⁴ The Language of the Facts. Hungary's Church After the Agreement With the State in September 1964. In: Emmerich ANDRÁS – Julius MOREL (ed.): *Church in Transition. Hungary's Catholic Church from 1945 to 1982. Collected Studies of the Hungarian Institute for Sociology of Religion (HIS) (Ungarisches Kirchensoziologisches Institut UKI)*. , , Vienna, 1983. 38–49. Első közlése: *Wort und Wahrheit*. Wien, 1965. XX, 369–373.

²⁵ Sorszámozás nélkül megjelent: *Magyar Közöny*, 1990/35.

²⁶ 1994/19. sorszám alatt közzétéve 1994. augusztus 12-én; a Szentszék részéről: *Acta Apostolicae Sedis*, Vol. 86. (1994) 574.

(XII. 9.) Korm. rendelet). A Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról 1997. június 20-án, Rómában írtak alá a felek megállapodást – a magyar fél kérésére – ünnepélyes formában.²⁷

2010-től több szempontból felmerült a Megállapodás újratárgyalása, sőt akár az is, hogy egy új, átfogó konkordatárius megállapodás lépjen részleges Megállapodás helyébe. Végül a Szentszék és a Kormány közötti vegyesbizottság keretében folytatott tárgyalások eredményeként átfogó, új egyezmény helyett a Megállapodás megújítására, új feltételekhez igazítására, illetve néhány új elemmel történő kiegészítésére került sor. Hosszú tárgyalások után, 2013. október 21-én a Szentszék részéről az apostoli nuncius, Magyarország részéről Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes írta alá a Megállapodás átfogó módosítását. A Megállapodás módosítását magyar részről a 2013. évi CCIX. törvény 2013. december 12-én kihirdette.

Más felekezetekkel tartalmilag a konkordatárius jog analógiájára, azonban természetesen nemzetközi jogi jelleg nélkül születtek megállapodások, eredetileg az ingatlanigények járadékra váltása okán, azonban számos egyéb kérdést is említve. Figyelemreméltó, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyházzal²⁸ és a Magyarországi Református Egyházzal²⁹ kötött megállapodások a vagyoni alkun messzemenően túlmutató kérdéseket is fölöllelnek, míg a Magyarországi Baptista Egyházzal³⁰ és a Budai Szerb Ortodox Egyházmegyével³¹ kötött megállapodások preambuluma tartalmaz a vagyoni kérdésekhez nem kapcsolódó, elvi jellegű megállapításokat. A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségével (Mazsihisz) 1998. október 1-én kötött megállapodás kizárólag

²⁷ Megerősítette a 107/1997. (XII. 8.) OGY hat., szövegét azonban csak az 1999. évi LXX. törvény hirdette ki. A megállapodáshoz ld. ERDŐ Péter: Megállapodás az Apostoli Szentszék és a Magyar Köztársaság között. *Távlatok*, 1997/35–36. 349–355.; Péter ERDŐ: *Accordo tra Santa Sede e Repubblica d'Ungheria. Ius Ecclesiae – Rivista Internazionale di Diritto Canonico*, Vol. 10. (1998) 652–659.

²⁸ 1998. december 7., közzétette: 1056/1999. (V. 26.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Evangélikus Egyház között 1998. december 7-én létrejött Megállapodás közzétételéről.

²⁹ 1998. december 8., közzétette: 1057/1999. (V. 26.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Református Egyház között 1998. december 8-án létrejött Megállapodás közzétételéről.

³⁰ 1998. december 10., közzétette: 1044/2001. (IV. 20.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Baptista Egyház között 1998. december 10-én aláírt megállapodás közzétételéről.

³¹ 1998. december 9., közzétette: 1043/2001. (IV. 20.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya és a Budai Szerb Ortodox Egyházmegye között 1998. december 9-én aláírt megállapodás közzétételéről.

a törvény által felkínált járadék folyósítására vonatkozott.³² 2000. december 21-én azonban a Kormány újabb megállapodást kötött a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségével: ez a megállapodás kizárólag elvi tételeket kölcsönös szándéknyilatkozatokat tartalmaz, egyetlen részlete mögött sincs törvényi kényszer.³³ Azaz míg az Evangélikus és a Református Egyházzal kötött megállapodások az ingatlanigény járadékra váltása alkalmával jöttek létre, és a konkrét rendelkezések mellett tartalmaznak átfogó elvi tételeket, a Mazsihisz második megállapodása csak elvi tételeket tartalmaz, melyek a korábbi száraz járadékmegállapodásból kimaradtak. Több mint egy évtizeddel a protestáns egyházakkal kötött megállapodások után a Kormány és a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia között is megállapodás jött létre a járadékkiegészítésről.³⁴ E megállapodásokkal a vallási közösségek és a Kormány közötti megállapodások új szintje jött létre. Az Ehtv. 2018. évi módosítása nyomán a bevett egyházakkal addig kötött megállapodásokat az Országgyűlés elismeri és tiszteletben tartja (34. §). Bár e megállapodások jogforrási jellege körül maradt bizonytalanság, azonban a felek szándéka tekintetében nem volt kérdés, hogy jogi kötőerővel rendelkező megállapodást írjanak alá. A Magyarországi Református Egyház és a Kormány között 2017. október 4-én született átfogó megállapodás, mellyel a 1998-ban kötött megállapodást megújították. Az új, átfogó megállapodást kormányhatározat mellékleteként tették közzé.³⁵ A Magyarországi Evangélikus Egyház és a Kormány közötti átfogó új megállapodást 2020. március 17-én írták alá.³⁶ 2020. július 24-én a Hit Gyülekezete és a Magyarország Kormánya között megállapodás is aláírásra került.³⁷ Tartalmilag a megállapodások nem adtak új, sajátos jogokat az érintett felekezeteknek, inkább a meglévő, törvényekben

³² 1998. október 1., közzétette: 1058/1999. (V. 28.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége között 1998. október 1-jén létrejött Megállapodás közzétételéről.

³³ 2000. december 21., közzétette: 1045/2001. (IV. 20.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége között 2000. december 21-én aláírt megállapodás közzétételéről.

³⁴ 2010. december 27., közzétette: 1313/2010. (XII. 27.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia közötti Megállapodásról.

³⁵ 1821/2017. (XI. 9.) Korm. határozat Magyarország Kormánya és a Magyarországi Református Egyház közötti Megállapodás megújításáról és az azzal összefüggő feladatokról.

³⁶ 1212/2020. (V. 12.) Korm. határozat Magyarország Kormánya és a Magyarországi Evangélikus Egyház közötti Megállapodás megújításáról és az azzal összefüggő feladatokról.

³⁷ 1552/2020. (VIII. 25.) Korm. határozat Magyarország Kormánya és a Hit Gyülekezete közötti, az egyház közfeladat-ellátásáról, társadalmi és közéleti tevékenységéről és az azzal összefüggő feladatokról.

rögzített jogokat erősítették meg, amire a bizonytalan szabályozási környezet és igazgatási gyakorlat mellett a kiszámíthatóságot, jogbiztonságot szolgálta.

A magyar állami egyházjog forrásai döntően állami jogforrások – ez az elmúlt évszázadokban sem volt másként. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy a vallási közösségekkel kötött megállapodások szerepe növekszik, amit ma a jogbiztonság, a működési feltételek kiszámíthatósága mellett éppen az együttműködés, egy fajta partneri viszony szimbolikus kifejezése indokol.

7. Konfliktuskerülés

A magyar állami egyházjogra is jellemző a konfliktuskerülés, a szabályozott kompromisszumok keresése állam és egyház viszonyában. Erre jó példa lehet az elmúlt évtizedek során a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezése. Mind az eredeti törvényi szabályozást, mind a törvény végrehajtása körüli nehézségek feloldását, mind az érintett egyházakkal kötött megállapodásokat (például a járadékkonstrukció kapcsán) az a törekvést fejezték ki, hogy olyan kompromisszum szülessen, amely a társadalom békéjét is szolgálja. A rendszerváltozással megnyílt a vallás szabad gyakorlásának lehetősége, azonban hiányoztak azok az alapvető egyházi intézmények, melyek által a hívő emberek meggyőződésüket kifejezésre tudták volna juttatni. A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1990. augusztus 20-án tett nyilatkozatában a közjó és a nemzet szolgálatát szem előtt tartva, az egyház szabadságát biztosítandó, kijelentette: „[...] ragaszkodunk az ingatlanok fokozatos visszaadásához – az ország gazdasági erejének szem előtt tartásával –, vagy pedig a megfelelő kártérítéshez.”³⁸

A rendszerváltozás alapvető döntése, mely szerint Magyarország nem reprivatizáció útját követte, tartósan meghatározza jogrendszerünk és társadalmi életünk alapvető kérdéseit. A szocialista rendszerből öröklött a tulajdoni helyzet illegitím voltát elismerve, legalitását a törvényhozó nem kérdőjelezte meg. Az egyházak látszólag kivételt jelentenek a reprivatizáció általános elutasítása tekintetében. Állandóságuk, társadalmi szerepük és a vallás szabad gyakorlásának jogától elválaszthatatlan mivoltuk sajátos szabályozást tettek szükségessé – illetve kellő indokot szolgáltatott arra, hogy tekintetükben a jogalkotó sajátos szabályozást alakítson ki. Ennek során egykori vagyonuk néhány elemét – hitéleti, illetve közcélokot szolgáló épületeket – visszakaptak, esetenként és eset-

³⁸ ERDŐ Péter: A katolikus egyház álláspontja az egyházi ingatlanok ügyében. In: *Partnerek vagy ellenségek? Az egyházak és az állam viszonyáról*. Budapest, Egyházforum Alapítvány, 1992. 44., 49.

legesen az épületekben található ingóságokkal együtt. Az egyházak működési feltételeinek helyreállítását sem lehetett pusztán tulajdoni alapon megközelíteni, hanem sokkal inkább a vallásszabadság tényleges érvényesülése válhatott a jogalkotó céljává. Az 1991-ben született törvényi szabályozás a részlegesség, a funkcionalitás és a fokozatosság érvényesítésével eleve kompromisszumra törekedett. Az „önkormányzati funkció kiváltása” címén számos esetben voltaképpen az állam a településektől „visszavásárolta” az egyház számára azt az épületet, amit egykor kártalanítás nélkül államosítottak és ingyenesen adtak át a helyi önkormányzatok tulajdonába. Még ezt a kompromisszum sem bizonyult végrehajthatónak – ez vezetett a járadékkonstrukció kialakításához és az eredetileg tíz évre tervezett végrehajtás húsz évre nyújtásához 1997-ben.

Az egyházi ingatlanrendezésről 1991 nyarán elfogadott törvény³⁹ célja a preambulum szerint: „az elkövetett súlyos jogsértések részbeni orvoslása, részben pedig az egyházaknak az 1990. évi IV. törvényben említett tevékenységük folytatásához szükséges tárgyi, anyagi feltételek biztosítása”. Éppen e kettős célra tekintettel az Alkotmánybíróság nem tartotta alkotmányellenesnek sem az egyházaknak a többi szervezettől és károsulttól eltérő kezelését, sem azt, hogy a törvény speciálisan azokat az egyházakat vette figyelembe, melyeket ingatlanjaiktól megfosztottak, azaz nem terjedt ki általában az egyházak tulajdonhoz juttatására.⁴⁰ Ha csak a vallási szempont érvényesült volna, akkor minden vallási közösség számára meg kellett volna nyitni az állami tulajdonból való részesülés lehetőségét, ha pedig csak a tulajdoni szempont, akkor az egyházak más károsultaktól eltérő kezelése lett volna aggályos. A volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezése szükségszerűen nagy nehézségekkel és sok feszültséggel járt. A részleges, fokozatos és funkcionális kártalanítás kompromisszum eredménye. El kell ismerni, hogy a hasonló gondokkal küzdő környező államok közül Magyarországon viszonylag korán megszületett a vonatkozó törvény és a folyamat rendezetten és nagyobb feszültségektől mentesen zajlott le. A járadékrendszer nagy nemzetközi visszhangot is kapott. Ehhez hasonló jogi megoldások számos nyugat-európai országban vannak (több állam még XVIII. századi, vagy napóleoni szekularizáció fejében fizet jóvátételt). Az épületek visszavételével az egyházak nagy terheket is magukra vettek, különös tekintettel arra, hogy a restitúció csak olyan jellegű ingatlanokra terjedt ki, melyek jövedelmet nem termelnek, hanem ellenkezőleg, működtetésük jelentős

³⁹ A volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló 1991. évi XXXII. törvény (Etv.).

⁴⁰ 4/1993. (II. 12.) AB határozat.

kiadásokat feltételez. A jogbiztonságot szolgálja, hogy a befogadott ingatlanigények teljes mértékben rendezésre kerültek valamilyen módon: vagy közvetlen megállapodás útján, vagy kormánydöntéssel (a funkció kiváltásával, azaz a használó kártalanításával, vagy az egyház pénzbeli kártalanítással), vagy járadékalapba vonással. Bár a szabályozás kiindulópontja a tulajdonrendezés volt, ezzel egyenrangúvá váltak más szempontok: az egyházak működőképességének helyreállítása, társadalmi szerepvállalásuk lehetőségének biztosítása. Az ingatlanrendezés, mint a tulajdoni rendszerváltás folyamatának eleme lezárult, a rá épülő járadékrendszer a jövőben is fontos elem marad az egyházak gazdálkodásában. A tényleges működés szabadsága és a társadalom békéje mindvégig fontosabbnak tűnt, mint a jogérvényesítés. A körülmények változása néhány évtized múltán már lehetővé tette a korábbi kompromisszumok meghaladását: így kerülhettek az elmúlt évek során is olyan ingatlanok egyházi tulajdonba, melyek nem tartoztak a korábbi törvény hatálya alá, illetve korábban sem álltak egyházi tulajdonban – miközben az egykori egyházi vagyon meghatározó része más tulajdonosokhoz került.

Hasonló folyamat figyelhető meg a vallási közösségek hitéleti tevékenységének támogatása terén. Az 1990-es évek első felében határozottan felmerült az igény, hogy a közvetlen – évről évre országgyűlési határozat által felosztott – támogatást váltsa fel valamilyen, a tényleges igényekhez és valósághoz igazodó rendszer. Így merült fel az adóhányad-irányítás Olaszországban és Spanyolországban már kipróbált rendszere: az adófizetők évről évre lehetőséget kapnak arra, hogy személyi jövedelemadójuk meghatározott részét az általuk megjelölt vallási közösség számára juttassák.⁴¹ Míg az első évben az egyházakat a civil szervezetek mellé sorolta a jogalkotó (és ezt a nagyobb létszámú felekezetek egységesen elutasították), a Szentszékkal kötött megállapodás nyomán 1998-tól egy egyházi és egy „civil” százalékról dönthetnek az adófizetők. A törvény és a megállapodás eredetileg átmeneti időre ígérte meg az így kialakuló összeg szinten tartását, illetve kiegészítését az összes befolyó személyi jövedelemadó meghatározott hányadáig. Az átmenet végül hosszabbodott, illetve kiegészítés mértéke nőtt – elsősorban azon protestáns felekezetekre és kisebb vallási közösségekre tekintettel, melyek korábban nagyobb arányú költségvetési támogatást kaptak, mint amennyit az új rendszerben az adófizetők felajánlottak. Bár az alapvető cél az volt, hogy az állam helyett emberek döntsenek az egyházak támogatásáról, ez végül úgy valósult meg, hogy az egyházak működési

⁴¹ ERDŐ Péter – SCHANDA Balázs: *Egyház és vallás a mai magyar jogban*. Budapest, Szent István Társulat, 1993. 71.

feltételei kiszámíthatóak maradjanak, és egyetlen vallási közösség támogatása se csökkenjen. Az adórendszer alapvető változásai okozta hullámvázakat az „1%-os” rendszer „kinötte”, az eltelt több mint két évtizedben megszilárdult, amit a felajánlás lehetőségével élők száma és aránya is mutat.

A hitéleti képzés szabályozása is jó példa lehet a kompromisszumokat kereső konfliktuskerülésre. A felsőoktatás szabályozása az elmúlt évtizedekben többször esett át mélyreható változásokon, melyek általában a nagy létszámú, állami (jelenleg gyakran alapítványi) fenntartású intézményeket tartották szem előtt. Hozzájuk képest az egyházi fenntartású intézmények általában kisebb létszámmal működnek, és a hitéleti képzés szabályozása is sajátos igényeket vet fel. Az Alkotmány, majd az Alaptörvény is akként rendelkezik, hogy az egyetemi tanárokat a köztársasági elnök nevezi ki.⁴² Azon egyházi fenntartók, melyek – különösen a hitéleti képzés terén

A gazdasági kérdések csak egy elemét jelentik az állam-egyház viszonyrendszernek. Megkockáztatható, hogy általában érvényesül az a törekvés, hogy a felmerülő vitatott kérdésekben megfelelő kompromisszumok szülessenek. Ilyen folyamatra lehet példa a felsőoktatás szabályozása. Azzal, hogy a miniszter a fenntartóval egyetértésben teszi javaslatot az egyetemi tanárok kinevezésére (illetve az intézmények és fenntartók kellő autonómiával rendelkeznek az állami kinevezést megelőzően a saját kinevezési eljárásuk lefolytatására), sikerült az egységes állami kinevezési rendszert és az egyházi autonómiát egyidejűleg érvényesítő szabályozást kialakítani, melyben az egyházi hivatal betöltése kizárólagosan az egyház jogkörébe tartozik. Ahhoz képest, hogy a rendszer-változáskor még az a lehetőség is felmerült, hogy a hittudományi fakultások újra az állami egyetemek karaként működjenek, az egyházi autonómiát sokkal jobban érvényre juttató szabályozás alakult ki – mely ugyanakkor biztosítja azt is, hogy az egyházi intézmények a felsőoktatás más szereplőjéhez képest ne kerüljenek kirekesztett helyzetbe.

8. Következtetés: a magyar állami egyházjog modellje

A vallási közösségek és az állam viszonya tekintetében az „együttműködő elválasztás” modellje szervesen fejlődött és megszilárdult az elmúlt három évti-

⁴² Alaptörvény 9. cikk (4) c).

zedben.⁴³ E modelltől az államegyházi megoldások éppen úgy idegenek, mint az „ellenséges”, vagy a vallást kizárólag magánügynek tekintő szabályozás. A vallásszabadság egyéni, közösségi és intézményes vonatkozásai egyaránt elismerést kaptak. A szabályozás alapja a személy lelkiismereti szabadságának tiszteletben tartása, illetve az egyházi önállóság teljes körű elismerése. Bár a gyakorlat újra meg újra előhoz megoldandó kérdéseket, ezekre kompromisszumos, egyezséget kereső válaszok születtek. A magyar állami egyházjog alapelvei megszilárdultak, a vallási közösségek önállóságának messzemenő tiszteletben tartása mellett a bevett egyházakkal a közszolgáltatások terén széles körű együttműködés alakult ki. Az alapelvek figyelembevétele hangsúlyeltolódások mellett is biztosíthatja a magyar állami egyházjog stabilitását a jövőben is.

---

⁴³ ERDŐ Péter: A békés rendszerváltás Magyarországon és a katolikus Egyház (1989–2019) – Teológiai és jogi szempontok. In: Pierluca AZZARO – GÁJER László: *A közép-európai országok társadalmi, gazdasági és spirituális helyzete az Egyház társadalmi tanítása tükrében: Konferencia a Vatikáni Joseph Ratzinger Alapítvány és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kara szervezésében Budapesten 2019. október 8-9-én.* Budapest, Szent István Társulat, 2021. 23–31.; Péter Erdő: Typen des Verhältnisses zwischen Kirche und Staat in den Beitrittsländern. *Österreichisches Archiv für Recht und Religion*, Vol. 50. (2003) 2–10.

A GONDOLAT, A LELKIISMERET ÉS A VALLÁS SZABADSÁGA*

1. A gondolat szabadságának fogalma

A gondolat szabadsága – egyes alkotmányokban, így a Bonni Alaptörvényben a hit szabadsága – az egyén belső meggyőződésének védelmét követeli. A gondolat, a hit, az egyén belső meggyőződése a jog számára érinthetetlen: a gondolat közlése, a hit megvallása, a meggyőződés megnyilvánulása az, ami – kommunikációs alapjogként – szabályozás tárgya lehet. Az állam szerepe a gondolatszabadság vonatkozásában az *eszmék szabad áramlásának biztosítása*.¹ A gondolatszabadság megsértését jelentenek az egyént belső meggyőződésének feladására kényszerítő vagy késztető beavatkozások (tudatmódosító szerek vagy kezelések, 'átnevelés' pszichiátriai vagy más, a személyi szabadságot korlátozó módszerekkel). A gondolatszabadság megsértését jelentheti az is, ha az állam vallási-világnézeti kérdésekben állást foglal, azaz az eszmék szabad formálódásának és áramlásának biztosítása helyett egyes nézeteket privilegizálna vagy hátrányos helyzetbe hozna. A gondolat megnyilvánulása már a véleménynyilvánítási szabadság körébe tartozó kérdés.

* A kézirat korábbi változata megjelent: SCHANDA Balázs: A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága. JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) Budapest, PPKE JÁK, 2018. <http://ijoten.hu/szocikk/a-gondolat-a-lelkiismeret-es-a-vallas-szabadsaga>

¹ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 52.: „A gondolat- és vallásszabadságra a jog akkor képes hatást gyakorolni, ha a gondolat vagy a belső meggyőződés *megnyilvánul*. Ez a megnyilvánulás a vallás gyakorlása. Még a »vallás vagy más lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását« [Alkotmány 60. § (1) bekezdés első fordulata] is csak azon keresztül tudja védeni az állam, hogy az eszmék szabad áramlását biztosítja. Egyrészt a gondolat-, a lelkiismereti és a vallásszabadsághoz való jog természete, másrészt a jog lehetőségei folytán is, az állam kompetenciája csakis a meggyőződést alakító, illetve kifejező kommunikációs folyamatra korlátozódhat. Az állam e helyzetéből is következik semlegessége.”

2. A lelkiismeret szabadságának fogalma

Az egyéni vallásszabadság következetesen a lelkiismereti szabadsággal együtt kerül deklarálásra. E kapcsolódásnak nem csak történeti okai vannak, de e jogok szervesen is összekapcsolódnak. A lelkiismeret fogalma ugyanakkor jogilag nem meghatározott. A polgári szolgálat bevezetéséről rendelkező törvénymódosítás miniszteri indokolása 1990-ben el is ismeri, hogy a lelkiismeret fogalmát „sem a hazai, sem a külföldi jogalkotás nem dolgozta ki,” és ehhez hozzáfűzi, hogy a „lelkiismereti ok nem korlátozható vallási motivációra. Azon a személyiség olyan belső értékrendszerét kell érteni, amellyel ellentétes magatartás az egyén lelki sérülésével és önmagával való meghasonlásával járna.”² Egyes megközelítések szerint a lelkiismereti szabadság fogalma tágabb, mint a vallásszabadságé, mégpedig azért, mert az előbbi nem csak a vallásos embereket, hanem mindenkit megillető szabadságjog.³ E megközelítés azonban már csak amiatt is kétséges, mivel a vallásszabadság joga, melynek része a vallás választásának és elutasításának joga, a negatív vallásszabadság értelemszerűen megilleti a nem vallásos embereket is.

A lelkiismereti szabadság egyik megközelítése mintegy 'szekuláris vallásszabadságként' az egyén identitását a vallási meggyőződéshez hasonló mélységben meghatározó, nem vallási meggyőződés választása, elfogadása, nyilvánítása, gyakorlása, tanítása számára biztosít védelmet. Az ilyen világnézeti meggyőződés a vallási meggyőződéshez hasonlóan lehet átfogó, azonban a vallási meggyőződéssel szemben a transzcendencia elemeit gyakran nélkülözi.

A lelkiismereti szabadság másik megközelítése szerint – így a 4/1993. (II. 12.) AB határozat értelmezésében – a személyiség integritásához való jogként fogható fel, mely az egyént attól óvja, hogy az állam önmeghasonlásba kergetse, lényeges meggyőződéseivel összeegyeztethetetlen helyzetekbe hozza. Relevanciával az egyén számára elsődlegesen saját, egyéni lelkiismereti meggyőződése bír, nem pedig az, hogy milyen vallási-világnézeti közösséghez tartozik. Így hadkötelezettség esetén az Alaptörvény XXXI. cikk (3) bekezdése szerint a katonai szolgálat az egyén lelkiismereti meggyőződése okán helyettesíthető fegyver nélküli szolgálattal. Ugyanígy járhat el a munkajogi kötelezettséget, munkáltatói utasítást (pl. teresség megszakításban való közreműködést)

² Lásd a korábbi honvédelmi törvény módosításáról szóló, a polgári szolgálatot újrászabályozó 1990. évi LXXXVII. törvény javaslatának miniszteri indokolása, 2. pont; ERDŐ Péter – SCHANDA Balázs: *Egyház és vallás a mai magyar jogban*. Budapest, Szent István Társulat, 1993. 40.

³ Így az 1990. évi IV. törvény (Lvt.) javaslatának általános miniszteri indokolása.

megtagadó munkavállaló.⁴ Ez a 'szekularizált meggyőződésre' való hivatkozás az elválasztás adta keretek között elkerülhetővé teszi, hogy az egyháztagság jogi relevanciát kapjon. A személy erkölcsi-lelkiismereti meggyőződése egyaránt alapulhat vallási meggyőződésen vagy más, nem vallási tényezőkön.

3. A vallásszabadság fogalma

A vallás, illetve a hit fogalma tágan értendő: olyan, bizonyossággal vallott meggyőződésről (nem vélekedésről!) van szó, mely a világmindenség eredetével és céljával kapcsolatos. Vallásnak általában az olyan világnézetet tekinthetjük, mely természetfelettre irányul, rendszerbe foglalt hitelvekkel rendelkezik, tanai a valóság egészére irányulnak, valamint sajátos magatartás-követelményekkel (szokásokkal, életvezetési és erkölcsi követelményekkel) az emberi személyiség egészét átfogja. A meggyőződés az egyént lelkiismeretében köti, azaz megtagadása, a hitből fakadó kötelezettségek elmulasztása súlyos belső válságot okozna. A bizonyítás terhét adott esetben az egyénnek kell viselnie, aki valamely kötelezettségétől mentesülni kíván: neki kell igazolnia, hogy valóban fennáll a lelkiismereti kényszer – a pusztá nyilatkozat nem feltétlenül elegendő, ahogy az elkötelezettség nélküli vélekedések sem. A védelem független attól, hogy a gondolat erkölcsi nézetek alapján alakul-e, vagy tételes vallásokhoz kapcsolódik. A védelem független attól is, hogy az adott gondolat, hit, vagy vallás mennyire elterjedt. A lelkiismeret általános szabadsága a vallásszabadságból fejlődött ki. A vallásszabadság pedig eredendően adott vallási közösségek szabad működését jelentette, egyrészt történeti okokból, de azért is, mivel a vallás antropológiailag közösségi jelenség.

A vallás az egész személyiséget átfogó és meghatározó jelenség, része az „*emberi minőségnek*”.⁵ A vallásszabadság közvetlenül az emberi méltóságban gyökeredzik – megsértése az emberi méltóság elleni súlyos támadás. Az emberi méltóság korlátozhatatlan: az emberi személyiség a jog számára érinthetetlen.⁶

A vallásszabadság egyszerre *individuális és kollektív* természetű jog: e két elemének érvényesülése egymástól elválaszthatatlan. Bár történelmileg a vallásszabadság a legkorábban nevesített jogok közé tartozik (hiszen a reformáció

⁴ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297.; 1997. évi CLIV. tv. az egészségügyről 131. § (5) a) pont.

⁵ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 51.

⁶ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297.

nyomán – a maitól lényegesen eltérő tartalommal – már az emberi jogok elméletének megjelenése előtt több évszázaddal megjelent), az általa védett jogok ma más jogok egész sorával – az emberi méltósághoz való joggal, a lelkiismereti szabadsággal, a véleménynyilvánítási szabadsággal, az egyesülési és gyülekezési szabadsággal – interferálnak, így gyakran „*lex specialis*”-nak tekinthetők.

A vallásszabadság az állammal szemben biztosít védelmet: a vallási közösségeken belül nem értelmezhető. Az államnak a vallási közösségekből való kiválás szabadságát kell biztosítania, azonban vallási közösségek belső vitáiba nem avatkozhat be.

A gondolat, a vallás és a lelkiismeret szabadságának egyéni jogként minden természetes személy alanya, állampolgárságra, a személyi szabadság esetleges korlátaira való tekintet nélkül. A gyermekek vonatkozásában egyes megközelítések – így a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény⁷ – azt sejtetik, hogy a gyermek vallásszabadsága és a szülői jogok versengő alapjogokká válhatnak: a szülő eszerint nem megválasztja a gyermekének adandó nevelést, hanem „a gyermeket e jogának gyakorlásában képességei fejlettségének megfelelően irányítja”.

A vallásszabadság tartalmát képező individuális jogokat a *vallási közösségek létrehozatalának joga* zárja le (fontos e helyen is jelezni, hogy itt az állami nyilvántartásba vétellel jogi személyiséget nyerő 'egyházról' van szó, míg a vallási önértelmezés alapján történő tényleges alapítás a jog számára irreleváns). A létrejövő vallási közösség a későbbiekben bemutatott módon sajátos jogálláshoz is juthat – ez azonban nem elengedhetetlen feltétele a közösségi vallásgyakorlás szabadságának (míg az autonóm jogi személyiség elérhetősége igen). Ugyanakkor ez az egyik olyan helyzet, ahol a magánszemélyek vallási meggyőződésének megvallása és állami szerv tudomására hozása a kívánt jogállás megszerzésének elkerülhetetlen feltétele.

A vallásszabadság közösségi oldala, a vallási meggyőződés másokkal együttesen történő kinyilvánítása, gyakorlása és tanítása egyaránt alapjogi védelmet élvez. A vallásszabadság közösségi alanyai az egyházak (vallási közösségek, vallásfelekezetek), valamint mindazon közösségek – jogi formájuktól függetlenül – melyek rendeltetése valamely vallás vagy világnézet gyakorlása, támogatása.

A lelkiismeret és a vallás szabadsága történetileg korábban jelent meg, mint az emberi méltóság, az általános személyiségi jog, az általános cselekvési

⁷ Magyarországon kihirdette: 1991. évi LXIV. tv.

szabadság; az általa védett magatartások többnyire az általános cselekvési szabadság védelmét is élvezik.

A lelkiismereti és vallásszabadság más kommunikációs alapjogokhoz képest *lex specialis*: a vallási tartalmú véleménynyilvánítás a véleménynyilvánítás szabadságához, a vallási célú gyülekezés a gyülekezési szabadsághoz, a vallási célú egyesülés az egyesülési szabadsághoz képest fokozott védelmet jelent e tevékenységekhez.

A személyes adatok védelméhez való jog – az információs önrendelkezési jog – különleges, azaz szenzitív adatként védi a vallási meggyőződésre vonatkozó adatokat.⁸ A magyar jog nem ismeri a vallási meggyőződésre és a felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatok közötti különbségtételt, azaz a vallási-felekezeti hovatartozás tényét a vallási meggyőződésre utaló adatnak tekinti, ami ilyenként az információs önrendelkezési jog különösen érzékeny tárgya.

Az Alaptörvény XVI. cikk (2) bekezdése szerint a szülőket megilleti az a jog, hogy a gyermekeiknek adandó nevelést megválasszák. Ezzel az Alaptörvény a család világnézeti integritását is védi, azaz védi azt a jogot, hogy a szülők gyermekeiket lelkiismereti és vallási meggyőződésük szerint neveljék.

A diszkriminációt tiltó XV. cikk kifejezetten említi a vallás alapján történő alapjogi különbségtétel tilalmát.

4. A vallásszabadság részjogosítványai

Az Alaptörvény VII. cikke – más alapjogok deklarálásához képest bővebben, azonban a teljesség igénye nélkül – rögzíti a vallásszabadság tartalmát. A vallásgyakorlás joga a *kommunikációs alapjogok* közé illeszkedik, és ekként szorosan összefügg a véleménynyilvánítás szabadságával, azonban a történeti szempontok mellett a meggyőződés személyiséget átfogó és meghatározó mivolta is különbözik a véleménynyilvánítás szabadágától. Az alapjogok hierarchiájában, melyet az Alkotmánybíróság kidolgozott, a kommunikációs alapjogokat korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni.⁹

A vallásszabadság jogának mai értelme a meggyőződés szabad megválasztásának (*pozitív vallásszabadság*), megváltoztatásának és a tőle való elhatárolódásnak szabadságán (*negatív vallásszabadság*) túl tartalmazza a

⁸ Ld. az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. tv. 3. § 3. pont.

⁹ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48., 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167.

vallásgyakorlás szabadságát is, védve mind az egyéni meggyőződés szerinti életvezetést, mind a vallási közösségek önállóságát.

A semleges állam aktív szerepe a vallásszabadság biztosításában egy olyan társadalmi-kulturális közeg elősegítése, mely kellő toleranciával segíti a szabad választást és a vallás gyakorlása számára megfelelő teret biztosít. A tolerancia elve alapján a személy méltóságát tiszteletben tartva, a vallásszabadság pozitív és negatív oldalából fakadó különböző magatartások egymást kölcsönösen korlátozzák, megfelelő teret hagyva a személyiség szabad kibontakoztatásához. A vallásszabadságot versengő alapjogok vagy alkotmányos értékek korlátozhatják, amennyiben a korlátozás elkerülhetetlenül szükséges, mértéke pedig nem aránytalan. A vallásszabadság pozitív és negatív oldala azonban egyenrangú, azaz egyik sem tekinthető főszabálynak, melyhez képest a másikat kivételként kellene kezelni.¹⁰

4.1. A meggyőződés szabad megválasztása vagy elfogadása

A vallásszabadság történetileg először a *felekezet-választás* szabadságát jelentette: a reformációt követően megszilárdult felekezeti pluralizmus nyert általa törvényesítést. Ugyanakkor a 'bevett', majd 1895 után a bevett vagy törvényesen elismert felekezeteken kívül esők legfőljebb a megtűrtség bizonytalan viszonyai között léteztek.¹¹ A felekezetválasztás joga a felekezetalapítás jogának elismerésével vált teljessé.¹²

Az állam és az egyház elválasztott működésének elve alapján az állam nem vállalhat szerepet a polgár és egyháza közötti kapcsolatban. Az egyháztagság jogi relevanciát nem kaphat. Az államnak az egyén szabad döntését kell védenie, így nem szerezhet érvényt olyan 'szerződéseknek' sem, melyek egy vallási közösség elhagyását szankcionálná (pl. polgári jogi igényekkel).

Az egyháztagság a gyermek elhelyezése iránti perekben sem vehető figyelembe, azonban következményeit a bíróság értékelheti: ha az egyik szülő a másik ellenkezése ellenére a vallás gyakorlásába 'határozottan és erőszakosan'

¹⁰ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48.

¹¹ SCHWEITZER József – SCHWEITZER Gábor: A magyarországi zsidók és az izraelita felekezet jogállásának alakulása In: RÁCZ Lajos (szerk.): *Felekezeti egyházjog Magyarországon*. Budapest, Unió, 1994. 215–244.

¹² 1895. évi XLIII. tc. a vallás szabad gyakorlatáról.

bevonja, és ez – egyéb körülmények mellett – a gyermek lelkiállapotára negatívan hat, az elhelyezés megváltoztatása felmerülhet.¹³

„A világnézet különbözősége a gyermek elhelyezésénél egyik szülő javára vagy terhére sem értékelhető. Alapjaiban a vallás különbözőségén alapuló különbségtétel tehát a szülők között nem fogadható el. [...] Más kérdés természetesen az, hogy ha a szülő nevelési elvei, magatartása közösségellenes, deviáns, a gyermek alapvető érdekeivel szembenálló tartalmakat hordoznak magukban, úgy ezt a gyermekelhelyezésnél, a gyermek nevelésére, gondozására és egészséges erkölcsi fejlődésnek biztosítására való alkalmasság körében értékelni kell.”¹⁴

„A szülők világnézete, az általuk gyakorolt vallás tanai, hitelvei nem tartoznak a gyermekelhelyezési perre, azok a jogvita elbírálása során nem vonhatóak a bírói mérlegelés körébe.”¹⁵ A lelkiismereti és vallásszabadság körébe tartozó kérdésekben a felügyeletet közösen gyakorló szülők egyetértésének hiányában sem dönthet gyámhatóság vagy bíróság.

A törvény szerint a *gyermek helyettesítő védelme* során tiszteletben kell tartani lelkiismereti és vallásszabadságát, továbbá figyelemmel kell lenni nemzetiségi, etnikai és kulturális hovatartozására.¹⁶ Az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermek joga különösen, hogy életkorához, egészségi állapotához, fejlettségéhez, valamint egyéb szükségleteihez igazodóan, vallási vagy lelkiismereti meggyőződését szabadon megválassza, kinyilvánítsa és gyakorolja, valamint hit- és vallásoktatásban vegyen részt.¹⁷ A gyámhivatalnak a gyermek elhelyezése során figyelemmel kell lennie a gyermek 'vallási és kulturális hovatartozására'. A törvény a gyermek vallási hovatartozását és nem vallási meggyőződését rendeli figyelembe venni, mivel például egy óvodás gyermek esetében meggyőződésről még nem beszélhetünk. Ilyen esetben is lehet azonban a gyermeknek hovatartozása. Ebben a tekintetben a szülők döntése irányadó, például az, hogy a gyermeket egy adott felekezetben megkeresztelték.

¹³ BH1994. 543.

¹⁴ BH 1998. 132. Érdekesség, hogy a Legfelsőbb Bíróság ítéletének megalkotásakor az Alkotmány mellett hivatkozott az Európai Emberi Jogi Bíróság Hoffmann-ügyben hozott ítéletére is (Hoffmann v. Austria Judgment of 23 June 1993).

¹⁵ BH 2001. 479.

¹⁶ 1997. évi XXXI. tv. a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról, 7. § (1) bekezdés

¹⁷ 1997. évi XXXI. tv., 9. § (1) d) pont.

De a hovatartozás nem szűkíthető le a formális egyháztagságra, azaz ennek hiányában a felmenők vallása is iránymutató lehet.

Az állam vallási kérdésekben nem foglalhat állást, „nem ítélezhet vallásos hit vagy lelkiismereti meggyőződés igazságtartalmáról”.¹⁸ Az állam intézményvédelmi kötelezettsége kiterjed arra, hogy megfelelő teret biztosítson az egyéni meggyőződés szabad kialakításához.¹⁹ Az államnak védenie kell az egyén szabadságát mások beavatkozásával szemben. Az államnak kötelessége – különösen a közoktatás rendszerén keresztül – tárgyilagosan, teljes körű és kiegyensúlyozott arányú információt közvetítenie a világnézeti kérdésekről.²⁰ A választás szabadságát a közvetlen beavatkozásokon, kényszereken túl korlátozza az is, ha az állam egyoldalú kedvezményekben részesít bizonyos vallásokat vagy nézetrendszereket.

A vallási érzések a véleménynyilvánítás szabadságának lehetséges korlátai; így a tömegtájékoztatási eszközökre vonatkozó ilyen korlátozások, a vallási meggyőződést sértő megnyilvánulások a véleménynyilvánítás és a vallás szabadsága közötti kollízióként törvényi szabályozást igényelhetnek.

4.2. A vallásszabadság pozitív és negatív oldala

A vallásszabadság joga értelemszerűen együtt jár a negatív vallásszabadsággal: minden vallási-világnézeti jellegű választás szükségszerűen más meggyőzések elutasításával jár. A különböző vallások és meggyőzések rendezett együttélése ugyanakkor elkerülhetetlenné teszi a szembesülést más hitek és meggyőzések jelképeivel és megnyilvánulásaival: csak az államnak kell kerülnie azt, hogy jelképekkel azonosuljon – hacsaknem kulturálisan-történelmileg meghatározott jelképekről van szó. A vallásszabadság negatív oldalán az Alkotmány külön nevesíti a meggyőződés kinyilvánításának mellőzéséhez való jogot, ami attól, hogy valaki a meggyőződését firtató kérdésre nem ad választ, kiterjed addig, hogy az egyén mellőzze a részvételt bármiféle vallásos cselekményben. Bizonyos esetekben azonban a vallási meggyőződés kinyilvánítása értelemszerű feltétele annak, hogy az egyén élni tudjon a pozitív szabadságának elemeivel. Az államnak „a pozitív és a negatív vallásszabadságot megkülönböztetés nélkül kell biztosítania. A pozitív és a negatív vallásszabadság egyenrangú: az állam

¹⁸ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 51.

¹⁹ BVerfGE 41, 29, 49; 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48.

²⁰ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 56.

egyiket sem tekintheti alapesetnek, amelyhez képest a másik kivétel. Abból, hogy az állam maga semleges, nem a negatív vallásszabadság, s még kevésbé a vallási közömbösség támogatása következik.”²¹

4.3. Kultuszszabadság

A vallásos cselekmények, szertartások végzését, azaz a hagyományosan a kultusz körébe sorolt cselekedeteket a 60. § (2) bekezdése külön nevesíti. Az egyéni ima, a közösségi istentisztelet, körmenet, zarándoklat szabadsága a vallásszabadság hagyományos lényege; állami szabályozás, korlátozások e területen képzelhetők el legkevésbé. A kultuszszabadság körébe tartozik a kultuszcselekmények végzése és az ilyen cselekményekben történő részvétel is.

A jog kiterjed arra, hogy a munkaviszonyban, vagy más, munkavégzésre irányuló jogviszonyban álló személyek *vallási ünnepeikre* mentesülhessenek a munkavégzés alól, erre azonban kellő teret biztosít az, hogy a munkavállaló fizetett szabadságából évente öt napot az általa kért időpontban kell kiadni.²² Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a munkaszüneti napok törvényi meghatározása²³ „nem azok vallási tartalmának szól, hanem a társadalom elvárásain és gazdaságossági megfontolásokon nyugszik”,²⁴ azaz az állam nem egyházi, vallási jellegű igényeket elégít ki a vasárnap védelmével és egyes egyházi ünnepek munkaszüneti nappá nyilvánításával.²⁵ Mégsem állítható, hogy ezek az ünnepek teljesen függetlenedtek volna vallási tartalmuktól, amit az is jelez, hogy a változó dátumra eső ünnepnapok, így a húsvéthétfő és a pünkösdhétfő napjának meghatározása igazodik a nyugati kereszténység naptárához. Megjegyzendő, hogy számos országban a szabad vallásgyakorlás biztosítékaként tekintenek a vasárnapi munkaszünetre, illetve az egyházi ünnepnapok védelmére, így pl. a konkordatárius jog is szabályozza e kérdést.

Egyénnek és közösségnek egyaránt joga van arra, hogy *vallási jelképeket* helyezzen el, ugyanakkor túrnie kell a meggyőződéssel ellentétes jelképekkel

²¹ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 52–53.

²² 10/1993. (II. 27.) AB határozat, ABH 1993, 105.

²³ A határozat megalkotásának idején a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény 125. § (2), (4) bekezdése, jelenleg a 2012. évi I. tv. 102. § (1) bekezdése által meghatározott napok.

²⁴ 10/1993. (II. 27.) AB határozat, ABH 1993, 105, 106.

²⁵ Ezzel az Alkotmánybíróság hasonló álláspontra helyezkedett, mint az Egyesült Államok Legfelső Bírósága a McGowan v. Maryland-ügyben [366 U. S. 420 (1961)].

való szembesülést. Közintézmény az állam világnézeti semlegességének elve alapján vallási jelképeket nem helyezhet el, ami nem jelenti azt, hogy közintézményekben magánszemélyek vagy szervezetek ne helyezhetnének el ilyen jelképeket (így pl. szociális otthon lakói). Hasonló szempontok érvényesek a közterületeken elhelyezett vallási jelképekre is.

Istentiszteleti helyek létesítése és működtetése a kultuszszabadság lényegi eleme.²⁶ A településrendezési, tűzvédelmi, közegészségügyi szempontok, mint szekuláris, mindenkire kötelező előírások figyelembevétele mellett, a vallási közösségeknek reális lehetőséggel kell rendelkezniük arra, hogy egy településen istentiszteleti, közösségi helyet alakítsanak ki. Adott esetben indokolt a vallási előírásokra és igényekre való tekintettel az általános szabályoktól való eltérés (pl. templomtorony engedélyezése). A liturgikus szabályok változása áttörheti a műemlékvédelmi szempontokat (ahogy erre a római katolikus templomokban a 60-as évektől sor került). Újabban felmerült Magyarországon is a *harangozás*, mint a vallási meggyőződés hirdetése és a pihenéshez való jog kollíziójának kérdése (a vallási meggyőződést kifejező harangozás és a magánlakás sérthetlensége közötti konfliktus a magyar jogban még nem merült fel). Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának álláspontja abból indul ki, hogy a hitülethez kötődő harangozás a vallás nyilvános és szabad gyakorlásának része, míg az egyéb, pl. időjelzést szolgáló harangozás nem az, akkor sem, ha templomi harang szól. A jelentés szerint a harang szakrális célú használatát állami jogszabályok nem rendezhetik, azaz az ombudsman az alapjogok versenyén kívülre helyezi a vallásszabadság ezen megnyilvánulásait.²⁷

A vallásgyakorlásra állami *intézményekben* is megfelelő, tényleges lehetőséget kell biztosítani, így a kórházakban, a büntetés-végrehajtási intézetekben és a Honvédség kötelékében is: ez az egyik terület, ahol az állam pozitív kötelezettségei nem vitathatók, amit jól példáz az, hogy erről a legszigorúbb szeparációs rendszerek, így Franciaország vagy az Amerikai Egyesült Államok is gondoskodtak. Az állami aktivitás mértéke némileg függhet a különböző intézményekbe vezető út jellegétől: a katonák az állam szolgálatára szerződnek (vagy állampolgári kötelezettségüket teljesítik), a kórházakba általában saját és az állam cselekvési körén kívül eső vis maior juttatja az egyént, míg a büntetés-végrehajtási intézményekbe végső soron az egyén saját jogellenes magatartása következtében kerül. A honvédségnél a legszélesebbek az állami aktivitás morális alapú kötelezettségei, míg például a kórházak esetében általában a lelki-

²⁶ Manoussakis és mások kontra Görögország (1996. szept. 26.)

²⁷ OBH 5124/2005. számú jelentés.

pásztori ellátás lehetővé tétele (lelkész látogatási lehetősége, istentiszteleti hely rendelkezésre bocsátása) elegendő lehet. E pozitív állami kötelezettségek sok esetben megkövetelik az egyházakkal történő egyeztetést és a megállapodásos szabályozást, amire a tábori lelkésziséget illetően Magyarországon sor is került, a kórházakat illetően pedig helyi egyeztetéssel történik. Jelentős részben, a hitéleti tevékenységgel kapcsolatos pozitív várakozások miatt, a börtönmisszió is állami támogatást élvez. E sajátos élethelyzetekben, illetve intézményekben elkerülhetetlen lehet, hogy az egyén meggyőződését nyilvánosságra hozza, amennyiben élni kíván a vallásszabadsághoz kapcsolódó jogaival, ez azonban nem menti fel az intézményt a szenzitív adatnak minősülő adatok kezelésének tilalma alól.

4.4. A meggyőződés kinyilvánítása egyéb módon

A meggyőződés kinyilvánítása történhet szóban vagy írásban tett nyilatkozattal, vagy ráutaló magatartással (pl. sajátos öltözet viselésével, vallási jelképekkel). A lelkiismereti-vallási meggyőződésre vonatkozó adat ugyanakkor különleges adatnak minősül, ami állami nyilvántartásba nem vehető fel, és egyébként csak az érintett írásbeli hozzájárulásával kezelhető.

Ahogy azt az Alkotmánybíróság már 1992-ben megállapította: „a népesség vallási hovatartozására vonatkozó, az önkéntességet és az anonimitást biztosító, közérdekű, illetve tudományos felmérés” nem sértette (volna) az Alkotmányt, a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. tv., avagy a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. tv. rendelkezéseit,²⁸ ugyanis az adatok nem visszaazonosíthatóak. A hatályos törvény kifejezetten rögzíti, hogy önkéntes és anonim alapon a népszámláláson gyűjthető a vallásszabadsággal összefüggő (vallási hovatartozásra vonatkozó) adat.²⁹ A meggyőződés elhallgatásának, a kinyilvánítás mellőzésének joga természetesen nem jelentheti azt, hogy állami szervek előtt történő kinyilvánítása tilos lenne. Erre különböző jogok gyakorlásához egyenesen szükség lehet³⁰ (így a fegyver nélküli katonai szolgálat esetében³¹

²⁸ 74/1992. (XII.28.) AB határozat, ABH 1992, 310.

²⁹ 2011. évi CCVI. tv. 5. § (2) bekezdés.

³⁰ TRÓCSÁNYI Sára – FARKAS Mirella: *Faji eredet, vallási hovatartozás az adatkezelésben*. Budapest, COLPI, 1997. 30.

³¹ Az Alkotmánybíróság e korlátozást szükségesnek és arányosnak találta: 46/1994. (X. 21.) AB határozat, ABH 1994, 260, 274.

vagy egyházi jogi személy nyilvántartásba vételekor). A büntetés-végrehajtási intézet sem vezethet az elítéltek vallási hovatartozásáról nyilvántartást – és természetesen az ezzel kapcsolatos adatokról tájékoztatást nem adhat³² (figyelemre méltó, hogy ebben az esetben vallási hovatartozásról és nem meggyőződésről rendelkezik a jogszabály). Ehhez hasonlóan a javítóintézetek sem vezethetnek nyilvántartást a fiatakorúak vallási hovatartozásáról.³³ Megjegyzendő, hogy a mai magyar jog nem tesz különbséget a világnézeti meggyőződés mibenléte és a felekezeti hovatartozás ténye között.

A vallási hovatartozáshoz a magyar jogban jogosultságok vagy kötelezettségek nem kapcsolódnak, de a vallási meggyőződéshez sem kapcsolódnak önmagában jogok és kötelezettségek: az állammal szembeni jogosultságok kérdésében vagy a kifejezésre juttatott igények és nem a meggyőződés dönt (így pl. vallásoktatás igénybevételénél a semleges iskolában), vagy a szekuláris lelkiismeret a meghatározó (mint például a katonai szolgálat megtagadásának jogánál).

A meggyőződés kinyilvánításának hagyományos kérdése az *eskü*. Az elmúlt években alkotott törvények a legtöbb esetben, amikor valamilyen hivatal betöltéséhez esküt követelnek meg, választási lehetőséget kínálnak fel az esküt tevő számára, hogy esküjét meggyőződése szerint kiegészíthesse az „Isten engem úgy segítjen!” fordulattal.³⁴ A magyar állampolgárságról szóló törvény különbséget tesz állampolgársági eskü és állampolgársági fogadalom között, melyek egyenértékűek.³⁵ Egyéb esetekben a törvények eskünek nevezik az Isteni név tanúságul hívása nélkül tett 'esküt' is, azaz nem különböztetnek eskü és fogadalom között. Más megközelítés szerint a törvényekben előírt választható esküszövegek csak általánosságban lehetnek alkalmasak az érintett lelkiismereti meggyőződésre vonatkozó következtetés levonására, azaz tisztán szubjektív szinten dönthető el, hogy valaki ténylegesen vallási meggyőződését fejezte ki a megerősítéssel, vagy pedig más okokból, így hagyománytiszteletből tette hozzá a kötelező szöveghez a megerősítést, ahogy a megerősítő fordulat elhagyása is fakadhat vallási meggyőződésből. Az állampolgári jogok (az adatvédelmi biztos jogkörében eljáró) országgyűlési biztosának állásfoglalása szerint

³² 6/1996. (VII. 12.) IM r. 97. §.

³³ 30/1997. (X. 11.) NM r. 24. § (2) bekezdés.

³⁴ Így pl. az egyes közjogi tisztségviselők esküjéről és fogadalmáról szóló 2008. évi XXVII. tv. Valamennyi esetben az esküt tevő meggyőződésének megfelelően hozzáfűzheti vagy elhagyhatja az „Isten engem úgy segítjen!” szavakat.

³⁵ 1993. évi LV. tv. 7. § (4)–(5) bekezdés.

„[...] ilyen következtetés konkrétan, az eskütevő személyére vonatkozóan objektíve nem lehet egzaktt és egyértelmű, mivel egy nem vallásos ember is mondhatja a törvényi szöveget, ha az eskü ünneplőessége, a tradíciók tisztelete vagy bármely más lelkiismereti meggyőződése okán ezt fontosnak érzi.”³⁶

Ezen érvelés alapján nem minősült aggályosnak az, hogy az esküokmány a köztisztviselő személyi anyagának részévé válik, az egyén lelkiismereti meggyőződésére akkor sem lehet következtetést levonni, ha az esküokmányról egyértelműen kiderül, hogy az esküt a megerősítő formulával együtt, vagy anélkül tette le. E megközelítés a vallásos esküformát csak a hagyomány részének tekinti, ami gyakran megfelelhet a valóságnak, azonban aligha lehet eltekinteni attól, hogy számos esküt tevő a forma megválasztásakor ténylegesen meggyőződését fejezi ki.

A meggyőződés kinyilvánításának joga magában foglalja a meggyőződés hirdetését, a mások meggyőzésére irányuló törekvést is. E jognak természetes korlátja mások vallásszabadsága, illetve önrendelkezési joga.

Hivatalukat meggyőződésükkel összhangban gyakorolják, és hitbeli, vallási-világnézeti meggyőződésüket kifejezésre juttathatják vallási-világnézeti szempontból semleges államot megjelenítő választott vagy kinevezett tisztviselők, a köztisztviselők és a közalkalmazottak is, azonban ennek során fokozott tapintattal kell eljárniuk. Helyzetüket nem használhatják fel arra, hogy meggyőződésüket terjesszék. Adott esetben a Legfelsőbb Bíróság úgy ítélte meg, hogy fegyelmi vétséget képez az, ha családsegítő intézmény munkatársa a vele kapcsolatba került kiskorút saját hitbeli nézeteinek elfogadására kívánja rábírní.³⁷ Az ilyen közalkalmazottaknak (pl. egy önkormányzati iskola tanárának) nem kell elhallgatnia hitbeli meggyőződését, azonban helyzetét nem használhatja föl arra, hogy hitét terjessze. Az, hogy milyen módon juttathatja kifejezésre meggyőződését, meghatározóan függ a fogadó környezettől: az alsó tagozatos tanítónőre és az egyetemi professzorra ezért nem alkalmazható egységes mérce. Kiskorúak esetében a tanárok részéről nyilván nem fogadható el olyan magatartás, mellyel a szülők meggyőződését aláaknáznák. A vallásilag meghatározott öltözet tiltásának kérdése Magyarországon még nem merült fel. Korlátozó rendelkezések csak addig a mértékig lehetnének elfogadhatóak,

³⁶ Ld. LENKOVICS Barnabás 2001. október 29-én kiadott állásfoglalását a köztisztviselői eskü szövegével kapcsolatban.

³⁷ BH 1998. 398.

ameddig a polgári viselettől eltérő öltözet viselése a közalkalmazott (pl. pedagógus) feladatának ellátását súlyosan nehezítené. Így abból kell kiindulnunk, hogy pedagógusok vagy köztisztviselők is viselhetik a szerzetesi ruhájukat, vagy viselhetnek fejkendőt, turbánt vagy más, a vallási meggyőződésüket kifejező külső jelet. Azonban ezzel kapcsolatban is érvényesülnek a fogadó közegről mondottak: ha a szülők nem tudják elfogadni a polgári viselettől eltérő öltözetet, akkor a pedagógus nem lesz képes ellátni alapvető kötelességeit.

A meggyőződés kinyilvánításának jogát korlátozza az, ha az egyénnek nincs lehetősége meggyőződését kifejezésre juttatni, vagy a meggyőződés kifejezésre juttatása miatt hátrány érne. Hasonlóképpen nem érheti hátrányt azt sem, aki meggyőződést nem kívánja kifejezésre juttatni.

4.5. A vallás gyakorlásának joga

A vallásszabadság joga magában foglalja azt, hogy az egyén teljes életvezetését hite szerint alakíthassa,³⁸ illetve vallási közösség önértelmezése szerint működjön. A vallásgyakorlás szabadsága, a hagyományos kultuszszabadságon túl azt az általános szabadságjogot jelenti, melynek lényege a meggyőződésből fakadó cselekvés fokozott védelme: a lelkiismereti meggyőződésen alapuló cselekvés erősebb, külön nevesített védelmet élvez, túl az emberi méltóságból fakadó cselekvési szabadság védelmén. Azaz nem csupán az istentisztelet vagy egyéb szertartás védett a vallásszabadság alapjoga által, hanem minden más mód is, mellyel a meggyőződés kifejezésre kerül. Az, hogy az Alkotmány szerint a meggyőződés kinyilvánítása „*vallásos cselekmények, szertartások*” mellett „*egyéb módon*” is történhet, azt fejezi ki, hogy a jog nem meghatározott magatartásokat véd, hanem azt a meggyőződést, melyből a magatartás fakad. Ugyanakkor a meggyőződés kinyilvánítása egyfelől nem lépheti át a törvény kereteit, másfelől az állam alkotmányos kötelezettsége, hogy csak valóban szükséges korlátozásokat érvényesítsen.

Nem terjed ki a lelkiismereti szabadság a közteherviselési kötelezettség alapján fizetett adók, illetékek, vámok, illetve társadalombiztosítási járulék részleges megtagadására sem azon a címen, hogy az állam (helyi önkormányzat vagy a társadalombiztosítás) olyan tevékenységeket is finanszíroz, melyek az adó- vagy járulékfizető meggyőződésével összeegyeztethetetlenek.

³⁸ BVerfGE 32, 98, 106.

A fegyveres katonai szolgálat megtagadásának joga a lelkiismereti szabadság egyik hagyományos kérdése. Bár a hadkötelezettség az Alkotmány 2004. évi CIV. törvénnyel történő módosítása révén, 2005. január 1-je óta csak rendkívüli helyzetekben (rendkívüli állapot idején, vagy megelőző védelmi helyzetben) éledhet fel, a fegyveres szolgálat által okozott lelkiismereti konfliktus alapjogi megítélése nem változott. A hadkötelezett a haza védelmére irányuló kötelezettségét fegyver nélküli szolgálattal teljesíti, ha a fegyveres szolgálat teljesítése lelkiismereti meggyőződésével összeegyeztethetetlen [Alaptörvény XXXI. cikk (2)]. „Totális megtagadásra”, azaz a polgári szolgálat elutasítására nincs mód, mivel az állam egyrészt biztosítani köteles a lelkiismereti szabadságot, másrészt az ország védelmét, a „védelmi képesség fenntartása a lelkiismereti szabadságot biztosító alkotmányos rend fennmaradásának is feltétele”.³⁹

A lelkiismereti, illetve vallási meggyőződéssel ellentétes egészségügyi kezelés (leggyakrabban: vérátömlesztés) visszautasítása, azaz az önrendelkezés határai a vallásszabadság hagyományos kérdése. A védelem kiterjed vallásilag meghatározott öltözet vagy hajviselet hordására, étkezési szabályok és szokások tiszteletben tartására (ezzel összefüggésben a rituális vágásra).

A jog védi a vallási (világnézeti) egyesülési jogot, mely kiterjed vallási közösségek létrehozatalára és önálló működésére is. Védett magatartásnak minősül a vallási célú társulás joga, azaz olyan szervezetek létrehozása, melynek keretei között a tagok egyéni vallásszabadságukat gyakorolják. Védett a meggyőződés közös megvallása, mely történhet a kultusz hagyományos cselekedetei által (istentisztelet, körmenet, zarándoklat, harangozás), karitatív tevékenység útján (mely a keresztény hagyományban az istentisztelet egyik formája), oktatási tevékenység útján (mely történhet a közösség keretein belül tetszőleges formában, de a formalizált módon, a közoktatási rendszerhez kapcsolódóan is).

A közösségi vallásszabadság lényeges eleme a vallási közösségek önkormányzata, hagyományos kifejezéssel az egyházi autonómia. E jog alapján a vallási közösségek (jogi formájuktól függetlenül) belső szervezetüket maguk határozzák meg, igazgatásukat saját szabályaik szerint maguk végzik. A közösség állami beavatkozás nélkül maga dönt tagjainak felvételéről és esetleges kizárásáról is. A közösség szabadságának lényegi eleme a szolgálattevők önálló kiválasztása és képzése. A vallási közösségek működéséhez szükséges tulajdon a tulajdonhoz való jog védelme mellett a vallásszabadság védelmét is élvezzi.

Az egyházak jelentős temetőfenntartók (az összes temető mintegy fele egyházi tulajdonban van), azonban törvény nem szabályozza, hogy mennyiben kö-

³⁹ 46/1994. (X. 21.) AB határozat, ABH 1994, 260, 269.

telezhető az egyházi temetőtulajdonos más felekezetű temetési szertartás vagy esetleg világi temetés tűrésére. A szabályozás talán azért maradt el, mert a gyakorlat messzemenően toleráns, ugyanakkor nem vitatható az, hogy az egyházi temetőben végezhető szertartásokat a fenntartó meghatározhatja, hasonlóan a templomban végezhető szertartásokhoz. A kérdésnek különösen olyan esetben lehet jelentősége, amikor az adott település egyetlen temetője egyházi temető, vagy ha más vallású vagy felekezetű hozzátartozó temetéséről van szó.

Elkötelezett intézmények (oktatási intézmények, gyermek- és ifjúságvédelmi, szociális és egészségügyi intézmények) létrehozásával a vallásos emberek meggyőződésüket fejezik ki: az intézmények létrehozásának és fenntartásának joga a vallási meggyőződés kifejezésre juttatásaként alapjogilag védett.

Az Alaptörvény külön védi a szülők jogát arra, hogy gyermekek vallási nevelését meghatározzák. A szülő vallási meggyőződése azonban nem lehet elégséges indoka annak, hogy gyermekeiket a közoktatástól távol tartsák – az Alaptörvény XVI. cikk (3) bekezdése külön rögzíti, hogy a szülők kötelessége a kiskorú gyermekük iránti gondoskodásra magában foglalja gyermekük tanításának kötelezettségét is. Sajátos kérdést vethet fel az egyes tantárgyak alól történő mentesülés (biológia –koedukált testnevelés – úszásoktatás). A hazai bírói gyakorlat eddig nem szembesült e kérdésekkel, ugyanakkor előfordul, hogy jegyzők magántanulói jogviszonyt engedélyeznek – ami pusztán a szülők vallási igényei alapján vitatható.

A vallási vagy más világnézeti meggyőződésen alapuló, „a szervezet jellegét alapvetően meghatározó szellemiségből közvetlenül adódó, az adott foglalkozási tevékenység tartalma vagy természete miatt indokolt, arányos és valós foglalkoztatási követelményen alapuló megkülönböztetés” nem jelenti az egyenlő bánásmód követelményének megsértését a foglalkoztatás körében.⁴⁰ A vallásszabadság intézményes vonatkozása, hogy a vallási közösségek, egyházak intézményeket hoznak létre, melyek polgári jogi, illetve munkajogi jogviszonyokba lépnek. Az ilyen intézmények identitása – mely a vallásszabadság lényeges eleme – szempontjából különösen a foglalkoztatási viszonyok meghatározóak. A vallásszabadság intézményes vonatkozásban megköveteli azt, hogy az elkötelezett munkáltató a munkavállalók felvételénél érvényesíthesse sajátos szempontjait, illetve a munkavállaló elkötelezettségét a munkaviszony fennállása alatt is megkövetelje.

A kegyeleti jog körébe tartozó kérdés, hogy az egyént megilleti a meggyőződéssel összhangban lévő eltemettetéshez való jog.

⁴⁰ 2003. évi CXXV. tv. 22. § b) pont.

4.6. A vallási meggyőződés tanításának joga

A vallásszabadság jogának része a vallás vagy más meggyőződés *tanításának* és terjesztésének joga, mely értelemszerűen inkább közösségi jelleggel bír. Az állam intézményvédelmi kötelezettsége keretében biztosít teret a közszolgálati tömegtájékoztatási eszközökben és – a szülők igényei szerint – a semleges állami-önkormányzati iskolában arra, hogy a vallási közösségek tanításukat közvetítsék. A meggyőződés tanítása fogalmilag eltér a meggyőződésekkel kapcsolatos tartalmak közvetítésétől: míg az előbbi esetben egy adott vallási közösség elkötelezett tevékenységéről van szó, az utóbbi eset azonosulás nélkül, kívülről tájékoztat vallási kérdésekről. Az, hogy a semleges állami-önkormányzati iskolában a különböző vallások és világnézetek arányos és kiegyensúlyozott, azonosulást kerülő módon bemutatásra kerülnek, nem helyettesíti a vallási közösségek azon jogát, hogy maguk is megjelenhessenek és bemutathassák magukat.

A meggyőződés tanításának joga azonban nem csak a formalizált, az oktatási rendszerhez kapcsolódó, vagy a hitéleti felsőoktatás keretében történő tanítást védi, hanem a meggyőződés informális, családon, közösségen belül folyó tanításának, terjesztésének jogát is.

A közvetlen korlátozásokon túl a vallási meggyőződés tanításhoz való jogot korlátozza az állam, ha egyenlőtlenül, a tényleges igények arányát figyelmen kívül hagyva biztosít támogatást különböző vallási közösségek számára e célra.

4.7. A hátrányos megkülönböztetés tilalma

Az Alaptörvény átfogó módon tiltja a diszkriminációt: „Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.”⁴¹ A vallásszabadságról szóló sarkalatos törvény szerint: „A lelkiismereti vagy vallási meggyőződés megválasztása, elfogadása, kinyilvánítása és megvallása, továbbá annak megváltoztatása, illetve gyakorlása miatt senkit előny vagy hátrány nem érhet.”⁴² Az Alkotmánybíróság állandó gyakorlata szerint a hátrányos megkülönböztetés tilalma nemcsak az emberi, illetve állam-

⁴¹ Alaptörvény XV. cikk. (2) bekezdés.

⁴² 2011. évi CCVI. tv. 1. § (3) bekezdés.

polgári jogokra irányadó, hanem kiterjed az egész jogrendszerre, amennyiben a különbségtétel sérti az emberi méltósághoz való jogot. Az Alaptörvényből nem következik az, hogy a személyeket sematikus egyformán kellene kezelni (ez lehetetlen is lenne; a pozitív diszkrimináció lehetőségét pedig maga az Alaptörvény is tartalmazza), hanem csupán az, hogy a megkülönböztetésnek kell, hogy legyen alkotmányos indoka, és egy adott szabályozási koncepción belül követelmény az érintettek azonos méltósága, azaz az állam eljárása során az egyéni szempontokat azonos mértékben kell figyelembe venni. Alapjognak nem minősülő jogok esetében az önkényesség tilalma az alkotmányellenesség határa, azaz tárgyilagos mérlegelés alapján kell, hogy legyen észszerű oka a különbségtételnek.⁴³

A hátrányos megkülönböztetés tilalmának különösen nagy jelentősége van a munkajogban. Az egyházi munkáltatónál végzett munka jellege ugyanakkor jellemzően indokoltá teszi azt, hogy a munkáltató a munkavállaló vallási meggyőződését, felekezeti hovatartozását figyelembe vegye. Ez nem minősül hátrányos megkülönböztetésnek.⁴⁴

A felekezeti jogegyenlőség sajátos garanciája az, hogy a vallási meggyőződés kinyilvánításának, mellőzésének jogát az Alaptörvény külön nevesíti, és ehhez kapcsolódóan a vallási meggyőződésre utaló adatok állami nyilvántartásba nem vehetők föl.⁴⁵

A felekezeti jogegyenlőség megvalósítása tehát e viszonyok ignorálását igényli az államtól és így aligha kapcsolódhat hozzá olyan 'pozitív diszkrimináció', mely az esetleges esélyegyenlőtlenséget lenne hivatva mérsékelni. Szemben az etnikai aránytalanságokkal, vagy egészségi állapottal összefüggő hátrányok orvoslásával, az államnak arra nincs mandátuma, hogy például egyes közhivatalokban vagy közintézményekben felekezeti arányokat befolyásoljon, vagy hogy egyáltalán tudomása legyen róla. Az, hogy a vallásos emberek a több évtizedes hátrányos megkülönböztetés nyomán sok szakmában alulreprezentáltak, nem alapoz meg semmilyen állami 'kiegyenlítő' beavatkozást. A sajátos vallási igények akkomodációja pedig szemléletben eltér a pozitív diszkriminációtól: nem pozitív diszkrimináció az, ha egy vallási kisebbség részéről jelentkező sajátos igény számára a jogalkotó teret nyit.

⁴³ SÓLYOM László: *Az Alkotmánybírászkodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001. 416., 755.

⁴⁴ Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXXV. tv. 21–22. §.

⁴⁵ 2011. évi CCVI. tv. 5. § (1) bekezdés.

A GONDOLAT-, LELKIISMERET ÉS VALLÁSSZABADSÁG VÉDELME NEMZETKÖZI INTÉZMÉNYEI*

1. A vallásszabadság ENSZ-dokumentumokban

A legfontosabb emberi jogi egyezmények kiemelten védik a vallásszabadságot. Ugyanakkor természetesen keretszabályokról van szó, melyek tartalommal mindig egy-egy adott ország összefüggéseiben telnek meg. Az emberi jogok kötelező erővel bár nem bíró, mégis legnagyobb tekintélyű „törvénye”, mely először foglalta kartába az univerzalitás igényével az ember jogait, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. Ennek 18. cikke szerint:

„Minden személynek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához, ez a jog magában foglalja a vallás és a meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy a meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben oktatás, gyakorlás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát.”

A nemzetközi jog általában elismeri, hogy az Egyetemes Nyilatkozat, legalábbis szokásjogként, a nemzetközi jog kötelező normájává (*ius cogens*) vált.

A Magyarország által ratifikált és az 1976. évi 8. tvr.-rel kihirdetett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 18. cikke szerint:

„1. Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását és azt a szabadságot, hogy vallását

* A kézirat korábbi változata megjelent: SCHANDA Balázs: 9. Cikk: Gondolat-, lelkiismereti-és vallásszabadság. In: SONNEVEND Pál – BODNÁR Eszter (szerk.): *Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja*. Budapest, HVG-ORAC, 2021. 218–243.

vagy meggyőződését vallásos cselekmények és szertartások útján akár egyénileg, akár másokkal együttesen nyilvánosan vagy magánkörben kinyilváníthassa, gyakorolhassa és taníthassa.

2. Senkit sem lehet olyan kényszernek alávetni, amely csorbítaná azt a szabadságát, hogy saját vallása vagy meggyőződése legyen, vagy hogy ilyent elfogadjon.

3. A vallás vagy meggyőződés kinyilvánításának szabadságát csak a törvényben megállapított olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek a közbiztonság, a rend, a közegészség, az erkölcs, vagy mások alapvető jogai és szabadságai védelmének érdekében szükségesek.

4. Az Egyezségokmány részes államai kötelezik magukat a szülők, és adott esetben a törvényes gyámok ama szabadságának tiszteletben tartására, hogy gyermekeik vallásos és erkölcsi nevelését saját meggyőződésüknek megfelelően biztosítsák.”

Az ENSZ égisze alatt született nemzetközi jogi dokumentumok közül megemlítendő még a – bár kötelező erővel nem bíró, mégis igazodási pontként szolgáló – „Nyilatkozat a vallás vagy meggyőződés alapján történő türelmetlenség és megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről”, melyet az ENSZ Közgyűlésének 1981. november 25. napján kelt 36/55 határozata hirdetett ki. A Nyilatkozat megerősíti a korábban meghirdetett vallásszabadságot biztosító normákat, és az államokat a vallási vagy meggyőződésbeli alapokon álló hátrányos megkülönböztetés megelőzésére és fölszámolására hatékony intézkedések tételére sűrgeti. A Nyilatkozat kiemelt védelemben részesíti a szülők jogait gyermekeik hitük szerinti neveléséhez.

A Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban 1989. november 20-án kelt egyezmény, melyet Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvény hirdetett ki, deklarálja a gyermek jogát a gondolat- és vallásszabadságra, és szintén elismeri, hogy a szülőknek joga gyermekük érettségének megfelelően az e téren való irányítás. Az ellentmondás a 14. cikk két rendelkezése között több mint látszólagos:

„1. Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják a gyermek jogát a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadságra.

2. Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják a szülőknek, vagy, adott esetben, a gyermek törvényes képviselőinek azt a jogát és kötelességét, hogy a gyermeket e jogának gyakorlásában képességei fejlettségének megfelelően irányítsák.

3. A vallás vagy meggyőződés kinyilvánításának szabadságát csak a törvényben megállapított olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek a közbiztonság, a közrend, a közegészségügy, a közérkölc, vagy mások alapvető jogai és szabadságai védelmének érdekében szükségesek.”

A nemzetközi emberi jogi egyezmények alapvetően hasonló rendelkezéseket tartalmaznak a vallásszabadságról, azonban a családok világnézeti integritásának védelme terén eltérő hangsúlyokat érezhetünk a Gyermek jogairól szóló egyezmény és a többi dokumentum között. A Gyermek jogairól szóló egyezmény a gyermeknek – életkorától függően – önálló döntési jogokat adna vallás dolgában. Többen felismerték, hogy a két megközelítés között bizonyos fokú ellentmondás van.¹

Mind az Egyezségokmány, mind az Egyezmény alapvetően különbséget tesz a vallásszabadság és a vallásgyakorlás szabadsága között, s míg az előbbit abszolút jognak tekinti, az utóbbi meghatározott okokból történő korlátozását megengedi. A legfelsőbb szintű magyar szabályok nem ezt az utat követik, és nem építenek be korlátozási felhatalmazásokat.

Bár nem a nemzetközi *ius cogens* része, mégis említést érdemel, hogy a Helsinki-folyamat Magyarországon vitathatatlanul közrehatott a vallásszabadság elismerésében. Az EBBÉ, majd az EBESZ a mai napig jelentősnek mondható tevékenységet fejt ki a vallásszabadság érdekében. A bécsi utóatlalkozó (1986–1989) záródokumentuma viszonylag részletesen foglalkozik a vallásszabadsággal is. A dokumentum értékét az adja, hogy a vallásszabadság biztosításának néhány tartalmi követelményét is összefoglalja. Így a vallási közösségeknek joga kell, hogy legyen arra, hogy istentiszteleti vagy gyülekezeti helyeket létesítsenek, hogy saját hierarchikus és intézményi struktúrájuk szerint szerveződjenek, hogy személyzetüket szabadon válasszák ki, nevezzék ki, illetve cseréljék le, saját szabályaik szerint, vagy az állammal szabadon kötött megállapodások alapján, hogy szabadon gyűjtsenek anyagi vagy más hozzájárulásokat.

¹ SCHWEITZER Gábor: Az oktatáshoz való jog és a szülők lelkiismereti és vallásszabadsága Magyarországon. *Acta Humana*, 17. sz., 1994. 53., 63.

2. A vallásszabadság az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatában

Az egyéni panaszok kötelező érvényű elbírálási lehetősége által kiemelt jelentőségű, Magyarországon az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény 9. cikke értelmében:

„1. Mindenkinek joga van a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadsághoz; ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind nyilvánosság előtt, mind a magánéletben istentisztelet, oktatás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát.

2. A vallás vagy meggyőződés kifejezésre juttatásának szabadságát csak törvényben meghatározott olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a közrend, a közegészség vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak és szabadságának védelme érdekében szükségesek.”

Az Egyezmény 14. cikke a diszkriminációttilalomról rendelkezik:

„A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti, vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.”

A vallásszabadság szempontjából fontos, hogy az 1. Kiegészítő jegyzőkönyv 2. cikke kifejezetten elismeri a szülők jogát gyermekük vallási-világnézeti nevelésének meghatározására:

„Senkitől sem szabad megtagadni az oktatáshoz való jogot. Az állam az oktatás és tanítás terén vállalt feladatkörök gyakorlása során köteles tiszteletben tartani a szülők vallási és világnézeti meggyőződésével összhangban lévő oktatáshoz és tanításhoz való jogot.”

A vallásszabadság történelmi szerepe mellett a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága az emberi méltóságtól elválaszthatatlan, kiemelkedő súlyú alapjog, mely az Egyezmény értelmében a „demokratikus társadalom” egyik alappillére. Másfelől a vallás a nemzetek kulturális identitásának alapvető eleme. Ahogy arra Giovanni Bonello, a Bíróság máltai tagja a nagykamara Lausti v. Italy ítéletéhez fűzött párhuzamos indokolásában fogalmazott:

„Egy emberi jogi bíróság nem engedheti meg magának, hogy történelmi Alzheimer-kórban szenvedjen. Nincs joga arra, hogy figyelmen kívül hagyja egy nemzet történelmének kulturális folyamatosságát az idők során, és azt sem, ami egy nép arculatát formálta és meghatározta. [...] Egy európai bíróságnak nem lehet az a feladata, hogy évszázadok európai hagyományával szakítson.”²

Az 1990-es évekig a Bíróság nem alakított ki érdemi gyakorlatot a vallásszabadsággal kapcsolatban, aminek oka lehet az, hogy ezt a jogot a demokratikus államok jellemzően tiszteletben tartják, ahogy az is, hogy az egyes államokban nagyon eltérő történelmi hagyományok szerint alakult az állam és a vallási közösségek viszonya, és így a szabályozás, illetve a gyakorlat igen széles mérlegelési tartományt igényel a nemzetközi fórumoktól. Míg az egyik részes állam tekintetében az államegyház fenntartását,³ addig másutt az alkotmányos rend világi jellegének védelmét⁴ ismerte el legitimnek a Bíróság. Az elmúlt néhány évtizedben az esetjog ugrásszerűen gyarapodott. Az esetek néhány jól körülhatárolható, vitatott témakörre világítanak rá: az állam meddig mehet el egy adott (többségi) vallás, vagy éppen az állam világi jellegének védelmében, kisebbségi igények háttérbe szorításával; a kulturálisan is eltérő hagyományokat hordozó különböző vallásokat követők békés egymás mellett élése miként biztosítható; továbbá az államnak miként kell tiszteletben tartania a vallási közösségek önállóságát.

A vallási közösségek és az állam viszonyának szabályozása alapvetően az egyes államok joghatóságába tartozik, ugyanakkor az Egyezmény e területre is hatással van. A 9. cikkből következik a vallási közösségek jogalanykénti elismerése, illetve önrendelkezési joguk elismerése is.

² Lausti v. Italy, 2011. március 18., no. 30814/06.

³ Darby v. Sweden, 1990. október 23., no. 11581/85., vö. Commission report 45.

⁴ Leyla Sahin v. Turkey, 2005. november 10., no. 44774/98.

3. A védett jog tartalma

A gondolat és a lelkiismeret szabadsága történetileg a vallásszabadságból fejlődött ki, a vallási meggyőződés számára kivívott szabadságot nem vallási eszmék követői számára is biztosítva. A vallásszabadság alapvetően a személy joga. A vallási közösségek intézményes jogait az Egyezmény külön nem nevesíti, azonban a vallásszabadság közösségi vonatkozásai egyértelművé tették, hogy közösségek is – tagjaiktól függetlenül – fordulhatnak a Bírósághoz: ez következik abból is, hogy a vallásszabadság „együttesen”, azaz másokkal együttesen (közösségben) is gyakorolható.⁵ Magától értetődő, hogy a vallásszabadság nem csak a vallásos embereket illeti meg – ahogy a gondolat szabadsága sem csupán a szabadgondolkodókat.

3.1. A gondolat és a lelkiismeret szabadsága

A gondolat szabadsága nem pusztán az emberi agy manipulálását tiltja, hanem a kommunikációs jogként a gondolat szabad megnyilvánulását is védi, ekként a szólásszabadsághoz is kapcsolható. Ahogy arra az Alkotmánybíróság egy korai határozata (a „médiahatározat”) felhívta a figyelmet, a gondolat szabadsága is kizárja az állami véleménymonopóliumot.⁶

Az egyén szabadon alakítja ki lelkiismereti meggyőződését, és joga van ahhoz, hogy meggyőződése szerint éljen. Ezzel a személyiség legbelső magját védi. A lelkiismeret szabadsága a nem vallási vagy világnézeti meggyőződés alapján vallott meggyőződést, és az ebből fakadó cselekedeteket is védi.

A lelkiismereti meggyőződésként védelemben részesülhet a pacifizmus,⁷ a szekularizmus,⁸ az abortusz elutasítása,⁹ a meggyőződés, hogy a házasság egy férfi és egy nő felbonthatatlan szövetsége, és homoszexuális kapcsolatok elutasítása.¹⁰ Mindez nem jelenti, hogy e meggyőződések vállalása és megvallása ne okozhatna súlyos hátrányokat az érintetteknek: a Bíróság – elismerve a jogkorlátozások tényét – igen nagyvonalúan fogad el versengő érdekeket, így akár azt is,

⁵ 9. cikk (1) bekezdés.

⁶ 37/1992. (VI. 10.) AB hat.

⁷ *Arrowsmith v. the United Kingdom*, 1978. október 12., no. 7050/75., Commission report § 69.

⁸ *Lautsi and Others v. Italy*, 2011. március 18., no. 30814/06.

⁹ *Knudsen v. Norway*, 1985. március 8., no. 11045/84.

¹⁰ *Eweida and Others v. the United Kingdom*, 2013. január 15.

hogy egyébként védett meggyőződést vallók kiszoruljanak az közszolgálatból, arra kényszerüljenek, hogy hivatásukat feladják. Így nem részesült védelemben az a svéd szülésznő, aki lelkiismereti okokból elutasította a terhesség-megszakításban történő közreműködést, mivel a svéd egészségügyi ellátórendszer az abortuszszolgáltatás biztosítása érdekében olyan rugalmasságot vár minden, nőgyógyászaton foglalkoztatott szakdolgozótól, hogy mindenki minden munkafeladatot lásson el. Következésképpen a panaszos – aki maga választotta a szülésznői hivatást – az egészségügy más területein elhelyezkedhet.¹¹ Az azonos nemű párok irányában tanúsított egyenlő bánásmód is olyan közérdek, mely az egyén – lelkiismereti jellegű – fenntartásait meghátrálásra kényszeríti, adott esetben a közszféra bizonyos területein nem tud munkát vállalni.¹²

Nem terjed ki a lelkiismeret szabadsága arra, hogy az egyén mentességet kaphasson általánosan kötelező normák alól, így pl. az adókötelezettség¹³ vagy közlekedési szabályok alól, de még az iskolai ünnepeken történő részvétel kötelező jellege alól sincs védett mentesülési lehetőség.¹⁴

Ezzel szemben a Bíróság elismerte, hogy a kötelező (fegyveres) katonai szolgálat megtagadására már kiterjed a lelkiismeret szabadsága¹⁵ (vagy a vallásszabadság)¹⁶ – a fegyveres katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadásának dekriminalizálása, adott esetben alternatív szolgálat lehetőségének biztosítása európai minimumkövetelménnyé vált.¹⁷ A katonai szolgálat megtagadásának módja és az alternatív szolgálat kialakításának tekintetében az államoknak lehet némi mozgáster, azonban azt minden részes államnak biztosítani kell, hogy mindazok mentesülhessenek a katonai szolgálat alól, akik számára ez mély lelkiismereti vagy vallási meggyőződésük miatt áthidalhatatlan konfliktust okoz.¹⁸ Az alternatív szolgálat pedig nem lehet sem katonai, sem elrettentő-büntető jellegű, így a 24 hónap helyett 42 havi szolgálat előírása túl

¹¹ Grimmark v. Sweden, 2020. február 11., no. 43726/17.

¹² Eweida and Others v. the United Kingdom, § 105., nos. 48420/10., 59842/10., 36516/10.

¹³ C. v. the United Kingdom, Commission decision, 1983. december 15., no. 10358/83.

¹⁴ Valsamis v. Greece, 1996. december 18., no. 21787/93; Efstratiou v. Greece, 1996. december 18., no. 24095/94.

¹⁵ Savda v. Turkey, 2012. június 12., no. 42730/05.

¹⁶ Batyatyan v. Armenia, 2011. július 7., no. 23459/03.; Ercep v. Turkey, 2011. november 22., no. 43965/04.

¹⁷ Uitz Renáta: A lelkiismereti és vallásszabadság az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában – a Kokkiknakis ítélettől az állami semlegesség követelményéig. *Állam- és Jogtudomány*, 58. évf., 2017/4. 109.

¹⁸ Enver Aydemir v. Turkey, 2016. szeptember 7., no. 26012/11.

van ezen a mértéken.¹⁹ A szolgálatmegtagadás lehetőségét az államnak törvény által szabályozott eljárási szabályokkal és hatékony bírói úttal kell garantálnia.²⁰ Ugyanakkor nem élvezzi a 9. cikk védelmét az a sorkötelezett, akinek nem a katonai szolgálattal, hanem az adott alkotmányos berendezkedésű állammal szemben vannak lelkiismereti-vallási okból fenntartásai.²¹

3.2. A vallásszabadság

3.2.1. Egyéni jogok

A vallási vagy más világnézeti meggyőződés szabad megválasztása jogon kívüli kérdés. Az állam – természetéből adódóan – illetéktelen arra, hogy a meggyőződés szabad megválasztásába beavatkozzon. A meggyőződés szabad kinyilvánítása – akár egyénileg, akár másokkal együttesen – már szükségszerűen érinthet másokat, így mások jogait és szabadságát is.

A *vallás fogalmát* nem határozza meg az Egyezmény, és a nemzeti jogrendszerek sem tartalmazznak a vallás fogalmára vonatkozó meghatározást.²² A vallás fogalma kétségkívül magában foglalja a hagyományos vallások mellett az új, vagy adott helyen szokatlan vallási csoportokat is. Mivel a 9. cikk a nem vallási jellegű meggyőződéseket is védi, így a „vallás” fogalmi körének meghatározása nem kulcskérdés (ekként pl. versengő meghatározások kérdése lehet, hogy a buddhizmus vallás-e, ugyanakkor nem kérdés, hogy a 9. cikk védelmi körébe tartozik). Adott esetben évezredek vallási előírásai és hagyományok a kívülállók számára érthetetlenek tűnhetnek: az állami szervezetek és végső soron a Bíróságnak kellő érzékenységgel kell rendelkeznie ahhoz, a sokszínű társadalomban megfelelő egyensúlyt találjon a közérdek, a társadalmi béke biztosítása és a különböző vallású személyek iránti megfelelő tisztelet között. A szcientológia tekintetében a Bíróság abból indult ki, hogy ha az orosz állami hatóság a vitatott szervezetet vallási tevékenységet végző szervezetnek

¹⁹ Adyan and Others v. Armenia, 2016. február 29., §§ 69–72., no. 75604/11.

²⁰ Papavasilikis v. Greece, 2016. szeptember 15., §§ 51–52., no. 66899/14.

²¹ Enver Aydemir v. Turkey, 2016. június 7., §§ 79–84., no. 26012/11.

²² A 2011. évi CCVI. törvény 7/A. § (2)–(3) egyedülálló meghatározási kísérletnek tűnik, ugyanakkor nem tekinthető a vallás átfogó definíciójának, csupán a vallási közösségek nyilvántartásba vételéhez alkalmazott meghatározásnak.

tekintette (és éppen emiatt léptek fel ellene), akkor a szervezet éppen e vitatott tevékenysége tekintetében hivatkozhat a 9. cikkre.²³

A 9. cikk védelmi köre a tágan vett vallási meggyőződésen túl a világnézeti meggyőződést is védi (az Egyezmény magyar fordítása a „meggyőződés” fogalmával közelebb áll a francia „*conviction*”-hoz, mint az angol „*belief*”-hez).²⁴ A német szövegváltozat a magyarhoz hasonlóan a világnézet fogalmát használja.

A vallásszabadság magában foglalja a *vallástalanság szabadságát* is, így azt, hogy valakinek ne legyen semmilyen meggyőződése, akarata ellenére ne sorolják valamilyen vallási közösségbe, illetve ne kényszerítsék olyan vallási megnyilvánulásokra, melyekkel nem kíván azonosulni (negatív vallásszabadság). A vallásszabadság negatív oldala annak szabadságát is magába foglalhatja, hogy valaki egyáltalán ne nyilatkozzon vallásáról.²⁵ Ugyanakkor a vallásszabadság nem terjed ki arra, hogy személy más vallással, vagy más vallás jelképeivel ne szembesüljön, akár a kötelező közoktatás keretei között is.²⁶ Nem tehető kötelezővé vallási fordulatot tartalmazó hivatali *eskü*, kizárva ezzel a hivatalviselésből (adott esetben a törvényhozásból) a vallástalanságokat vagy a más vallásúakat.²⁷ A Bíróság döntése értelmében a vallási intézmény által fenntartott konferenciaközpontba közvetített felekezeten kívüli álláskereső nem kapott jogvédelmet a munkanélküli segély átmeneti felfüggesztése miatt, mivel a konferenciaközpont recepcióján felajánlott és elutasított munkalehetőség semmilyen tekintetben nem érintette volna meggyőződését.²⁸ Egyaránt kerüendő a különböző vallásokat követők, illetve a vallástalanság negatív megítélése is. Így helytelenül jár el az etikaoktatást a felekezeti hitoktatás alternatívájaként nem biztosító állam, ha az iskolai bizonyítványban a hitoktatástól való távolmaradásnak marad nyoma.²⁹

A 9. cikk kifejezetten utal a vallási *meggyőződés megváltoztatásának* szabadságára. Az állam felelőssége annak biztosítása, hogy vallási közösségek erőszakkal ne tartsanak vissza olyan személyeket, akik el kívánják hagyni a

²³ Kimlaya and Others v. Russia; Church of Scientology of Moscow v. Russia, nos. 76836/01. 32782/03.

²⁴ A francia szöveg eredetileg a „*corynance*” fogalmát használta, mely elfogadás előtt változott „*conviction*”-ra. GRABENWARTER i. m. 236.

²⁵ Alexandridis v. Greece, 2008. február 21., no.19516/06.; Grzelak v. Poland, 2010. június 15., no. 7710/02.

²⁶ Lautsi v. Italy 2011. március 18., no. 30814/06.

²⁷ Buscarini and Others v. San Marino, 1999. február 18., no. 24645/94.

²⁸ Dautaj v. Switzerland, 2015. június 30., no 32166/05.

²⁹ Grzelak v. Poland, 2010. június 15., no. 7710/02.

közösséget. Beletartozik a vallásszabadságba az is, hogy valaki egy vallással – adott esetben a saját vallásától eltérő vallással – ismerkedjen, erre azonban nem alapítható olyan igény, hogy a fogvatartott önálló elhelyezést kapjon és füstölőkkel illatosíthassa zárkáját.³⁰

A vallásszabadságot nem érintik az *általánosan kötelező, semleges előírások*. Ahogy a közlekedési szabályok alól sem mentesülhet senki vallására hivatkozással, úgy az adóazonosító jel kötelező alkalmazását sem utasíthatja el az állampolgár vallási okból.³¹ A vallási normák nem mentesítenek az állami jog tiszteletben tartása alól sem. Így a 16 évesnél fiatalabb leánnyal elkövetett szexuális aktus akkor is bűncselekmény, ha az elkövető és az áldozat között az iszlám jog szerint házasság állt fenn.³² Az adventista szülők igénye, hogy gyermekük mentesüljön a szombati iskolalátogatás kötelezettsége alól szintén nem kapott védelmet.³³

A *vératömlesztés* elutasítása a személy autonómiájának (8. cikk) [KH: 8. cikk] és vallásszabadságának szabad megnyilvánulása lehet. A mások számára, illetve az orvostudomány szempontjából észszerűtlennek tűnő elv nem lehet akadálya annak, hogy egy vallási közösséget feloszlassanak, illetve működését betiltsák. Azt természetesen biztosítani kell, hogy a nagykorú személyek valóban szabad döntést hozzanak, illetve a csoport kiskorú tagjai tekintetében a szülői döntést a gyermek érdekében a bíróságok felülbírálhassák.³⁴

A meggyőződés fogalma *bizonyossággal vallott, komoly nézetekre* utal, nem pedig rögtönzött hangulatokra. Ugyanakkor az állam kevésbé van abban a helyzetben, hogy meg tudja ítélni, hogy egy személy nézetei mennyiben fakadnak valóban koherens hitrendszerből – és ennek az egyéni jogok védelme tekintetében nincs is jelentősége. Így nem az állam feladata annak eldöntése, hogy egy sajátos viselet valóban egy adott vallás előírásaiból fakad-e (adott esetben arcot is elfedő fátyol az iszlámból).³⁵

A Bíróság nem fogadta el az állam kételyét arra nézve, hogy *fogvatartottak* valójában hamisan – jobb ellátás reményében – nyilatkoznak vallási

³⁰ Kovaļkovs v. Latvija, 2012. január 31., § 57., no. 35021/05.

³¹ Skugar and Others v. Russia, 2009. december 3., no. 40010/04.

³² Khan v. the United Kingdom, Commission decision, no. 35394/97.

³³ Martins Casimiro and Cerveira Ferreira v. Luxembourg, 1999. április 27., no. 44888/98.

³⁴ Jehovah's Witnesses of Moscow and Others v. Russia, 2010. augusztus 18., §§ 131–144, no. 302/02.

³⁵ S.A.S. v. France, 2014. július 1., § 56., no. 43835/11.

hovatartozásukról,³⁶ ugyanakkor, ha tárgyyszerűen megítélhető, hogy az egyén vallási meggyőződése valós és komoly-e, akkor erre a Bíróság is vállalkozhat.³⁷ Korábban még a Bizottság elfogadta az állam érvelését, hogy a magát „Wicca” vallásúnak valló fogvatartott nem tudta igazolni ilyen vallás létezését.³⁸ A vallására tekintettel többlet-szabandapokat igénylő munkavállaló esetében jogos kételynek bizonyult, hogy az adott vallásról semmilyen ismerettel nem rendelkezett, és emellett más vallás ünnepnapjait is megtartotta.³⁹

A vallását gyakorolni kívánó, kényszerintézkedés alá vont személy vallásának közösségi gyakorlása korlátozást szenved, azonban a Bíróság több ügyben ezt az állam mérlegelési szabadságában tartozó kérdésnek tekintette. Az érintett részéről mindenképpen elvárható az észszerű együttműködés. A lakhelyelhagyási tilalommal sújtott személytől elvárható, hogy éljen azokkal a lehetőségekkel, melyek abban a körzetben megoldhatóak, ahol mozoghat. Ha ezt elmulasztja, nem sérti az Egyezményt, hogy más helyiség templomát nem keresheti fel.⁴⁰ Az elhúzódo eljárás miatt az 5. és a 6. cikk megsértését [KH: 5. és 6. cikk] megállapította a Bíróság, azonban figyelembe vette azt, hogy a *házi őrizet* kedvezmény: ha nem részesül e kedvezményben, hanem fogva tartották volna, lehetősége lett volna a büntetés-végrehajtási intézetben istentiszteleten részt venni. Az egyik magyar vonatkozó ügyben a Bíróság megállapította, hogy a magyar hatóságok nem sértették meg a 9. cikket, amikor a házi őrizetben lévő kérelmezőnek nem adtak engedélyt a kijelölt tartózkodási hely vasárnaponkénti, több órás, adott templomot nem nevesítő elhagyására irányuló kérelmének, mivel úgy ítélte meg, hogy a kérelmező vallási jogait érintő beavatkozás nem volt olyan mértékű, hogy az a 9. cikk szerinti jog lényegét érintő sérelemmel járt volna.⁴¹

A fogvatartottak vallásszabadsága tekintetében az állam a *büntetés-végrehajtás* sajátos szempontjai mellett köteles a vallásgyakorlás lehetőségét biztosítani. A börtönviszonyok természetes velejárója, hogy vallási meggyőződésre való hivatkozásra sincs lehetőség személyes tér biztosítására.⁴² A fogva tartás, illetve a kényszergyógykezelés során az adott intézet rendje és mások jogainak

³⁶ Kovaļkovs v. Latvia, 2012. január 31., § 57., no. 35021/05.; Vartic v. Romania, 2010. június 1., § 46., no. 14150/08.

³⁷ Skugar and Others v. Russia, 2009. december 3., no. 40010/04.

³⁸ X. v. the United Kingdom, Commission decision of 4 October 1977., no. 7215/75.

³⁹ Kosteski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, 2006. április 13., § 39., no. 55170/00.

⁴⁰ Guzzardi v. Italy, 1980. november 6., no. 7367/76.

⁴¹ Süveges v. Hungary, 2016. január 5., §§ 153–154., no. 50255/12.

⁴² Kovaļkovs v. Latvia, 2012. január 31., no. 35021/05.

védelve érdekében korlátozható a térítő tevékenység, és magától értetődően az is, hogy vallási okból a fogvatartott elhagyja az intézetet.⁴³ Ugyanakkor sérti az Egyezményt, ha a fogvatartottól megtagadják a lehetőséget, hogy vallási közössége szolgálattevőjével találkozzon.⁴⁴ Ha lehetőség van ilyen találkozásra, akkor súlyos biztonsági kockázatot jelentő elkövetőnél elfogadható, hogy csak cellájából tudja követni a szentmisét.⁴⁵ Ezzel szemben visszaélés, ha az előzetes letartóztatásban lévőktől (megfelelő jogalap nélkül) megtagadják az intézetben az istentiszteleten való részvétel lehetőségét, és elvonják tőle a vallási tartalmú könyveit és tárgyait.⁴⁶ Az életfogytiglani szabadságvesztését töltő muszlim fogvatartott vallásgyakorlásának aránytalan korlátozását jelenti, ha a vallása által előírt imaórákat a fegyintézet napirendje miatt nem tudja követni.⁴⁷

Az, ha az állam egyes vallásokat minősít, érinti a vallásszabadságot, de nem jelenti a vallásszabadság korlátozását. A sajátos vallási nézetek megváltoztatását célzó pszichiátriai kényszergyógykezelés túl van azon a határon, amit az állam törvényesen megtehet egy aggályosnak tartott vallási csoport tagjával szemben.⁴⁸ Az az állami tájékoztatás, mely egy „szekta”, „destruktív vallási mozgalom”, illetve „tagjait manipuláló mozgalom” *veszélyeire* hívja fel a figyelmet – nem érintve a csoport szabad működését – nem sértette a negatív jelzőkkel illetett csoport vallásszabadságát.⁴⁹ A „destruktív szekták” ellen küzdő egyesület nyilvántartásba vételével az állam nem hozta áldozati helyzetbe a Jehova Tanúit, akik úgy érezték, hogy a civil szervezet tevékenysége ellenük (is) irányul.⁵⁰ Egy vallási közösség szabad működését önmagában nem érinti, ha kritikával szembesül.⁵¹ Ugyanakkor a kritika szabadsága nem terjed ki arra, hogy valaki egy istentiszteletet megzavarjon.⁵² Nem sértette az Egyezményt az, hogy a svájci hatóságok megvonták egy magán biztonsági cég működtetési jogát, miután a cég vezetője belépett egy, a hatóságok által biztonsági kockázat-

⁴³ J. L. v. Finland, 2000. november 16., no. 32526/96.

⁴⁴ Poltoratski v. Ukraine, 2003. április 29., §§ 163–171., no. 38812/97.; Kuznetsov v. Ukraine, 1999. december 29., §§ 143–151) no. 35502/07.; Mozer v. Republic of Moldova and Russia, 2016. február 23. [GC], §§ 197–199., no. 11138/10.

⁴⁵ Indelicato v. Italy, 2003. november 6., no. 31143/96..

⁴⁶ Igors Dmitrijevs v. Latvia, 2006. november 30., no. 61638/00.; Moroz v. Ukraine, 2017. március 2., §§ 104–109., no. 5187/07.

⁴⁷ Korostelev v. Russia, 2020. május 12, no. 29290/10.

⁴⁸ Mockutė v. Lithuania, 2018. február 27., §§ 107–131., no. 66490/09.

⁴⁹ Leela Förderkreis e.V. and Others v. Germany, 2008. november 6., no. 58911/00.

⁵⁰ Gluchowski and Others v. France, 1999. december 14., no. 44789/98.

⁵¹ Dubowska and Skup v. Poland, 1997. április 18., 235., nos. 33490/96, 34055/96.

⁵² Bulgaru v. Romania, 2012. május 15., no.35840/09.

ként értékelt vallási csoportba. Ezzel már nem tekintették „köztisztelőben álló” személynek, ami a biztonsági szolgálatok vezetésének feltétele.⁵³

A vallási tisztelet tárgyának védelme – az érintettek jogainak esetleges megsértése miatt – a véleménynyilvánítás szabadságának megelőző korlátozását is elfogadhatóvá teheti.⁵⁴ Azonban a vallási csoportot érő erőszakkal szemben az államnak kétségkívül meg kell *védenie* a – jellemzően kisebbségi – vallási csoportok működési szabadságát. A rendőri szervek tétlensége az állam felelőségének megállapításához vezetett, miután a Jehova Tanúi békés összejövetelét egy magából kivetkőző ortodox csoport megzavarta, a résztvevőket bántalmazta és megalázta, majd vallási irodalmukat elégette, mivel a jogvédelmet kereső közösség a hatóságok részéről közönybe ütközött.⁵⁵ A szófiai mecsetben és mecset körül a pénteki imát megzavaró, előzetesen bejelentett, azonban erőszakba torkolló tüntetés megfékezése érdekében sem léptek fel kellő eréllyel a hatóságok, megsértve így a 9. cikket.⁵⁶

Egy vallási közösség állampolgársággal nem rendelkező szolgálattevőjének beutazási vagy *tartózkodási engedélye* a vallásszabadság kérdését is felvetheti, azonban a vallásszabadságra történő hivatkozás önmagában semmiképpen sem alapozza meg az igényt, hogy valaki egy külföldi állam területén tartózkodjon, még olyan személyek esetében sem, akik éppen egy vallási közösség alkalmazásában állnának.⁵⁷ Más a helyzet akkor, ha a hatóságok által kifejezetten nem kívánatos vallási tevékenység vezet a tartózkodási engedély körüli korlátozásokhoz, ugyanis a jogalap nélküli korlátozás sértette a 9. cikket.⁵⁸ A hatóságok által szélsőséges muszlimnak tartott palesztin vallástanító tartózkodási engedélyének visszavonását a családi életének megsértéseként értékelte a Bíróság, nem vizsgálva a vallási közösség szempontjait.⁵⁹ A vallásszabadság vonatkozásában érvényesített hátrányos megkülönböztetésként értékelte a Bíróság, hogy Jehova Tanúi által alkalmazni kívánt Fülöp-szigeteki házaspár

⁵³ C.R. v. Switzerland, 1999. október 14., no. 40130/98.

⁵⁴ Otto-Preminger-Institut v. Austria, 1994. szeptember 20., § 47., no. 13470/87.

⁵⁵ Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia, 2007. május 2., no.71156/01.; Begheluri v. Georgia, 2014. október 7., no. 28490/02.; Tsartsidze and Others v. Georgia, 2017. január 17., no. 18766/04.

⁵⁶ Karaahmed v. Bulgaria, 2015. február 24., no. 30587/13.

⁵⁷ Öz v. Germany, 1996. december 3., no. 32168/96., Commission decision; Perry v. Latvia, 2008. november 7., no. 30273/03.; El Majjaoui and Stichting Touba Moskee v. the Netherlands, 2007. december 20., no. 25525/03.

⁵⁸ Perry v. Latvia, 2007. november 8. no. 30273/03.; Nolan and K. v. Russia, 2009. február 12., no. 2512/04.

⁵⁹ Al-Nashif v. Bulgaria, 2002. június 20., no. 50963/99.

nem kapott tartózkodási engedélyt, mivel Ausztria csak az elismert felekezetek szolgálattevői számára biztosított ilyen lehetőséget, a csupán nyilvántartásba vett vallási közösségek számára nem.⁶⁰ Az Egyesítő Egyházhoz (Moon-szekta) tartozó panaszos vallási tevékenységét nemzetbiztonsági kockázatként értékelték a beutazási engedélyt törölő orosz hatóságok, azonban a nemzetbiztonság nem szerepel a 9. cikk lehetséges korlátozási okai között.⁶¹

Az Egyezmény 10. cikkét (KH: 10. cikk) – adott esetben a 9. cikk összefüggésében – sérti a *vallási irodalom* külföldről történő behozatalának tilalma. Nem bizonyult elégséges oknak az azeri kormány azon álláspontja, mely szerint a vallási béke, a köznyugalom megőrzése a plurális társadalomban a tilalmat/korlátozást szükségszerűvé tette volna.⁶²

A vallási meggyőződés az ember személyiségének egészét átfogja. Számos keresztény felekezet, és más vallások hagyományának is ősi eleme a szerzetesség, azaz egy olyan életforma, mely teljes egészében vallási előírások követésére, és a közösségen belüli életre épül. A nagykorú személy szabad elhatározásából fakadó döntése az ilyen *elkötelezett életforma* mellett a 9. cikk védelmét élvezi. Ez a kívülállók – akár a családtagok – számára nehezen érthető elkötelezettség egyéb formáira is igaz, de igaz lehet a családi-személyi állapotról hozott egyéb döntések tiszteletben tartására is.⁶³

3.2.2. A meggyőződés kinyilvánítása

A vallási vagy más meggyőződés kinyilvánításának módjai sokfélék lehetnek. A meggyőzés hirdetése – így akár az ajtóig menő *missziós tevékenység* egy ilyen útja a meggyőződés kinyilvánításának. Ennek törvényi korlátozása mások jogainak és szabadságának védelmében elfogadható lehet, azonban a szabadságvesztés mint szankció túl van az állam mérlegelési jogkörén.⁶⁴ A Jehova Tanúi mint közismert kisebbségi csoport több európai országban szembesültek korlátozásokkal, egyes helyeken kifejezett üldöztetéssel. Jelképerejű, hogy a Bíróság első ítéletét, melyben a 9. cikk megsértését megállapította, egy, a Metaxas-rendszerben született, a prozelitizmust (visszaélészerű hittedjesztést)

⁶⁰ Jehovas Zeugen in Österreich v. Austria, 2012. szeptember 25., no. 27540/05.

⁶¹ Nolan and K. v. Russia, 2009. február 12., no. 2512/04.

⁶² Religious Community of Jehovah's Witnesses v. Azerbaijan, 2020. február 20., no. 52884/09.

⁶³ Jehovah's Witnesses of Moscow and Others v. Russia, 2010. június 10., §§ 104–111., no. 302/02.

⁶⁴ Kokkinakis v. Greece, 1993. május 25., no. 14307/88.

tiltó rendelkezés alkalmazása miatt állapította meg: a görög bíróságok által letöltendő szabadságvesztésre ítélt idős Jehova tanúja 1939 és 1986 között több mint hatvanszor került összeütközésbe hite, illetve hite hirdetése miatt a hatóságokkal. Az elmúlt három évtizedben a Bíróság esetjogának gazdagításához nagy mértékben járultak hozzá a Jehova Tanúi jól koordinált perstratégiájukkal.⁶⁵ Szintén e tényállás alkalmazása nyomán állapította meg a Bíróság, hogy míg katonai alárendeltek vonatkozásában a prozelitizmus korlátozása nem sérti a 9. cikket, civilek vonatkozásában nem volt indokolt a pünkösdi hithirdető szankcionálása.⁶⁶ A házról házra történő hithirdetés és vallási irodalom terjesztése nem indokolhat őrizetbevételt.⁶⁷ Más vallással szemben a saját vallás elsőbbségének hirdetése nem korlátozható a 10. cikkre tekintettel sem.⁶⁸

Az elmúlt években nagy számban merültek fel a vallási hagyományok, illetve vallási előírások szerinti öltözet – jellemzően az iszlám *fejkenőviselet* különböző esetei – korlátozásával kapcsolatos kérdések. Ebben a körben egyértelmű, hogy az öltözet vonatkozásában az egyén döntésének korlátozása jelent ütközőpontot. Az állam illetéktelen arra, hogy állást foglaljon arról, hogy a sajátos öltözetet valóban – helyesen értelmezett – vallási nézetek miatt viseli-e az érintett személy, vagy egyszerűen magánszférájába tartozó kérdésről van szó. Nehéz megítélni azt is, hogy a muszlim panaszosok szinte általános eredménytelensége mögött állhatnak-e mélyebb okok.⁶⁹

A vallási öltözet *közterületen* történő viseletének korlátozásával kapcsolatban született döntésében a Bíróság a 9. cikk sérelmét állapította meg, mivel Törökország – alkotmányának világi elkötelezettsége ellenére – nem adott megfelelő okot arra, hogy büntetőjogi eszközökkel lépjen fel egy vallási csoport tagjaival szemben, akik megítélése szerint vallási öltözetük közterületen való viselésével nem veszélyeztették a közrendet.⁷⁰ Ezzel szemben az arc nyilvános helyen történő eltakarását tiltó francia törvény alkalmazását a Bíróság nem találta egyezményesértőnek. A francia állam védekezésében hivatkozott a közbiztonságra, amelyet azonban a Bíróság túl általánosnak talált, azonban a „mások

⁶⁵ James T. RICHARDSON: Update on Jehovah's Witness cases before the European Court of Human Rights: implications of a surprising partnership. In: Effie FOKAS – James T. RICHARDSON (ed.): *The European Court of Human Rights and Minority Religions. Messages Generated and Messages Received*. Abingdon–New York, Routledge, 2020. 67–83.

⁶⁶ Larissis and Others v. Greece, 1998. február 24., § 45., nos. 23372/94, 26377/94, 26378/94.

⁶⁷ Nasirov and Others v. Azerbaijan, 2020. február 20., no.58717/10.

⁶⁸ Ibragim Ibragimov et autres c. Russie, 2018. augusztus 28., § 117., nos. 1413/08, 28621/11.

⁶⁹ Turan Kayaoglu, Trying Islam: Muslims before the European Court of Human Rights, *Journal of Muslim Minority Affairs* 34(4) October 2014.

⁷⁰ Arslan v. others v. Turkey, 2010. február 23., no. 41135/98.

jogainak és szabadságának” védelmére való hivatkozást legitim érvként fogadta el és a polgári együttélés szabályainak védelmét „mások jogai és szabadsága” körébe vonta.⁷¹

Élesebben merül fel a vallási előírások által meghatározott öltözet védelme az *oktatási intézményekben*, mind a tanárok, mind a diákok szempontjából. A genfi állami iskolából az iskola világi jellegére hivatkozva elbocsátott tanítónő kérelme vonatkozásában a Bíróság elfogadta a svájci bíróság érvelését, mely szerint a tanár a gyermekek – különösen a kisebb gyerekek – számára az államot képviseli, és a gyerekek könnyű befolyásolhatósága miatt jogaik és szabadságuk védelmét indokoltta tette az intézkedés.⁷² Szintén nem fogadta el a Bíróság az Isztambuli Egyetemen oktató tanár panaszát.⁷³ Kérdés, hogy az érintett tanulók fiatal korának – és így befolyásolhatóságuknak – hangsúlyozása az egyik esetben nem gyengíti-e az egyetemi oktató fejkendőjével kapcsolatos érveket: a Bíróság a török tanárnő esetében a vallási pluralizmus érvei helyett a török állam sajátosan világi jellegének védelmét fogadta el jogosnak. A korlátozó szabályok alkalmazását a Bíróság „mások jogainak és szabadságának” védelmére hivatkozással mind az egyetemi hallgatók,⁷⁴ mind a kötelező közoktatásban résztvevők vonatkozásában elfogadta: a testnevelés órákon a tanulók testi épségének megóvása megfelelő korlátozási oknak bizonyult,⁷⁵ míg tágabban az állam és a közoktatási intézmények világi jellege is megalapozhat korlátozásokat.⁷⁶ Az állam a kortárs közösség nyomásától is jogosan védheti a gyerekeket a fejkendő viselésének korlátozásával.⁷⁷ Hangsúlyozandó, hogy a fennálló korlátozásokat valamennyi esetben elfogadó Bíróság gyakorlata az államok széles mérlegelési jogából indult ki, az ítéletekből semmiképpen nem következik, hogy a korlátozás hiánya bármilyen aggályt vetne fel.

A *közoktatás* megszervezésével kapcsolatban az államokat széles körű mérlegelési szabadság illeti meg, a közoktatás feladata, hogy objektív, kritikus és pluralista módon adjon át tudást – a közoktatás kötelező jellege alól azonban vallási

⁷¹ S.A.S. v. France, 2014. július 1. (nagykamara), no 43835/11.

⁷² Dahlab v. Switzerland, 2001. február 15., no. 42393/98.

⁷³ Kurtumulus v. Turkey, 2006. január 24. no. 65500/01.

⁷⁴ Leyla Şahin v. Turkey, 2005. november 10., no. 44774/98.

⁷⁵ Dogru v. France, 2008. december 4.; Kervanci v. France, 2008. december 4., nos. 27058/05 & 31645/04.

⁷⁶ Aktas v. France, 2009. június 30., no. 43563/08., Bayrak v. France, 2009. június 30., no. 14308/08.; Gamaleddyn v. France, 2009. június 30., no. 18527/08.; Ghazal v. France, 2009. június 30., no. 29134/08.; Jasvir Singh v. France 2009. június 30., no. 25483/08.; és Ranjit Singh v. France, 2009. június 30., no. 27561/08.

⁷⁷ Köse and Others v. Turkey, 2010. december 7., no. 37616/02.

okból sem igényelhető mentesség.⁷⁸ Az iskolának semmiképpen nem lehet sem feladata, sem célja a gyerekek indoktrinálása, a családi nevelés aláásása. A kiindulópont egyfelől a szülői jogok tiszteletben tartása, másfelől e jogok korlátozhatóak, azaz tiltott, hogy a gyermeket szembefordítsák a szülői házzal, azonban a szülők nem igényelhetik, hogy semmilyen, a meggyőződésükkel ellentétes hatás ne érje a gyermeket. A gyermekek szexuális nevelése alóli mentesítési igénye így nem kapott védelmet.⁷⁹ A kötelező koedukált úszás-oktatás alól sem igényelhető mentesség – az állam ezzel a bevándorló háttérű gyerekek kirekesztéséhez járulna hozzá, míg a részvétel az integráció előmozdítását is szolgálja, amellet, hogy a gyermek megtanul úszni.⁸⁰

A különböző közigazgatási szabályok betartásával összefüggésben felmerült esetekben a Bíróság megállapította, hogy a motorbicikliző szikh panaszos nem választhatta a turbánt a bukósisak helyett,⁸¹ valamint az igazolványképek készítéséhez is előírható az, hogy *fedetlen fővel* készüljön fénykép.⁸²

Megállapította a Bíróság az állam felelősségét egy légitársaság alkalmazottja vonatkozásában, aki hite jeleként kisméretű *keresztet* hordott nyakában, amit a V-nyakú formaruha az utazók számára láttatni engedett. A légitársaság öltözködési szabályzatára hivatkozva hazaküldte az alkalmazottat, aki így bérkiesést szenvedett el.⁸³ Adott esetben a Bíróság úgy ítélte meg, hogy az Egyesült Királyság nem nyújtott elégséges védelmet vallási meggyőződése kinyilvánítására. Ugyanakkor a nővérként dolgozó személy tekintetében a nyaklánc tilalmát a sérülések elkerülése is indokolta, így az ő esetében a Bíróság elfogadta az állam érvelését arra vonatkozóan, hogy munkahelyen – adott munkakörben – a vallási meggyőződésének adott módon történő kinyilvánítását a munkáltató korlátozhatta.⁸⁴ Egy francia közkórház pszichiátriai részlegéről fejkendője miatt elbocsátott munkavállaló – évtizedes jogvita után – szintén nem kapott jogvédelmet, a teljes francia állami szektorra vonatkozó, és a Bíróság által korábban az állam világi jellegét elismerő francia alkotmányos elvből fakadó fejkendő-tilalom miatt. Az érvelés szerint a munkavállaló megjelenése nem ébreszthet ké-

⁷⁸ Folgerø and Others v. Norway, 2006. február 14., no. 15472/02.

⁷⁹ A.R. et L.R. v. Switzerland, 2018. január 19., § 40, § 49., no. 22338/15.

⁸⁰ Osmanoğlu et Kocabaş v. Switzerland, 2017. január 10., no. 29086/12.

⁸¹ X. v. the United Kingdom, Commission decision of 12 July 1978., no. 7215/75.

⁸² El Morsli v. France, 2008. március 4., no. 15585/06.; Araç v. Turkey, 2008. szeptember 23., no. 9907/02.; Mann Singh v. France, 2013. november 19., no. 24479/07.

⁸³ Eweida and others v. the United Kingdom, 2013. január 15., nos.48420/10., 59842/10., 51671/10., 36516/10.

⁸⁴ Shirley Chaplin ügyét az Ewaida-üggyel együtt bírálta a Bíróság.

telyt afelől, hogy hivatása gyakorlása során az ápoltakat egyenlőkként kezeli.⁸⁵ A Bíróság az ügyben arra is utalt, hogy a közintézményekben a gondozottaktól is elvárható, hogy vallásukat tapintattal, az intézmény rendjére, biztonságára és mások jogaira tekintettel gyakorolják.⁸⁶

Az Egyezmény 9. cikkéből nem vezethető le, hogy a munkavállalónak joga lenne vallási ünnepein *munkaszüneti* napra.⁸⁷ Ennek értelmében nem kapott védelmet a Bizottságtól a péntek délutánra védett időt igénylő muszlim vallásánárnő,⁸⁸ a szombati munkaszünetet igénylő adventista finn vasutas,⁸⁹ és a vasárnapi munkaszünethez ragaszkodó brit utazási iroda alkalmazottja sem.⁹⁰

Az állami, illetve *közintézmények* részéről önmérsékletet követelhet meg az állami érdek, illetve mások jogai a vallási vagy más meggyőződés kifejezésre juttatása. Az Egyezmény nem zárja ki, hogy a *köztisztviselőket* az általuk képviselt intézmény semlegességének és e semlegességbe vetett hitnek az érdekében arra kötelezzék, hogy tartózkodjanak szélsőséges csoportoktól, így akár az olyan vallási csoportoktól is, melyek a tisztviselő pártatlanságát ellehetetlenítőkkel szoros köteléket ápolnak. Ha azonban a tisztviselő tevékenységében nem mutatható ki részrehajlás, akkor pusztán egy vallási csoporthoz tartozása miatt nem érheti őt hátrány.⁹¹ Hasonlóképpen a közalkalmazottnál sem fogadható el, hogy pusztán egy vitatott vallási csoporthoz tartozása miatt távoítsák el állásából.⁹² A pacifizmus a 9. cikk védelmi körébe vonható, azonban az észak-írországi szolgálat megtagadására irányuló szórólapok terjesztése a brit katonák között kívül esett ezen a védelmi körön.⁹³ A fegyveres erők fegyelmi szabályai is felülírhatják a katonák oldalán a vallási meggyőződés kifejezésre juttatásának igényét.⁹⁴ A török alkotmány sajátosan világi elkötelezettsége érdekében a hatóságok jogosan léptek fel azokkal a katonai akadémiai hallgatókkal

⁸⁵ Ebrahimian v. France, 2015. november 27., § 53., no. 64846/11.

⁸⁶ Az ügy vonatkozásában figyelemre méltó, hogy Franciaországban az álláshelyek több mint ötöde a közszektorban van, ami azt jelenti, hogy a vallási hagyományaikhoz ragaszkodó muszlim nők a munkaerőpiac igen nagy részéről kiszorulnak.

⁸⁷ Kostaszi v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, 2006. április 13., § 45., no. 55170/00.

⁸⁸ X. v. the United Kingdom, Commission decision of 12 March 1981., no. 8160/78.

⁸⁹ Konttinen v. Finland, Commission decision, 1996. december 3., no. 24949/94.

⁹⁰ Stedman v. the United Kingdom, Commission decision, 1997. április 9., no. 29107/95.,

⁹¹ Sodan v. Turkey, 2016. május 20., §§ 42, 52, 54., no. 18650/05.

⁹² Ivanova v. Bulgaria, 2007. április 12., no. 52435/99.

⁹³ Arrowsmith v. United Kingdom, 1978. október 12., no. 7050/75.

⁹⁴ Kalaç v. Turkey, 1997. július 1., no. 20704/92.; Çinar v. Turkey, 2006. február 21., no. 28602/95.; Acarca v. Turkey, 2002. december 3., no. 45823/99.; Sert v. Turkey, 2014. július 24., no. 47491/99.

szemben, akik olyan iszlám fundamentalista csoporthoz csatlakoztak, melynek célja a vallási normák állami jog elé helyezése volt.⁹⁵ Az anyakönyvvezető vallási meggyőződése miatt sem mentesülhet attól, hogy azonos nemű párok bejegyzett élettársi kapcsolatának létrehozatalánál közreműködjön, és hasonlóan nem mentesülhetett házassági tanácsadó iroda munkatársa sem attól, hogy az azonos nemű pároknak is kapcsolati tanácsadást nyújtson.⁹⁶

A közintézmények, illetve közhatalmi intézmények toleranciával kell, hogy fogadják az *ügyfelek* vallási megnyilvánulásait, és munkatársaik tekintetében az önmérséklet elvárható. Az ügyfelek vallási meggyőződése kifejezésének szabadsága a bírósági tárgyalásokon elfogadható, azonban a 9. cikk megsértését állapította meg a Bíróság egy vahabi/szalafta iszlámot követő bosnyák férfi vonatkozásában, aki elutasította, hogy fedetlen fővel jelenjen meg tanúskodni a bíróság előtt, miközben minden egyéb tekintetben a megadta az elvárható tiszteletet a bíróság számára.⁹⁷ Szintén helyt adott a Bíróság annak a kérelemnek, melyben egy magánjogi jogvitában egy belga bíró a tárgyalóterem elhagyására szólította fel az egyik, fejkendőt viselő peres felet. A 19. századból származó perrendtartás azon célja azzal, hogy a felek fedetlen fővel jelenjenek meg a *bíróság* előtt, az igazságszolgáltatás iránti tisztelet biztosítása. E tiszteletet – a Bíróság megítélése szerint – a panaszos megadta, és a belga bírúk nagy többsége a szabályt egyébként sem érvényesítette azok vonatkozásában, akik vallásuk által meghatározott öltözetben jelentek meg tárgyalásukon.⁹⁸

Az egyházi intézmények munkavállalói tekintetében a *magánélet* tiszteletben tartását (8. cikk) korlátozhatják a vallási közösség normái, amennyiben ezeket világosan és következetesen alkalmazzák (KH: 8. cikk).⁹⁹ Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza (mormonok) következetes zéró toleranciát alkalmaz a házasságon kívüli szexuális kapcsolatok vonatkozásában, így a vallási közösség hitelessége indokolhatta az egyházi munkáltató felmondását a munkavállaló korábbi házasságtörése miatt. Ezzel szemben egy olyan egyház, mely hosszabb távon hallgatólagosan eltúrta a munkavállaló egyházközösségen belül köztudomású házasságon kívüli kapcsolatát, utóbb erre hivatkozással nem mondhatott fel jogszerűen az érintett egyházzenésznek.

⁹⁵ Tepeli and Others v. Turkey, 2001. szeptember 11., no. 31876/96.

⁹⁶ Ladele And McFarlane v The United Kingdom, 2011. április 12., nos. 51671/10., 36516/10.

⁹⁷ Hamidović v. Bosnia and Herzegovina, 2017. december 11., § 41., no. 57792/15.

⁹⁸ Lachiri v. Belgium, 2018. november 23., § 44., no. 3413/09.

⁹⁹ Obst v. Germany, 2010. szeptember 23, Schütth v. Germany, 2010. szeptember 23., no. 425/03.

A Bíróság számos ügyben a vallási kérdés értékelése helyett más (könnyebben megítélhető) alapjogokat helyezett előtérbe. Így a Hit Gyülekezetéhez csatlakozó, családját elhagyó szülő esetében a *szülői felügyeleti jog* vonatkozásában felmerülő hátrányos megkülönböztetés esetleges vallási elemeit a Bíróság nem vizsgálta, mivel 14. cikk megsértését a magán- és családi élethez való jog vonatkozásában állapította meg (KH: 8/14. cikk).¹⁰¹ Az elvált anya kizárólagos nevelésében levő gyermek megkeresztelésével és vallási nevelésével kapcsolatos apai tiltakozás számára nem adott védelmet a Bíróság.¹⁰² A hozzátartozó eltemettetéséhez való jog vallási érzéseket is sértő korlátozása tekintetében a Bíróság megelégedett a 8. cikk megsértésének megállapításával.¹⁰³

A vallási meggyőződés, illetve a felekezeti hovatartozás eltitkolásának joga¹⁰⁴ nem vezethető le az Egyezményből: ha megfelelő ok van rá – így az egyházi adó beszédese – akkor az adóigazgatás körében szükségszerű, hogy vallási adatok is a hatóságok, illetve a munkáltatók tudomására jutnak.¹⁰⁵ A (megfelelő jogalap nélküli) gyakorlat, ami a születési anyakönyvi kivonaton utal a szülők döntésére, hogy gyermeküket nem keresztelik meg, és ezzel a közigazgatás gyanakvásának és hátrányos megkülönböztetésnek teszik ki, sérti a 9. cikket.¹⁰⁶

A vallási meggyőződés tanításának joga nem jelenti azt, hogy a közoktatási intézményekben biztosítani kell a hitoktatás lehetőségét: erre igen sokféle hagyomány és modell alakult ki Európa-szerte. Ugyanakkor ha egyes közösségek megkapják az iskolai vallásoktatás lehetőségét, akkor felmerülhet a hátrányos megkülönböztetés (14. cikk) kérdése, hogy mások miért esnek el ettől (KH: 14. cikk).¹⁰⁷

3.2.3. Közösségi vonatkozások

A vallásgyakorlás lényeges eleme a közösség szabadsága arra, hogy vallása előírásai szerint, békésen és zavartalanul tarthasson *istentiszteletet* vagy más

¹⁰¹ Vojnity v. Hungary, 2013. február 12., no. 29617/07.

¹⁰² Rupperecht v. Spain, 2014. június 12., no. 38471/10.

¹⁰³ Pannulo and Forte v. France, 2001. október 30., no. 37794/97.

¹⁰⁴ Szemben az Alaptörvény VII. Cikk (1) bekezdésével.

¹⁰⁵ Wasmuth v. Germany, 2011. február 17., no. 12884/03.

¹⁰⁶ Stavropoulos and others v. Greece, 2020. június 25., no. 52484/18.

¹⁰⁷ Savez crkava "Riječ života" and Others v. Croatia, 2010. december 9., § 57., no. 7798/08.

vallási szertartást (hagyományos szóval a kultuszsabadság).¹⁰⁸ Az istentisztelet szabadságának védeltsége – a gyülekezési joghoz (11. cikk) hasonlóan – nem jelenti azt, hogy egy vallási csoport kívánsága szerint bármilyen helyszínen tarthasson összejövetelt, azaz korlátozások ebben a körben elképzelhetőek.¹⁰⁹ A kultuszsabadság része a vallási előírások szerinti temetkezés ügye is.¹¹⁰ Államközi eljárás keretében állapította meg a Bíróság, hogy sérti az „Észak-ciprusi Török Köztársaság” területén élő ortodox vallású görög ciprióták jogait, ha nem hagyhatják el falujukat azért, hogy másutt istentiszteleten vegyenek részt vagy felkeressenek egy monostort.¹¹¹ Egy déli ciprióta ugyanakkor nem kapott jogvédelmet, hogy északi monostorokat felkeressen, mivel vallását délen szabadon gyakorolhatta.¹¹² Szintén nem sértette az Egyezményt Törökország az Észak-Cipruson jelenleg múzeumként működő monostorban engedély nélkül tartott ortodox mise megszakításával.¹¹³ A Bíróság itt értékelte a kényes politikai összefüggéseket és a helyzet erőszakmentes megoldását. Ezzel szemben a közösségi istentisztelet szabadságának egyértelmű megsértését jelentették azok az esetek, amikor az orosz rendőrség a Jehova Tanúinak jogszerűen bérelt helyiségekben tartott istentiszteleteit oszlatta fel, és több órára őrizetbe vette a résztvevőket.¹¹⁴ Nem egyeztethető össze az Egyezménnyel az állam által el nem ismert vallási közösség házi istentisztelete miatt kiszabott bíróság sem.¹¹⁵ A házi istentiszteletet feloszlató házkutatás, a könyvek és felvételek lefoglalása, valamint a gyűlések tartását tiltó rendőrségi határozat sem bír megfelelő joggalappal.¹¹⁶ Ugyanakkor nem részesült védelemben az a csoport, mely a nyári napfordulón Stonehenge-ben kívánt kultuszcselekményeket végezni.¹¹⁷ Hallucinogén anyagok alkalmazása nem áll a kultuszsabadság védelme alatt,

¹⁰⁸ The Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints v. the United Kingdom, 2014. március 4., no. 7552/09.; Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı v. Turkey, 2014. december 2., § 41., no. 32093/10.

¹⁰⁹ Pavlides and Georgakis v. Turkey, 2013. július 2., § 29., nos. 9130/09., 9143/09.

¹¹⁰ Johannische Kirche and Peters v. Germany, 2001. július 10., no. 41754/98.

¹¹¹ Cyprus v. Turkey, 2014. május 12., §§ 243–246., no. 25781/94.

¹¹² Josephides v. Turkey, 2009. szeptember 22., no. 21887/93.

¹¹³ Pavlides and Georgakis v. Turkey, 2013. július 2., nos. 9130/09., 9143/09.

¹¹⁴ Kuznetsov and Others v. Russia, 2007. január 11., no. 184/02.; Krupko and Others v. Russia, 2014. június 26., no. 26587/07.

¹¹⁵ Masaev v. Moldova, 2009. május 12., no. 6303/05.

¹¹⁶ Boychev and Others v. Bulgaria, 2011. január 27., no. 77185/01.; Dimitrova v. Bulgaria, 2011. január 27., no. 15452/07.

¹¹⁷ Chappell v. the United Kingdom, Commission decision, no. 10461/83.; Pendragon v. the United Kingdom, Commission decision, no. 31416/96.

közegészségügyi okból, a kábítószerekre vonatkozó szabályok alkalmazása egy demokratikus társadalomban is szükségessé teszi a korlátozást.¹¹⁸ A Bíróság álláspontja szerint nem érintette a kérelmező ortodox monostor működési szabadságát a rádió és televízióadás sugárzása (illetve katonai radarállomás működtetése) miatt sem, hogy éppen maga adta bérbe az adóállomáshoz szükséges földterületet.¹¹⁹

Az istentiszteleti helyek és épületek a 9. cikk védelme alatt állnak, az istentiszteleti helyekkel kapcsolatos korlátozások a vallásgyakorlás szabadságát érinthetik. Egyértelműen a 9. cikk lényegének megsértését jelenti, ha egy vallási közösség – különböző jogi akadályok érvényesítése miatt – nem rendelkezhet istentiszteleti hellyel.¹²⁰ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a hatóságok feladata lenne az istentiszteleti hely biztosítása,¹²¹ vagy a jogcím nélküli ingatlanhasználat is védelmet élvezne.¹²² Az állam korábbi – az Egyezmény hatálybalépését évtizedekkel megelőző – rendszerek jogfosztó intézkedéseinek következményeit részben elháríthatja magától, így a korábban államosított épület visszajuttatása iránti igény nem vezethető le a 9. cikkből.¹²³ Az egykori Galícia területén 1946-ban az ortodox egyházba kényszerített görög katolikusoknak el kellett fogadniuk, hogy egykori templomukat az ortodoxokkal közösen használják, a használatmegosztással az állami hatóságok semleges szerepüket megőrizve oldottak meg egy vallási vitát.¹²⁴ A vallási közösségek nem igényelhetnek istentiszteleti helyeik számára különleges jogállást, ugyanakkor a különböző vallási közösségek istentiszteleti helyei közötti különbségtételt az állam semleges és pártatlan hozzáállása hátrányos megkülönböztetésként kizárja.¹²⁵ Nem jelenti a 9. cikk azt, hogy egy közösségnek bárhol, bármilyen istentiszteleti hely létesítésére joga lenne, így a német hatóságok nem sértették meg az

¹¹⁸ Fränklin-Beentjes and CEFLU-Luz da Floresta v. the Netherlands, 2014. május 6., no. 28167/07.

¹¹⁹ Iera Moni Profitou Iliou Thiras v. Greece, 2005. december 22., no. 32259/02.

¹²⁰ Association de solidarité avec les témoins de Jéhovah and Others v. Turkey, 2016. május 24., § 90., nos. 36915/10., 8606/13.

¹²¹ Griechische Kirchengemeinde München und Bayern e.V. v. Germany, 2007. szeptember 18., no. 52336/99.

¹²² Juma Mosque Congregation and Others v. Azerbaijan, 2013. január 8., no. 15405/04.

¹²³ Rysko-Katolytska Gromada Svyatogo Klimentiya v. Misti Sevastopoli v. Ukraine 2019. december 19., §§ 59–63., no. 22607/02.

¹²⁴ Gromada Ukrayinskoyi Greko-Katolitskoyi Tserkvy Sela Korshiv v. Ukraine, §§ 33–38., no. 9557/04.

¹²⁵ Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı v. Turkey, 2014. december 2., §§ 48–49., no. 32093/10. – az áramszolgáltatással kapcsolatos ügyből nem igényel merészséget egy esetleges, az ingatlanok adóztatását érintő ügyben következtetni a Bíróság álláspontjára.

Egyezményt, amikor nem járultak hozzá, hogy egy vallási közösség a tulajdonában álló, természetvédelmi területen lévő telkén temetőt létesítsen, mivel lehetősége van más helyen a temetőlétesítésre.¹²⁶ A várostervezés-területrendezés terén a hatóságok széles mérlegelési joggal rendelkeznek, azonban figyelembe kell venniük a vallási közösségek igényeit, köztük a kis létszámú közösségeket is. A felmerülő viták konkrét megítélése egyedi mérlegelést igényel, amelynek során figyelembe vehető az is, hogy a közösség az eredetileg elképzelttől sokkal nagyobb mértékben látogat egy létesítményt, ezzel megzavarva a környéken élők nyugalma.¹²⁷ A népszavazást követően a minaretépítésre vonatkozó, a svájci alkotmányban rögzített tilalommal összefüggésben benyújtott kérelem kapcsán a Bíróság nem ismerte el muszlim kérelmezők érintettségét (áldozati státuszát), mivel a kérelmezőknek nem állt szándékukban minaretet építeni.¹²⁸ A Bíróság egyhangúan a 9. cikk megsértését állapította meg abban az ügyben, ahol a kérelmezőkkel (Jehova Tanúi követőivel) szemben szabadságvesztést és pénzbüntetést szabott ki a görög bíróság, azért mert az általuk bérelt teremben a helyi ortodox egyházi hatóság és az illetékes minisztérium engedélye nélkül imaházat hoztak létre.¹²⁹ Megjegyzendő, hogy a görög legfelső közigazgatási bíróság a minisztériumi elutasító határozatok hivatkozási alapjaként a helyi ortodox püspök álláspontját csak véleménynek, és nem hozzájárulásnak tekintette, és pl. olyan esetben, amikor a minisztérium tiltó határozatának indoka egy ortodox templom közelsége (4 km) volt, maga megsemmisítette a határozatot. Míg egyfelől fontos szempontként merül fel, hogy a vallási kisebbségek igényei iránt legyen az állami szervekben nyitottság, a csoport alacsony létszáma indoka lehet annak is, hogy ne alakítsák igényeik szerint a beépíthetőségre vonatkozó szabályozást.¹³⁰

A vallási meggyőződésből fakadó hagyományos, védelmezendő gyakorlat az imára hívó harangszó, vagy a müezzin éneke. Általános rendelkezésekkel ez korlátozható lehet, így bizonyos napszakokban a zajterhelésre vonatkozó előírásokat a vallási közösségeknek is be kell tartaniuk.¹³¹ Ehhez hasonlóan az

¹²⁶ Johannische Kirche and Peters v. Germany, 2001. július 10., no. 41754/98.

¹²⁷ ISKCON and Others v. United Kingdom, Commission decision 1994. március 8., no. 20490/92.; Association de solidarité avec les témoins de Jéhovah and Others v. Turkey, 2016. május 24., § 103., nos. 36915/10. 8606/13.,

¹²⁸ Ouairi v. Switzerland and Ligue des musulmans de Suisse v. Switzerland, 2011. július 8., nos. 65840/09., 66274/09.

¹²⁹ Manoussakis and Others v. Greece, 1996. szeptember 26., no.18748/91.

¹³⁰ Vergos v. Greece, 2004. június 24., no. 65501/01.

¹³¹ Schilder v. the Netherlands, 2012. október 16., no. 2158/12.

élelmiszerekre vonatkozó, a vallási tisztasági előírásoknak megfelelő *vágást* (voltaképpen a vallási előírásoknak megfelelő húsétel biztosítását) az állatvédelem korlátozhatja.¹³² Külön kérdés lehet, hogy e mentességeknél mekkora súlya van annak, hogy nem új igényről, hanem évezredes normákról/hagyományról van szó, melyek jól körülhatárolt kisebbségekhez kötődnek, és aligha válnak tömeges igénnyé.¹³³

A vallási alapon szerveződő *politikai pártok* elleni állami fellépést a Bíróság nem tartotta Egyezménybe ütközőnek.¹³⁴ A török esetben a török alkotmány világi jellegének védelme, a holland esetben pedig a nemek egyenjogúságának elutasítása játszott döntő szerepet az érintett államok döntésében. Ugyanakkor e döntésekből, az egyezményesértés megállapításának hiányából önmagában nem következik, hogy vallási alapon szerveződő politikai pártok ellen az államoknak fel kellene lépnie.

3.2.4. A vallási közösségek jogállásának kérdései

Az *állam-egyház viszony* kialakítása és szabályozása nemzeti sajátosságokhoz kötődik, sem egyetemesen, sem regionálisan elfogadott általános mintája nincs. Nézőpont kérdése, hogy egy közös európai modelltől beszélünk-e, melynek alapelve a semlegesség, és csak a részletszabályai eltérőek,¹³⁵ vagy a vallási közösségek jogállása, az oktatásügy, a finanszírozás, a házasságjog és egyéb kérdések eltérő szabályozása alapján mégis elismerjük, hogy különböző európai modellek érvényesülnek, melyek azonban sok szempontból konvergenciát mutatnak.¹³⁶ Európában az államegyházi berendezkedéstől a laicista elválasztásig a legkülönbözőbb megoldások élnek egymás mellett. A vallásszabadságot rögzítő európai normák és a hozzájuk kapcsolódó joggyakorlat ezt a sokféleséget a közelmúltig nem korlátozták. A vitathatatlan konvergencia ellenére alapvető

¹³² Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France, 2000. június 27., no. 27417/95.

¹³³ Rituális vágás helyett helyesebb rituális előírásoknak megfelelő vágásról beszélni. Wolfgang WIESHAIDER: Europäischer Überblick. In: Richard POTZ – Wolfgang WIESHAIDER (Hrsg.): *Schächten. Religionsfreiheit und Tierschutz*. Freistadt, Egling, 2001. 166–182.

¹³⁴ Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey [GC], nos. 41340/98., 41342/98, 41343/98.; Staatkundig Gereformeerde Partij v. the Netherlands (dec.), § 71., no. 58369/10.

¹³⁵ Silvio FERRARI: Az új bor és a régi hordó. *Beszélő*, 1. évf., 1996/4. 58–64. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-uj-bor-es-a-regi-hordo>

¹³⁶ Joseph LISTL: Grundmodelle einer möglichen Zuordnung von Kirche und Staat. In: Joseph LISTL – Hubert MÜLLER – Heribert SCHMITZ (Hrsg.): *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*. Regensburg, Verlag Pustet, 1983. 1037–1049.

irányultságukat tekintve négy modell különíthető el Európában, melyek néhány indikátor mentén jellegzetes különbségeket mutatnak: az államegyházi modell (Anglia vagy Dánia), a kapcsolódó modell (Németország), valamint az elválasztás laicista (Franciaország), illetve együttműködésre nyitott (Olaszország) modellje.¹³⁷ A konvergencia részben éppen a Bíróság működésének eredménye, ugyanakkor az Egyezménynek nem volt célja, hogy az állam és a vallási közösségek viszonyát a részes államokban egységesítse. Ahogy a Bizottság még 1989-ben fogalmazott:

„Az államvallási rendszer önmagában nem tekinthető az Egyezmény 9. cikke megsértésének. Valójában számos tagállamban létezik efféle rendszer, és létezett már az Egyezmény megszövegezésekor és akkor is, amikor ezen államok csatlakoztak az Egyezményhez. Ugyanakkor az államvallási rendszernek a 9. cikkben előírtak teljesítése érdekében az egyén vallásszabadságát illető specifikus garanciákat kell tartalmaznia. Különösen nem kényszeríthető senki arra, hogy felvegyen egy államvallást, és nem tiltható meg senkinek sem, hogy elhagyja azt.”¹³⁸

A Bíróság újabb gyakorlata hangsúlyozza az állam semlegességének és pártatlanságának elvét, és a társadalom sokszínűségének tiszteletét,¹³⁹ ugyanakkor elismeri, hogy ezzel nem kívánja lerontani azt a szerepet, amit egy vallás vagy egyház egy adott országban történelmi és kulturális szempontból élvez, azaz elismeri, hogy egyes államok számára egy adott egyház kitüntetett szereppel bír.¹⁴⁰ A történelmi hagyományokra való hivatkozással nem mentesülhet egyetlen állam sem a vallásszabadság teljes körű biztosításának követelménye alól.¹⁴¹

A vallás másokkal együttes gyakorlásának lényeges gyakorlati feltétele, hogy a vallási csoport tagjaitól elkülönülő *jogalanyiságát* az állam lehetővé te-

¹³⁷ Bővebben: SCHANDA Balázs: Állami egyházjogi modellek Európában – konvergencia és különbözőségek. *Magyar Tudomány*, 2019/6.

¹³⁸ Darby v. Sweden, EComHR, 9/05/1989, no. 11581/85., 45. bek.

¹³⁹ Ebrahimian v. France, 2015. november 27., § 67., no. 64846/11.

¹⁴⁰ Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia, 2013. április 18., § 132., no. 71156/01.; Orthodox Ohrid Archdiocese v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, 2017. november 16., § 118. no. 3532/07.; Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) and Others v. Bulgaria, 2009. június 22., § 157., nos. 412/03 and 35677/04.

¹⁴¹ Lautsi and Others v. Italy [GC] 2011. március 18., § 68.; Ásatrúarfélagið v. Iceland, 2012. szeptember 18., § 27., no. 30814/06.

gye.¹⁴² Bár egy csoport jogalanyiség nélkül is rendelkezik vallásszabadsággal, a társadalomban történő részvétel, a közösségi jogok védelme a jogi személyiség valamilyen formáját mindenképpen szükségessé teszi. Így például a tulajdonszerzés képessége, a munkáltatóként történő fellépés, az istentiszteleti helyek bérlése vagy létesítése, az intézményalapítás és általában a társadalomban történő szervezett jelenlét a jogi személyiséget szinte nélkülözhetlenné (a pusztá toleranciát elégtelenné) teszi.¹⁴³ A csoport vallási jellege nem lehet elfogadható oka annak, hogy hátrányosabb megítélés alá essen, mint más csoportok.¹⁴⁴ A vallási közösségek jogi személyiséghez jutásának akadályozása az egyesülési jog megsértését is jelentheti,¹⁴⁵ illetve azt is igényli, hogy az elismerés a fair eljárás követelményének tiszteletben tartása mellett történjen.¹⁴⁶ Az állam önvédelme szűk értelmezést kíván: jogosan lép fel veszélyes csoportok ellen, azonban ez csak akkor legitim, ha meggyőző érvek mentén teszi.¹⁴⁷ Az állam megkövetelheti, hogy az elismerést igénylő csoport bemutassa hitelveit, azaz előzetesen megvizsgálhatja, hogy a vallási csoport nem jelent-e veszélyt a demokratikus társadalomra.¹⁴⁸ Az elismerés vagy magasabb szintű elismerés várakozási időhöz köthető, különösen új, kevésbé ismert közösségek esetén, azonban ez nem lehet indokolatlanul hosszú.¹⁴⁹ Újjonnan elismert felekezetek irányában a névkizárólagosság és névvalódiság elve is érvényesíthető: az újjonnan nyilvántartásba vett közösségektől elvárható, hogy ne legyenek össze-

¹⁴² Canea Catholic Church v. Greece, 1997. december 16., no. 25528/94.

¹⁴³ Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova, § 129., no. 45701/99.; İzzettin Doğan and Others v. Turkey [GC], § 127. no. 62649/10.; Kimlya and Others v. Russia, §§ 85-86., nos. 76836/01., 32782/03; Genov v. Bulgaria, § 37., no. 40524/08.

¹⁴⁴ İzzettin Dogan v Turkey, no. 62649/10.; Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı v. Turkey, 2014. december 2., no. 32093/10., Krupko and Others v Russia, 2014. június 26., no. 26587/07.

¹⁴⁵ Magyar Keresztény Mennonita Egyház and Others v Hungary, 2014. április 8., nos. 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41553/12, 54977/12., 56581/12.

¹⁴⁶ Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine, 2007. szeptember 14. § 152, no. 77703/01.; Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria, 2012. szeptember 25., § 63., no. 40825/98.

¹⁴⁷ Orthodox Ohrid Archdiocese (Greek-Orthodox Ohrid Archdiocese of the Peć Patriarchy) v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, 2017. november 16., §§ 94-96., no. 3532/07.

¹⁴⁸ Cârmuirea Spirituală a Musulmanilor din Republica Moldova v. Moldova, 2005. június 14., no. 12282/02.; Church of Scientology of Moscow v. Russia, 2007. április 5., § 93. 18147/02.; Lajda and Others v. the Czech Republic, 2009. március 3., no. 20984/05.

¹⁴⁹ Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria, 2008. július 31., § 79., no. 40825/98.

téveszthetőek a korábban nyilvántartásba vett más egyházakkal.¹⁵⁰ Az egyik, magyar vonatkozású ügyben a Bíróság megállapította, hogy az államnak pozitív kötelezettsége, hogy vallási közösségek jogi személyiséghez jutását biztosító elismerési rendszert vezessen be.¹⁵¹ A jogalanyisághoz jutást továbbá hatékony jogorvoslati lehetőséggel is garantálni kell.¹⁵²

A vallási közösségek *eltérő szintű elismerésével*, és eltérő jogokat biztosító rendszerekkel kapcsolatban a Bíróság akként fogalmazott, hogy ezek főszabályként az államok mérlegelési szabadságába tartoznak, és általában az adott állam történelmi-alkotmányos hagyományából fakadnak, ami összhangban állhat a 9. cikkel, különösen, ha az Egyezmény adott állam által történő megerősítése előtti időből származnak. Kérdés, hogy a közép-európai olvasó számára bizonytalannak tűnő megfogalmazásnak mi az üzenete: a Bíróság, illetve korábban a Bizottság Svédország¹⁵³ és Izland esetében utalt arra, hogy az a történelmi helyzet, ami egy felekezet számára kiemelt jogi helyzetet biztosít, önmagában nem sérti az Egyezményt, míg más ügyekben adottságnak vette,¹⁵⁴ hogy az európai államokban nagyon eltérő alkotmányos modellek alakultak ki az állam és a vallási közösségek viszonyrendszerének szabályozására. A jogalanyisággal rendelkező vallási közösségek körének felülvizsgálata önmagában nem sérti az Egyezményt (bár inkább a 11. cikk felől közelíti meg e kérdést a Bíróság), ugyanakkor az újbóli nyilvántartásba vétel csak nyomós okból tagadható meg.¹⁵⁵ Nem minősült ilyen nyomós érvnek az Üdvhadsereg külföldi irányítás alatt állása és paramilitáris jellege, amely alapján Oroszország megtagadta ismételt nyilvántartásba vételt.¹⁵⁶ A jogi személyiséghez jutást, illetve a magasabb szintű

¹⁵⁰ Orthodox Ohrid Archdiocese (Greek-Orthodox Ohrid Archdiocese of the Peć Patriarchy) v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, 2017. november 16., § 111. no. 3532/07.; Bektashi Community and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, 2018. április 12., § 71., nos. 48044/10; 75722/12 és 25176/13. Genov v. Bulgaria, 2017. március 23., § 43., no. 40524/08.

¹⁵¹ Magyar Keresztény Mennonita Egyház and Others v Hungary, 2014. április 8., nos. 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41553/12, 54977/12., 56581/12.

¹⁵² Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria, 2008. július 31., no. 40825/98.

¹⁵³ Darby v. Sweden, 1990. október 23. no. 1581/85., Ásatrúarfélagið v. Iceland, 2012. szeptember 18., no. 22897/08.

¹⁵⁴ Sindicatul "Păstorul cel Bun" v. Romania, 2013. július 9., § 138., no. 2330/09. A román ügy azért is figyelemre méltó, mert a korábbi magyarországi szabályozáshoz hasonlóan 1948 előtt ott is eltérő státusszal rendelkeztek a vallási közösségek, majd 2006-ban ismét többszintű kategóriarendszert vezettek be.

¹⁵⁵ Church of Scientology Moscow v Russia, 2007. április 5, no. 18147/02, § 96; Moscow Branch of the Salvation Army v Russia, 2006. október 5.

¹⁵⁶ Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia, 2006. október 5., §§ 74-75., no. 72881/01.

elismerést eredményező eljárást világos, és hátrányos megkülönböztetéstől mentesen alkalmazott kritériumok alapján kell biztosítani.¹⁵⁷

A Magyar Keresztény Mennonita Egyház and Others v. Hungary ügy sajátossága, hogy a Bíróság szinte normakontrollt végzett a 2011 végén megalkotott magyarországi szabályozásról. Ebben az ügyben ugyanis a többség adottnak vette az 1990. évi IV. törvény „egyház” fogalmának azonosságát a 2011. évi CCVI. törvény „bevett egyház” fogalmával – míg a különvélemények arra figyelmeztettek, hogy a jogalanyiságát Magyarországon egyetlen korábban nyilvántartásba vett vallási közösség sem veszítette el. A Bíróság az egyházaknak a szociális intézményrendszer fenntartásához kapcsolódó kiegészítő támogatása vonatkozásában pedig szokatlan mélységben próbált érvényt szerezni megközelítésének.¹⁵⁸

Ha az állam egyes vallási közösségekkel *megállapodásokat* köt, illetve ilyen megállapodások nyomán biztosít kedvezményeket (pl. adókedvezményeket), akkor tárgyilagos és észszerű követelmények alapján kell meghatározni azokat a felekezeteket, melyek számára a megállapodás-kötés lehetőségét megnyitja.¹⁵⁹ A horvát hatóságok nem tudták megindokolni, hogy miért zárkóztak el a megállapodástól a történelmi protestáns egyházak esetében, amely lehetővé tette volna számukra az iskolai vallásoktatást vagy azt, hogy a szolgálattevőik közreműködésével kötött házasságokat az állam elismerje. Az érintett egyház taglétszáma alacsony volt, azonban más esetekben a kormány kivételt engedett e követelmény alól.¹⁶⁰

Míg a vallási közösségek jogalanyisága, illetve egyenjogúsága tekintetében eltérő értelmezéseket találhatunk, vitathatatlan, hogy a vallási közösségek *autonómiaja* a 9. cikkből szükségszerűen következik. Demokratikus államnak nincs legitim oka arra, hogy a vallási közösségek belső ügyeibe beavatkozzon. Így egy vallási közösség egyben tartása, egyházszakadások megakadályozása nem legitim állami törekvés.¹⁶¹ Az ilyen ügyek közös vonása, hogy a vallási vitának

¹⁵⁷ Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria, 2012. szeptember 25., no. 40825/98.; İzzettin Doğan and Others v. Turkey [GC], 2016. április 26., § 175., no. 62649/10.; Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı v. Turkey, 2014. december 2., § 45., no. 25781/94.

¹⁵⁸ Magyar Evangéliumi Testvérközösség v Hungary, 2017. április 24., no. 54977/12.

¹⁵⁹ Alujer Fernández and Caballero García v. Spain, 2001. június 14., no. 53072/99.

¹⁶⁰ Savez crkava “Riječ života” and Others v. Croatia, 2010. december 9., § 85., no. 7798/08.

¹⁶¹ Serif v. Greece, 1999. december 14., no. 38178/97.; Kovács Péter: A rodopi mufti esete a nemzetközi joggal: Kisebbségi autonómiabarát ítélet az Emberi Jogok Európai Bíróságán: magányos fecske vagy új tendencia? *Acta Humana*, 11. évf., 2000/41–42. 63–74.; Hasan and Chaush v. Bulgaria, 2000. október 26., no. 30985/96.; Metropolitan Church of Bessarabia and

etnikai vetülete is van. Görögország és Bulgária esetében a muszlim közösség és a török kisebbség érzékeny helyzete (részben nemzetközi szerződésben is szavatolt autonómiája) árnyalja a vitát, Moldávia vonatkozásában az ortodox egyházon belül a Romániával történő egyesülést szorgalmazzák (így a bukaresti pátriárka kánoni joghatóságát elfogadják) és az azt elutasítók között alakult ki feszültség (a kánoni joghatóságot váltó csoportot a maradók szakadárnak tekintik). A vita a helyi közösségeikig lemenő vonatkozásai is elérték a Bíróságot.¹⁶² Hasonló vita vezetett az (észak-)macedóniai ortodox egyház szakadásához, a szerb és a helyi joghatóságot követők között.¹⁶³ A Bíróság elfogadta azt, hogy az adott vallási közösség és állam viszonyára sajátos szabályok vonatkoznak, azonban amíg egy csoport – akár lemondva e sajátos jogállásról – szabadon követ egy vallási vezetőt, ő ezért nem vonható felelősségre. Az állami hatóságok által el nem ismert, a muszlim közösség által muftivá választott Serif nem gyakorolt olyan hatásköröket, melyeket az állam részéről elismerést igényeltek volna, így „vallási szimbólumok bitorlása” miatt történt felelősségre vonása sérthette az Egyezményt. Alighanem más lett volna az ügy megítélése, ha a vallási vezető az autonóm közösségként elismert csoportban az állam által átruházott hatásköröket is gyakorolta volna, pl. bíraskodott volna a közösség tagjai közötti jogvitákban (erre az elismert muftinak házassági és öröklési ügyekben lett volna lehetősége). Az állam legitim feladata, hogy a vallási közösségek közötti feszültségek kezelésére törekedjen, különösen akkor, ha esetleg korábban maga az állam fellépése okozta a feszültségeket.¹⁶⁴

A vallási közösségek belső struktúrájának kialakítása kétségekívül autonómiájuk körébe tartozik. Ebbe a körbe tartozik a tagság kérdése: egyetlen vallási közösség sem kötelezhető arra, hogy valakit tagjának tekintsen, ahogy a kizárással szemben sem következik jogvédelem a 9. cikkből.¹⁶⁵ A Bíróság komolytalannak tartotta az orosz aggályokat az Üdvhadserg által jelentett

---

Others v. Moldavia, 2001 december 13., no. 45701/99.; Agga v. Greece, 2002 október 17., no. 33331/02.; Supreme Holy Council of the Muslim Community v. Bulgaria, 2004. december 16.; no. 39023/97.; Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) and Others v. Bulgaria, 2009. január 22., nos. 412/03., 35677/04.

¹⁶² Fusu Arcadie and Others v. the Republic of Moldova, 2012. július 17., no. 22218/06.; Biserica Adevărat Ortodoxă din Moldova and Others v. Moldova, 2007. február 27., no. 952/03.

¹⁶³ Orthodox Ohrid Archdiocese (Greek Orthodox Ohrid Archdiocese of the Peć Patriarchy) v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, 2017. november 16., no. 3532/07.

¹⁶⁴ Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) and Others v. Bulgaria, 2009. január 22., §§ 68 and 127., nos. 412/03 és 35677/04.

¹⁶⁵ Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine, 2007. június 14., § 150. no. 77703/01.

nemzetbiztonsági kockázat tekintetében: a szervezet a katonai rendfokozatokat csak metaforaként használja.¹⁶⁶

Az elismerés hiányánál súlyosabb beavatkozás a vallási közösségek állam általi *felosztatása*, ami csak nagyon súlyos esetben válhat szükségessé egy demokratikus társadalomban. A Bíróság a 9. cikk Oroszország általi megsértését állapította meg több esetben. A Jehova Tanúival szembeni állami fellépést általános előítéletek, különböző vallási közösségek irányába alkalmazott kettős mérce vezérelhette.¹⁶⁷ Egy pünkösdi gyülekezet váratlan felosztatása azon indokkal, hogy a vasárnapi iskoláról, illetve a felnőttek bibliaoktatásáról állami engedély nélkül állítottak ki „diplomákat”, illetve az oktatás során nem tartották be az egészségügyi és biztonsági szabályokat, szintén Egyezmény-sértéshez vezetett.¹⁶⁸

Az *egyházi bíróságok* működése csak annyiban vethet fel kérdéseket, amennyiben az állam is érvényt szerez az itt született döntéseknek. Ilyen igénnyel nem léphetnek fel a vallási közösségek.¹⁶⁹ Az állam ugyanakkor csak abban az esetben szerezhethet érvényt e bíróságok döntéseinek, ha ezek eljárásuk során az Egyezmény 6. cikkében foglalt, a fair eljárásra vonatkozó normákat betartották (KH: 6. cikk).¹⁷⁰ Ha az állam a (korábbi) államegyháztól közfeladatok ellátását várja – ilyen kérdés Svédországban a temetkezésügy –, akkor az ennek fedezetül szolgáló, nem egyháztagok által is fizetendő csökkentett egyházi adó nem vet fel aggályokat.¹⁷¹

3.2.5. Vallási közösségek vagyona, támogatása

A vallási közösségek állami támogatása, finanszírozása tekintetében is sokféle modell él egymás mellett, az államok mérlegelési szabadsága igen széles.¹⁷² Önmagában a vallásszabadság nem ad jogalapot arra, hogy a vallási csoport (tagja) sajátos (elismert, vagy az állami szervekkel megállapodást kötő egy-

¹⁶⁶ Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia, 2006. október 5., § 92., no. 72881/01.

¹⁶⁷ Jehovah's Witnesses of Moscow and Others v. Russia, 2010. augusztus 18., no. 302/02.,

¹⁶⁸ Biblical Centre of the Chuvash Republic v. Russia, 2014. június 12., no. 33203/08.

¹⁶⁹ Serif v. Greece, 1999. december 14., § 50., no. 38178/97.

¹⁷⁰ Pellegrini v. Italy, 2001. július 20., no. 30882/96.

¹⁷¹ Bruno v. Sweden, 2001. augusztus 28.; Lundberg v. Sweden, 2004. január 15., no. 32196/96.

¹⁷² Alujer Fernández and Caballero Garcia v. Spain, 2001. június 14., no. 53072/99.

házakhoz hasonló) adózási jogállást,¹⁷³ vagy istentiszteleti helyei számára adómentességet igényeljen.¹⁷⁴ Az *adókedvezmények* érinthetik a közösség működését, azonban megállapításuk vonatkozásában az államoknak széles körű mérlegelési szabadsága van.¹⁷⁵ Ez a szabadság azonban nem korlátlan. A Bíróság megállapította, hogy a francia állam megsértette a 9. cikket azzal, hogy nem biztosított más civil szervezetekhez hasonló adókedvezményt a vallási szervezet javára tett adományok számára, ezzel külön megnehezítve a közösségi vallásgyakorlást. A Bíróság figyelembe vette azt is, hogy a Jehova Tanúi Franciaországban működésüket 90%-ban adományokból fedezik, azaz az adományok életbevágóan fontosak a közösség számára.¹⁷⁶ A különböző jogállású vallási közösségek között az anyagiak tekintetében is felmerülhet a hátrányos megkülönböztetés (14. cikk) kérdése, így Ausztria megsértette az Egyezményt azzal, hogy csak az elismert vallásfelekezeteket mentesítette az örökösödési és ajándékozási illeték alól, míg a nyilvántartásba vett közösségeket nem.¹⁷⁷ A török állam sem tudott meggyőző, objektív és észszerű érvet felhozni arra vonatkozóan, hogy az alevi közösség találkozóhelyének villanyszámláját miért nem fizeti, amikor más mecsetek, templomok és zsinagógák áramköltségét az állam magára vállalta.¹⁷⁸ Spanyolország esetében a Bíróság elfogadta, hogy az adóhányad-irányítási rendszerben való részvételhez az adott vallási közösség és az állam közötti megállapodás szükséges. A Szentszékkal a katolikus egyház történelmi, kulturális, a társadalom egészét szolgáló szerepét figyelembe véve kötött megállapodást a spanyol állam, a panaszosok vallási közössége pedig meg sem kísérelte azt, hogy hasonló megállapodást kössön az állammal.¹⁷⁹ A hasonló olasz jogi helyzetnél is azt értékelte a Bíróság, hogy az adófizetőknek

¹⁷³ Association Sivananda de Yoga Vedanta v. France, (Commission decision); Alujer Fernández and Caballero García v. Spain, 2001. június 14., no. 30260/96.

¹⁷⁴ Iglesia Bautista “El Salvador” and Ortega Moratilla v. Spain (Commission decision), no.17522/90.

¹⁷⁵ The Church of Jesus Christ of Latter Day Saints v. the United Kingdom, 2014. március 4., § 30 – ebben az esetben az állam azt vette figyelembe, hogy míg más felekezetek templomai nyilvánosak, a mormonok szigorúan zártkörű istentiszteleti helyeket tartanak fenn; Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı v. Turkey, 2014. december 2., § 41., no. 7552/09.

¹⁷⁶ Association Les Témoins de Jéhovah v. France, 2012. július 5. no. 8916/05.; hasonló ügyek: Église Évangélique Missionnaire and Salaün v. France, 2013. január 31. no. 25502/07.; Association Culturelle du Temple Pyramide v. France, 2013. január 31., no. 50471/07.; Association des Chevaliers du Lotus d’Or v. France, 2013. január 31., no. 50616/07.

¹⁷⁷ Jehovas Zeugen in Österreich v. Austria, 2012. szeptember 25. no. 27540/05.; hasonló ügy: İzzettin Doğan and Others v. Turkey [GC], 2016. április 26., no. 62649/10.

¹⁷⁸ Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı v. Turkey, 2014. december 2., no. 32093/10.

¹⁷⁹ Alujer Fernández and Caballero García v. Spain, , 2001. június 14., no. 53072/99.

lehetőségük van arra is, hogy kifejezetten arról rendelkezzenek, hogy jövedelemadójuknak meghatározott százalékát ne a rendszerhez csatlakozó valamely vallási közösségnek ajánlják fel, hanem egy külön állami alap számára.¹⁸⁰

Az *egyházi adó* nem vet fel aggályokat abban az esetben sem, ha állami hatóságok végzik az adó beszedését.¹⁸¹ Ugyanakkor ilyen adóval csak az adott vallási közösség tagja terhelhető, így biztosítani kell a kilépés lehetőségét, és már az egyháztag házastársa sem kötelezhető olyan felekezeti támogatására, melynek nem tagja.¹⁸²

A Bizottság visszautasította a kötelező társadalombiztosítás ellen vallási alapon fellépő holland protestánsok mentesség iránti igényeit.¹⁸³

A vallási közösségek *célvagyon*a fokozott védelem alatt áll, ugyanakkor e fokozott védelem nem vonatkozik a vállalkozói vagyonukra. Ősi ortodox monostorokhoz tartozó mezőgazdasági terület igénybevétele tulajdoni jogokat érintett, azonban az istentisztelet szabadságát nem. A szerzetesek jövőbeli száma alakulásának várható hatásával kapcsolatos felvetéseket pedig a Bíróság hipotetikusnak tartotta.¹⁸⁴

Profitorientált tevékenységre nem terjed ki a 9. cikk védelme, akkor sem, ha esetleg vallási jellegű lenne a tevékenység: adott esetben a profit reményében végzett, a panaszos álláspontja szerint vallási szolgáltatás hirdetése kereskedelmi szólásnak tekinthető.¹⁸⁵ A szolgáltatáshoz kapcsolódó díj azonban önmagában nem zárja ki, hogy maga a szolgáltatás (adott esetben jóga-tanfolyam) vallási tartalommal is bír.¹⁸⁶

¹⁸⁰ Spampinato v. Italy, 2007. március 29., no. 23123/04.

¹⁸¹ Wasmuth v. Germany, 2011. február 17., § 55., no. 12884/03.; Klein and Others v. Germany, 2017. április 6., § 89., nos. 10138/11, 16687/11, 25359/11, 28919/11.

¹⁸² Klein and Others v. Germany, 2017. április 6., § 81., nos. 10138/11, 16687/11, 25359/11, 28919/11.

¹⁸³ X. v. the Netherlands, Commission decision of 14 December 1962., no. 1068/61.; X. v. the Netherlands, Commission decision of 14 December 1965, no. 2065/63.; X. v. the Netherlands, Commission decision of 31 May 1967., no. 2988/66.; V. v. the Netherlands, Commission decision, no. 10678/83.

¹⁸⁴ The Holy Monasteries v. Greece, 1994. december 9., nos. 13092/87; 13984/88.

¹⁸⁵ X. and Church of Scientology v. Sweden, Commission decision, no. 7805/77.

¹⁸⁶ Association Sivananda de Yoga Vedata v. France, Commission decision, no. 30260/96.

3.3. Korlátozások

A vallási meggyőződés szabad megválasztása nem korlátozható, abszolút jellege a jog természetéből fakad. A meggyőződés kifejezésre juttatása törvényben, az Egyezményben meghatározott okokból, és a „demokratikus társadalomban szükséges” mértékben korlátozható. Az államok mérlegelési szabadsága különösen jelentős szerephez juthat akkor, amikor a vallási közösségek és egy állam, az adott ország történelmét és kultúráját meghatározó viszonyáról van szó.

A korlátozás *törvényben meghatározott* volta az Egyezmény általános gyakorlatában nem a törvény hazai fogalmát takarja: míg Magyarországon a jogállami fordulat alapvető kérdése volt, hogy alapjogokat kizárólag az Országgyűlés által elfogadott törvények szabályozzanak, az Egyezmény „törvény” fogalma felölel minden előre látható normatív rendelkezést.¹⁸⁷

A vallás vagy más meggyőződés kifejezésre juttatásának szabadsága más alapvető jogokhoz hasonló *versengő célokból* korlátozható. Ebben az összefüggésben figyelemreméltó, hogy a közbiztonság, közrend, közegészség, erkölcsök, valamint mások jogainak és szabadságának védelme mellől hiányzik a nemzetbiztonság és a területi sérthetlenség, valamint a zavargás és bűncselekmény megelőzése, mint a korlátozás lehetséges oka. Szemben a 8., 10. és 11. cikkel, valamint 4. kiegészítő jegyzőkönyv 2. cikkével a nemzetbiztonság nem szerepel a korlátozás elfogadható okai között.¹⁸⁸ Szemben a 10. cikkel szintén nem nevezi a 9. cikk a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartását, mint az alapjoggal versengő érdeket. Ugyanakkor az államok nemzeti hagyományait, alkotmányos identitását a Bíróság gyakorlata a jogkorlátozás legitim okának ismerete el.¹⁸⁹

A korlátozás fakadhat büntető vagy szabálysértési szankcióból; valamilyen szerződésben biztosított lehetőség megszüntetéséből;¹⁹⁰ állami szervek sérülékeny személlyel szemben nézeteivel való felhagyás érdekében gyakorolt nyomásából;¹⁹¹ a joggyakorlás – így az istentisztelet – fizikai akadályozásával

¹⁸⁷ Leyla Sahin v. Turkey, 2005. november 10., no. 44774/98. – egy egyetemen egy rektori utasítás megfélemlhet e „törvény” fogalmának.

¹⁸⁸ Hamidović v. Bosnia and Herzegovina, 2017. december 11., § 35., no. 57792/15.; Lachiri v. Belgium, 2018. szeptember 18., § 38., no. 3413/09.

¹⁸⁹ Így a török vagy a francia alkotmányos berendezkedés laicitás melletti elkötelezettségét.

¹⁹⁰ Kokkinakis v. Greece, 1993. május 25., no. 14307/88.; Ivanova v. Bulgaria, 2007. április 12., no. 52435/99.; Masaev v. Moldova, no. 6303/05., 2009. május 12.; Ebrahimian v. France, no. 64846/11.

¹⁹¹ Mockutė v. Lithuania, 2018. február 27., §§ 123–125., no. 66490/09.

vagy megszakításával;¹⁹² vallási közösség feloszlásával;¹⁹³ a vallásgyakorlást biztosító engedélyek, elismerések megtagadásával;¹⁹⁴ jogi személyiség megtagadásával, amennyiben ez gyakorlati nehézségekhez vezet;¹⁹⁵ látszólag semleges szabály alkotásával, mely közvetlen beavatkozást jelent vallási közösségek vitájába;¹⁹⁶ hivatalos dokumentumokban vallási közösséggel kapcsolatban negatív megállapítások tételével.¹⁹⁷ Korlátozást jelent, ha a személy a vallási meggyőződéséből fakadó követelményekhez való ragaszkodással hátrányt szenved.¹⁹⁸ Az állam felel tisztviselői magatartásáért, a hatáskörét túllépő hatóság tevékenységéért is.

A vallásilag is sokszínű társadalom békéjének fenntartása elfogadhatóvá tehet korlátozásokat, ugyanakkor ennek során az államnak meg kell őriznie semlegességét.¹⁹⁹ Mások jogainak védelmében megelőző intézkedéseket is tehetnek a hatóságok, így nem sérti az Egyezményt, ha felhívják a figyelmet új vallási csoportok veszélyeire.²⁰⁰ Az arányosság körében vizsgálni kell, hogy a hatóságok élhettek volna-e kevésbé korlátozó eszközökkel.²⁰¹ Nem elegendő, hogy a korlátozás „hasznosnak” vagy „kívánatosnak” tűnik, ez még nem éri el a kényszerítő társadalmi szükség szintjét.²⁰²

A korlátozás *demokratikus társadalomban szükséges* mértéke tényleges jelentéssel bír, tekintettel arra, hogy vallásszabadságot a Bíróság a demokratikus társadalom egyik alapjának tekinti. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy valamennyi európai állam vonatkozásában teljes mértékben egységes lenne minden követelmény és a gyakorlat ne hagyhatna teret a korlátozás szükségességének *mérlegelésére*. A vallási kérdésekben ez a mérlegelési szabadság

¹⁹² Boychev and Others v. Bulgaria, 2011. január 27., no. 77185/01.

¹⁹³ Jehovah's Witnesses of Moscow and Others v. Russia, 2010. augusztus 18., §§ 99–103., no. 302/02.; Biblical Centre of the Chuvash Republic v. Russia, 2014. június 12., § 52., no. 33203/08.

¹⁹⁴ Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova, 2001. december 13., no. 45701/99.; Vergos v. Greece, 2004. június 24., no. 65501/01.

¹⁹⁵ İzzettin Doğan and Others v. Turkey [GC], 2016. április 26., § 95., no. 62649/10.

¹⁹⁶ Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) and Others v. Bulgaria, 2010. szeptember 16. § 157., nos. 412/03., 35677/04.

¹⁹⁷ Leela Förderkreis e.V. and Others v. Germany, 2009. február 6., § 84. no. 58911/00.; Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights § 34.

¹⁹⁸ S.A.S. v. France, 2014. július 1., § 57., no. 43835/11.

¹⁹⁹ Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova, 2001. december 13., § 115–116., no. 45701/99.

²⁰⁰ Leela Förderkreis e. V. and Others v. Germany, 2009. február 6., no. 58911/00.

²⁰¹ Biblical Centre of the Cuvash Republic v. Russia, 2014. június 12. § 116., no. 33203/08.

²⁰² Svyato Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine, 2007. június 14., § 116., no. 77703/01.

viszonylag széles. A végső szó a Bíróságé, és éppen a Lautsi-ügy eltérő megítélése a Kamarában és a Nagykamarában, az első döntés által kiváltott heves reakciók jó példát szolgáltatnak arra, hogy a határok meghúzása nem könnyű.²⁰³

Irodalom

- Carolin EVANS: *Freedom of Religion under the European Convention on Human Rights*. Oxford, Scholarship, 2001.
- KOLTAY András: A vallási ruházat és jelképek viselésének korlátai – fejkendők és keresztek, *Acta Humana*, 2015/3. 7–33.
- James T. RICHARDSON: Religious Freedom in Flux: The European Court of Human Rights Grapples with Ethnic, Cultural, Religious, and Legal Pluralism. *Changing Societies & Personalities*, Vol. 3., No. 4., 2019. 302–317. <http://dx.doi.org/10.15826/csp.2019.3.4.079>;
- Jean DUFFAR: La Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l’Homme en Matière de Liberté Religieuse. In: Achilles EMILIANIDES (ed.): *Religious Freedom in the European Union: The Application of the European Convention on Human Rights in the European Union*. Leuven, Peeters, 2011. 3–54.
- Christoph GRABENWARTER: *European Convention on Human Rights. Commentary*. C.H. Beck, München, 2014. Art. 9, 224–250.
- SZAJBÉLY Katalin: Vallási jelképek viselése a munkahelyeken az Emberi Jogok Európai Bírósága és az Európai Unió Bírósága gyakorlatában. *Közjogi Szemle*, 2018/2. 1–8.
- UITZ Renáta: *A lelkiismereti és vallásszabadság az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában – a Kokkiknakis ítélettől az állami semlegesség követelményéig. Állam- és jogtudomány*, 58. évf., 2017/4. 106–116. 17.lj.-ben hivatkozva
- Javier MARTÍNEZ-TORRÓN – Rafael NAVARRO-VALS: The Protection of Religious Freedom in the System of the Council of Europe. In: Tore LINDHOLM – Cole W. DURHAM – Bahia G. TAHZIB-LIE (eds.): *Facilitating Freedom of Religion and Belief: A Deskbook*. Leiden, Martinus Nijhoff, 2004. 209–238.
- Marco VENTURA: Jog és vallás tárgyú ügyek Strasbourgban és Luxemburgban: Az európai bíróságok erényei. *In Medias Res*, 5. évf., 2019/1. 102–115.
- Effie FOKAS – James T. RICHARDSON: *The European Court of Human Rights and Minority Religions. Messages Generated and Messages Received*. Routledge, London–New York, 2019.
- Jeroen TEMPERMAN – T. Jeremy GUNN – Malcolm D. EVANS: *The European Court of Human Rights and the Freedom of Religion or Belief. The 25 Years since Kokkinakis*. Brill, 2019.

²⁰³ Jeroen TEMPERMAN (ed.): *The Lautsi Papers: Multidisciplinary Reflections on Religious Symbols in Public School Classrooms*. Brill, 2012.

VALLÁSI KÖZÖSSÉGEK*

A vallási közösségek a társadalom nélkülözhetetlen építőköveiként az alkotmányjognak is sajátos alanyai. Nem pusztán arról van szó, hogy minden kultúra vallási alapokon nyugszik, hanem vallási közösségek, különösen a nagy történelmi múltra visszatekintő egyházak más szervezetekhez nem hasonlítható szerepéről. Az egyházak szervezeti rendszere, társadalmi beágyazottsága, az embert egész élete során elkísérő működésük, az általuk ellátott közszolgáltatások széles köre, és a közügyeket alakító reflexiójuk egyedülálló tényezőkké teszi őket.

1. Vallási közösségek a magyar jogban 1895–2011

Bár a vallás szabad gyakorlásáról szóló 1895. évi XLIII. törvénycikk egyéni jogként elismerte a hit vagy vallás szabad választásának és – a törvények, valamint a közérkölciség kívánalmainak korlátai között – kifejezésének szabadságát, a „nyilvános közös isteni tisztelet joga” csak a törvényesen elismert vallásfelekezetek joga volt. A törvény különbséget tett *bevett* és *törvényesen elismert vallásfelekezetek* között, fenntartva az előbbieket történelmileg kialakult jogi helyzetét.

Ebben változás a II. világháború után következett be, a „bevett és az elismert vallásfelekezetek között az elismert vallásfelekezetek hátrányára fennálló különbségek megszüntetéséről” szóló 1947. évi XXXIII. törvénycikk elfogadásával, gyakorlatilag az elismert felekezetek szintjén teremtve meg a felekezetek jogegyenlőségét. A javaslat miniszteri indokolása szerint elégséges az, hogy az államhatalom a vallásfelekezetek elismerésekor hitelveiket és szervezeti szabályzatukat megvizsgálja, és amennyiben az nem ütközik a törvényekkel és

---

* A kézirat korábbi változata megjelent: SCHANDA Balázs: Vallási közösségek. CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs – VARGA Zs. András (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei*. Budapest, Pázmány Press, 2020. 703–721.

a közrenddel, jóváhagyja (mely jóváhagyást később vissza is vonhat). Mivel a komoly ellenőrzéssel járó elismerési eljárást a törvényhozó elégségesnek ítélte, úgy döntött, hogy nem indokolt az, hogy egyes felekezetek nagyobb jogvédelmet élvezzenek, míg mások működésével szemben az állam korlátozásokat érvényesítsen.

Az 1990. évi IV. törvény szerint egyházat *azonos hitelvetket követők, vallásuk gyakorlása céljából* hozhattak létre. A korábbi kormányzati elismerést a bíróság által végzett nyilvántartásba vétel váltotta föl, mely merőben tisztán eljárás lett.¹ A célzott vallási tevékenység nem lehetett az Alkotmánnyal ellentétes, és nem ütközhetett törvénybe: az alapítóknak erről nyilatkozniuk kellett. Ezen túlmenően a nyilvántartásba vételnek csak formális követelményei voltak, nevezetesen

- legalább száz természetes személy alapító, akiknek együttesen és egybehangzóan kell döntenük az egyház megalakulásáról,²
- alapszabály elfogadása (ennek tartalmaznia kell az egyház nevét, székhelyét, szervezeti felépítését, valamint – ha az egyház valamely szervezeti egysége jogi személy, ennek megnevezését),
- az ügyintéző és képviseleti szervek megválasztása.

A nyilvántartásba vétel a megyei bíróságokon a társadalmi szervezetek nyilvántartásba vételéhez hasonló módon történt. Az egyház névválasztása esetében is érvényesült a névkizárólagosság elve, azaz az egyház neve nem lehetett már nyilvántartásba vett egyház elnevezésével azonos vagy összetéveszthető,³ ahogy a Polgári Törvénykönyv általános jelleggel is előírja, hogy a jogi személy nevének különböznie kell azoknak a korábban nyilvántartásba vett jogi személyeknek a nevével, amelyek hasonló működési körben, azonos területen tevékenykednek.⁴ A bírói gyakorlat e rendelkezés kiterjesztő értelmezésével alakította ki a névvalódiság elvét, mely szerint a jogi személy nevének megfelelően tükröznie kell a valóságot, azaz nem kelthet alaptalanul olyan látszatot, mintha az adott szervezet működése egy másik szervezet vagy közösség tevékenységéhez kapcsolódna. Így az egyház hozzájáruló nyilatkozatát a gyakorlat megkövetelte a társadalmi szervezet, pl. egyesület megalakulásához, ha annak neve és célja arra utal, hogy a szervezet tevékenysége az egyházéhoz

¹ FERENCZY RITA: Kérdések az egyházak és szervezeteik jogi személyiségének köréből. *Magyar Jog*, 46. évf., 1999/9. 518., 520.

² BH1994. 696.

³ 1990. évi IV. 9. § (3) bek.

⁴ Ptk. 77. § (3) bek.

kapcsolódik, azaz pl. 'katolikus'-nak kívánta magát nevezni.⁵ Ugyanakkor a gyakorlat azt is mutatta, hogy nem lehetséges minden esetben megelőzni azt, hogy egyházak és egyéb egyházi jogi személyek névjogát sértő bejegyzések történjenek, azaz ilyen ügyekben az egyházi jogi személyek időről időre peres eljárásokra kényszerülnek, azaz utólag kell érvényesíteniük a névhez való jogukat.

Az 'egyház' tehát a jogi személyek önálló, sajátos típusa lett, melyet elsősorban rendeltetése, másodsorban egyes – alább részletezett – jogosítványai különböztettek meg a többi, állampolgárok által létrehozható szervezettípustól. Ugyanakkor, ahogy azt az Alkotmánybíróság megállapította,

„az állam a vallási szervezetek számára nem köteles sajátos szervezeti formát létrehozni, de nincs megkötve abban sem, milyen sajátos formát vagy formákat hozhat létre. Az állam tehát – amíg ezzel a vallásszabadságot, s ezen belül az együttes vallásgyakorlás jogát nem sérti – belátása szerint határozhatja meg az „egyház” alapításának feltételeit. [...] bármely vallási közösség vallásgyakorláshoz való joga sértetlen marad akkor is, ha az „egyház” jogállását nem nyerheti el, vagy nem kívánja elnyerni.”⁶

Sajátos módon a törvény szóhasználata a köznyelvre is visszahatott, így ma számos nem keresztény közösség is 'egyháznak' nevezi magát.

2. A vallási közösségek fogalma

2.1. Bevett egyházak

Az Országgyűlés által a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló, 2011. július 11-én elfogadott 2011. évi C. törvényt az Alkotmánybíróság közjogi érvénytelenséget okozó eljárási hibák miatt megsemmisítette, illetve úgy rendelkezett, hogy a még hatályba nem lépett rendelkezések nem lépnek hatályba.⁷ Az Országgyűlés 2011. december 30-án, a nyáron elfogadott törvénnyel szinte

⁵ 1989. évi II. tv. az egyesülési jogról, 7. § (1); BH1993. 258.

⁶ 8/1993. (II. 27.) AB határozat, ABH 1993, 99, 103.

⁷ 164/2011. (XII. 20) AB határozat.

megegyező tartalommal alkotta meg a 2011. évi CCVI. törvényt,⁸ melynek rendelkezései 2012. január 1-jén hatályba léptek.

A közösségi vallásgyakorlás számára 2012 óta a magyar jogrendszer két, elnevezésében és jogaiban eltérő jogi formát kínál fel: a törvény egy könnyebben elérhető, „alapcélként vallási tevékenységet végző egyesület” (a továbbiakban: vallási egyesület) kategóriára utal, és egy erőteljesebb jogokkal körülbástyázott, nehezebben elérhető ’egyház’ kategóriát szabályoz. A 2011. évi C. törvény értelmében a két kategória között létrejöhetett egy harmadik is: azon korábbi egyházak közül, melyek 2012. január 1. után vallási tevékenységet is végző egyesületként működnek tovább, azokkal, melyek közfeladatokat látnak el, a Kormány 2011. december 31-ig megállapodást köthetett. Bár eddig is lehetőség volt arra, hogy egy vallási közösség ne éljen a törvény adta lehetőséggel, és ne egyházként kérje nyilvántartásba vételét, az egyházi státusz könnyű elérhetősége ezt a gyakorlatban nem tette szükségessé. A törvény részletes szabályokat csak a jövőben egyháznak minősülő szervezetekre nézve tartalmaz, a vallási egyesület csak utalásszerűen jelenik meg. E kérdéskör nyilván további szabályozást igényel, azaz a vallási egyesületek jogállásának sajátosságait tisztázni kell: milyen sajátos, a vallásgyakorláshoz kapcsolódó jogokkal rendelkezik a vallási egyesület, helyzete mennyiben tér el más egyesületektől.⁹ A törvény csak arra utal, hogy az ilyen szervezetekre a lelkiismereti és vallásszabadságra, valamint a hitéleti, vallási tevékenység vonatkozásában az egyházakra vonatkozó alapvető szabályokat (10. §) alkalmazni kell, illetve a lelkészi titoktartás joga az ilyen közösségek lelkészeit is megilleti [lásd 36. § (2)].

A törvény rendelkezései szerint „az egyház, vallásfelekezet, vallási közösség (a továbbiakban együtt: egyház) azonos hitelveket valló természetes személyekből álló, önkormányzattal rendelkező és az Országgyűlés által elismert autonóm szervezet, amely elsődlegesen vallási tevékenység gyakorlása céljából jön létre és működik.” Az egyház jogi személy, ekként polgári jogviszonyok alanya [20. § (2)]. Részben új szabály, hogy „az egyház kizárólag olyan vallási tevékenységet gyakorolhat, amely az Alaptörvénnyel nem ellentétes, jogszabályba nem ütközik, nem sérti más közösségek jogait és szabadságát, valamint az emberi méltóságot.” – eddig más közösségek jogaira, illetve az emberi méltóságra nem utalt a törvény (kérdés, hogy az ilyen értékeket sértő közösség tevékenysége nem ütközne-e önmagában is az Alaptörvénybe).

⁸ Figyelemre méltó különbség, hogy a preambulumból kimaradt az 1990. évi IV. törvény méltatása.

⁹ 8/1993. (II. 27.) AB határozat, ABH 1993, 99, 103.

A törvény legnagyobb figyelmet kiváltó rendelkezései éppen az új egyház nyilvántartásba vételére vonatkoznak, melyek gyökeresen szakítanak az 1990 óta működő rendszerrel. Az új rendszer legfontosabb elemei a következők szerint foglalhatóak össze:

- a jövőben csak vallási tevékenységet is végző *egyesület* (vagy a korábbi törvény alapján működött egyház) kérheti egyházkénti nyilvántartásba vételét, azaz az egyházi kategória alatt létrejön a közösségi vallás-gyakorlás egy alacsonyabb szintű szervezeti kerete, egyházi jogállás 'előszobájaként', a *vallási tevékenység* meghatározását pedig maga a törvény tartalmazza (6. §);
- a nyilvántartásba vételről a népi kezdeményezési eljárásban az Országgyűlés vallásügyekkel foglalkozó bizottságának előterjesztése alapján az Országgyűlés dönt (14. §);
- a nyilvántartásba vétel iránti kérelemhez igen sok adatot kell mellékelni (hitvallás vagy legfőbb vallási tanok összefoglalása, legalább húszévnyi szervezett formában történő hazai működés igazolása stb.), melyek nyilvánosak.

A törvény melléklete 14 egyházat nevesít, melyek külön nyilvántartásba vételi eljárás nélkül, egyháznak minősülnek 2012. január 1. után is.¹⁰ E lista 2012. március 1-jével további 13 vallással (avagy 18 vallási közösséggel) egészült ki (a különbség abból adódik, hogy egy soron szerepel öt buddhista közösség, illetve két muszlim közösség is).¹¹

Míg eddig az egyház nyilvántartásba vételének eljárása az egyesületek nyilvántartásba vételi eljárásához hasonlított, az új eljárás inkább a nemzeti és etnikai kisebbségek elismerésének lehetőségére, vagy az 1947 előtti szabályozásban a bevett vallásfelekezetek 'bevételi' eljárására emlékeztet.

Alapjogi szempontból döntő, hogy a vallásszabadság – annak egyéni és közösségi vonatkozásai nem csak az egyházakat, illetve a vallási egyesületeket (és tagjaikat) illeti meg, hanem minden személyt és közösséget, így azokat is, melyek esetleg nem felelnek meg a vallási tevékenység törvény által adott leírásának, azonban jogszerű tevékenységet folytatnak.

¹⁰ Az eredeti törvényjavaslat különböző szempontok szerint (közélcélú tevékenység, országos lefedettség és nemzetközi kapcsolatok) még 44 egyházat nevesített.

¹¹ 2012. évi VII. törvény.

2.2. Vallási egyesületek – bejegyzett és nyilvántartásba vett egyházak

A 2011. évi CCVI. törvény a „vallási tevékenységet végző szervezet” formát nyitotta meg valamennyi, legalább tíz taggal rendelkező vallási csoport számára, ekként biztosítva az autonóm jogi személyiség elnyerésének lehetőségét.

Míg a 2018 végén elfogadott, 2019. április közepén hatályba lépett rendelkezések a bevett egyházak és a vallási egyesületek között a vallási közösségek számára két új jogállás lehetőségét teremtette meg.¹² A nyilvántartást vezető Fővárosi Törvényszék ’nyilvántartásba vett egyház’-ként veszi nyilvántartásba azt a vallási egyesületet, mely legalább öt éve vallási egyesületként működik vagy száz éves nemzetközi működéssel rendelkezik, amennyiben a kérelem benyújtását megelőző három év átlagában legalább ezren ajánlották fel személyi jövedelemadójuk 1%-át az adott szervezetnek. Kisebb közösségek akkor nyerhetik a nyilvántartásba vett egyház státusát, ha nyilatkoznak, hogy nem igényelnek az államháztartásból (vagy uniós és más nemzetközi programból) támogatást.

A vallási egyesület bejegyzett egyházzá válhat, ha legalább húsz éve vallási egyesületként működik, vagy száz éves nemzetközi működéssel rendelkezik, és a kérelem benyújtását megelőző öt év átlagában legalább négyezer magánszemély támogatását elnyerte az 1%-os rendszerben. A 20 éves várakozási idő 15 évre rövidülhet, ha már nyilvántartásba vett egyház kéri bejegyzett egyházként történő nyilvántartásba vételét. A bejegyzett egyházként állami támogatást nem igénylő vallási egyesület húsz év után, nyilvántartásba vett egyházat 15 év után lehet nyilvántartásba venni, ha legalább tízezer nyilvántartott magyarországi tagja van.

A nyilvántartásba vett és a bejegyzett egyház is részt vehet a személyi jövedelemadó 1%-os felajánlási rendszerében, a bejegyzett egyház – a bevett egyházakhoz hasonlóan – a felajánlott összeg kiegészítésére is jogosult. Közfeladatok ellátására a nyilvántartásba vett egyházzal legfeljebb tíz évre, a bejegyzett egyházzal legfeljebb 15 évre megállapodást köthet az állam.

A bevett egyházakhoz hasonlóan a nyilvántartásba vett és a bejegyzett egyház, valamint belső szervezeteik is egyházi jogi személyek. Ekként az állami iskolában a bevett egyházakon kívül

A bevett egyház jogállásának meghatározó tartalma a közfeladatok terén az állammal történő együttműködés, és ennek az állammal történő megállá-

¹² 2018. évi CXXXII. törvény.

podásos szabályozása. A bevettsegről továbbra is az Országgyűlés határoz, és a bevett egyházakkal kötött megállapodást is törvénnyel hirdetik ki – e döntésekre a felekezeteknek nincsenek alanyi jogai. Ezzel szemben a nyilvántartásba vételre és a bejegyzésre alanyi joga van a törvényi feltételeket teljesítő vallási közösségeknek.

Míg az 1990-ben kialakított szabályozás egyedülállóan liberális kereteket adott az új vallási közösségek intézményesülése számára, a 2011-ben elfogadott törvény éles különbséget tett a vallási tevékenységet végző szervezetek és a bevett egyházak között. Az új szabályozás a vallási tevékenységet végző szervezetekhez képest némileg bővíti a vallási egyesületek jogait, valamint a vallási egyesületek és a bevett egyházak között két új kategóriát állít fel, melyek további, jelentősebb jogok elnyerésével közelítenek a bevett egyházakhoz. Bár még nem látható, hogy az új jogi lehetőségekkel mikor és hány vallási közösség fog élni, a vallási közösségek számára biztosított szabályozási keret európai összehasonlításban rendkívül cizellálttá vált, amit a különböző kategóriákon túl az érintett egyházakkal történő eltérő megállapodások tovább árnyalhatnak. A bevett egyháznak nem minősülő vallási közösségek jogállásának változása közvetetten hat a bevett egyházak helyzetére is. Nem kerülhető meg annak áttekintése sem, hogy a vallásszabadság lényeges tartalmi elemeit, jogi formájától függetlenül, valóban valamennyi vallási közösség élvezi-e. Nem lebecsülve a szubjektív szempontokat (többen úgy érzik, hogy ha közösségük 'csak' egyesületként rendelkezik jogi személyiséggel, ezzel másodrendűvé fokoztatnak le), a többszintű jogállásról megalapozott vélemény csak tartalmi vizsgálat nyomán fogalmazható meg.

3. Az egyházi autonómia

Az egyházak önállóságának védelme már az Alaptörvény szintjén hangsúlyt kapott. Természetesen tartalmi szempontból nem beszélhetünk újdonságról, hiszen az egyházi önállóságot az Alkotmány az állam és az egyház elválasztott működésének rögzítésével eddig is védelemben részesítette.¹³ Ugyanakkor a törvény számos rendelkezése reflektál a joggyakorlatban felmerült kérdésekre, pontosabb szabályokkal véve körül az egyházi autonómiát. Különösen figyelemre méltó a belső egyházjogi és az állami jogszabályok elhatárolása, azaz az elválasztás konkretizálása a konkrét jogviszonyokban: „Az egyházi jogi sze-

¹³ Vö. 4/1993. (II. 12.) AB határozat.

mély belső egyházi szabályokon alapuló döntését állami szerv nem módosíthatja vagy bírálhatja felül, a jogszabályban nem szabályozott belső jogviszonyból eredő jogviták elbírálására az állami szervnek nincs hatásköre.” A rendelkezés nem csak a 32/2003. (VI. 4.) AB határozat által észlelt jogalkalmazói bizonytalanságot rendezi, de egyértelműen eldönti a belső egyházi rendelkezések állami bíróság előtti megtámadásával kapcsolatos felvetés¹⁴ sorsát is: erre a jövőben sincs lehetőség.

Az egyházi autonómiát is érinti a normaszövegből érzékelhető törekvés a *belső egyházi jogi személyekre* vonatkozó szabályozás egyértelművé tételére. A belső egyházi jogi személyek az egyház döntése szerint szerepelnek állami nyilvántartásban – az itt nem szereplők jogi személyiségét az egyház illetékes szerve igazolja. Egyértelműnek tűnő helyzet egyértelműsítésére törekszik a 11. § (2) bekezdése, mely szerint „Nem minősül belső egyházi jogi személynek az egyház belső egyházi szabálya szerint egyházi jogi személyiséggel nem rendelkező, az egyház által létrehozott, jogszabály alapján jogalanyisággal rendelkező szervezet.” – így pl. ez egyház által létrehozott alapítvány vagy gazdasági társaság nem egyházi jogi személy, ugyanakkor a rendelkezésben figyelemre méltó, hogy ez a megszorítás csak „az egyházak belső szabályai szerint egyházi jogi személyiséggel nem rendelkező” szervezetekre vonatkozna. Ebből arra következtethetnénk, hogy amennyiben egy egyház által létrehozott szervezet egy egyház belső szabályai szerint egyházi jogi személyiséggel is rendelkezik, akkor egyházi jogi személynek is minősül amellet, hogy külön jogszabály alapján (is) jogalany. Az ellentmondás akként lenne feloldható, hogy az ilyen szervezet (pl. egyesület) jogi személyisége egyúttal egyházi jogi személyiség – ha létrejönnek ilyen szervezetek (életszerű, hogy az egyházak az általuk létrehozott szervezeteket, gazdasági társaságokat ne ruházzák fel egyházi jogi személyiséggel, azaz ne tekintsék közvetlenül saját szervezetükhöz tartozónak). Ugyanakkor az egyházi intézmények (iskola, egyetem, kórház stb.) az egyház belső szabályai szerint rendelkezhetnek jogi személyiséggel, ami azt a lehetőséget hordozza, hogy az egyházi intézmények belső egyházi jogi személyként működjenek [12. § (1)].

A belső egyházi jogi személyek nyilvántartását a jövőben a miniszter vezeti, ami jelentős új feladatot a minisztérium számára. Az eddigi széttagolt, és néha zavaros nyilvántartás helyett az új nyilvántartásban a belső egyházi jogi személyek az adott egyház szerveiként jelennek meg [11. § (3)].

¹⁴ Az *apellatio ab abusu* bevezetését SZATHMÁRY Béla szorgalmazta erőteljesen: Az *apellatio ab abusu* a magyar jogrendszerben. *Magyar Jog*, 57. évf., 2010(7). 416–422. A vitához: SCHANDA Balázs: Egyházi önállóság és vallásszabadság. Válasz SZATHMÁRY Béla: Az *apellatio ab abusu* a magyar jogrendszerben c. cikkére. *Magyar Jog*, 58. évf., 2011 /3. 148–151.

Az egyházi *adatkezelés* említése is az autonómia erősödését jelzi: a vallási tevékenységhez kapcsolódó személyes adatokat (pl. anyakönyveket) az egyház belső szabályai szerint kezeli [10. § (4)]. Az egyház belső szabályai szerint történő adatkezelést eddig sem kellett az adatvédelmi nyilvántartásba bejelenteni,¹⁵ az új rendelkezés azonban túlmegy ezen az eljárásjogi mentességen. Az adatalany egyháztag információs önrendelkezési jogával csak korlátozottan élhet. Így, ha egy egyház belső joga nem teszi lehetővé a (keresztelési) anyakönyv adatainak törlését, és erre a törvény alapján sem kötelezhető az egyház. Az adat természetesen nem hozható nyilvánosságra (csak az adatalany, vagy – halála után – leszármazója hozzájárulásával).

Meghatározó újdonság az elkötelezett *intézmények identitásának* védelme. Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebt.) elfogadása óta vitatott volt az egyházi intézmények mentességének köre és mértéke.¹⁶ Az új törvény nem csak az egyházi intézménybe történő felvétel vonatkozásában rögzíti, hogy a sajátos identitás megőrzéséhez szükséges feltételeket lehet meghatározni (így egy egyházi iskola a tanulók felvételéhez), hanem ugyanígy a foglalkoztatásra irányuló jogviszony létesítése, fenntartása és megszüntetése vonatkozásában is meghatározhatóak sajátos követelmények [12. § (2)]. Ez a lehetőség azt jelenti, hogy a követelményeket mindenképpen meg kell határozni: ilyen követelmény lehet akár az egyháztag-ság, de akár az is, hogy a foglalkoztatott rendezett életállapotban (pl. egyházi házasságban) éljen, vallását gyakorolja.

Az elmúlt két évtized során fokozatosan tisztázódott, hogy van egy olyan személykör, mely szolgálatát az egyházban nem munkaviszony keretében látja el. Az új törvény ezt egyértelműsíti, az *egyházi személy* – eredetileg az adójogban kialakult – fogalmát tisztázva. Egyházi személy állhat munkaviszonyban vagy más jogviszonyban is (pl. megbízási jogviszonyban), azonban szolgálatát elláthatja „sajátos egyházi szolgálati viszonyban” is (13. §).

A gazdasági autonómia erősödését jelzi, hogy nem csak az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. törvény több rendelkezését beemeli a törvény, de új garanciákat is teremt. Így „[a]z egyházak hitéleti célú bevételeit és azok felhasználását állami szerv nem ellenőrizheti.” [21. § (1)]. Az adományok ellenőrzésén túl e mentesség kiterjed

¹⁵ 2011. évi CXII. tv. (az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról) 65. § (3) b).

¹⁶ Vö. BITSKEY Botond: Antidiszkrimináció és egyházi autonómia. *Fundamentum*, 8.évf., 2004/2. 71–79.; SCHANDA Balázs: Vallásszabadság és egyenlő bánásmód a magyar jogrendszerben. *Jogtudományi Közlöny*, 60. évf., 2005/12. 517–523.

a személyi jövedelemadó („1%”) felhasználására, valamint a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezési folyamatában a természetben visszaadott épületek helyett fizetett járadékra is. E rendelkezés az Állami Számvevőszékről szóló 1989. évi XXXVIII. törvény 2011. január 1-jén hatályba lépett módosítása nyomán kap különös jelentőséget. Eszerint „[...] Amennyiben a kedvezményezett szervezet valamelyik államháztartási alrendszerből támogatásban vagy ingyenes vagyonyjuttatásban részesül, gazdálkodási tevékenységének egésze vizsgálható.” Adott esetben egy iskolát fenntartó, és ekként normatív támogatásban részesülő egyház teljes gazdálkodását vizsgálhatná a Számvevőszék. E lehetőség az egyházak vonatkozásában megszűnik.

A törvény számos ponton tisztáz fogalmakat és elveket. Ilyen – talán magától értetődő – alapvetés, hogy az egyházak elsődlegesen vallási tevékenységet végeznek (melynek meghatározását a törvény szintén tartalmazza). A közcélú szerepvállalás az egyházak joga, azonban ez nem jelent kötelezettséget, azaz a közfeladat-átvállalás nem fogalmi elem [19. § (1)–(2)].

Bár a törvény nem tartalmaz rendelkezéseket az egyházak szétválásának szabályozására – amennyiben ez belső megállapodás alapján történne, akár több szervezet is létrejöhetne jogutódként, ezeket azonban külön nyilvántartásba kellene venni, kiválás esetére világos szabályt rögzít: személyek vagy csoportok kiválása esetén a kiválással keletkező új szervezetet (pl. vallási egyesület) az egyház vagyonából részesedés nem illeti meg [26. § (2)]. Gyakoribb kérdés lehet a belső egyházi jogi személy megszűnése. Az ilyen esetekben a vagyoni kérdéseket „az egyház belső szabályai rendezik.” [30. § (2)] Adott esetben elképzelhető, hogy a megszűnő belső egyházi jogi személy tartozásaiért a belső szabályok szerint az egyház nem felel – ebben az esetben a felelősség kívülről sem érvényesíthető.

Az egyházaknak az elmúlt két évtized tapasztalatait tükröző, erőteljesebb védelmet ígér a törvényhozó. A védetség kiterjed a polgári jogtól a büntetőjogig számos jogágra. Kérdés, hogy a védelem ígérete jelent-e ténylegesen könnyebben érvényesíthető, erőteljesebb jogokat. „Az egyházak, különösen az egyházi szertartások és az egyházkormányzat zavartalan működése, illetve a templomok, temetők és más szent helyek fokozott szabálysértési és büntetőjogi védelemben részesülnek.” (23. §) Önmagában e rendelkezésből nem következik semmilyen büntetőjogi vagy szabálysértési tényállás (az sem, hogy a jelenleg hatályban lévő tényállásokat szigorítani kellene), említése a törvényben mégis jelzés értékű.

A névkizárólagosság, illetve a *névvalódiság* elvének az eddigieknél erőteljesebb érvényesítését ígéri a 25. §: „Más szervezet elnevezése és jelképei nem

kelhetnek olyan benyomást, hogy a szervezet, illetve tevékenysége más, korábban nyilvántartásba vett egyház működéséhez kapcsolódik.” A névvalódiság elve a köznyelvben meghonosodott elnevezésekre is kiterjed (pl. nem csak a ’Magyar Bencés Kongregáció’ hanem a ’bencések’ elnevezés is védett).¹⁷ E törvényi rendelkezés nem jelenti a jogérvényesítés terhének átvételét. A jövőben csak a törvény értelmében egyháznak minősülő szervezet viselheti az egyház nevet, ami más jogi személyekkel összevetve nem meglepő, ugyanakkor egyes közösségek önértelmezése szempontjából felvet kérdéseket, bár más országokban is előfordul, hogy az ’egyház’ elnevezés helyett hivatalosan a ’kultusz’, vagy a vallásfelekezet kifejezés jelenik meg.

A *lelkészi titoktartás* védelme eddig a különböző eljárásjogi törvényekben jelent meg¹⁸ – az új törvény a személyiségi jogot érintő információk vonatkozásában az egyházi személyek vonatkozásában általánosan elismeri [13. § (3)].

Az egyházak azonos jogokat élveznek, és azonos kötelezettségek terhelik őket – ez azonban csak a szűkített értelemben vett egyházakra lesz igaz: a vallási egyesületek alapvetően más kategóriába esnek. Az egyházak egyenjogúságát árnyalja az Alkotmánybíróság által kialakított formula beépítése: „Az egyházak egyenlőként való kezelése szintén nem zárja ki az egyes egyházak tényleges társadalmi szerepének figyelembevételét.”¹⁹ E fordulat állhat a törvény azon rendelkezése mögött, mely szerint „Az egyházak tényleges társadalmi szerepét, az általuk ellátott közcélú tevékenységet az állam az egyházak társadalmi szerepéhez kapcsolódó további jogszabályok megalkotásánál és a velük való kapcsolattartás során figyelembe veheti.” [9. § (2)] Lényeges, hogy csak az egyházak társadalmi szerepében rejlő különbséget veheti figyelembe az állam, illetve a jogalkotó, azaz például hitelvi különbségeket nem, míg például az oktatásügyben való szerepvállalásukat igen. A semleges állam nem illetékes a különböző vallások és egyházak közötti különbségtételre, különösen nem hittételeik alapján. A vallásszabadság mértékében és az ehhez kapcsolódó jogok tekintetében az állam semmiképpen sem tehet különbséget.

¹⁷ Más kérdés, hogy a 25. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezés, mely szerint „Amennyiben valamely egyházi személy nem egyháztagnak számára végez szolgálatot vagy szolgáltatást, és akár közvetlen, akár közvetett módon a tevékenysége egyházával kapcsolatba hozható, köteles az adott egyház nevét a szolgálat vagy szolgáltatás felajánlása előtt jól látható módon feltüntetni, nyilvánvalóvá tenni”, mennyire életszerű, lehet-e az egyházi személyek, lelkészek tisztességes eljárását más egyházak hívei irányában fogyasztóvédelmi szabályokkal rendezni (külön kérdés, hogy e szabály vonatkozik-e majd a vallási tevékenységet is végző egyesületekre is).

¹⁸ Be. 81. § (1) a) – „nem hallgatható ki tanúként”; Pp. 170. § (1) c) – „A tanúvallomást megtagadhatja.”

¹⁹ 4/1993. (II. 12.) AB határozat.

Általános elvként állítható, hogy minél közelebb van az adott jog az egyén szintjéhez, annál kisebb az elfogadható különbségek mértéke. Azaz az egyházak egymástól eltérő társadalmi szerepének figyelembevétele nem vezethet oda, hogy az egyén szintjén a szabályozás miatt lépjenek föl indokolatlan hátrányok. Az egyenjogúság nem jelent esélyegyenlőséget, hiszen az állam nem illetékes a felekezeti viszonyok és arányok kérdésében: alkotmányosan nem törekedhet arra, hogy ezeket átrendezze. Természetes adottság, hogy a népesebb, ismertebb közösségek vallásuk gyakorlása során gyakorlati előnyöket élvezhetnek: ez nem alkotmányossági kérdés.²⁰ „Az egyenjogúság nem zárja ki az egyes egyházak tényleges társadalmi szerepének figyelembevételét.”²¹ Bár a felekezeti kisebbségek iránti nagyvonalúság bizonyos esetekben indokolt lehet, az egyenlő szabadság garantálásán túlmenő támogatásuk, a pozitív diszkrimináció aligha indokolt a kevésbé meggyökeresedett vallási közösségek javára.

4. Az állam és a vallási közösségek viszonya

4.1. Különvált működés

Az állam és a vallási közösségek különvált működését – a vallási közösségek önállóságát – az Alaptörvény rögzíti [VII. cikk (2)].

4.2. Együttműködés

Az Alkotmánybíróság a kezdetektől hangsúlyozta, hogy állam és egyház elválasztott működése nem ellentétes az együttműködéssel.²² Az Alaptörvény kifejezetten rögzíti a közösségi célok érdekében történő együttműködést lehetőségét. Az együttműködésről az Országgyűlés dönt, jogi kereteit megállapodások is rögzíthetik. Míg a vallásszabadság közösségi vonatkozásai valamennyi vallási közösséget megilletnek, az állammal történő intézményes együttműködésre nincs a vallási közösségeknek alanyi joga. Községi célok alatt alapvetően humán közszolgáltatásokat érthetünk, melyeket az egyházak a kezdetektől saját feladatuknak is tekintettek.

²⁰ Vö. 8/1993. (II. 27.) AB határozat, ABH 1993, 100.

²¹ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 53.

²² 4/1993. (II. 12.) AB határozat.

5. Az állam semlegességének kérdése

A vallásszabadság hátrányos megkülönböztetéstől mentes érvényesülésének alapvető feltétele, hogy az állam – a mindenkire kötelező törvény keretei között – ne tegyen különbséget polgárai között vallási és világnézeti elkötelezettségük alapján. A felekezeti jogegyenlőség a polgári jogegyenlőség alapvető eleme.

Az állam világnézeti semlegességének elve az elmúlt években sok félreértést váltott ki és vitákat okozott, igen fontos, hogy a semlegesség jogi jelentését rögzítsük. E semlegesség egyfelől azt jelenti, hogy *nem azonosulhat* semmilyen világnézettel, másfelől pedig kerülnie kell az *intézményes összefonódást* a világnézetet hordozó szervezetekkel, így például az egyházakkal. Az állam világnézeti semlegességének elvét először az Alkotmánybíróság rögzítette a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló törvény alkotmányossági vizsgálata nyomán született határozatában.²³ A világnézeti semlegesség doktrínájának kibontását bizonyos szempontból megelőzte a véleménynyilvánítás szabadságának határait körüljáró, a közösség elleni izgatás büntető törvénykönyvbeli tényállását vizsgáló alkotmánybírói határozat, mely kimondta, hogy

„[a] szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték és igazságtartalmára tekintet nélkül védi. Egyedül ez felel meg annak az ideológiai semlegességnek, amelyet az Alkotmánynak az 1990. évi XL. törvénnyel való módosítása azzal fejezett ki, hogy törölte az Alkotmány 2. §-ából az 1989 októberében – éppen a pluralizmus példajaként – szerepeltetett fő eszmei irányzatokat is.”²⁴

A semlegesség nem jelent *közömbösséget*: a semleges állam nem értékmentes állam, nem 'légüres térben' él. Az értékszövevények, a kultúra, mely az államiságnak is háttérét adja, jelentős részben történelmileg meghatározott és társadalmilag kötött. Az állam, mely meghatározott történelmi környezetben, meghatározott közösség szervezettségének bizonyos formája, nem szakadhat és nem tekinthet el az adott, őt körülvevő és hordozó értékfeltevésektől. Ennek során – az azonosulástól tartózkodva – nem kell tartania attól, hogy elismerésben és támogatásban részesítse az értékhordozó közösségeket és intézményeket. A világnézeti kérdésekben közömbös állam a semlegességen túlmenve nem

²³ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48.

²⁴ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 179.

venne tudomást polgárai életének vallási vonatkozásairól, igényeiről. Ezzel az ilyen igényekkel nem rendelkezőket óhatatlanul privilegizált helyzetbe hozná. A semlegesség magyar alkotmányjogi értelme alapján azonban a pozitív és a negatív vallásszabadság egymással egyenrangú, azaz egyik sem tekinthető alapesetnek, melyhez képest a másik kivételt képezne.²⁵

A semlegesség semmiképpen sem ideológia: nem egy semleges világnézetet képvisel az állam, hiszen ha létezne semleges világnézet, akkor az államnak ezzel szemben is semlegességet kellene tanúsítania. Sokkal inkább a különböző világnézetű emberek *együttélésének technikájáról* van szó, mely minimalizálni igyekszik a különbözőségből fakadó terheket az egyének és a közösségek számára: az azonosulás kerülése révén senki sem kerülhet olyan helyzetbe, hogy meggyőződése miatt 'másodosztályú' állampolgárrá váljon. Ahogy azt a liberális megközelítés is elismeri: a semlegesség az államot köti, míg az egyénnel szemben csak a tolerancia várható el.²⁶

Az állam világnézeti semlegességével kapcsolatos további felvetés szerint a világnézeti semlegesség alkotmányos alapelvéből általánosan semleges állami közpolitika következik, mely szerint az államnak kerülnie kellene az állásfoglalást minden olyan kérdésben, melyben nincs teljes társadalmi konszenzus, a társadalom befolyásolása pedig nem legitim állami törekvés.²⁷ Azonban a semlegesség a magyar alkotmányjogban csak konkrét vonatkozásokban értelmezhető.²⁸ Emellett a semlegesség elve az alkotmányjogba nem az amerikai szociológiai-filozófiai gondolkodásból²⁹ került be, hanem sokkal inkább a német jogi gondolkodásból.³⁰ Magyarországhoz hasonlóan Németországban is az alkotmánybírói gyakorlat vezette be a fogalmat, kimondva, hogy az államnak, „mint minden polgár otthonának” semlegesnek kell lennie.³¹ Ez a semlegesség azonban semmiképpen nem zárja ki a határozott értékválasztásokat sem az állami egyházjog, sem a családjog vagy éppen az adópolitika területén.

²⁵ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 53.

²⁶ Kis János: Az állam semlegessége. In: *Az állam semlegessége*. Budapest, Atlantisz, 1997. 73.

²⁷ Mint ahogy arra Kis János idézett munkájában kísérletet tesz.

²⁸ PACZOLAY Péter: Az állam semlegességének mítosza? *Politikatudományi Szemle*. II. évf., 1993/3. 129., 135.

²⁹ John RAWLS: *Az igazságosság elmélete*. Budapest, Osiris, 1998.

³⁰ Alkotmányjogi jelentését legátfogóbban Klaus Schlaich bontotta ki. Ld. Klaus SCHLAICH: *Neutralität als verfassungsrechtliches Prinzip vornehmlich im Kulturverfassungs- und Staatskirchenrecht*. Tübingen, 1972; Uő: Zur weltanschaulichen und konfessionellen Neutralität des Staates. *EssGespr.* Vol. 4. (1970) 9.

³¹ BverfGE 12, 1 (5).

Nem aggályos a semlegesség követelménye szempontjából az, hogy lehetnek olyan történelmileg meghatározott jelképek – így az ország Alkotmányban meghatározott címere és himnusza – melyek önmagukban az államiság kifejezői, melyek sokak számára sajátos többlettartalmakat hordoznak.³² Nyilvánvaló, hogy a keresztények, illetve a katolikusok számára többet jelentenek e nemzeti jelképek, mint a többi polgár számára. E tény azonban önmagában nem valósít meg diszkriminációt: a nemzeti jelképek vonatkozásában nem vallási tartalom a döntő, hanem az, hogy ezek minden állampolgár számára az államiság jelképei; heraldikai értelemben az apostoli kettős kereszt a királyi hatalom jelképe. Az ilyen jelképeket a történelem határozta meg, és abszurd vállalkozás lenne arra törekedni, hogy 'semleges' jelképekkel váltsuk föl nemzeti jelképeinket. A helyi önkormányzatok jelképeivel kapcsolatban ugyanez elmondható.

Sajátos kérdést vetnek fel a különböző állami-önkormányzati *ünnepségek*, melyeken egyházi személyek is megjelennek és szerephez jutnak, illetve az egyházi rendezvények, melyen az állam képviselői foglalnak el előkelő helyeket. A millenniumi év számos helyi és országos ünnepsége, vagy az államalapító Szent István király augusztus 20-i ünnepe, mely egyidejűleg állami és egyházi ünnep is, jelképszerűen is magában hordozzák a problematikát. Számos közintézmény (elsősorban kórházak) szentek nevét vették föl, vagy visszakapták korábbi, vallási tartalmat kifejező nevüket. A közintézmények vagy közterületek elnevezésénél árnyalhatja a képet, hogy legtöbb esetben egy korábbi név visszaadásáról, és nem új név adásáról van szó. Az állami vagy az önkormányzati vezetők részvétele egyházi rendezvényeken teljességgel aggálytalan: éppen ennek korlátozása lenne összeegyeztethetetlen a vallásszabadsággal, mely az érintetteket is megilleti. De megáldhatja-e az államalapító király települési önkormányzat által emelt szobrát egy egyház képviselője a hivatalos avatási ünnepség keretében? Ebben az összefüggésben nyilván abszurd lenne eltekinteni attól, hogy az államalapító királyt a Katolikus Egyház szentként tiszteli. De megáldhatja-e az átadásra kerülő közintézményt, közművet stb.? Le kell szögeznünk, hogy ahogy az állam és az egyház elválasztása sem a társadalom és az egyház elválasztását jelenti, úgy az egyházak és egyházaik jelenlétének kategorikus tiltása a semlegesség félreértése lenne. Alapvetően *kulturális*, és nem jogi kérdés, hogy a társadalom hogyan fogadja az egyháziak szerepét az ilyen eseményeken (megjegyzendő, hogy jellemzően a világi hatalom igényli az egyházi jelenlétet, azaz az egyházak soha nem jelentenek be erre a maguk részéről igényt). Ha adott legalább egy kisebbség, mely számára fontos az egyházi szerep az új isko-

³² SCHANDA Balázs: A „feszület-döntésről”. *Vigilia*, 61. évf., 1996/7. 548.

la, híd, vagy köztéri szobor felavatásánál, akkor az (adott) egyházzal szemben közömbös vagy elutasító polgároktól elvárható, hogy tanúsítsanak toleranciát a kisebbség e sajátos igénye iránt. A rendezvényekbe nyilván – önzonosságuk tiszteletben tartása mellett – célszerű bevonni azokat a felekezeteket, melyek többségként vagy kisebbségként meghatározóak. Mivel e kör parttalanul nem bővíthető, elfogadható, hogy a felekezetek történelmi-társadalmi relevanciája legyen kiválasztásuk mércéje. Általánosságban rögzíthető, hogy az egyházak sajátos valóságának megfelelő jelenléte a rendezvények 'civil', társadalmi vonatkozásának része: egy közintézmény avatásánál ez nyilván indokoltabb, mint egy közhatalmi szerv hivatalos működése során.

A vallási-világnézeti semlegesség elvét az Alaptörvény nem említi – ahogy nem említette az Alkotmány sem.³³ Ugyanakkor az Alaptörvény szövege nem említ olyan elkötelezettséget, ami a semlegességet kizárná, és az alapjogok megfogalmazása, melyekből a semlegesség elve fakad (lelkiismereti és vallásszabadság, hátrányos megkülönböztetés tilalma), érdemben nem változott. Ezek nyomán megalapozottan nem állítható, hogy az Alaptörvény erőteljesebb értékalkötelezettsége szakított volna a világnézeti semlegesség elvével. Így az állam vallási-világnézeti semlegességéről a 4/1993. (II. 12.) AB határozatban kifejtett tételek ma is alkotmányjogunk részét képezik.

A semlegesség elvének változatlan aktualitására utal, hogy a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló új sarkalatos törvény (2011. évi CCVI. tv.) preambuluma immár kifejezetten hivatkozik az állam világnézeti semlegességének elvére is. Ugyanakkor az Alaptörvény retorikája az állam identitása szempontjából is figyelemre méltó. Az Alaptörvény emelkedett, veretes bevezető szöveggel („Nemzeti hitvallás”) kezdődik, és ünnepélyes fordulattal zárul: mind az első – mottószerű³⁴ –, mind az utolsó mondat Istenre utal. Mivel az Alaptörvény értelmezése során a Nemzeti hitvallásra is tekintettel kell lenni, az új preambulumban nem pusztán az alkotmányozó 'irodalmi munkásságának' része. Az itt kinyilvánított értékek (hűség, hit, szeretet, szolidaritás) az alkotmányjog számára sem közömbösek, így az állam a preambulumban felhívott értékek vonatkozásában nem lehet semleges. A *Nemzeti Hitvallás* előtt megidézett Himnusz – annak első sora – nem hagyományos *invocatio Dei*: az alkotmány nem Isten nevében

³³ Érdekes, hogy a másfél évtizeddel ezelőtti sikertelen alkotmányozási kísérlet során felmerült az állam világnézeti semlegességének kifejezett rögzítése, vö. 119/1996. (XII. 21.) OGY határozat.

³⁴ JAKAB András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest, HVG-ORAC, 2011. 178.

születik meg (ahogy pl. a svájci vagy az ír alkotmány). Ami külföldi érdeklődők számára magyarázatra szorul, az minden magyar számára idézőjelek nélkül is egyértelmű: egy olyan, az írott alkotmányszöveget megelőző utalásról van szó, mely a nemzet valamennyi tagját összeköti. Az, hogy a hívő polgárok számára többlettartalmakat hordoz a Himnusz, nem rekeszti ki a nem hívőket, hogy a nemzeti összetartozás jelképével azonosuljanak. Zlinszky János felvetése, mely szerint „a parancs címzettje nem utasítható a jogi szöveg által”³⁵ inkább ironikus – egyben jól mutatja a normatív jelleg határait. Az első mondat szimbolikus jelentősége igen erős, jogi relevanciája azonban nem az.³⁶ Az Istenre utalás ugyanakkor nem lehet öncél: a hatalom – adott esetben az alkotmányozó hatalom – végességének elismeréséről van szó, ami így nem Istent (Ő aligha szorul rá), hanem az embert védi. Ez különösen egyértelmű a posztambulum (bonni alaptörvényre emlékeztető) megfogalmazásában: „[...] Isten és ember előtti felelősségünk tudatában...” Nem arról van szó, hogy a közhatalom szakrális legitimitációt óhajtana, hanem arról, hogy saját korlátozott voltát és erkölcsi felelősségét elismeri. A preambulum nem utal az államiságot megelőző korra (így nem a honfoglalást, hanem az államalapítást tekintti kiindulópontnak). Szent István (az Alaptörvényben említett egyetlen személy) és a keresztény Európa felhívása Nemzeti hitvallás felütése. Az első preambulumbekzdés utolsó mondata kifejezetten elismeri a kereszténység nemzetmegtartó szerepét. Nincs ugyanakkor szó arról, hogy a kereszténység államvallássá válna – más, megbecsült vallási hagyományokhoz képest az alkotmányozó egy történelmi tényt ismer el. Nem a kereszténység mint vallás méltatásáról van szó, nem is a keresztény hit jelenlegi társadalmi szerepéről, hanem a kereszténységnek a nemzeti történelemben betöltött, meghatározó szerepéről. A kereszténység ezen szerepe ténykérdés: nélküle nincs magyar államiság, nincs magyar történelem.³⁷ Ugyanakkor a kereszténységnek nem csak történelmi szerepe van, hanem jelenvaló is. Míg az előbbi vonatkozásban a kereszténység kiemelése

³⁵ ZLINSZKY János: Észrevételek az új Alkotmány „húsvéti” szövegéhez. In: KUBOVICSNÉ dr. BORBÉLY Anett – TÉGLÁSI András – VIRÁNYI András (szerk.): *Az új Alaptörvényről – elfogadás előtt*. Budapest, Az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, 2011. 26., 27.

³⁶ HORKAY HÖRCHER Ferenc: The National Avowal. In: Lóránt CSINK – Balázs SCHANDA– Zs. András VARGA (eds.): *The Basic Law of Hungary. A First Commentary*. Dublin, Clarus Press – National Institute of Public Administration, 2011. 25., 34.

³⁷ „A magyar szellemi élet születése egy nap történt megkereszteltetésével. A magyar kultúra eredendően keresztényi kultúra, mint az Egyház legidősebb lányáé, a franciáé, és nem „megtért” kultúra, mint a germán népeké. Ezért visszás és komikus minálunk minden olyan törekvés, mely német mintára kultúránk kiteljesedését kereszténység előtti, nem látható ősutakon keresi.” SZERB Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Budapest, Magvető, ¹⁰1992. 29.

nem vitatható, napjaink vonatkozásában nem sugallható az, mintha a kereszténység szerepe kizárólagos lenne – ahogy preambulum ezt nem is teszi. A preambulum tehát hallgat a vallás és a vallási közösségek jelenlegi szerepéről (így a család és a nemzet között vagy mellett, az együttélés más közösségeit – köztük az egyházakat – nem említi). A preambulum csak vallási hagyományok előtt hajt fejet, a vallástalan hagyomány elismerése éppúgy hiányzik,³⁸ mint a vallás jelenlegi szerepének elismerése. Gyakori félreértés, hogy a Szent Koronát is vallási tartalommal bíró jelképnek hiszik. A félreértésekkel szemben a Korona nem a szó szakrális értelmében szent. Bár Szent Istvántól Boldog IV. Károly királyig számos királyunkat a katolikus egyházban vallási tisztelet övezi, azonban maga a korona nem vallási tisztelet tárgya, azaz közjogi, és nem vallási deklarációról van szó.

6. Az állam és egyház elválasztott/különvált működése a jogrendszerben

Az állam világnézeti semlegességéből szükségszerűen következik az állam és az egyház elválasztása. Míg a vallásszabadság, mint alapvető jog megfogalmazása nem változott az 1989-es szöveghez képest, addig az Alaptörvény új megfogalmazással közelít állam és egyház viszonyához: nem az állam és az egyház elválasztott, hanem különvált működését rögzíti, és fontos többletként kimondja, hogy az egyházak önállóak, az állam pedig a közösségi célok érdekében együttműködik velük: „Az állam és az egyházak különváltan működnek. Az egyházak önállóak. Az állam a közösségi célok érdekében együttműködik az egyházakkal.”. Amikor egyházak közfeladatokat vállalnak át (oktatás, egészségügyi vagy szociális ellátás), nem valamiféle megtűrt, kiegészítő szereplők: az államnak alkotmányos kötelezettsége az, hogy a közjó érdekében együttműködjön az egyházakkal. Az egyházi önállóság kiemelt megfogalmazása jól jelzi azt, hogy a mai alkotmányozó – szemben a különválasztást célul kitűző 1949-essel – nem az államot kívánja védeni az egyháztól, hanem az egyházat, a vallási közösségeket az államtól, a közhatalom illetéktelen beavatkozásaitól. Az Alkotmánybíróság 4/1993. (II. 12.) AB határozata az egyházak társadalmi szerepvállalásával kapcsolatban kifejezetten jelezte, hogy „az elválasztás nem ellentétes az együttműködéssel, még ha ez rigorózus garanciák között is fo-

³⁸ JAKAB i. m. 181.

lyik.” Az Alaptörvény tehát érdemi változást nem hoz az elmúlt két évtized alkotmányos helyzetéhez képest.

Az elválasztás konkrét következménye, hogy nem lehetnek ’vegyes’, félig állami, félig egyházi *intézmények* és világnézetiileg elkötelezett intézmény (pl. iskola) nem lehet állami fenntartásban. Nem zárja ki a semlegesség viszont azt, hogy a létrejövő elkötelezett intézményeket, ill. fenntartóikat az állam a közintézményekhez hasonló támogatásban részesítse – sőt ez egyenesen követelménye is a pozitív semlegességnek. Az elválasztás egyfelől azzal a követelménnyel jár, hogy az államnak tiszteletben kell tartania az *egyházak szabadságát* (nem avatkozhat be belső ügyeikbe), másfelől az állam nem léphet be az egyház és az egyház tagja közötti viszonyba: nem válhat az egyházak ’meghosszabbított karjává’, *állami kényszert* alkalmazva egyházi kötelezettségek érvényre juttatására. Az elválasztott működés természetesen kizárja az állami beleszólást az egyházszerkezet alakítása és az egyházi tisztségek betöltése terén. Sajátos kivételt a Katonai Ordináriátus jelent: természetesen a katolikus tábori püspököt is a Szentszék nevezi ki, azonban ezt „a Magyar Kormány előzetes értesítése után, szem előtt tartva a magyarországi törvényes követelményeket és a katonai szolgálat ellátásával kapcsolatos előírásokat. A Magyar Kormány a kinevezések esetén tizenöt nap alatt a jelölttel szemben általános politikai jellegű kifogást emelhet.” A kifogás nem köti a Szentszékét.³⁹

A különvált működés a gyakorlat számos pontján felveti az állami jog és a belső egyházi jog viszonyának kérdését. Előfordulhatnak olyan esetek, amikor egy-egy életviszonyt az állami jog és az egyházjog is szabályoz: ilyenkor felmerül a kérdés, hogy meddig terjeszkedhet az állami jogalkotás, és az ehhez kapcsolódó jogalkalmazás, illetve milyen körben ismeri el az állam az egyház önkormányzatát. Ahogy azt az Alkotmánybíróság az *1990. évi IV. törvény* 15. §-ának („Az egyház belső törvényeinek, szabályainak érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható.”) alkalmazásával kapcsolatban megállapította: alkotmányos követelmény, hogy „egyház és egyházzal jogviszonyban álló személyek közötti, állami jogszabályokon alapuló jogviszonyokból eredő jogvitákat állami bíróságok érdemben elbírálják.”⁴⁰ Az új törvény arra törekedett, hogy ezt a kérdést egyértelműen rendezze:

³⁹ Lásd a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában létrejött megállapodás II. cikkét.

⁴⁰ 32/2003. (VI. 4.) AB határozat, ABH 2003, 380.

„Az egyház hitelvei, belső törvénye, szervezeti és működési szabályzata vagy azoknak megfelelő más szabályzata (a továbbiakban együtt: belső egyházi szabály) alapján hozott határozat érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható, azt az állami hatóságok nem vizsgálhatják. Az egyház belső egyházi szabályon alapuló döntését állami szerv nem módosíthatja vagy bírálhatja felül, a jogszabályban nem szabályozott belső jogviszonyokból eredő jogviták elbírálására állami szervnek nincs hatásköre.”⁴¹

Az egyház és tagjai közötti belső, egyházi jogviszonyt szabályozó egyházi normák betartását az egyház, illetve erre feljogosított szerve – az egyház által megszabott eljárás keretében – ’kényszerítheti’ ki. Egyház és az egyház tagja között létrejöhet egyházi jogviszony, melyet a belső, egyházi normarendszer szabályoz, és így annak végrehajtásában a közhatalom nem vehet részt. Keletkezhet azonban közöttük állami jogszabályok által meghatározott jogviszony is, melyben az állami jog érvényesül, a vonatkozó jogorvoslati rendelkezésekkel. Az állami jogszabályokon alapuló jogviszonyokból eredő jogok és kötelezettségek állami kényszer segítségével érvényesíthetőek. Ennek egyszerű példája az, amikor az egyházi jogi személy polgári jogi szerződést köt: egy vállalkozási szerződésből, megbízási szerződésből vagy adásvételből származó jogvita nyilvánvalóan ugyanúgy kerülhet bíróságra, mint bármely más természetes vagy jogi személy által kötött szerződés. A tetőfedő és az egyházközség között a templomtető kijavítására kötött vállalkozási szerződés tisztán állami jog alapján jön létre és ekként magától értetődően peresíthető: a tetőfedő felekezeti hovatartozásának a jogviszonyra nincs kihatása. A magánjogi viszonyokban – amennyiben ezt törvény nem zárja ki – a felek autonómiája kiterjed arra is, hogy a jogorvoslathoz való jogot kizárják.⁴²

Az állam és az egyház elválasztott működésének alkotmányi tétele tehát kizárja azt, hogy a hívő és az egyház közötti viszonyban az állami jog – és végső soron az állami kényszer – szerepet kapjon. Ugyanakkor ez az elv nem zárja ki azt, hogy egyházi jogi személyek között, vagy egyházi jogi személyek és magánszemélyek között olyan kettős természetű jogviszony jöjjön létre, melynek bizonyos kérdéseit a belső, egyházi jog szabályozza, és így végrehajtásukban egyik vonatkozásban a közhatalom nem vehet részt, míg más vonatkozásokban az állami jog érvényesüljön, a vonatkozó jogorvoslati rendelkezésekkel. Az egy-

⁴¹ 2011. évi CCVI. törvény 10. § (3).

⁴² 1282/B/1993. AB határozat, ABH 1994. 675, 678.

házjogi jogviszony tisztán a belső egyházi útra tartozik, míg vele párhuzamosan esetleg létrejövő munkajogi vagy polgári jogi jogviszony állami bíróság elé kerülhet. A 'joghatóságok' elhatárolása a bíróság vagy az eljáró hatóság feladata, mely csak az adott ügy ismeretében tehető meg. Míg az állam 'joghatóságába' tartozó kérdések tekintetében az Alkotmány – és így a pártatlan, igazságos és nyilvános bírósági eljáráshoz való jog – érvényesül, addig ugyanezen ügy belső, egyházi vonatkozásai tekintetében az Alkotmány csak akkor jogforrás, ha ezt maga az egyház azzá teszi, és az is egyházi belügy, hogy egy egyház milyen rendelkezések alapján, milyen eljárásban hoz döntéseket. A semleges államnak csak annak lehetőségét kell biztosítania, hogy bárki, következmények nélkül elhagyhassa egyházát, azaz az egyházi szervek eljárásában csak olyan személyek vesznek részt, akik ezt önkéntesen teszik. A 'negatív joghatósági összeütközés' nem kizárt: ha egy ügy belső, egyházjogi vonatkozásainak rendezését az egyház nem végzi el, esetleg kifejezetten állami bíróságok elé utalja, ez az 'áttétel' az állami bíróságokat nem kötelezi, és az állami bíróság egyáltalán nem járhat el a tisztán belső jogviszonyokra épülő kérdésekben. Az állami szerveknek maguknak kell eldönteniük, hogy egy adott jogviszonyból származó adott kérdés az állami hatóság vagy bíróság hatáskörébe tartozik-e. Nem foglalhatnak viszont állást abban a kérdésben, hogy az adott kérdés mely egyház milyen szervének milyen eljárása alá tartozik, azaz nem bocsátkozhatnak belső egyházjogi szabályok értelmezésébe vagy alkalmazásába. A belső egyházjog figyelmen kívül hagyásával kell kialakítaniuk álláspontjukat arról, hogy létrejött-e a felek között az állami jog szempontjából értékelhető jogviszony vagy kárigény, és ezek nyomán milyen eljárás folytatható le. Belső egyházi jogot (egyházi törvényt, szabályzatot) állami szervek ilyenként csak akkor alkalmazhatnak, ha jogszabály ezt kifejezetten előírja: ezekben az esetekben az egyházi rendelkezések az illető egyház által adott értelmezés szerint alkalmazandóak.

Sajátos kérdések merülhetnek fel akkor, amikor valaki elhagy egy olyan vallási közösséget, melyben előzőleg különböző kötelezettségeket vállalt. Ilyen esetekben vizsgálni kell, hogy melyek az állami jog szerint valóban érvényesíthető igények a felek között; esetleg olyan 'szerződések' is létrejöhetnek, melyek látszólag polgári jogi szerződések, valójában azonban belső viszonyokat szabályoznak. A vallásszabadság fölött örökös államnak biztosítania kell, hogy vallási közösségek állami kényszer segítségével ne nyúlhassanak a közösséget elhagyó tag után, hiszen előfordulhat, hogy a vallási közösség irreális anyagi követeléseket támaszt a disszidensekkel szemben, színlelt, bírósági úton valójában nem érvényesíthető kötelezettségvállalásokra hivatkozva. Ha ezek a belső

viszonyok peresíthetőek lennének a polgári bíróság előtt, az az elválasztás garanciájának visszaélészerű megkerülését jelentené.

A jogrendszer legkülönbözőbb területein vannak olyan, az Egyházat érintő kérdések, melyekre kiterjed az állam szabályozási igénye, azonban az állam – éppen az Egyház önrendelkezési jogát tiszteletben tartandó – a tartalmi szabályozástól tartózkodik. Így az állami jog bizonyos kérdésekben utal az egyházak, felekezetek, vallási közösségek saját jogára, belső szabályaira, egyes meghatározott kérdésekben a belső egyházi normák alkalmazását írja elő saját szervei számára. Elismerve az egyházi szabályokat, a világi jogalkalmazó is kerülhet olyan helyzetbe, hogy egyházi jogot kell alkalmaznia, adott esetben az egyházi norma belső, egyházi értelmezésére, az egyházi joggyakorlatra is figyelemmel kell lennie. Ezen esetben tehát nem adhat saját értelmezést az egyházjognak, hanem az egyházi bíróságok és az egyházi közigazgatás jogértelmezésére van utalva. Ennek során gyakorlati nehézségeket okozhat az, hogy az állami és az egyházi jogrendszer terminológiája nem azonos, azaz az állam semleges jogi meghatározásokkal közelíti meg az Egyház belső valóságát, melyekkel esetenként csak nehezen hozható összhangba.

Az egyházi jog állami alkalmazásának legfontosabb példája, hogy az állam *jogi személyként* ismeri el a belső egyházi jogi személyeket: „Az egyház belső egyházi szabálya szerint jogi személyiséggel rendelkező egysége vagy szervezete jogi személy.”⁴³ E szabály alapján élveznek jogi személyiséget Magyarországon például az egyházmegyék és a plébániák: ezeket tehát maga az egyházjog ruházta föl jogi személyiséggel, amit a magyar állami jog elismer.

Az adójogban alakult ki az *egyházi személy* kifejezés.⁴⁴ Az új törvény kifejezetten tartalmazza már ezt a kategóriát, és az egyház belső egyházi szabályaira bízta azon egyházi szolgálatban álló személyek körének meghatározását, akiket az egyház egyházi személynek tekint. Szolgálatukat az egyházi személyek (így a klerikusok) általában nem munkaviszony, hanem egyházi szolgálati viszony keretében látják el, azonban a törvény nyitva hagyja annak lehetőségét, hogy egyházi személy egyházával munkaviszonyt vagy más jogviszonyt (pl. megbízási szerződést) hozzon létre. Nem tartoznak ebbe a körbe az egyházi jogi személyek világi alkalmazottai, például egy katolikus iskola tanárai.

A belső egyházi jog és az állami jog találkozásának tanulságos esete volt a kárptótlási jog, mely „házassági tilalom alá eső egyházi személy” után járó

⁴³ 2011. évi CCVI. törvény 11. § (1) bek.

⁴⁴ Lásd a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény (Szjtv.) korábbi 3. § 40. pontja szerint a törvény alkalmazásában „egyházi személy az, akit az egyház belső törvényeiben és szabályzataiban annak minősít.”

kárpótlás jogosultjává azt az egyházmegyét tette, „ahol a sérelmet elszenvedő szolgálatot teljesített”⁴⁵. A ’házassági tilalom’ fogalma alá tartozik mind az ünnepélyes, mind az egyszerű örök fogadalom és a világi klerikusok celibátusa is. Az Alkotmánybíróság ún. hetedik kárpótlási határozatában e törvényi rendelkezés alkotmányosságát is vizsgálta. Az indítványozó szerint ez a rendelkezés az állam és az egyház elválasztásának alkotmányos elvébe ütközik, egyúttal diszkriminatív a nem katolikus egyházakkal, illetőleg a celibátusra nem kötelezett egyházi személyekkel szemben. Hivatkozik az indítvány arra is, hogy kánonjogi tilalomra – adott esetben a házasság kánonjogi akadályára – az állami jog nem lehet tekintettel. Az indítványt az Alkotmánybíróság elutasította. Az indokolás kiemeli, hogy „a házassági tilalom alatt álló egyházi személy életétől való megfosztása esetén rendesen hiányzik az a személyi kör (házastárs, gyermek), amely más sérelmet szenvedettek halála esetén megvan. A törvényhozó az egyházmegyét itt – egy jogi fikció alkalmazásával – mintegy hozzátartozónak tekinti, és a kárpótlás indoka ez, nem pedig az, hogy egyházi jogi személyt is kárpótlásban akar részesíteni. Ebben a konstrukcióban az egyenlő elbánás alapja éppen az, hogy a törvény a büntetőeljárás során jogtalanul megölt egyházi személy után is meghatároz kárpótlásra jogosultat, aki után – mert egyházi fogadalma miatt házastárs és leszármazó hiányában halt meg – egyébként nem lenne.” A törvény tehát nem, mint a jogi személyek egy preferált csoportjának juttat kárpótlást az egyházmegyének, hanem úgy tekinti, mint a jogtalanul megölt hozzátartozója helyébe lépő jogosultat. A rendelkezés nem sérti az állam és az egyház elválasztását kimondó alkotmányi rendelkezést sem: „az állam éppen azzal ismeri el az egyházak különállását, hogy sajátosságait – ahol ez szükséges – a jogi szabályozás során is figyelembe veszi és szabadságukat garantálja.”⁴⁶

A jogszabályok több esetben utalnak a lelkészekre, a lelkészi titoktartásra – ezekben az esetekben az érintett személykör meghatározása az egyház kizárólagos joga. A hittudományi képzést nyújtó egyházi felsőoktatási intézményeket és az általuk kiadott oklevelek szintjét az állam úgy ismeri el, hogy az oktatási tevékenység tartalmi kérdéseibe nincs beleszólása. Az egyházi egyetemek, főiskolák és a teológiai karok, illetőleg szakok állami elismerésekor a hitélettel összefüggő tárgyak, ismeretek tartalma nem vizsgálható, ezek tekintetében a

⁴⁵ 1992. évi XXXII. törvény az életüktől és szabadságuktól politikai okokból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról, 2. § (4) bek.

⁴⁶ 1/1995. (II. 8.) AB határozat, ABH 1995, 31, 57–58.

képesítési követelményeket az egyházi egyetemek és főiskolák a rájuk vonatkozó egyházi jogszabályok alapján határozzák meg.⁴⁷

Bár a munkaszüneti napok törvényi meghatározása „nem azok vallási tartalmának szól, hanem a társadalom elvárásain és gazdaságossági megfontolásokon nyugszik”⁴⁸, azaz az állam – e felfogás szerint – nem egyházi, vallási jellegű igényeket elégít ki a vasárnap védelmével és egyes egyházi ünnepek munkaszüneti nappá nyilvánításával, mégsem állítható, hogy ezek az ünnepek teljesen függetlenedtek volna vallási tartalmuktól. Nyilvánvalóan a változó dátumra eső ünnepnapok, így a húsvéthétfő és a pünkösdhétfő napjának meghatározása igazodik a nyugati kereszténység naptárához.

A felhozott példák szemléltetik, hogy előfordul, hogy az állami jog egyházjogot recipiál (ahogy ennek fordítottja is előfordul). Egyes esetekben csupán célszerűségi szempontok vezetnek a világi jogalkotót, aki nem tudna az összes nyilvántartott vallási közösség sajátosságaira figyelemmel lenni. Más esetekben viszont az állam világi jellege, elválasztás alkotmányi tétele – másfelől az egyházi autonómia, mint a vallásszabadság következménye szab határt az állami jognak: ezen esetekben elvi jelentősége van annak, hogy az állami jog az egyházi jogra utal, hiszen ha másként tenné, azzal megsértené az előbb említett elveket. A jogrendszerének zártságát nem sértik a világi jogra utaló, illetve azt recipiáló szabályok, az állam és egyház elválasztott működésének alkotmányi tétele nem csorbul azáltal, hogy a világi törvényhozó az egyházi törvényhozó által alkotott norma érvényesülését rendeli el. Ellenkezőleg: a vallásszabadság biztosítása egyenesen megköveteli e jogtechnikai megoldások alkalmazását. Jelentőségük azonban túlmutat a pusztán technikai érdekességen: e megoldásokban szemléletesen kifejeződik a vallásszabadságot biztosító szekuláris állam és az egyház viszonyának jellege.

⁴⁷ 2011. évi CCIV. törvény 92. §.

⁴⁸ 10/1993. (II. 27.) AB határozat, ABH 1993, 105, 106.

MAGYARORSZÁG KERESZTÉNY KULTÚRÁJÁNAK ALKOTMÁNYOS VÉDELME*

Az Alaptörvény hetedik módosítása szerint „Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének alapvető kötelessége.” (R) cikk (4) bekezdés) Az Alaptörvény nem a keresztény vallás, és nem is általában a keresztény kultúra mellett kötelezi el a magyar államot, hanem kifejezetten Magyarország kultúrájának, mint keresztény kultúrának a védelmét rendeli el. Az alkotmányozói cél kétségkívül az volt, erőteljesebb hangsúlyt és védelmet adjon az ország kulturális identitásának, azaz többletet a Nemzeti hitvallásban felhívott keresztény örökséghez képest.

1. A keresztény örökség a Nemzeti hitvallásban

Szerb Antal pontos meglátásával: „A magyar szellemi élet születése egy nap történt megkereszteltetésével. A magyar kultúra eredendően keresztényi kultúra, mint az Egyház legidősebb lányaé, a franciáé, és nem „megtért” kultúra, mint a germán népeké.” Korának üzenete ma is érvényes: „Ezért visszas és komikus minálunk minden olyan törekvés, mely német mintára kultúránk kiteljesedését kereszténység előtti, nem látható ősutakon keresi.”¹ Míg Szent István és Árpád között nem szükségszerű a választás,² van, ahol ez elkerülhetetlen: a kereszténység választásával Magyarország a velencei Szent Gellért vértanúpüspök örökségét választotta – és nem pogány magyar gyilkosainak örökségét.

* A kézirat korábbi változata megjelent: SCHANDA Balázs: Magyarország keresztény kultúrájának alkotmányos védelme. *Jogtudományi Közlöny*, 56. évf., 2001/10. 446–450.

¹ SZERB Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Budapest, Magvető, 1992. 29.

² Árpád nevét 1069, Szent Istvánét 379 közterület őrzi Magyarországon: PAPP Gábor – CSIK-KOVÁCS Zoltán: Kossuth vs. Petőfi. In: Annelys DE VET – BUJDOSÓ Attila (szerk.) *Magyarország szubjektív atlasza*. Budapest, HVG Könyvek Kiadó, 2011. 166.

Bár az Alaptörvény mintegy harmada szó szerint, harmada pedig tartalmilag azonos a korábbi alkotmányszöveggel, az összkép mégis alapvetően új.³ Az újdonság érzetét jelentős részben az adhatja, hogy az Alaptörvény mind a politikai közösség (a nemzet) kulturális identitása, mind a közösséget vezérlő értékek vonatkozásában erőteljesebb elkötelezettséget mutat, mint a korábbi alkotmány. Az alkotmányjogi keret épít azokra a jogot megelőző értékekre, melyek a nemzeti közösség kohézióját biztosítják – hiszen tudjuk, hogy az állam maga nem képes ezeket az értékeket se létrehozni, se fenntartani.⁴ Viszonyunk ezen értékekhez – hagyományhoz, a jogrendszer mögötti antropológiai kérdéséhez – nem közömbös. A tételes alkotmányos normák (így az alapjogok) eddig is rendelkeztek értéktartalommal, ugyanakkor 1990 óta az Alkotmány nem hivatkozott kifejezett módon a mögötte álló értékre, és az Alkotmánybíróság is kerülte azt, hogy az Alkotmány értékrendjére hivatkozzon – közben tudatosan törekedett arra, hogy az Alkotmány értéktartalmát kibontsa és sürgette, hogy az Alkotmány értékrendje átjárja a társadalmat.⁵ Értékek hangsúlyos, konkrét normáktól elkülönült nevesítésével – az Alaptörvény újdonságot hozott. Nem csak szerencse, hanem tudatos munka kérdése is, hogy a megjelenített értékek és a hagyomány megoszt vagy egyesít. Ez a munka pedig elsősorban nem az államszervezet megfelelő működésétől, hanem attól függ, hogy az Alaptörvény mögötti értékek generációról generációra újrateregethetőek-e.

A Nemzeti hitvallás felütése Szent István és a keresztény Európa felhívása,⁶ ekként nem utal az államiságot megelőző korra, azaz nem a honfoglalást, hanem az államalapítást tekinti kiindulópontnak: a rovásírásos helységnévtáblák nem az Alaptörvény szellemiségéből erednek, inkább azt jelzik, hogy a hagyomány iránti tisztelet vágya milyen erős, míg a szerves hagyomány keresése bizonytalanságokat is mutat. Az első preambulum-bekezdés utolsó mondata kifejezetten elismeri a kereszténység nemzetmegtartó szerepét. Ez az elismerés nem a kereszténység, mint vallás szerepét méltatja, nem is a keresztény hit jelenlegi tár-

³ CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: *Egy alkotmány margójára. Alkotmányelméleti és értelmezési kérdések az Alaptörvényről.* Budapest, Gondolat, 2012. 108.

⁴ Ez következik a „Böckenförde-Diktumból” is: „*Der freiheitliche, säkularisierte Staat lebt von Voraussetzungen, die er selbst nicht garantieren kann.*” Ld. Ernst Wolfgang BÖCKENFÖRDE: *Staat, Gesellschaft, Freiheit.* 1976. 60.

⁵ SÓLYOM László: Alkotmányosság Magyarországon. Értékek és tények. In: SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon.* Budapest, Osiris, 2001. 140., 144.

⁶ Chronowski Nóra a szóösszetételből a „keresztény” szót teszi idézőjelbe: CHRONOWSKI Nóra: Az Alaptörvény európai mérlegen. *Fundamentum*, 2012/2. 68., 75.; TÓTH Zoltán József: Az Alaptörvény szellemisége: a Nemzeti hitvallás értékei, a jogfolytonosság és az Alapvetés. *Polgári Szemle*, 9 (2013) 3–6.

sadalmi szerepét, hanem a kereszténységnek a nemzeti történelemben betöltött, meghatározó szerepére vonatkozik. Nem kérdés, hogy a kereszténységnek nem csak nemzetmegtartó szerepe és nem csak hagyománya van – az örökség ennél gazdagabb és a kereszténység szerepe ma is jelen van. A Nemzeti hitvallás hallgatása beszédes, amikor megáll a keresztény örökség részleges felhívásánál. Egy történelmi tény vonatkozásában leíró, és nem előíró megállapításról van szó. Más, megbecsült vallási hagyományokhoz képest az alkotmányozó egy történelmi tényt ismer el, és ezt a nemzet, mint az alkotmányozó közösség szempontjából teszi. Míg történelmi vonatkozásban a kereszténység kiemelése nem vitatható, napjaink vonatkozásában nem sugallható az, hogy a kereszténység szerepe kizárólagos lenne – ahogy a preambulum ezt nem is teszi. A Nemzeti hitvallás csak vallási hagyományok előtt hajt fejet, a vallástalan hagyomány elismerése éppúgy hiányzik,⁷ mint a vallás jelenlegi szerepének elismerése.

A szövegből nem olvasható ki az Alaptörvény elköteleződése a vallás és a vallási közösségek jelenlegi szerepével kapcsolatban, így a család és a nemzet között vagy mellett, az együttélés más közösségeit – köztük az egyházakat – nem említi. Ezek a közösségek alkotják a társadalom szövetét, azt a szövetet, mely nélkül a demokratikus állam sem létezhet, de amit újratertemni, fenntartani maga nem képes.⁸ Nem állítható, hogy az Alaptörvény általánosságban magáévá tenné, intézményesítené a keresztény örökséget, legfeljebb egy-egy jogintézmény tekintetében érhetjük tetten az elkötelezettséget. Az Alaptörvény nem intézményesít államvallást, értékelkötelezettségét az állam vallási-világnézeti semlegességét fenntartva teszi hangsúlyosabbá.⁹

⁷ JAKAB ANDRÁS: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest, HVG-Orac, 2011. 181.

⁸ Ez következik a „Böckenförde-Diktumból” is: „*Der freiheitliche, säkularisierte Staat lebt von Voraussetzungen, die er selbst nicht garantieren kann.*” Ernst Wolfgang BÖCKENFÖRDE: *Staat, Gesellschaft, Freiheit – Studien zur Staatstheorie und zum Verfassungsrecht*. Frankfurt, Suhrkamp, 1976. 60.

⁹ Ellentétes állásponton: Tóth Gábor Attila szerint „[...]az Alaptörvény szövege a katolikus-keresztény államiságot mint normatív programot jeleníti meg. A szekuláris értékek és az evilági humanizmus – szemben a lengyel konstrukcióval – említést sem érdemeltek. Így szerintem az Alaptörvény közelebb áll az iszlám sharia és a szunnita doktrínák állami jogforrási jellegét elismerő egyiptomi alkotmányhoz, mint a vallási, világnézeti egyenlőséget előíró lengyelhez.” Ld. „Az Alaptörvény fő problémái nem oldhatók meg jogértelmezéssel”. Tóth Gábor Attila alkotmányjoggal Súlyom Péter beszélget. *Fundamentum*, 2012/4. 67., 74. Az Alaptörvénnyel szemben kritikus irodalom szemelvényei nyomán Pap András László azt a következtetést vonja le, hogy az Alaptörvény emberképe kirekesztő jellegű: PAP András László: Az Alaptörvény preferenciáiról. *Magyar Jog*, 61. évf., 2014/12. 686–698.

Sajátos, kiterjesztő értelmezéssel a keresztény erkölcs a történeti alkotmány vívmányai, mint az Alaptörvény értelmezési háttéré körében is felhívható.¹⁰ Bár a természetjogot a kereszténységhez köti, és a történeti alkotmány középkori gyökereire utal, Rixer Ádám is felveti, hogy a történeti alkotmány a kereszténység érték-katalógusához kötődik.¹¹

A *Nemzeti Hitvallás* előtt megidézett Himnusz – annak első sora – nem hagyományos *invocatio Dei*: az alkotmány nem Isten nevében születik meg (ellentétben pl. a svájci vagy az ír alkotmánnyal). Ami külföldi érdeklődők számára magyarázatra szorul, az minden magyar számára idézőjelek nélkül is egyértelmű: egy olyan, az írott alkotmányszöveget megelőző utalásról van szó, mely a nemzet valamennyi tagját összeköti. Az, hogy a hívő polgárok számára többlettartalmakat hordoz a Himnusz, egészséges viszonyokat feltételezve nem rekeszti ki azokat sem, akik e többletkez ellenségesen vagy közömbösen viszonyulnak. Zlinszky János felvetése, mely szerint „a parancs címzettje nem utasítható a jogi szöveg által”,¹² inkább ironikus – egyben jól mutatja a normatív jelleg határait. Az első mondat szimbolikus jelentősége igen erős, jogi relevanciája azonban nem az.¹³ A kontextus ismerete nélkül azonban a megidézett verssor értelmezése lehetetlen. Az Istenre utalás ugyanakkor nem lehet öncél: a hatalom – adott esetben az alkotmányozó hatalom – végességének elismeréséről van szó, ami így nem Istent (Ő aligha szorul rá), hanem az embert védi. Ez különösen egyértelmű a posztambulumban (bonni alaptörvényre emlékeztető) megfogalmazásában: „[...] Isten és ember előtti felelősségünk tudatában...” Nem arról van szó, hogy a közhatalom szakrális legitimitációt öhajtana, hanem arról, hogy saját korlátozott voltát és erkölcsi felelősségét elismeri.

Az Alaptörvény hetedik módosítása ebben a tekintetben hoz változást, azzal, hogy Magyarország keresztény kultúráját (de továbbra sem a keresztény hitet vagy vallást) védeni rendeli.

¹⁰ RIXER ÁDÁM: *A vívmány teszt*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 93.

¹¹ RIXER ÁDÁM: A történeti alkotmány lehetséges jelentéstartalmai. *Jogelméleti Szemle*, 2011/3. <http://jesz.ajk.elte.hu/rixer>.

¹² ZLINSZKY JÁNOS: *Észrevételek az új Alkotmány „húsvéti” szövegéhez*. In: KUBOVICSNÉ dr. BORBÉLY Anett – TÉGLÁSI András – VIRÁNYI András (szerk.): *Az új Alaptörvényről – elfogadás előtt*. Budapest, Az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, 2011. 26., 27.

¹³ HORKAY HÖRCHER FERENC: A Nemzeti hitvallásról. In: JAKAB András – KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol. Politikatudományi és alkotmányjogi megközelítések*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet – Új Mandátum Könyvkiadó, 2012. 287., 296.

2. A keresztény kultúra védelmének parancsa

A Magyarország keresztény kultúrájának védelmére felszólító paranccsal az alkotmányozó szándéka, hogy a kereszténység – pontosabban Magyarország kereszténységen alapuló kultúrája – ne csak mint a múlt eleme jelenjen meg, hanem védendő értéként is. A kereszténység természeténél fogva univerzális vallás, mely a kezdetektől (néha változó sikerrel) törekedett az inkulturációra. Az Alaptörvény nem a kereszténység – adott módon inkulturálódott valóságának – védelmét írja elő, hanem egy kulturális valóság védelmét. Sok történelmi példát ismerhetünk arra, hogy az egyént átalakító és a társadalmat kovászként átjáró hit kultúrát teremt. Az alkotmányos védelem tárgya azonban nem a keresztény hit, hanem az a kultúra, melyet megteremtett, beleértve tagadásának szabadságát is. Maga a keresztény hit aligha lenne alkotmányos védelemben részesíthető (kísértések ellen nem véd a jog), legfeljebb különös felelősségükre emlékeztetheti a közhatalom birtokosait – ahogy az az Alaptörvény záró mondata teszi: a felelősség nem szűkíthető egy egyszeri, még oly fontos szavazásra, hanem az egész életet átfogja.

A védelem fogalmilag feltételezi a fenyegetettséget. A módosító javaslat indokolása az Európában jelenleg zajló, nem nevesített folyamatokkal indokolta a kiegészítést, célként Európa és Magyarország kulturális arculatának megőrzését nevezve meg.¹⁴ Sem az R) cikk új eleme, sem az indokolás nem határozza meg, hogy a népesség migrációs folyamatok nyomán megváltozó összetétele, vagy a szekularizáció, a társadalom elvallástalanodása, vagy esetleg más tényezőkben érhető tetten a földrész kulturális arculatának átalakulása, mellyel szembe kell szállni, ezzel széles értelmezési teret hagy. Külön kérdés, hogy e folyamatok mennyiben befolyásolhatóak alkotmányjogi eszközökkel: ha hosszú, erőteljes elkötelezettséggel jellemezhető társadalmak (gondolhatunk Belgiumra, Írországra vagy Spanyolországra), melyek ma nemcsak a keresztény hagyománnyal, de a demokratikus jogalkotás terén a természetjoggal is szembefordulnak,¹⁵ az a szekularizációnak, az egyház gyengeségének, vagy az alkotmányozó hanyagságának tudható be? Az említett példák azt mutatják, hogy a népakarat akár alkotmányos szabályok mögül is eltűnhet és a meghatározó többség akaratát legfeljebb egy nemzedéken belül az alkotmányi és törvényi rendelkezések is követik. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az

¹⁴ Az Országgyűlés Törvényalkotási bizottságának összegző módosító javaslata, <http://www.parlament.hu/irom41/00332/00332-0011.pdf>

¹⁵ FRIVALDSZKY János: *Jó kormányzás és a közjó. Politikai és jogfilozófiai szemszögből*. Budapest, Pázmány Press, 2016. 74.

életvédelem, a házasság fogalma vagy akár a középületekben elhelyezett feszületek esetén is Nyugat-Európában a törésvonalak nem a muzulmánok és a keresztények, hanem a vallási hagyományt követők és a szekuláris erők között vannak.

A kultúra fogalma elsősorban az emberiség által létrehozott anyagi és szellemi értékek összessége, egy közösség, nép műveltségének megnyilvánulása. Antropológiai értelemben a kultúra egy közösség életformáját jelenti.¹⁶ Kultúránkat többféle irányból érhetik fenyegetések – az Alaptörvény megfogalmazása általános, így egyaránt hordozhat megerősítő üzenetet a kulturális örökség őrzői számára: legyen szó a városkép védelméről, népszokások ápolásáról vagy a latin nyelvoktatás fontosságának hangsúlyozásáról. Ugyanakkor hivatkozást kap átfogó módon a kialakult közép-európai életforma egésze, melybe a zeneoktatástól a tánciskolákon át a társkapcsolatok és magatartásformák, erények értékelése és védelme benne foglaltatik. Védendő kultúránk tartalmának teljes körű meghatározása lehetetlen lenne. Mélyebb tisztázást igényelne, hogy ez a kultúra valójában kereszténynek nevezhető-e, vagy esetleg pontosabb lenne keresztény gyökerű kultúráról beszélni.

Míg a Nemzeti hitvallás a keresztény örökséget ismeri el, az R) cikk újonnan beiktatott (4) bekezdése a keresztény kultúrát rendeli védeni (megjegyezve, hogy egy örökség felvállalása sem kizárólag a pozitívumokat öleli fel: az örökségnek lehetnek terhes elemei is). Itt sem a keresztény hit vagy a keresztény vallás elismeréséről, védelméről van szó, hanem az ezekből fakadó kultúra védelmének előírásáról. Átfogó megközelítéssel azonban a keresztény kultúra nem értelmezhető keresztény hit nélkül: a kultúra a hitből sarjadt ki. Évszázadok hagyománya és mély egyéni meggyőződés hatja át Dante vagy Bach műveit és teszi az Isteni színjátékot vagy a Máté-passiót teológiai művé, melyek gyökereiktől elszakítva csak csonkán értelmezhetőek – nem vitatva el a jogot arra, hogy az alkotók hitét nem osztó előadók tolmácsolják Bach, Händel vagy Kodály Zoltán műveit. E reflexió alkotmányozói akarattal nem hozható létre. Bár a keresztény kultúra fogalma sokkal tágabb e kultúra művészi kifejezésénél, a művészi kifejezés, a műalkotások sorsa jól kifejezi viszonyunkat a gyökerekhez: így kerül A. Tóth Sándor 1937-ben készült Szent Erzsébet festménye „Art deco nő virágokkal” címmel aukcióra.¹⁷ Érezhetjük egyfelől úgy, hogy a művészeti érték elismerése

¹⁶ PUSZTAI Ferenc (főszerkesztő): *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003. 774.

¹⁷ http://www.kieselbach.hu/alkotas/art-deco-no-viragokkal_-1937_17740

az eredeti jelentés felismerése nélkül is érték: a kép nem csak hívő szemlélőt szólátja meg – másfelől úgy tűnik, itt valami elveszett...

A keresztény hittel összeegyeztethetetlen társadalmi gyakorlat éppen a kereszténységben gyökerező szabadság védelmét élvezi. A magyar társadalom jelentős része – ide értve a magukat kereszténynek tartókat is – nem követ számos, a kereszténységből fakadó erkölcsi parancsot és hagyományt: a keresztény kultúra védelme e szabadságot is védi. Szemben a vallási alapú jogrendszerekkel (így pl. az iszlám államokkal) a jogszerű és jogellenes magatartások elhatárolására a vallási igazság önmagában nem ad alapot: csak mindenki számára belátható és észszerű normákat emelhetünk jogi normává. Míg a hagyományos, vallási alapú jogrendszerekben a jog szekuláris megalapozása tűnhetett abszurdnak, a világi államban az emberölés kriminalizálását vagy a gazdasági bűncselekmények szabályozását nem alapozhatja a törvényhozó kizárólag a tízparancsolatra.

A Nemzeti hitvallással kapcsolatban Jakab András korábban az Antall Józsefnek tulajdonított mondásra utalt, mely szerint Európában az ateista is keresztény.¹⁸ Kulturális értelemben ez igaz lehet: ma Magyarországon felekezettől függetlenül megülik a névnapokat – sőt nem keresztények is átvették e szokást. Sok űrlap is a semleges „utónév” helyett az ügyfél keresztnevére kérdez rá. Kérdés, hogy e szokások, ha kiüresedtek, nem éppen az elkötelezett hívők számára aggályosak, ugyanakkor méltánytalannak tartanánk, ha csak a katolikus gyerekeket ajándékozná meg a Mikulás (a szokást inkább nem Szent Miklós püspök, hanem a gyermekek csokoládéhoz való egyenlő, vagy inkább általános hozzáférése felől közelítjük meg).

Míg annak eldöntése, hogy a keresztény hittel mi egyeztethető össze, alapvetően az egyházi közösségek és tekintélyek, valamint az egyén lelkiismeretére tartozó kérdés, az Alaptörvény értelmezője az Alkotmánybíróság. Miként értelmezhető a keresztény kultúra melletti elköteleződés?

2.1. Államcél – Sollen?

A keresztény kultúra védelme jelentheti a miniszoknya tilalmát, de jelentheti viselésének szabadságát is. Melyik értelmezés a helyes?

¹⁸ JAKAB i. m. 180. A „keresztény Európa” fogalma a kereszténydemokrata gondolkodásban erőteljesen jelen lévő fogalom. Vö. ERICH KUSSBACH: *Keresztény Európa és európai integráció, Európa mint keresztény értékközösség*. Budapest, Hanns Seidel Alapítvány, 1996. 9–32.

Felfogható-e az alaptörvényi rendelkezés államcélként, azaz az állam kötelezettségének tekinti-e, hogy a társadalom értékválasztásait a keresztény hit felé terelje? A fogantatással kezdődő emberi élet erőteljesebb védelme, a házassági kötelék védelme, a vasárnapi munkavégzés korlátozása, a pornográfia, az ezotéria és a pogány magyar őstörténet iránti nosztalgia és a nem keresztény utónevek anyakövezésének visszaszorítása, a blaszfémia száműzése a fegyveres testületek tagjainak szótárából, a tetoválás, a kábítószer-fogyasztás és a szerencsejáték elleni fellépés, a társadalom elesettjei iránti erőteljes szolidaritás, a szubszidiaritás érvényesítése a társadalom és a gazdaság szervezésében... Hosszasan lehetne sorolni a kihívásokat, ahol a keresztény hitből mélyreható társadalmi és jogi változások következnenek és ahol a jelen társadalmi gyakorlat (minden bizonnyal a választói többség) és a keresztény megközelítés között (akár tudattalanul is) szakadék tátong. A keresztény választópolgár és politikus a törekvése arra, hogy hitének következményei a jogrendszerben és az állam politikájában megjelenjenek legitim, szempontjaik érvényesítésére azonban nem teológiai, hanem mindenki által megközelíthető érveket kell felmutatniuk és a demokratikus döntési folyamat nyomán többségre juttatniuk.

Ha államcélként tekintenénk a keresztény kultúra védelmére, az államtól aktív magatartást várhatnánk, hogy a társadalom értékválasztásai a keresztény hagyománnyal összhangba kerüljenek, azaz egy keresztény kultúra megszületésének, fennmaradásának előmozdítását. Így minden állami szervnek mérlegelnie a jogszerűség és célszerűség szempontjain túl mérlegelnie kellene, hogy egy adott döntés a keresztény kultúra szempontjából miként értékelhető.

2.2. A fennálló értékrend védelme – Sein?

Az alaptörvényi megfogalmazás azt sejteti, hogy az alkotmányozó inkább a jelenlegi társadalmi gyakorlat védelmét, és nem a keresztény kultúra újratelepítését célozza – még olyan vonatkozásokban is, ahol a keresztény eszmény és a társadalmi gyakorlat között szakadék tátong. Ezt sugallja az, hogy egy adott kultúra (Magyarország kultúrája) védelmét írja elő, nem pedig a keresztény kultúra védelmét, ami magában foglalhatná azt is, hogy Magyarország kultúráját kereszténnyé kellene tenni. Úgy tűnik, az alkotmányozót nem a miniszoknya tiltásának szándéka vezette, hanem az, hogy viselésének szabadságát

védje. Ha Európa – és így Magyarország – kultúrája keresztény,¹⁹ a kulturális önazonosság védelme csak egy keresztény kultúra védelmét jelentheti.

2.3. A keresztény kultúra és a keresztény hit viszonya

A hit kultúrateremtő szerepe történelmi tapasztalat.²⁰ A kereszténységből kisarjadt kultúra organikusan csak a kereszténységgel együtt lenne védhető. Az Alaptörvény és az állam a kultúra védelmének parancsával csak a következményt, a származékot tudja védeni. Élő hit nélkül az elődök hitének gyümölcsei csak ideig-óráig – talán egy-két nemzedékig maradnak fenn. A kultúra védelmének parancsával az Alaptörvény nem a fát – a keresztény hitet – védi (erre nem is alkalmas), hanem előző nemzedékek hitének gyümölcseit. Nem az alkotmányozón múlik, hogy a fa él-e – vagy végül csak a gyümölcs héja, látszata lesz az, amit akár a fától is elszakítva védelmezzünk.

Sajátos kérdés, hogy az adott kulturális valóság védelmében az állam felléphet-e a ténylegesen keresztény nézőpontot hitelvi vagy erkölcsi alapon megfogalmazókkal szemben. Ha a „keresztény kultúrát” a ma uralkodó magatartásformákkal azonosítjuk, akkor éppen a hiteles keresztény álláspont képviselője újra meg újra az uralkodó – gyökereiben talán, de tartalmában nem keresztény – kultúrával történő szembefordulást igényelheti.²¹ A keresztény hitből könnyen következhet a fennálló keresztény (eredetű) kultúrával szembeni kritika. A vallásszabadság védett körébe tartozik az, hogy egyének, vallási közösségek, vagy vezetőik hitbeli vagy erkölcsi kérdésekről állást foglaljanak, és ez jogos, ha kihívást jelent a fennálló kulturális közeg számára. Álláspontjuk, hitelveik és erkölcsi nézeteik hitelességét kívülállók nem kérdőjelezhetik meg. Nem mindegy ugyanakkor, hogy a kritika a (gyökereiben) keresztény kultúra megújítását, vagy lerombolását célozza. A kritika szabadsága mindkét esetben a szólás szabadságának és így a keresztény kultúránknak védelmét élvezzi.

¹⁹ Európa identitását keresztény öröksége adja: Joseph WEILER: *Keresztény Európa*. Budapest, Szent István Társulat, 2006.; KIRÁLY Miklós: *Európa keresztény gyökerei és az alkotmányos szerződés. Iustum Aequum Salutare*, II. évf., 2006/3–4. 67–72.; PÜNKÖSTY András: *Az európai unió jog etikai vonatkozásai. Kritikai elemzés, különös tekintettel az Egyház társadalmi tanítására*. Budapest, Pázmány Press, 2014.

²⁰ TÖRÖK Csaba: *A kultúrák lelke*. Budapest, Új Ember Kiadó, 2016. 16.

²¹ A „jobbról előzés” példája lehet a lombikbébi-program kiterjesztésével szembeni erőteljes fellépés a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke, dr. Veres András részéről 2017. augusztus 20. nyomán.

3. A semlegesség kérdése

A vallási-világnézeti semlegesség elvét az Alaptörvény nem említi – ahogy nem említette az Alkotmány sem.²² Ugyanakkor az Alaptörvény szövege nem említ olyan elkötelezettséget, ami a semlegességet kizárná, és az alapjogok megfogalmazása, melyekből a semlegesség elve fakad (lelkiismereti és vallásszabadság, hátrányos megkülönböztetés tilalma), érdemben nem változott. Ezek nyomán megalapozottan nem állítható, hogy az Alaptörvény erőteljesebb értékelkötelezettsége szakított volna a világnézeti semlegesség elvével. Így az állam vallási-világnézeti semlegességéről a 4/1993. (II. 12.) AB határozatban kifejtett tételek ma is alkotmányjogunk részét képezik. Az állam vallási-világnézeti semlegessége éppen az Alaptörvénnyel egyidejűleg hatályba lépő új törvényekkel nyert megerősítést, így például a lelkiismereti szabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény preambuluma és a nemzeti köznevelés rendszeréről szóló törvény, mely a vallási, világnézeti szempontból semleges neveléshez való jog garanciáit mondja ki.²³ Az Alaptörvénnyel egy időben elfogadott törvényekben a törvényhozó világos különbséget tett a vallási-világnézeti semlegesség, illetve a kulturális és értéksemlegesség között: a vallási semlegesség talaján áll, azonban a kulturális és értéksemlegességet elutasítja. Ezen az R) cikk új eleme sem változtat.

A semlegesség nem jelent *közömbösséget*: a semleges állam nem értékmentes állam, nem 'légüres térben' él. Az értékiszövevények, a kultúra, mely az államiságnak is háttérét adja, jelentős részben történelmileg meghatározott és társadalmilag kötött. Az állam, mely meghatározott történelmi környezetben, meghatározott közösség szervezettségének bizonyos formája, nem szakadhat és nem tekinthet el az adott, őt körülvevő és hordozó értékeltevésektől. Ennek során – az azonosulástól tartózkodva – nem kell tartania attól, hogy elismerésben és támogatásban részesítse az értékhordozó közösségeket és intézményeket. A világnézeti kérdésekben közömbös állam a semlegességen túlmenve nem venne tudomást polgárai életének vallási vonatkozásairól, igényeiről. Ezzel az ilyen igényekkel nem rendelkezőket óhatatlanul privilegizált helyzetbe hozná. A semlegesség magyar alkotmányjogi értelme alapján azonban a pozitív és a

²² Érdekes, hogy a két évtizeddel ezelőtti sikertelen alkotmányozási kísérlet során felmerült az állam világnézeti semlegességének kifejezett rögzítése, vö. 119/1996. (XII. 21.) OGY hat.

²³ 2011. évi CXC. tv. 74. § (3) bekezdés. Az értéksemlegességet a törvény koncepciója határozottan elutasította: <http://www.kormany.hu/hu/nemzeti-eroforras-miniszterium/oktatasesrtefelelos-allamtitkarsag/hirek/a-nemzeti-koznevelesrol-szolo-torveny-koncepcioja>

negatív vallásszabadság egymással egyenrangú, azaz egyik sem tekinthető alapesetnek, melyhez képest a másik kivételt képezne.

A semlegesség semmiképpen sem ideológia: nem egy semleges világnézetet képvisel az állam, hiszen ha létezne semleges világnézet, akkor az államnak ezzel szemben is semlegességet kellene tanúsítania. Sokkal inkább a különböző világnézetű emberek *együttélésének rendezéséről* van szó, mely minimalizálni igyekszik a különbözőségekből fakadó terheket az egyének és a közösségek számára: az azonosulás kerülése révén senki sem kerülhet olyan helyzetbe, hogy meggyőződése miatt 'másodrangú' állampolgárrá váljon. A semlegesség az állam szerveit és nem polgárait köti.

Az állam világnézeti semlegességével kapcsolatos további felvetés szerint a világnézeti semlegesség alkotmányos alapelvéből általánosan semleges állami közpolitika következik, mely szerint az államnak kerülnie kellene az állásfoglalást minden olyan kérdésben, melyben nincs teljes társadalmi konszenzus, a társadalom befolyásolása pedig nem legitim állami törekvés. Azonban a semlegesség a magyar alkotmányjogban csak konkrét vonatkozásokban értelmezhető.²⁴ Emellett a semlegesség elve az alkotmányjogba nem az amerikai szociológiai-filozófiai gondolkodásból²⁵ került be, hanem sokkal inkább a német jogi gondolkodásból.²⁶ Magyarországhoz hasonlóan Németországban is az alkotmánybíróági gyakorlat vezette be a fogalmat, kimondva, hogy az államnak, „mint minden polgár otthonának” semlegesnek kell lennie.²⁷ Ez a semlegesség azonban semmiképpen nem zárja ki a határozott állami értékválasztásokat sem az állami egyházjog, sem a családjog vagy éppen az adópolitika területén.

Az állami szerepvállalás a keresztény örökség őrzésében éppen attól a ponttól nem vet fel aggályokat, hogy az örökség kultúraként szervesült. A hagyományhoz való viszony korántsem egységes, ahogy a politikai közösség kulturális identitása nem homogén. Példák sora a jegybank által kiadott érmék és bankjegyek szimbólumvilágától a helyi önkormányzatok heraldikáján át, közterület- és közintézmény-elnevezési gyakorlatukig terjedhet. Akár kifejezetten vallási gesztusok is inkább kulturális hagyománynak, mint hitéleti megnyilvánulásnak tűnnek, pl. ha arra gondolunk, hogy 2007-ben az akkori

²⁴ PACZOLAY Péter: Az állam semlegességének mítosza? *Politikatudományi Szemle.*, II. évf., 1993/3. 129., 135.

²⁵ John RAWLS: *Az igazságosság elmélete*. Budapest, Osiris, 1998.

²⁶ Alkotmányjogi jelentését legátfogóbban Klaus Schlaich bontotta ki: Klaus SCHLAICH: *Neutralität als verfassungsrechtliches Prinzip vornehmlich im Kultur Verfassungs- und Staatskirchenrecht*. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1972.

²⁷ BverfGE 12, 1 (5).

budapesti városvezetés a 4-es metró alagútépítő pajszának megáldására papot hívott. Nem csak megszakadt hagyományok újrafelvételéről van szó – ahogy pl. a fővárosi kórházak visszakapták „Szent” neveiket – hanem számos esetben új intézmények is hasonló neveket kaptak, pl. Dunaújváros kórháza 1991-ben Szent Pantaleon nevét vette fel. Inkább érzékenységet, mint szabályozást igényel annak eldöntése, hogy közösség számára a köztér elnevezése, vagy tágabban a közösségi intézmények (ide értve a közoktatási intézményeket vagy a közszolgálati tömegtájékoztatást) mennyi és milyen tartalmat tudnak feszültségek nélkül befogadni. A Márton-napi lampionos felvonulás, vagy a betlehemes játék az önkormányzati óvodában inkább kedves népszokásnak tűnik, mintsem egy vallási hagyomány erőszakos terjesztésének. Ugyanakkor az óvodapedagógus részről odafigyelést igényel, hogy érzékelje, ha egyes szülők számára világnézeti okokból aggályos az ünnepség: egyszerre kell elkerülni, hogy a gyermek kirekesztve érezze magát, másrészt nem szabad oda jutni, hogy a csak a többség tagjaitól várjunk el alkalmazkodást, mert ekként nem semlegességet, hanem ürességet teremtünk.

4. Következtetés

Ahogy a kereszténység történelmi szerepének alkotmányos elismerése nem összeegyeztethetetlen az állam vallási semlegességének elvével, úgy a kereszténység kulturális szerepének elismerése és a keresztény hagyományon alapuló kultúra védelme sem az. Magyarország keresztény kultúrájának védelme nem egy keresztény kultúra létrehozatalának parancsát jelenti, hanem inkább a meglévő, adott kultúra védelmének kötelezettségét. A kultúra védelme legitim állami feladat, jellegének kialakítására és fenntartására azonban az állam nem képes: a keresztény kultúra kialakítása és őrzése továbbra sem az állam, hanem a keresztények – egyének és közösségek – felelőssége.

5. Kiegészítés: a keresztény értékrend és a nevelés

Az Alaptörvény 9. módosítása (2020. december 22.) az Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdését egy új mondatral egészítette ki. Ennek nyomán a rendelkezés az alábbi szöveggel van hatályban:

„(1) Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz. Magyarország védi a gyermekek születési nemének megfelelő önazonossághoz való jogát, és biztosítja a hazánk alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelést.”

A javaslat indokolása szerint:

„Az alkotmányozónak ezért világosan rögzítenie kell a gyermekeket és az eljövendő generációk jogait védeni hivatott alapvető garanciákat, mint az anya nőként, az apa férfiként való teremtettsége; a gyermek születési nemének megfelelő önazonossághoz való, valamint azon joga, hogy Magyarország alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelésben részesüljön. Ezek a gyermekek és az eljövendő generációk legfontosabb érdekeit szolgáló alapvetések stabil alapot biztosítanak arra, hogy hazánk az eljövendőben is biztonságot nyújtó, erős közösségként maradjon fenn. [...] A Javaslattal a fentiekhez illeszkedve biztosítja a gyermekek számára Magyarország alkotmányos identitását és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelést, egyértelmű alapokat teremtve ahhoz, hogy a felnövekvő nemzedék valamennyi tagja Magyarország magyar identitását, szuverenitását, a kereszténység nemzetmegtartó szerepét megismerhesse és megóvhassa.”

A kereszténység nemzetmegtartó szerepe, azaz történelmi szerepének elismerése a Nemzeti hitvallás erre vonatkozó fordulatára utal. Az alkotmányozó a keresztény kultúra védelmének parancsát – az alkotmányos önazonosság védelmének kötelezettsége mellett – 2018-ban, az Alaptörvény hetedik módosításával iktatta be az Alaptörvénybe.²⁸ Érdemi változást nem a keresztény kultúra oktatási célként tételezése jelent, hanem az, hogy a keresztény kultúrához az alkotmányozó egy értékrendet kapcsol, azaz egy értékrenden alapuló oktatást ír elő. Az alábbi írás a teljesség igénye nélkül az új rendelkezés értelmezéséhez keres néhány szempontot.

Oktatási célok alkotmányos szinten történő rögzítése nem példa nélküli. A nemzetiszocialista diktatúra katasztrofális következményei nyomán a háború

²⁸ Ehhez: SCHANDA Balázs: Magyarország keresztény kultúrájának alkotmányos védelme. *Jogtudományi Közlöny*, 74. évf., 2019/4. 150–155.

utáni Nyugat-Németországban a keresztény egyházakat rendkívüli társadalmi várakozás övezte: 1965-ben népesség 50%-a az Evangélikus, 46%-a a Katolikus Egyház tagja volt.²⁹ Ebben a viszonylag homogén társadalmi közegben alakult ki az új német – szövetségi és tartományi – alkotmányjog. A Bonni Alaptörvény értelmében az oktatásügy állami felügyelet mellett a tartományok ügye. Az Alaptörvény rögzíti, hogy a felekezeti hitoktatás rendes tantárgynak minősül (7. cikk). Bajorország alkotmánya (1946) előírja, hogy az iskolák ne csak tudást közvetítsenek, hanem a szívet és a jellemet is formálják. Legfőbb oktatási célként az istenfélelmet, az emberek vallási meggyőzésének és méltóságának tiszteletben tartását, az önuralmat, a felelősségtudatot és felelősségvállalást, a segítőkészséget, az igaz, jó és a szép iránti érdeklődést, valamint a természet és a környezet iránti felelősségtudatot határozza meg az alkotmányozó. A gyerekeket a demokrácia szellemében, a bajor haza és a német nép iránti szeretetben és a népek közötti kiengesztelődés szellemében kell nevelni, és külön gondot kell fordítani a fiúk és lányok csecsemőgondozással, gyermekneveléssel és háztartásvezetéssel kapcsolatos ismereteire.³⁰ Nyilvánvaló, hogy az alkotmányozó elsősorban erkölcsi-értékrendi tartalmak közvetítését várja az iskoláktól.

Hasonló rendelkezést találunk a legnépesebb tartomány, Észak-Rajna-Vesztfália alkotmányában (1950): az nevelés céljai az istenfélelem, az emberi méltóság tisztelete és a társadalmi cselekvés iránti készség felébresztése.³¹ Amikor 2011. december 22-én a Linke („Baloldali Párt”) az Istenre történő hivatkozás törlésére irányuló javaslatot nyújtott be a törvényhozásnak, a kereszténydemokratáktól a szociáldemokratákon át a zöldekig és liberálisokig

²⁹ 96%-ról a muszlim bevándorlás, az újraegyesítés és a „kilépések” nyomán 52%-ra csökkent a két nagyegyház tagjainak össznépességen belüli aránya. <https://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/soziale-situation-in-deutschland/61565/kirche>

³⁰ Art. 131

- (1) Die Schulen sollen nicht nur Wissen und Können vermitteln, sondern auch Herz und Charakter bilden.
- (2) Oberste Bildungsziele sind Ehrfurcht vor Gott, Achtung vor religiöser Überzeugung und vor der Würde des Menschen, Selbstbeherrschung, Verantwortungsgefühl und Verantwortungsfreudigkeit, Hilfsbereitschaft, Aufgeschlossenheit für alles Wahre, Gute und Schöne und Verantwortungsbewußtsein für Natur und Umwelt. (3) Die Schüler sind im Geiste der Demokratie, in der Liebe zur bayerischen Heimat und zum deutschen Volk und im Sinne der Völkerversöhnung zu erziehen.
- (4) Die Mädchen und Buben sind außerdem in der Säuglingspflege, Kindererziehung und Hauswirtschaft besonders zu unterweisen.

³¹ Artikel 7 (Grundsätze der Erziehung).

- (1) Ehrfurcht vor Gott, Achtung vor der Würde des Menschen und Bereitschaft zum sozialen Handeln zu wecken, ist vornehmstes Ziel der Erziehung.

valamennyi párt síkra szállt a szöveg megőrzése mellett.³² A vitában Thomas Sternberg professzor (jelenleg a Zentralkomitee der deutschen Katholiken elnöke) arra utalt, hogy az Isten az alkotmányban nem egy meghatározott istenfogalomhoz kapcsolódik, hanem inkább arra, hogy van a többségi akarat és a hasznosság szempontjai fölött egy magasabb nézőpont és felelősség.

Az újraegyesülés után, a többségében felekezetenkívüli népességű keleti tartományokban is megjelentek az oktatás értékelkötelezettségével kapcsolatos tartalmak. Szászország oktatási törvénye a keresztény hagyományhoz és az európai kultúrkörhöz kötné a tanulókat, hogy tiszteljenek minden életet, szeressék embertársaikat, a békét, a környezetet, és a hazát.³³ A keresztény hagyományra való utalás nem e hagyomány általános elfogadását jelenti, hanem olyan értékek forrását, melyeket a törvényhozó maga határozott meg. Thüringia oktatási törvénye a „humanizmus és a keresztény felebaráti szeretet” iránti elkötelezettséget emeli ki.³⁴ Mindkét tartomány alkotmánypreambuluma

³² <https://www.nrw-evangelisch.de/uploads/AmAnfangwardasWort.pdf>

³³ Sächsisches Schulgesetz §1 „(3) Die schulische Bildung soll zur Entfaltung der Persönlichkeit der Schüler in der Gemeinschaft beitragen. Diesen Auftrag erfüllt die Schule, indem sie den Schülern insbesondere anknüpfend an die christliche Tradition im europäischen Kulturkreis Werte wie Ehrfurcht vor allem Lebendigen, Nächstenliebe, Frieden und Erhaltung der Umwelt, Heimatliebe, sittliches und politisches Verantwortungsbewusstsein, Gerechtigkeit und Achtung vor der Überzeugung des anderen, berufliches Können, soziales Handeln und freiheitliche demokratische Haltung vermittelt, die zur Lebensorientierung und Persönlichkeitsentwicklung sinnstiftend beitragen.”

³⁴ Thüringer Schulgesetz (ThürSchulG) § 2 (1) Der Bildungs- und Erziehungsauftrag der Schule in Thüringen leitet sich ab von den grundlegenden Werten, wie sie im Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland und in der Verfassung des Freistaats Thüringen niedergelegt sind. Die Schule erzieht zur Achtung vor dem menschlichen Leben, zur Verantwortung für die Gemeinschaft, zu einem gewaltfreien und friedlichen Zusammenleben weltweit und zu einem verantwortlichen Umgang mit der Umwelt und der Natur. Sie pflegt die Verbundenheit mit der Heimat in Thüringen und in Deutschland, fördert die Offenheit gegenüber Europa und weckt das Verantwortungsgefühl für alle Menschen in der Welt. Wesentliche Ziele der Schule sind die Vermittlung von Wissen und Kenntnissen, die Entwicklung von Fähigkeiten und Fertigkeiten, die Vorbereitung auf das Berufsleben, die Befähigung zu gesellschaftlicher Mitverantwortung und zur Mitgestaltung der freiheitlichen demokratischen Grundordnung sowie zum bewussten, selbst bestimmten und kritischen Umgang mit Medien, die Erziehung zur Aufgeschlossenheit für Kultur und Wissenschaft sowie die Achtung vor den religiösen und weltanschaulichen Überzeugungen anderer. Die Schüler lernen, ihre Beziehungen zu anderen Menschen nach den Grundsätzen der Gerechtigkeit, der Solidarität und der Akzeptanz sowie der Gleichberechtigung der Geschlechter und der verschiedenen Lebensweisen zu gestalten. Dabei werden die Schüler darauf vorbereitet, Aufgaben in Familie, Gesellschaft und Staat zu übernehmen und dazu angehalten, sich im Geiste des Humanismus und der christlichen Nächstenliebe für die Mitmenschen einzusetzen. Die Schule fördert den Entwicklungsprozess der Schüler zur Ausbildung ihrer Individualität, zu Selbstvertrauen und eigenverantwortlichem Handeln. Sie bietet Raum zur Entfaltung von Begabungen sowie für den Ausgleich von Bildungsbenachteiligungen. Die natürlichen Rechte der Eltern und die ihnen obliegenden

– a Bonni Alaptörvényhez hasonló módon – utal az alkotmányozó Isten előtti felelősségére.

Míg az idézett és minden szempontból a keresztény hagyományba ágyazott bajor alkotmányszöveg elfogadása óta nem változott, a későbbi (és északabbra fekvő tartományok) normái integratívabb módon illesztettek egymás mellé különböző eszmekörökből származó értékeket.

A német alkotmányjog nem lát ellentmondást a közoktatás több tartományban rögzített keresztény jellege és az állam világnézeti semlegessége között. Más tartományokhoz hasonlóan Baden-Württemberg alkotmánya is deklarálja a közoktatási intézmények (a hitoktatás kivételével felekezeti) keresztény jellegét.³⁵ A Szövetségi Alkotmánybíróság a badeni tartományi iskolák keresztény jellege kapcsán azt rögzítette, hogy oktatás keresztény meghatározottsága nem jelent az elvárhatónál nagyobb lelkiismereti terhet az adott vallási nevelést elutasító szülők és gyerekek számára, amennyiben nem alkalmaz világnézeti-vallási kényszert, illetve a valamennyi vallási és világnézeti felfogást tárgyyszerűen és toleránsan közelít meg.³⁶

Pflichten zur Erziehung ihrer Kinder bleiben davon unberührt. Die Schule wirkt Mobbing und Gewalt aktiv entgegen.

³⁵ Artikel 15

- (1) Die öffentlichen Volksschulen (Grund- und Hauptschulen) haben die Schulform der christlichen Gemeinschaftsschule nach den Grundsätzen und Bestimmungen, die am 9. Dezember 1951 in Baden für die Simultanschule mit christlichem Charakter gegolten haben.
- (2) Öffentliche Volksschulen (Grund- und Hauptschulen) in Südwürttemberg-Hohenzollern, die am 31. März 1966 als Bekenntnisschulen eingerichtet waren, können auf Antrag der Erziehungsberechtigten in staatlich geförderte private Volksschulen desselben Bekenntnisses umgewandelt werden. Das Nähere regelt ein Gesetz, das einer Zweidrittelmehrheit bedarf.
- (3) Das natürliche Recht der Eltern, die Erziehung und Bildung ihrer Kinder mitzubestimmen, muss bei der Gestaltung des Erziehungs- und Schulwesens berücksichtigt werden.

Artikel 16

- (1) In christlichen Gemeinschaftsschulen werden die Kinder auf der Grundlage christlicher und abendländischer Bildungs- und Kulturwerte erzogen. Der Unterricht wird mit Ausnahme des Religionsunterrichts gemeinsam erteilt.
- (2) Bei der Bestellung der Lehrer an den Volksschulen ist auf das religiöse und weltanschauliche Bekenntnis der Schüler nach Möglichkeit Rücksicht zu nehmen. Bekenntnismäßig nicht gebundene Lehrer dürfen jedoch nicht benachteiligt werden.
- (3) Ergeben sich bei der Auslegung des christlichen Charakters der Volksschule Zweifelsfragen, so sind sie in gemeinsamer Beratung zwischen dem Staat, den Religionsgemeinschaften, den Lehrern und den Eltern zu beheben.

³⁶ BVerfGE 41, 29.

A nemzeti köznevelésről szóló törvény rögzíti az állami-önkormányzati nevelési-oktatási intézmények vallási-világnézeti pluralizmusát: a vallási-világnézeti információkat tárgyilagosan és sokoldalúan kell megközelíteniük, tiszteletben tartva minden érintett meggyőződését.³⁷ A nem állami fenntartók működtetik vallási, világnézeti tekintetben elkötelezett intézményként nevelési-oktatási intézményeiket.³⁸ Az Alkotmánybíróság korai határozatiban megfogalmazottak szerint az állam és az állami intézmények vallási-világnézeti semlegessége nem jelent közömbösséget³⁹ és nem jelent értéksemlegességet sem.⁴⁰ Az Alaptörvény új eleme a kulturális elkötelezettségen túl értékelkötelezettséget rögzít, ugyanakkor továbbra sem jelent hitbeli, vallási vagy világnézeti elkötelezettséget.

A keresztény kultúrán alapuló értékrend szerinti nevelés a szülőknek a nevelés meghatározására irányuló természetes joga (XVI. cikk (2)), a lelkiismeret és vallás szabadsága (VII. cikk (1)) és a vallási alapon történő megkülönböztetés tilalma (XV. cikk (2)) összefüggésében értelmezendő és alkalmazandó. Kérdés, hogy a keresztény kultúrán alapuló értékrend a hazánkban jelenleg fennálló értékrend megőrzésére és továbbadására szólít-e fel, vagy ennél dinamikusabb értelmezést igényel. Ott, ahol a keresztény hit és erkölcs, illetve a Magyarországon uralkodó – akár törvényekbe is foglalt – gyakorlat között szakadék tátong, a gyakorlat felelne meg a „hazánk [...] keresztény kultúráján alapuló értékrend”-jének? Nem pusztán történelmi tapasztalat, hogy az állam fogalmilag képtelen arra, hogy hit kérdéseiben állást foglaljon. Nem vitatható, hogy kultúránk a keresztény hitben és hagyományban gyökerezik: az állam – ha nem ellensége saját magának – e kultúrát védelmezheti és védelmezi, illetve a közoktatás rendszerén keresztül is arra törekszik, hogy a következő nemzedéknek átadja. Ugyanakkor éppen a lényeg mindig rejtve marad előtte: az egyéni lelkiismeret és a keresztény közösség, az egyház ügye marad annak meghatározása, hogy mi felel meg a keresztény névnek.

³⁷ 2011. évi CXCV. tv. 3. § (3).

³⁸ 2011. évi CXCV. tv. 31. § (2) a).

³⁹ 4/1993. (II. 12.) AB.

⁴⁰ 48/1998. (XI. 23.) AB.

NÉHÁNY ÁLLAMI EGYHÁZJOGI SZEMPONT A HÁZASSÁG INTÉZMÉNYÉVEL KAPCSOLATBAN*

A házasság ősi jogintézmény, a modern állam jogát megelőző intézmény.¹ Átfogó jogi szabályozása történelmi léptékkal nézve csak a közelmúltban – a francia forradalmat követő jogfejlődés nyomán – került az állami/világi jog szabályozási körébe.² A korábbi korok jellemzően a vallási jog kérdésének tekintették a házasságot – így megkötése, a házasság léte egyházi szabályok szerint alakult, míg az állami jog csak a házasság egyes jogkövetkezményeit szabályozta. Ennek megfelelően a különböző felekezetek tagjaira eltérő szabályok vonatkoztak. A magyar állami házasságjog is a XIX. század végén lépett az egyházi-vallási normák mellé.³ Az állami szabályozás mellett a jogalkotó fő érve éppen a jogi partikularizmus felszámolása volt.⁴ Mára kivételessé vált, hogy az állam a házasság intézményének szabályozását teljes egészében vallási közösségekre hagyja (jól ismert kivételt jelent e tekintetben Izrael állam). Ugyanakkor a modern európai állami házasságügyi szabályok mellett természetesen a vallási-egyházi normák is fennmaradtak, és a két jogrendszer egymás mellett élése, kapcsolata sajátos kérdéseket vet fel. A természetjogi/kanonjogi házasság-fogalom adott, a semmisségi perekre vonatkozó szabályok átalakítása lényeges változások az intézmény lényegét nem érinthetik, azonban

---

* A kézirat korábbi változata megjelent: SCHANDA Balázs: Kérdések az egyházi házasság állami elismerésével kapcsolatban. *Jogtudományi Közlöny*, 56. évf., 2001/10. 446–450.

¹ A házasság fogalmához: HÁRSFAI Katalin: *Bevezetés a házasságjogba*. Budapest, Szent István Társulat, 2015. 37.

² CSINK Lóránt: Házasság és család. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) Budapest, PPKE JÁK, 2018. <http://ijoten.hu/szocikk/hazassag-es-csalad>

³ 1894. évi XXXI. tc.

⁴ SZABÓ István: Az állami házasság megjelenése és a házasság felbonthatóságának kérdése. *Iustum Aequum Salutare*, IV. évf., 2008/3. 49., 51.

jól mutatják, hogy a változó társadalmi helyzet új kánonjogi megközelítést is indokolhat.⁵

A jelen írás néhány szempontot foglal össze a világi jog házasság-fogalmának alakulásával, illetve a kánoni és a világi házasságjog lehetséges viszonyával kapcsolatban.

1. Jogalkotót érő hatások a házasság alanyi körének kiterjesztésére⁶

Európa országaiban – de akár említhetnénk a világ országait is – ma nagyon eltérő szabályozások figyelhetők meg a különböző együttélési formák vonatkozásában. Ez különösen igaz az azonos nemű párok együttélését rendező szabályokra. Európában ma már egyik ország sem tiltja vagy rendeli büntetni az ilyen jellegű együttéléseket, azonban a szabályozás sokrétű. Egyes országok semmilyen jogot nem biztosítanak az azonos nemű pároknak, míg más államok a házasságkötés lehetőségét is megnyitják előttük. Előfordul az is, hogy ugyan lehetővé tették az azonos neműek közötti házasságkötést, azonban az nem eredményez családi köteléket.⁷ Némelyek köztes megoldásként vezették be a bejegyzett élettársi kapcsolat intézményét. Az országok gyakorlata változó abban a tekintetben is, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolatot a házasság alternatívájaként kizárólag az azonos neműek előtt nyitják meg, vagy akár a heteroszexuális párok is élhetnek ezzel a lehetőséggel.⁸ A házasságkötés lehetősége sem feltételez azonos gyakorlatot, ugyanis nem minden ország biztosít a különnemű párokéhoz hasonló jogállást. Különbségek figyelhetők meg többek között az örökbefogadás, a névviselés, vagy a humán reprodukciós eljárásban való részvétel területén.

⁵ HÁRSFAI Katalin: *A házassági semmisségi perek a DC után*. Szent István Társulat, Budapest 2013.

⁶ A jelen közlemény korábbi változata megjelent: BOJNÁR Katinka – SCHANDA Balázs: Házassági jogrendszerek versenye, vagy párkapcsolati szupermarket? *Iustum Aequum Salutare*, XII. évf., 2016/2. 171–185.

⁷ Így Hollandiában. GYENEY Laura: Az európai jog és a család. In: *Uniós szakpolitikák*. Budapest, Szent István Társulat, 2013. 41–56.; MOLNÁR Sarolta Judit: *Az uniós jog és jövője a házasság és más típusú együttélések témájában. Kitekintéssel az Európai Családjogi Bizottság munkásságára*. *Iustum Aequum Salutare*, X. évf., 2014/4. 141–156.

⁸ HÁMORI Antal: Vélemény az azonos neműek „házasságáról”, a bejegyzett élettársi kapcsolat szabályozásáról – az Alkotmánybíróság határozatainak tükrében. *Családi Jog*, 2008/1. 27.

Az elmúlt évek gyors változásai nyomán ma a legtöbb nyugat-európai ország elismeri az azonos neműek bejegyzett élettársi kapcsolatát, és ebből számos ország⁹ a házasságkötésüket is lehetővé teszi. Elsőként Hollandia vezette be az azonos neműek házasságát 2001-ben. Ez joghatásait tekintve nem azonos a különeműekével, tekintve, hogy nem keletkeztet családi köteleket, mivel természetes úton a kapcsolatból gyermek nem származhat. Belgium 2003-ban szintén azzal a kikötéssel vezette be az azonos neműek házasságkötését, hogy arra nem lehet alkalmazni a házasság valamennyi joghatását. Spanyolország 2005-ben a személyiség szabad kibontakozásához és a hátrányos megkülönböztetés tilalmához való jog érvényesülésének biztosítása érdekében vezette be az azonos neműek házasságát, amely a különeműek házasságával azonos jogkövetkezményekkel bír. Szomszédja, Portugália csak 2010-ben követte, azzal a szigorú megszorítással, hogy az azonos neműek házasságkötés esetén sem fogadhatnak gyermeket örökbe.¹⁰ A skandináv országok és Franciaország szabályozása hasonló a tekintetben, hogy nemi semlegességen alapuló (*gender-neutral*) szabályozást valósítanak meg, így a házasságok joghatásai között nem tesznek különbséget azon az alapon, hogy azt azonos vagy különemű párok kötötték.¹¹ 2015. november 16-án Írországban népszavazás döntött az azonos nemű párok házasságkötési joga mellett, másnap már meg is tartották ez első házasságkötéseket.

A középső sávhoz tartozó országok, értve ezalatt Olaszországot, és Magyarországot is, köztes megoldást, a bejegyzett élettársi kapcsolatot választották, mivel a házasság intézményét nem terjesztették ki az azonos neműekre, azonban azt sem tartották elfogadhatónak, hogy az ilyen együttélések semmilyen formában ne legyenek a jog által elismertek és védettek.¹² 2001-től 2017-ig Németországban is ez a rendszer érvényesült.¹³ Abban a tekintetben eltérő a

⁹ Hollandia (2001), Belgium (2003), Spanyolország (2005), Svédország (2009), Portugália (2010), Dánia (2010), Franciaország (2013), Egyesült Királyság (2013), Luxemburg (2014), Írország (2015), Németország (2017), Finnország (2017), Szlovénia (2017), Ausztria (2018), nem EU tagállamok: Izland, Norvégia.

¹⁰ SZEIBERT Orsolya: *A házasság Európában a jogegységesítési törekvések tükrében*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 48–55.

¹¹ SZEIBERT Orsolya: Házassági jog: azonos nemű partnerek házassága Belgiumban és Franciaországban; bontójog Lengyelországban. *Családi Jog*, 2013/3. 48–50.

¹² 14/1995. (III. 13.) AB határozat: „Két személy tartós életközössége megvalósíthat olyan értékeket, hogy az érintettek személyi méltóságának egyenlő figyelembevétel alapján az együttélő személyek nemétől függetlenül igényt tarthat jogi elismerésre.”

¹³ SZEIBERT-ERDŐS Orsolya: A családjogi változások iránya Angliában és Németországban – azonos neműek partnerkapcsolata, transznemű személyek jogállása, névviselése és házassági vagyonjogi szerződés. *Családi Jog*, 2008/1. 39–42.

fenti államok gyakorlata, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolat a különnemű párok számára is nyitva álló intézmény-e.¹⁴

A harmadik sávbeli államok, jellemzően a közép- és kelet-európai országok nem ismerik el az azonos neműek együttélését, ahhoz semmilyen joghatást nem fűznek. Bulgária és Lengyelország szabályozásai szerint a házasság egy nő és egy férfi szövetsége, a bejegyzett élettársi kapcsolatot pedig nem ismerik el. Bulgária a *de facto* együttéléshez semmilyen joghatást nem fűz, ezzel szemben a lengyel jog bizonyos garanciákat biztosít a ténylegesen együtt élők számára. A román alkotmány csak annyit deklaráál, hogy a család alapja a házastársak szabadon létrehozott házassága, a házasfelek egyenlősége és a szülők azon joga és egyúttal kötelezettsége, hogy gyermekeik felnevelését, oktatását biztosítsák. A leszármazás feltételének kikötése a különműsége alapozott házasságot feltételezi. A 2009-es román polgári törvénykönyv kifejezetten tiltja az azonos neműek házasságát. Szlovákia, Észtország, Lettország és Litvánia szintén hasonló szabályozást követ, és nem ismeri el az azonos neműek partnerkapcsolatát, azt jogilag semmilyen módon nem támogatja.¹⁵

Összességében színesnek mutatkozik az európai szabályozás a házasság és az élettársi közösségek jogi elismerése tekintetében. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy elsősorban a nyugat-európai országok vezették be az azonos neműek házasságát. A kelet-európai országok gyakorlatilag egy tömböt alkotva nemcsak, hogy nem fogadják el az azonos neműek házasságát, de sokszor az együttélésüket sem ismerik el, és ahhoz joghatásokat sem fűznek. A fentiek alapján megállapítható, hogy azonos történelmi háttérrel rendelkező országok egymás döntéseire reagálnak, egymásra hatással vannak. Az egyes régiók közötti eltéréseket egyrésztől magyarázhatják az eltérő történelmi tapasztalatok, azonban pusztán ezzel nehéz megindokolni, hogy a kelet-közép-európai államokhoz hasonlóan önkényuralmi múlttal rendelkező Spanyolország és Portugália miért ismeri el a homoszexuálisok házasságát. Ugyanakkor a földrajzi elhelyezkedés, a szomszédos országok hatása döntő szerepet játszhat a szabályozás alakulásában.

Az azonos neműek házasságát elismerő államok egyházakhoz való viszonyának elemzése, valamint a magukat vallásosnak valló lakosok arányának vizsgálata sem ad megoldást arra a kérdésre, hogy pontosan miért ezek az országok

¹⁴ 154/2008. (XII.19.) AB határozat: „Nincs tehát alkotmányos lehetőség arra, hogy törvény a házasság alkotmányosan védett intézményével felcserélhető jogintézményt hozzon létre azok számára, akik házasságkötési joggal rendelkeznek.”

¹⁵ SZEIBERT Orsolya: Ami a házasság témájából Európát jelenleg leginkább foglalkoztatja: az azonos neműek házassága. *Családi Jog*, 2013/1. 43–44.

döntöttek az azonos neműek házasságának bevezetése mellett. Egyes országok esetén – Spanyolország, Portugália, Belgium, Franciaország – az állam és az egyház elválasztottsága jellemző, míg egyes északi országokban államegyház működik, mint például Dániában és Svédországban. Az ortodox hagyományú országok konzervatívabb szabályozása jellemzőnek tűnik, azonban katolikus/protestáns választóvonal nem látszik.

2. Az egyházi házasság szerepe a világi jogban

Az állami és az egyházi/vallási szabályok viszonyára nézve nagy vonalakban négy modellt vázolhatunk fel:

- az állam és a vallási közösségek szabályai alapvetően ignorálják egymást
- az állam szankcionálja az önálló egyházi házasságjogot
- az állam konstitutív elismerésben részesíti az egyházi házasságot
- az állam deklaratív elismerésben részesíti az egyházi házasságot.

Az utóbbi két esetben felmerülhet még a házasság érvénytelenségével/felbontásával kapcsolatos egyházi döntések állami elismerésének kérdése is. Hasonló jogintézmény mögött lehet eltérő jogi helyzet: lehet, hogy a kánoni házasságot ismeri el az állami jog, és lehet, hogy a kánoni házasságkötést, mint a házasság megkötésének egyik módját – utóbbi esetben a házasság kánoni és állami jogkövetkezményei eltérhetnek, adott esetben az állami jog szerint felbontható lehet a házasság, nem érintve a kánoni házasság érvényességét.

Az egyházi és az állami házasságjog következetes elválasztására jó példával szolgál Magyarország. A két jogrend itt egymás mellett él, és legföljebb saját elhatározásukból tulajdonítanak jelentőséget a másik jogrendben érvényes jogcselekményeknek (így a polgári házasságkötés során a felek olyan formában tesznek nyilatkozatot házasságkötési szándékukról, melyet a házasság gyökere orvoslása esetén a Katolikus Egyház nyilvános szándéknyilatkozatként elismer). Természetesen a magyar családjog is elismeri az egyházi házasságot, amennyiben azt olyan államban kötötték, melyben az egyházi házasság polgári hatásokkal bír.

Az állami hatóságok előtti „házasságkötést” megelőző, vagy azt mellőző egyházi házasságkötést ma is több államban – melyek jórészt a múlt századi liberalizmus elemeként vezették be a kötelező állami házasságkötést – büntetni rendelik. Így Németország egészen 2009-ig (bár 1953 óta már csak szabálysértésként és nem büncselekményként) tiltotta az egyházi közreműködést olyan

házasulandóknál, akik anyakönyvezető előtt még nem kötöttek házasságot.¹⁶ Hasonló szabályok vannak érvényben Hollandiában,¹⁷ Franciaországban¹⁸ és Belgiumban¹⁹ is.

Horvátországban, Litvániában és Szlovákiában a Szentszékkal kötött újabb megállapodások²⁰ alapján a kánoni (egyházi) házasság megkötésének pillanatától civil hatásokkal rendelkezik, az egyházi bíróságok semmisséget megállapító ítéleteit és a legfőbb egyházi hatóság házassági köteléket felbontó döntéseit közlik az illetékes civil bírósággal, mely a civil jogkövetkezményeket a nemzeti jog alapján vonja le.²¹ Így ezekben az országokban az *olaszországi*²² és *spanyolországi*²³ jogi helyzethez hasonló megoldás érvényesül. Például *Szlovákiában* a kánoni jog szerint kötött házasság – amennyiben a szlovák jogrendszerrel összhangban áll – a polgári formában kötött házassággal azonos joghatásokkal jár. Az így megkötött házasságok polgári anyakönyvezését a szlovák állami jog rendezi. A megszorításra azért is szükség van, mivel elképzelhető olyan eset, amikor kánoni formakényszer alá első katolikus korábbi, tisztán polgári házassága még fennáll, és így köt tisztán egyházi házasságot más személlyel. Ilyen esetben a kánoni házasságnak nyilván nem lehet polgári joghatása: a kánonjog kizárólag az egyházi, az állami jog kizárólag a világi házasságot tekinti létezőnek. A házasság semmisségéről vagy házassági kötelék felbontásáról hozott egyházi döntéseket bármely fél kérésére az állami hatóságok felé jelzik, melyek azután az állami jog előírásait követve járnak el. A kánoni házasság érvénytelenségének lehetnek olyan okai, melyeket az állami fél nem ismer el (így pl.

¹⁶ Dietrich PIRSON: Staatliches und Kirchliches Ehe recht. In: Joseph LISTL – Dietrich PIRSON (Hrsg.): *Handbuch des Staatskirchenrechts der Bundesrepublik Deutschland*. 1. k. Berlin, Duncker&Humblot, ²1994. 787., 807.

¹⁷ Jaap VERHEUL: *The Religious Marriage and its Civil Effects in the Netherlands*. In: European Consortium for Church-State Research: *Marriage and Religion in Europe. Proceedings of the Meeting, Augsburg, November 28–29, 1991*. [a továbbiakban: *Marriage and Religion*]Milano, Giuffrè, 68.

¹⁸ Nicole GUIMEZANES: *Le Mariage Religieux et son Efficacité Civile en France*. In: *Marriage and Religion* i. m. 154.

¹⁹ Rik TORFS: *Le Mariage Religieux et son Efficacité Civile en Belgique*. In: *Marriage and Religion* i. m. 226.

²⁰ Az Apostoli Szentszék és Horvátország között 1996. december 19-én, a Szentszék és Litvánia között 2000. május 5-én a Szentszék és a Szlovák Köztársaság között 2000. november 24-én jött létre megállapodás.

²¹ *Acta Apostolicae Sedis*, Vol. 89. (1997) 283–284.

²² Silvio FERRARI: State and Church in Italy. In: Gerhard ROBBERS (ed.): *State and Church in the European Union*. Baden-Baden, Nomos, ²2005. 209., 227.

²³ Rafael NAVARRO-VALS: L'efficacité civile du mariage religieux dans le droit espagnol. In: *Marriage and Religion* i. m. 25–59.

impotencia házassági akadályát),²⁴ azaz a felek házasságának érvénytelenségét az egyházi bíróság kimondja, azonban az állami bíróság az ítéletet nem veszi át, azaz az állami jog szerint a felek házastársak maradnak. Az egyházi házasságot a rendszerváltozás óta *Csehországban*²⁵ és *Lettországban*,²⁶ azaz nem katolikus többségű országokban is elismerik. Az egyházi házasságot jellemzően a létezett szocializmus azon országai ismerik el, melyekben a kommunista hatalomátvétel előtt ilyen rendszer érvényesült:²⁷ Magyarországon és Romániában fennmaradt az állam által elismert házasságkötéshez a polgári forma kizárólagossága.

Lengyelországban a konkordátum ratifikációja körüli vita egyik kulcskérdése a házasságjog szabályozása volt. A konkordátum 10. cikké alapján „a kánoni házasságnak megkötése pillanatától fogva ugyanolyan következményei vannak, mint a polgári jog szerinti házasságkötésnek.” Ennek azonban feltétele, hogy a házasulandók ne essenek a lengyel jog szerint házassági akadály alá és a házasság polgári jogkövetkezményeit is kifejezetten vállalják, továbbá, hogy az állami anyakönyvi hivatal bejegyezze a házasságkötés tényét. A házasság további jogi sorsát tekintve szigorú elvásztás érvényesül, azaz az egyházi bíróságok ítéletei, vagy az esetleges pápai felbontó döntések világi joghatást nem válthatnak ki.²⁸ A lengyelországi helyzet mutatja, hogy konkordatárius szabályozás esetén a Szentszék elfogadja azt, hogy csak a házasságkötési szerződés kapcsolódjon, míg a házasság további jogi sorsa tekintetében az egyházi fórum döntésének már nincs polgári hatása, ahogy a polgári bíróság ítélete sem vált ki kánonjogi hatásokat. Ehhez hasonló a jogi helyzet Írországból is.²⁹

Egyes jogrendszerek nem a kánoni házasság tényét fogadják el érvényes házasságként, hanem megkettőzik a házasság jogi tényét abban az értelemben, hogy az csak állami bejegyzésével válik elismertté (ha tehát ez elmarad, a felek az állami jog szempontjából nem tekinthetők házastársaknak), vagy a házas-

²⁴ Egyházi Törvénykönyv 1084. kánon.

²⁵ Jiri Rajmund TRETERA: Church and State in the Czech Republic. *European Journal for Church and State Research*, Vol. 7. (2000) 299., 313.

²⁶ Balodis RINGOLDS: State and Church in Latvia. In: Balodis RINGOLDS (ed.): *State and Church in the Baltic States: 2001*. Riga, 2001. 13., 39.

²⁷ FERENCZY Rita – SZUROMI Szabolcs.: Az egyházi házasság mint államilag elismert házassági kötelék. *Jogtudományi Közlöny*, LVII. évf., 2002/4. 184., 186.

²⁸ Bronislaw ZUBERT: Az állam és az egyház viszonya Lengyelországban az új konkordátum alapján. In: FORRAI Tamás (szerk.): *Az állam és az egyház elvásztása*. Budapest, Faludi Ferenc Akadémia – Távlatok, 1995. 71., 77–79.

²⁹ James CASEY: *Religious Marriage and its Civil Effectiveness in Ireland*. In: *Marriage and Religion* i. m. 117.

ságkötésnél közreműködő egyházi személyt ruházzák föl állami megbízással (így az USA legtöbb tagállamában).

Számos országban – jellemzően konkordatárius megállapodások alapján – a Katolikus Egyház bírósági vagy kivételesen más szervei által a kánoni házasság érvénytelenségét megállapító ítéletei is relevanciát kaphatnak a világi jogban. Az egyén oldaláról nézve nem feltétlenül tudatosul, hogy a jogrendszerek közül választ: adott esetben a házassági köteléktől próbál gyorsan és költséghatékonyan megszabadulni, és esetleg nem is tulajdonít jelentőséget annak, hogy a következő házasságát egyháziilag rendezni tudja-e. Így akár gyakorlati okokból is választhatja az egyházi érvénytelenítési eljárást, ha ez tűnik számára egyszerűbben járhatónak és az állami jog szempontjából is elismerik a házasság megszűnését. Különösen nagy volt az egyházi eljárás gyakorlati jelentősége addig, amíg az érintett országokban (Olaszország, Spanyolország) a házasság nem, vagy csak vétkességi elven, esetleg hosszabb idejű különélés után volt felbontható. A jogintézmények közötti meghatározó különbséget jól érzékelteti az érvénytelenség *ex tunc* és a bontás *ex nunc* hatálya közötti különbség.

Ezekben az esetekben valóban jogrendszerek közötti választásról van szó, és a választásban akár gazdasági szempontok is szerepet játszhatnak. Lényegüket tekintve eltérő eljárásokról van szó, ha az érintettek számára ez nem is feltétlenül tudatosul. Ezen felül az egyházi eljárást minden esetben egy állami aktus követi, ami az állami jogra tartozó jogkövetkezményeket jogerőre emeli. Nem szabatos megfogalmazással azok számára, akik állam által elismert kánoni házasságot kötöttek, és egyházi bíróság utóbb házasságuk érvénytelenségét megállapította, az állam egy egyszerűsített válási eljárást biztosít.

3. Az egyházi házasságkötés állami elismerésének kérdése Magyarországon

Az állam és az egyház elválasztása során Magyarország a házasságjog szabályozása terén a különböző modellek közül egy távolságtartó, de az egyházak szabadságát (részben éppen ezáltal) respektáló rendet alakított ki.³⁰ A fennálló helyzet az elválasztott működés alkotmányi elvének jól megfelel, ami termé-

³⁰ Az egyházi házasság állami elismerésével kapcsolatos korábbi nemzetközi áttekintéshez ld. SCHANDA Balázs: Kérdések az egyházi házasság állami elismerésével kapcsolatban. *Jogtudományi Közlöny*, LVI. évf., 2001/10. 446–430. További szempontok: SZUROMI Szabolcs – FERENCZY Rita: Újabb szempontok az államilag elismert egyházi házasság kérdéséhez. *Jogtudományi Közlöny*, LXVI. évf., 2011/6. 311–338.

szetesen nem jelenti azt, hogy ez lenne az elválasztott működés alkotmányi követelményének mára megszilárdult értelmezésével összeegyeztethető egyetlen megoldás.

Megjegyzendő, hogy a házasságról, a családról és a gyámságról 1952. évi IV. tv. (családjogi tv.) hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1952. évi 23. tvr. eredeti 48. §-a büntetni rendelte a polgári házasságkötést megelőző vagy mellőző egyházi házasságkötés esetében a közreműködő lelkészt.³¹ E büntető rendelkezést azonban viszonylag korán, az 1962. VII. 1-i hatállyal hatályon kívül helyezték.³² Ennek ellenére a kialakult gyakorlat jellemzően nem változott: a polgári házasságkötés általában ma is megelőzi az egyházi szertartást.

Az állami anyakönyvvezetés polgári követelményén túl az állam – különösen a létezett szocializmus évtizedeiben – sajátos 'profán liturgiát' dolgozott ki és érvényesített: házasságkötő termeket létesítettek, típusbeszédet születtek stb. Bár a kialakult helyzet sokak, elsősorban az elkötelezett hívők számára inkább neveltség tárgya lett, mintsem komoly feszültséget keltő ügy, azonban a vallásos polgárokat és a magánszféra elkötelezettjeit egyaránt zavarhatta az, hogy az anyakönyvvezető előtti eljárás (külön díj fejében járó többlet szolgáltatások nélkül is) főszabályként „ünnepélyes” volt.³³ Az új anyakönyvezési szabályok már nem tartalmazzák ilyen rendelkezést, azaz egyszerű, térítésmentesen biztosított „hivatali helyiségben” kerülhet sor a házasságkötésre. Az állami anyakönyvezés nyilvánvalóan szükséges, ugyanakkor ez a kultúrharc (és a létezett szocializmus) anakronisztikussá vált remineszcenciájáról, az ünnepélyes állami házasságkötési 'szertartásról' aligha állítható.

Nem kérdés az egységes állami anyakönyvezés fönntartása és a házasságok polgári jogkövetkezményei a jövőben is csak a bíróságok illetékességébe tartozhatnak: ezek aligha megkérdőjelezhető elemei a jogrendszernek – ez az állam és a vallási közösségek különvált működésének alkotmányos elvéből is szükségszerűen következik. Az egyházak nem kaphatnak állami feladatokat (közhitelű anyakönyvezés). Nem lenne akadálya egy olyan rendszer bevezetésének, melyben a templomi esküvő tényét és az esetleges névváltozást a házasságok egy egyszerű bejelentéssel hoznák az anyakönyvvezető tudomására,

³¹ „(1) Az a lelkész, vagy vallási szertartás teljesítésére jogosított más személy, aki egyházi házasságkötésnél közreműködik, mielőtt a házasságkötés az anyakönyvvezető előtt való megkötését igazolták volna, büntetést követ el és hat hónapig terjedhető börtönnel büntetendő. (2) Nem büntetendő a cselekmény, ha az egyházi szertartás az egyik félnek közeli halállal fenyegető betegsége esetén történt.”

³² 1962. évi 10. tvr. 2. § (2) bek.

³³ Ld. az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről szóló 1982. évi 17. tvr. 25. § (1) bek.

aki azután a házasságot – konstitutív hatállyal – bejegyezné a házassági anyakönyvbe. Amennyiben a bejegyzés elmarad (pl. mivel a felek nem kérik), akkor polgári joghatásokat az egyházi házasságkötés továbbra sem vált ki: a felek így a Polgári Törvénykönyv értelmében élettársakká válhatnak. Az egyház és az állam különvált működését ez a megoldás nem sértené, hiszen az állami anyakönyvvezetés fennmarad, az állami anyakönyvvezetés hozza létre (konstitutív hatállyal) a polgári házasságot és a házasság érvényességéről vagy felbontásáról a bíróság és az adott egyház egymástól függetlenül dönt, ki-ki saját joghatósági körében. Az állam és egyház elválasztott működésének alkotmányi követelményét szem előtt tartva csak olyan megoldás képzelhető el, melyben az egyházak nem kapnak hatósági feladatokat: a lelkészekre nem lehet olyan feladatokat ruházni, mely által az állami hatóságok meghosszabbított karjává válnak. De elképzelhető az is, hogy a házasság nem az anyakönyvvezető előtti kijelentéssel jöjjön létre, hanem más módon (pl. egyházi szertartással, vagy akár közjegyző előtt tett nyilatkozattal, vagy más, jogszabályban rögzített módon), és annak bejelentése után kerülne sor anyakönyvezésre. Az egyik lehetőség az egyházi házasság állami elismerését jelenti, míg a másik esetben az anyakönyvvezető előtti házasságkötés bejelentéssel redukálásáról lenne szó: a tisztázandó alapkérdés a házasságkötések anyakönyvezésének konstitutív vagy deklaratív jellege.

Az egyházak autonómiája szempontjából fontos, hogy az állam nem kapcsolhat kötelezően következményeket minden egyházi esküvőhöz: ha nem a felek és az egyház döntésétől függene, hogy vannak-e polgári joghatásai a szertartásnak, hanem ez automatikus lenne, akkor az egyházi autonómia, azaz a vallásszabadság csorbulna. Ha a jogalkotó nem a bejelentési-megoldást választaná, hanem ténylegesen az egyházi esküvőt ismerné el, vagy a lelkészekre telepítene bejelentési kötelezettséget, akkor ennek szerződéses rögzítése indokolt lehet azon egyházakkal, akik erre igényt tartanak és a házasságról alkotott felfogásuk nem ellentétes az állami normákkal. Lehetnek vallási közösségek, melyek nem tartanak igényt az együttműködésre, és lehetnek olyan közösségek is, melyek házasságfelfogása kizárja az elismerést (így a poligám életformát, mint a magánszféra elemét a jog nem korlátozhatja, azonban házasságként vagy élettársi kapcsolatként csak a monogám kapcsolat fogadó el).

Az állam a házasság anyakönyvezése után semmilyen különbséget nem tehetne aszerint, hogy a házasságot milyen formában kötötték meg, sőt az anyakönyvbe (vagy más állami nyilvántartásba) arról sem lehet adatot fölvenni, hogy melyik házasságot kötötték egyházi szertartás keretében, és melyiket az anyakönyvvezető előtt.

4. Következtetés

Míg a házasság fogalmát hosszú ideig adottnak tekintettük, ma nem csak különböző házassági vagyoni jogok³⁴ közül választhatnak a jegyesek és a névválasztás lehetősége is szinte alkotmányos védelmet kapott. Emellett az élettársi kapcsolatok jogi és társadalmi megítélése is átalakult: míg régebben a házasok módjára, házassági kötelék nélkül együtt élők voltak élettársak, az élettársi kapcsolat tartalmát a jog elkezdte a házassághoz közelíteni, hogy egyre többen már ne érzleljék a különbséget az élettársi és a házastársi kapcsolat között. A határozottabb különbségtétel ma már társadalmi ellenállást vált ki: az élettársi viszonyhoz a házasság előnyösnek tűnő jogkövetkezményeit igénylik, a terhek és kötöttségek nélkül.

Az állam és az egyház elválasztása során Magyarország a házasságjog szabályozása terén a különböző modellek közül már a XIX. század végén egy távolságtartó, de az egyházak szabadságát (részben éppen ezáltal) respektáló rendet alakított ki. A fennálló helyzet az elválasztott működés alkotmányi elvének jól megfelel, ami természetesen nem jelenti azt, hogy ez lenne a különvált működés alkotmányi követelményének mára megszilárdult értelmezésével összeegyeztethető egyetlen megoldás.

³⁴ MOLNÁR Sarolta Judit: A házassági vagyoni viszonyok rendszerei különösen a felek autonómiája szempontjából. *Iustum Aequum Salutare*, XIII. évf., 2017/1. 225–243.

AZ EGYHÁZI KÁRPÓTLÁS NÉHÁNY KÉRDÉSE*

A rendszerváltozás alapvető döntése, mely szerint Magyarország nem reprivatizáció útját követte, tartósan meghatározza jogrendszerünk és társadalmi életünk alapvető kérdéseit. A szocialista rendszerből öröklött a tulajdoni helyzet illegitím voltát elismerve, legalitását a törvényhozó nem kérdőjelezte meg.

Az egyházak látszólag kivételt jelentenek a reprivatizáció általános elutasítása tekintetében. Állandóságuk, társadalmi szerepük és a vallás szabad gyakorlásának jogától elválaszthatatlan szerepük sajátos szabályozást tettek szükségessé – illetve kellő indokot szolgáltatottak arra, hogy tekintetükben a jogalkotó sajátos szabályozást alakítson ki. Ennek során egykori vagyonuk néhány elemét – hitéleti, illetve közcélokot szolgáló épületeket – visszakaptak, esetenként és esetlegesen az épületekben található ingóságokkal együtt. Kérdés ugyanakkor, hogy valóban korlátozott reprivatizációról van-e szó, vagy inkább egy olyan eredeti tulajdonjuttatásról, melynek tárgya – nem véletlenül – a tulajdonostól (esetleg jogelődjétől) korábban állami tulajdonba vett ingatlan.

1. A törvényi szabályozás – 1991

A rendszerváltozással megnyílt a vallás szabad gyakorlásának lehetősége, azonban hiányoztak azok az alapvető egyházi intézmények, melyek által a hívő emberek meggyőződésüket kifejezésre tudták volna juttatni. Így például a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1990. augusztus 20-án tett nyilatkozatában a közjő és a nemzet szolgálatát szem előtt tartva, az egyház szabadságát biztosítandó, kijelentette: „[...] ragaszkodunk az ingatlanok fokozatos visszaadásához

---

* A kézirat korábbi változata megjelent: SCHANDA Balázs: Az egyházi kárpótlás néhány kérdése. In: BOÓC Ádám et. al. (szerk.): 70 – *Studia in Honorem Ferenc Fábán*. Budapest, KRE ÁJK, 421–426.

– az ország gazdasági erejének szem előtt tartásával –, vagy pedig a megfelelő kártérítéshez.”¹

Az egyházi ingatlanrendezésről 1991 nyarán elfogadott törvény² célja a preambulum szerint: „az elkövetett súlyos jogsértések részbeni orvoslása, részben pedig az egyházaknak az 1990. évi IV. törvényben említett tevékenységük folytatásához szükséges tárgyi, anyagi feltételek biztosítása”. Éppen e kettős célra tekintettel az Alkotmánybíróság nem tartotta alkotmányellenesnek sem az egyházaknak a többi szervezettől és károsulttól eltérő kezelését, sem azt, hogy a törvény speciálisan azokat az egyházakat vette figyelembe, melyeket ingatlanjaiktól megfosztottak, azaz nem terjedt ki általában az egyházak tulajdonhoz juttatására.³ Ha csak a vallási szempont érvényesült volna, akkor minden vallási közösség számára meg kellett volna nyitni az állami tulajdonból való részesülés lehetőségét, ha pedig csak a tulajdoni szempont, akkor az egyházak más károsultaktól eltérő kezelése lett volna aggályos. A szabadságkorlátozás és a tulajdoni sérelmek együttes kezelése a sérelmet szenvedett egyházak sajátos kezelésére megfelelő alapot adott.

Az egyházak azon beépített ingatlanaikat igényelheték vissza, melyek 1948. január 1. után, kártalanítás nélkül állami tulajdonba kerültek és a törvényben meghatározott hitéleti vagy közcélú funkciót szolgáltak és 1991. július 30-án még állami vagy önkormányzati tulajdonban álltak. A törvény ilyen funkciókként a következő rendeltetéseket ismerte el: hitélet (vallásgyakorlás, konferenciatelep, egyházi igazgatás, egyházi alkalmazásban álló személy elhelyezésére szolgáló lakás, papnevelés stb.), szerzetesrend, diakónus és diakonissza közösség működése, oktatás, nevelés, egészségügyi, szociális cél, gyermek- és ifjúságvédelem, kulturális cél (közösségi ház, múzeum stb.).⁴ A felsorolt célok valamelyikére az egyház által használt, de állami tulajdonban álló épületeket az egyház tulajdonába kellett adni. A Katolikus Egyház számára nagy jelentősége van, hogy az egykori kegyúri jogviszonyon alapuló ingatlanhasználati jogot a törvény tulajdonnak tekintette, hasonlóan az egyház javára létesített alapítványhoz.⁵ A törvény figyelembe vette azt is, hogy egyes, az egyház számára különösen

¹ ERDŐ Péter: A katolikus egyház álláspontja az egyházi ingatlanok ügyében. In: *Partnerek vagy ellenségek? Az egyházak és az állam viszonyáról*. Budapest, Egyházforum Alapítvány, 1992. 44., 49.

² A volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló 1991. évi XXXII. törvény (Etv.).

³ 4/1993. (II. 12.) AB hat., 48, 64–66.

⁴ Etv. 2. § (2) bek.

⁵ Etv. 1. § (2) bek.

fontos (szakrális) ingatlanok a törvény hatálybalépésére már kikerülhettek az állam vagy a helyi önkormányzat tulajdonából. Az ilyen ingatlanok kivételes visszaszerzésére az egyház külön pénzügyi fedezetet kérhetett (hogy az ingatlant visszavásárolja) vagy kérhette az ingatlan kisajátítását is az egyház részére történő átadás céljából.⁶ A funkcionalitás mellett a törvény másik fontos elve a fokozatosság volt: az ingatlanok „az egyház tényleges tevékenysége szerint szükséges mértékben és időben” kerülnek az egyházi tulajdonoshoz, „figyelembe véve az állami, a helyi önkormányzati feladatok ellátásához nélkülözhetetlen tárgyi feltételeket és az állami, illetőleg az önkormányzati költségvetésből az ingatlanátadásra juttatott pénzügyi fedezetet” is.⁷

Az ingatlanrendezés konkrét folyamata az egyházi igényeknek – az akkor az egyházi ügyekkel foglalkozó – művelődésügyi és közoktatási miniszterhez történő benyújtásával indult meg⁸ (az igények száma összesen meghaladta a nyolcezret, melyek közül 2600 elutasításra, ill. visszavonásra került, mivel nem tartozott a törvény hatálya alá). Ennek nyomán az ingatlan nyilvántartásba elidegenítési és terhelési tilalmat jegyeztek be. A törvény lehetőséget adott arra is, hogy az egyház – a miniszterhez benyújtott igény mellett – közvetlenül is igényelhesse valamely ingatlan átadását, amennyiben annak tulajdonosa helyi önkormányzat volt⁹ (ilyen módon közel ezer ügy rendeződött, az állami költségvetés segítsége nélkül). Közvetlen megállapodás hiányában egyeztető bizottságok elé kerülnek az igények, melyek az ingatlanrendezéssel érintett tárcák és az érintett egyház azonos számú képviselőiből jönnek létre. Az egyeztető bizottságok társelnökei egy a Kormány által megbízott személy, és az egyház fél képviselőinek vezetője. Ha a bizottság helyi önkormányzati tulajdonú ingatlanról tárgyalt, a döntésben a bizottság tagjaként az érintett önkormányzat képviselője is részt vesz. Az egyeztető bizottságok feladata egy jegyzék összeállítása volt, mely az ingatlanra vonatkozó adatok mellett az átadás tervezett évét is tartalmazta.¹⁰ Az egyházi igényeket az ütemezés terén azzal vették figyelembe, hogy az egyházi fél megjelölhette azokat az ingatlanokat, melyeket három éven belül át kívánt venni. A bizottságok által összeállított jegyzékről végül is a Kormány hozott évente döntéseket. Ebben a vonatkozásban a törvény már csak annyi ütemezési garanciát adott, hogy előírta, hogy a „jegyzékbe

⁶ Etv. 17. § (2) bek.

⁷ Etv. 2. § (1) bek.

⁸ Etv. 11. §.

⁹ Etv. 14. §.

¹⁰ Etv. 3–6. §.

felvett ingatlanoknak – az egyház igénylése alapján – évente legalább 5%-át az egyháznak át kell adni.”¹¹ Az ingatlanátadáshoz szükséges pénzügyi fedezetet a Kormány indítványára az Országgyűlés az éves állami költségvetésben biztosítja, hiszen a törvény alapján az ingatlanban lévő önkormányzati funkciót ki kell váltani, azaz az ingatlan addigi használóját el kellett helyezni. A Kormány döntésének végrehajtásaként az illetékes minisztérium határozattal intézkedett az ingatlan az egyház által meghatározott egyházi jogi személy részére való tulajdonba adása és a tulajdonjognak az ingatlan nyilvántartásba való bejegyzése felől. E határozatban a kisajátítási eljárás szabályainak megfelelő alkalmazásával rendelkezni kellett a helyi önkormányzat tulajdonjogának, illetőleg a korábbi kezelő kezelői jogának megvonásáról, az ingatlan birtokba adásának időpontjáról. Az ingatlan tulajdonosának, kezelőjének, használójának és egyéb, az ingatlan nyilvántartásba bejegyzett jogosultjának a kártalanításáról a bizottsági határozatot, illetőleg az azt megelőző eljárás adatait kellett alapul venni. A kártalanítást úgy kellett meghatározni, hogy az ingatlan használójának a megfelelő elhelyezése biztosítható legyen. Ha az elhelyezésről az ingatlantulajdonos helyi önkormányzat, illetőleg az ingatlan kezelője vagy alapító szerve nem tudott gondoskodni, a kincstári ingatlanokból csereingatlant, illetőleg csereingatlan megszerzéséhez a pénzügyi fedezetet biztosíthatott az állami költségvetés.¹² Összesen 2678 ingatlanról született kormánydöntés (a Katolikus Egyház tekintetében 1230 ingatlan 74 milliárd forint értékben, a Református Egyház vonatkozásában 1064 ingatlan 19 milliárd forint értékben).¹³

2. A gyakorlat próbája

Mivel az ingatlanigények rendezése a tervezettnél nagyobb költségvetési igényekkel, a vártnál lassabban haladt előre, néhány év múltán láthatóvá vált, hogy a törvény az eredetileg kitűzött tízéves határidőn belül nem hajtható végre. Az átvett ingatlanokkal is különböző nehézségek adódtak: az amúgy is leromlott állagú épületekre az elidegenítési és terhelési tilalom bejegyzése után tulajdonosaik már nem áldoztak (bár erre a törvény most már kifejezetten kötelezte

¹¹ Etv. 8. § (2) bek.

¹² Etv. 9–10. §.

¹³ Összefoglaló adatok: Fedor Tibor (szerk.): *Az egyházi ingatlanrendezés 20 éve 1991–2011.* Budapest, Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Egyházi, Nemzetiségi és Civil Kapcsolatokért Felelős Államtitkárság, 2012.38–39.

öket),¹⁴ így az egyházak gyakran igen rossz állapotban vehették újra birtokba egykori ingatlanaikat. Az önkormányzati funkció kiváltására tekintettel gyakran észszerűtlen beruházásokra került sor: míg az egyház visszakapott a városban egy iskolaépületet, a települési önkormányzat új épületet emelhetett a központi költségvetéstől funkciókiváltás címén kapott forrásból – ugyanakkor más iskolákat a csökkenő tanulólétszámra tekintettel bezártak. Maga a törvény tartalmazta a lehetőségét annak, hogy az igényelt ingatlan helyett csereingatlant, illetve pénzeli kártalanítást kapjon az egyház.¹⁵ Az állami fél felvetette a természetben vissza nem igényelt ingatlanok helyett a pénzbeli kártalanítás lehetőségét. Visszatekintve az igénybejelentés jogvesztő határideje sajátos helyzetet eredményezett: ha a pénzbeli kártalanítás (majd később a járadék-alapba-vonás) lehetősége eleve ismert lett volna, az igényjogosult egyházak valamennyi, a törvény hatálya alá tartozó ingatlanjukat visszaigényelték volna. Mivel a jogvesztő határidő alatt azzal kellett számolniuk, hogy az ingatlant természetben kapják vissza, és azt a törvényben meghatározott célra kötelesek hasznosítani, elképzelhető, hogy e körülményre tekintettel egyes épületekre eleve nem nyújtottak be igényt.

3. A szabályozás korrekciója – 1997

A gyakorlat által mutatott nehézségekben áttörést az Apostoli Szentszékkel kötött megállapodás hozott, melyben az egyházi fél lemondott 1150 ingatlan természetbeli visszaigényléséről, melynek fejében ezen ingatlanok értékét (42 milliárd forint) járadékalappá változtatták, melyet az állam a forint értékvesztésének arányában valorizál és mely után az állam örökjáradékot fizet. Az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló CXXIV. törvény az érintett egyházak számára általánosan megnyitotta a járadékra váltás lehetőségét. Ezzel öt egyház élt: a Magyarországi Református Egyház (362 ingatlanról, 6,656 milliárd forint értékben lemondva), a Magyarországi Evangélikus Egyház (74 ingatlanról lemondva, 4,27 milliárd forint értékben), a MAZSIHISZ (150 ingatlanról lemondva, 13,511 milliárd forint értékben), a Budai Szerb Ortodox Egyházmegye (két ingatlanról lemondva, 848 millió forint értékben) és a Magyarországi Baptista Egyház (mely két ingatlanról mondott le, 121 millió forint értékben. Mivel – különösen a két történelmi protestáns egyház

¹⁴ Etv. 8. § (5) bek. – beiktatta a 2001. XLV. tv. 2. §.

¹⁵ Etv. 2. § (4) bek.

esetében – a hajdani ingatlanvagyon fejében juttatott járadék kirívóan kevés lett volna a Katolikus Egyház, ill. a MAZSIHISZ járadékához viszonyítva, sajátos módon a Kormány az eredetileg az ingatlanrendezés lezárásának elősegítése érdekében életre hívott járadék-konstrukciót a becsült felekezeti arányokhoz igazítva, az érintett egyházak járadékát a 'közfeladat-átvállalásra' tekintettel, jelentősen megemelte (a Református Egyház járadéka 1999-ben 329,5 millió forint lenne, melyet az állam 1,3 milliárdra egészít ki, az Evangélikus Egyház járadéka pedig kevesebb mint 200 millió, ami helyett 700 millió forintot ad). A Katolikus Egyház vonatkozásában csak egy évtizeddel később született megállapodás a járadék kiegészítéséről.

A természetben visszaigényelt ingatlanok átadásának határideje 2001-ről 2011-re módosult. A megállapodások után még hátra maradt 801 ingatlan természetbeni átadása a Katolikus Egyház részére (becsült értéke: 45 milliárd forint), mintegy 800 ingatlan átadása a Református Egyház részére (6 milliárd forint), 200 az Evangélikus Egyház részére (4 milliárd), tíz a MAZSISZ részére (4,5 milliárd), öt a szerb ortodoxok részére és egy a Baptista Egyház részre. A Magyar Ortodox Egyház, a Magyarországi Román Ortodox Egyház, az Adventista Egyház, a Metodista Egyház és az Üdvhadsereg ügyei teljes mértékben rendeződtek.¹⁶

Az ingatlanrendezést kormányzati ciklusokon átívelve koordináló Fedor Tibor összesítése szerint a betervezett igények 51%-a a Katolikus Egyházhoz, 37%-a a Református Egyházhoz, 7%-a az Evangélikus Egyházhoz, 4%-a a zsidó felekezethez kötődött, míg az összes többi, kisebb felekezet az igényei 1%-ot tették ki. Megjegyzendő, hogy az igénylések száma és értéke nem feltétlenül mutat egyenes arányosságot. Az egyházak által visszaigényelt ingatlanok funkcionalitás szerinti megoszlása az alábbiak szerint alakult: hitéleti célra 67%-ban, oktatási célra 16%-ban, kulturális célra 10%-ban, szociális célra 7%-ban kérték vissza épületeket. A járadék formájában történt megváltás összege pedig 67,4 milliárd forint volt. Összességében húsz év alatt az ingatlanrendezés 184,3 milliárd forint értéket jelentett – ezen összeg 62%-a került funkciókiváltás címen önkormányzatokhoz.¹⁷

¹⁶ A fenti adatokhoz ld. Tájékoztató a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló 1991. évi XXXII. törvény végrehajtásának állásáról. *Önkormányzatok Közlönye*, 1999. (5) 254–258. (készítette Dr. Fedor Tibor, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Egyházi Kapcsolatok Titkársága Egyházi Tulajdonrendezési Főosztály főosztályvezetője).

¹⁷ FEDOR i. m. 40., 49.

4. Néhány értékelő megjegyzés

A volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezése szükségszerűen nagy nehézségekkel és sok feszültséggel járt. A részleges, fokozatos és funkcionális kártalanítás kompromisszum eredménye. El kell ismerni, hogy a hasonló gondokkal küzdő környező államok közül Magyarországon viszonylag korán megszületett a vonatkozó törvény és a folyamat rendezetten és nagyobb feszültségektől mentesen zajlott le. A járadékrendszer nagy nemzetközi visszhangot is kapott. Ehhez hasonló jogi megoldások számos nyugat-európai országban vannak (több állam még XVIII. századi, vagy napóleoni szekularizáció fejében fizet jóvátételt). Az épületek visszavételével az egyházak nagy terheket is magukra vettek, különös tekintettel arra, hogy a restitúció csak olyan jellegű ingatlanokra terjedt ki, melyek jövedelmet nem termelnek, hanem ellenkezőleg, működtetésük jelentős kiadásokat feltételez. A jogbiztonságot szolgálja, hogy a befogadott ingatlanigények teljes mértékben rendezésre kerültek valamilyen módon: vagy közvetlen megállapodás útján, vagy kormánydöntéssel (a funkció kiváltásával, azaz a használó kártalanításával, vagy az egyház pénzügyi kártalanítással), vagy járadékalapba vonással. Bár a szabályozás kiindulópontja a tulajdonrendezés volt, ezzel egyenrangúvá váltak más szempontok: az egyházak működőképességének helyreállítása, társadalmi szerepvállalásuk lehetőségének biztosítása. Az ingatlanrendezés, mint a tulajdoni rendszerváltás folyamatának eleme lezárult, a rá épülő járadékrendszer a jövőben is fontos elem marad az egyházak gazdálkodásában.

AZ ADÓHÁNYAD-IRÁNYÍTÁS MINT A VALLÁSI KÖZÖSSÉGEK TÁMOGATÁSÁNAK MÓDJA*

*Néhány megjegyzés az 1%-os rendszer két évtizednyi
tapasztalatáról**

Két évtizeddel ezelőtt Magyarország a vallási közösségek állami támogatásának új rendszereként egy Dél-Európában (Olaszországban és Spanyolországban) kialakult megoldást vett át. Gyorsan változó környezetben, sűrűn változó jogszabályok között egy húsz éve élő jogintézmény tapasztalatok, megoldott és megoldatlan kérdések sorát veti fel. A személyi jövedelemadó rendszere, mértéke, az adókötelezettek száma és az adózás módja sokat változott az elmúlt két évtized során, mégis az 1%-os adófelajánlási rendszerre úgy tekinthetünk mint meggyökeresedett intézményre.

1. Az adóhányad-irányítási rendszer alapja

Az adóhányad-irányítási rendszer eredetileg a közvetlen állami támogatás helyébe lépett – az országgyűlési határozatok által diszkrecionális módon kiosztott támogatások kiváltására elsőként Erdő Péter javasolta az olasz modell átvételét.¹ Az előzmények vonatkozásában megjegyzendő, hogy e támogatás az ‘államsegélyt’, azaz a történelmi egyházakkal 1948-ban, illetve 1950-ben megkötött szerződések, majd ezek 1968. évi meghosszabbítása alapján² az államon,

---

* A kézirat korábbi változata megjelent: SCHANDA Balázs: Az adóhányad-irányítás mint a vallási közösségek támogatásának módja. Néhány megjegyzés az 1%-os rendszer két évtizednyi tapasztalatáról. In: HALÁSZ Zsolt (szerk.): *Magistra et Fautrix – Halustyik Anna emlékére*. Budapest, Pázmány Press, 2019. 343–353.

¹ ERDŐ Péter – SCHANDA Balázs: *Egyház és vallás a mai magyar jogban*. Budapest, Szent István Társulat, 1993. 71.

² 1026/1968. (XII. 11.) Korm. határozat.

az Állami Egyházügyi Hivatalon keresztül nyújtott támogatást váltotta ki. Az államsegély egyik forrása – elvben – az ún. Vallásfelekezeti Alap volt, mely részben az egyházak megmaradt földjeinek ‘felajánlása’ által jött létre.³

Az egyházi alapintézmények támogatásáról (hitéleti támogatás) 1997-ig az Országgyűlés döntött az éves költségvetési törvényekben. A támogatás egyházak közötti felosztásáról külön országgyűlési határozatok rendelkeztek. A döntést előkészítő Emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottságnak és az előkészítésben részt vevő kormányzati szervezeteknek nem álltak rendelkezésére különösebb fogódzók a támogatás elosztáshoz: az 1949-ban végzett népszámlálás adatait, vallásszociológiai felmérések eredményeit vették figyelembe, illetve később a közfeladat-átvállalásnak tulajdonítottak jelentőséget a hitéleti támogatás elosztása során is.⁴ Joggal merült fel az az igény, hogy az elosztás normatív alapon történjen és ténylegesen biztosítsa az egyházak függetlenségét a kormányzattól és a politikától. Az adóhányad-átirányítási rendszer hazai adaptálása ebbe az irányba mutatott. Míg az eredeti, 1996. évi szabályozás a vallási közösségeket a civil szervezetek közé sorolta, az Apostoli Szentszékkel 1997. június 20-án aláírt Megállapodás az egyházak számára egy ‘külön’ 1%-ot nyitott meg. A Megállapodást követően alkotta meg az Országgyűlés az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló törvényt, és módosította a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról szóló törvényt. Sajátos módon az Apostoli Szentszékkel kötött megállapodásnak köszönhető valamennyi vallási közösség, hogy az adóhányad-irányítási rendszer létrejött, és a vallási közösségek számára a jogalkotó a civil szervezetektől elkülönített 1%-ot biztosított. Ahogy a Vallásfelekezeti Alap eredetileg három felekezet vagyonából jött (volna) létre, ugyanakkor az államsegélyből/költségvetési támogatásból (egyre) több egyház és vallási közösség részesült, ebben az esetben is annak lehettünk tanúi, hogy az Apostoli Szentszék tárgyalásai nyomán minden vallási közösség előnyhöz jutott: nevezhetjük ezt a konkordatárius szabályozás továbbgyűrűző hatásának, hiszen az állam a felekezeti paritás elvét szem előtt tartva minden felekezet számára megnyitotta a lehetőséget, amelyet a Szentszékkel kötött megállapodás előirányzott.

³ 170/1951. (IX. 15.) MT rendelet; Az ÁEH megszüntetésével (1989. évi 14. tvr.) a Vallásfelekezeti Alap megszűnt, vagyona ezzel tisztán állami vagyon lett: sajátos módon az egyházak vállalkozói vagyonának maradéka ekkor került végleg ‘államosításra’.

⁴ ARCZT Ilona: Az Emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottság közreműködése a nemzeti és etnikai kisebbségi szervezetek és az egyházak költségvetési támogatásának elosztásában. In: SOLTÉSZ István (szerk.): *A bizottsági munka. 2. rész.* Budapest, Parlamenti Módszertani Iroda, 1995. 132., 151.

Az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. törvény 4. §-a szerint az egyes egyházak jogosultak a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvényben foglaltak szerint a rendelkező nyilatkozatot tevő magánszemélyek által befizetett személyi jövedelemadó egy százalékára. Ez a pénz az egyházak belső szabályaiban meghatározott módon használható fel, azaz az egyházak szabadon, célhoz kötöttség nélkül rendelkezhetnek vele. Az új rendszer felváltotta az egyházi alapintézmények működéséhez az Országgyűlés által felosztott közvetlen költségvetési támogatást (korábbi nevén: hitéleti támogatás). A jogalkotó eredetileg négyéves átmeneti időszakot irányzott elő: ha 2002-ig a rendelkező nyilatkozatok alapján az egyházakat megillető összeg együttesen nem érte el a nyilatkozattétel évének költségvetésében tervezett személyi jövedelemadó összevont adóalapja adójának 0,5 százalékát, ennek mértékéig az egyházaknak ténylegesen átutalandó összeget a központi költségvetés kiegészítette ('arányos kiegészítés'). E kiegészítés összegéből valamennyi egyház a javára rendelkező magánszemélyek arányában részesült (azaz nem a felajánlott összeg, hanem a rendelkezők száma adta meg az arányt; minél magasabb az adott egyház számára adójuk 1%-át felajánlók átlagos felajánlási összege, annál kisebb a kiegészítés súlya). Ha az így kiegészített összeg sem érte el az 1998. évi költségvetési törvényben az egyházi alapintézmények működéséhez, felújításához és beruházásaihoz nyújtott hozzájárulás összegét, úgy azt a központi költségvetés annak mértékéig 2002-ig kiegészítette ('1998-as kiegészítés'). Ezen átmeneti garanciát több mint húsz egyház érvényesítette: e körből csak a Magyarországi Református Egyház és Buddhista Misszió került ki (1999-ben), azaz több mint húsz egyház arányosan kiegészített juttatása 2002-re sem érte el az Országgyűlés által 1998-ra meghatározott szintet. Ugyanakkor az arányok több egyház esetében kedvezően változnak (Evangélikus Egyház, Unitárius Egyház, MAZSIHISZ). Azonban számos kisebb vallási közösség meg sem közelítette a korábbi, inflálódo támogatását [Evangéliumi Pünkösdi Közösség, Óskeresztyén Apostoli Egyház, Shalom Nyitott Bibliai Gyülekezetek, H. N. Adventista Egyház, Teljes Evangéliumi Keresztyén Közösség, Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség, szerb, román és „magyar” (orosz) ortodox egyházak]. A Katolikus Egyház egyik évben sem kényszerült a '98-as kiegészítés igénybevételére, ami azt jelzi, hogy a korábbi költségvetési elosztás a katolikusokat tényleges arányuknál lényegesen alacsonyabb mértékben vette figyelembe, míg egyes kisebb felekezetek nehezen meghatározható okokból nagyobb támogatást kaptak. Az új rendszer előnye, hogy az elosztás nem politikai döntés kérdése – ez eredményében megmutatta azt is, hogy a korábbi elosztás

erősen tetszőleges szempontokat követett. Mára ez a kiegészítés a rendszer elfogadott, tartós eleme lett, mértéke több változás után (0,8%, 0,9 %, 0,5%), a jövedelemadó drasztikus csökkentése nyomán 1% lett.

A Megállapodás szerint az adófizetők „az általuk megjelölt egyház vagy egy külön állami alap javára” rendelkezhetnek. A külön állami alap célját a költségvetési törvény határozza meg. Az alternatív célra rendelkezők átlagos adója érzékelhetően magasabb az egyházak javára rendelkezők átlagos adójánál. Ha e rendelkezéseket ‘egyházi’ rendelkezésnek tekintjük (feltéve azt a kevéssé valószínű szempontot, hogy az egyházak kedvezményezésének tudatos elutasítása nyilvánul meg általuk), akkor is csak a civil rendelkezők jelentős része nem élt a második 1% fölötti rendelkezés lehetőségével – bár az elmúlt években a rendelkezési nyilatkozatot tévők száma és aránya is fokozatosan növekedett.

2. Ki? Mit? Kinek?

Kritikát váltott ki a rendelkezési lehetőség igen bonyolult volta: az adózónak rendelkezési nyilatkozatát külön zárt borítékban kellett adóbevallásához csatolnia vagy – amennyiben csak a munkáltatójától származott jövedelme – a munkáltatójának leadnia: ebben a tekintetben a rendszer a kezdeti évekhez képest sokat egyszerűsödött.

Az ‘1%-os’ rendszer társadalmi elfogadottsága évről évre növekedett, ugyanakkor több elvi és gyakorlati kérdést is felszínre hoztak a tapasztalatok. Így felmerülhetett, hogy tisztán a rendelkező nyilatkozatok számát vegye figyelembe a törvény, azaz ne a fizetett adó mértékéhez igazodjon a rendelkezés mértéke és lehetősége.⁵ Ezzel lényegesen egyszerűbbé válna a végrehajtás, hiszen csak az érvényes rendelkező nyilatkozatok összeszámlálását kell elvégezni, és nem lenne szükséges az egyénekre lebontott összegek figyelembevétele, azaz minden adófizető nominálisan ugyanakkora összegről rendelkezhetne. Ezt a módosítást különösen az tenné indokolttá, hogy a családi adókedvezmények egyébként méltányos bővítése az egyházak legfontosabb támogatói körét hozza előnyös helyzetbe – paradox módon hátrányos helyzetbe hozva ezzel az egyházakat. Az adó a közterhek finanszírozására fordítandó közpénz, vagyis már nem magántulajdonban, hanem köztulajdonban van. Az adófizetők tehát nem saját vagyonukkal rendelkeznek, hanem – participációs alapon – közvetlen beleszólási lehetőséget kapnak a közpénzek egy részének elosztásakor. Indokolatlan,

⁵ SZILÁGYI Bernadett: Egyházi egy százalék(ok). *Pro Futuro*, 2014/1. 62.

hogy a magasabb jövedelemmel rendelkezők, akik több adót fizetnek, nagyobb szóval rendelkezzenek az ilyen források elosztásakor. A vallásszabadság – azaz egy emberi jog – gyakorlásához adott hozzájárulás nem függhet az érintettek tehetőségétől. Az 1% intézménye nem hasonlítható össze az alapítványi és egyéb hozzájárulások adókedvezményével, mivel ott az adófizető a saját pénzéből ad támogatást, amit az állam 'jutalmaz'. Megjegyzendő, hogy a mintát adó Olaszországban az adófizetők a befolyó jövedelemadó nyolc ezreléke fölött kapnak rendelkezési lehetőséget, melyet néhány, az állammal erre vonatkozó szerződést kötött vallási közösség javára gyakorolhatnak. A döntő különbség a hazai szabályokkal szemben az, hogy az adófizetők (köztük a nyugdíjasok is) nem saját jövedelemadójuk nyolc ezrelékéről, hanem az összes befizetett jövedelemadó nyolc ezrelékéről döntenek. Bár a konstrukció alkotmányossági vizsgálatakor a fenti érvelést csak Lábady Tamás alkotmánybíró különvéleménye tette magáévá, a vonatkozó, a törvény egészét támadó indítvány elutasítása semmiképpen nem jelenti azt, hogy az egyenlő rendelkezés ne lenne alkotmányos, hiszen az Alkotmánybíróság csak azt állapíthatta meg, hogy a fennálló szabályozás nem alkotmányellenes.⁶

A vallási közösségekre vonatkozó törvényi szabályozás egyfelől megerősítette, hogy az 1% és annak kiegészítése hitéleti célokat szolgál, és ekként felhasználását állami szerv nem ellenőrizheti,⁷ másfelől a bevett egyházakra szűkítette a kedvezményezett kört. Más kérdés, hogy a vallási tevékenységet végző szervezetek sajátos egyesületként a 'civil' 1% vonatkozásában továbbra is kedvezményezettek lehetnek.

3. Adatok

Két évtized felajánlási adatai vallásszociológiai aranybányát rejtenek. A rendelkezési lehetőséggel élők száma az elmúlt két évtizedben több mint duplájára nőtt és mára meghaladja az egymilliót (nem számítva az alternatív alap javára rendelkezőket) – 2008-ban 820 ezer adózó tett valamely egyház javára rendelkezési nyilatkozatot, míg 1998-ban csak 487 ezren. A lehetőséggel élők számának alakulásán nem észlelhető, hogy az elmúlt években csak a bevett egyházak javára lehetett rendelkezni, azaz a lehetséges kedvezményezettek száma csökkent. A különböző felekezetek támogatóinak arányaiban eltérő

⁶ 10/1998. (IV. 8.) AB határozat, ABH 1998, 107.

⁷ 2011. évi CCVI. törvény 23. § (1) bekezdés.

mozgások érzékelhetőek: a katolikus egyház javára rendelkezők számának növekedése elmaradt a református és az evangélikus egyház javára rendelkezők számának növekedésétől, és figyelemre méltó, hogy néhány kisebb felekezet igen dinamikus módon növelte támogatói tábort (a Hit Gyülekezete 12 000-ról húsz év alatt 33 000-re, a Jehova Tanúi háromezerről közel 10 000-re, a baptisták 2 900-ról 26 ezerre, a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége 1 158-ról (1999-ben 5 720) 2017-re 43 850-re. Míg egyes közösségeknél csak a közösség aktívabb tagjai élnek a rendelkezési lehetőséggel, másutt ezt valóban minden tag megteszi, sőt, az adott vallási csoporthoz nem tartozó, azonban társadalmi szerepvállalását támogató személykört is meg tudnak szólítani. Megfigyelhető az is, hogy a magasabb jövedelemmel rendelkezők rendelkezési hajlandósága is magasabb: míg a rendelkezésre jogosultak kevesebb mint fele él a lehetőséggel, ők a felajánlható keret több mint feléről döntenek. A rendelkezési lehetőséggel élők számának növekedését részben (de csak részben) az adózók számának növekedése magyarázhatja, és különbözőképpen hathatott rá az adóbevallás és a rendelkezési módjának változása: míg az adóbevallásukat személyesen kitöltők aránya csökkent (e körülmény a rendelkezési készség ellen hat), a rendelkezési módja egyszerűsödött (e körülmény a rendelkezési készséget serkentette).

A felajánlók számát és a felajánlott összeget lényegesen befolyásolják az adópolitika változásai: a progresszivitás megszüntetése, az adómérték csökkentése és a széles körű családi kedvezmény a rendelkezésre álló adót jelentősen csökkentette, amit részben a tényleges felajánlások kiegészítése pótolta. Így a katolikus egyház esetében a 2011-ben a hatszázszázötven meghaladó felajánló 2,3 milliárd forintot ajánlhatott fel, míg egy évvel korábban azonos számú nyilatkozat alapján még 2,8 milliárd forint felett volt a felajánlott összeg. Változó mértékben, de kihathat az egyházi felajánlások számára az alternatív alap meghatározása: a Nemzeti Tehetség Program javára 2017-ben 325 000 adózó rendelkezett, 2008-ban amikor két alternatív előirányzat is szerepelt a lehetőségek között a „gyermekszegénység elleni program támogatása feladatai” (sic!) javára 180 ezren, a „parlagfümentesítés feladatainak támogatására” 147 ezren ajánlották fel személyi jövedelemadójuk 1%-át. 1999-ben ezeréves államiségünk megünneplését 15 ezren támogatták, egy évvel később 170 ezren ajánlották fel adójuk 1%-át az árvízkárok megelőzését szolgáló csatornaépítési és felújítási, gátépítési munkákra, 2002-ben 206 ezren rendelkeztek a „sürgősségi betegellátás feltételeinek javítása” programra. Az alternatív alap népszerűsége azonban döntően nem a vallási közösségek javára adott nyilatkozatok számát befolyásolja, hanem a nem-rendeletzők tömegét – így az egyházak között arányosan felosztott összeget – csökkenti vagy növeli.

4. Aktuális kérdések

A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény hatálybalépése nyomán a vallási közösségek a korábbi, nyilatkozattétel nyomán megszerezhető „egyházi” jogállás helyett két különböző kategóriába kerülnek. A jelentősebb vallási közösségek, melyekkel az állam közfeladatok ellátásában is együttműködik, az Országgyűlés döntése nyomán bevett egyházként tevékenykednek, míg a többi vallási közösség sajátos, a vallási autonómia szempontját szem előtt tartó vallási egyesületi formában, azaz „vallási tevékenységet végző szervezetként” élvezhet jogi személyiséget. A törvény csak a bevett egyházak számára tette lehetővé az 1%-os rendszerben való részvételt, míg a vallási tevékenységet végző szervezetek az „egyházi” 1%-ból nem részesedhetnek.

Az Alkotmánybíróság 17/2017. (VII. 18.) AB határozata a hátrányos megkülönböztetés kiküszöbölésére mulasztásban megnyilvánuló alaptörvényellenességet állapított meg, mivel a jogalkotó nem biztosította valamennyi vallási közösséghez tartozó adózó számára a felajánlás lehetőségét. Az érvelés lényege, hogy a vallási meggyőződésen alapuló hátrányos megkülönböztetés tilalma sérülhet azáltal, hogy a jogalkotó csak bizonyos vallási közösségek tagjai számára biztosította annak lehetőségét, hogy személyi jövedelemadójuk 1%-át egy, választásuk szerinti vallási közösség részére ajánlják fel.

„A vallásszabadság alapvető joga nem jelent azonban állami támogatáshoz való jogot. [...] A vallási közösségek tényleges helyzete eltérő, ami nem alkotmányossági kérdés – így pl. akár különböző közösségek tagjainak adakozási hajlandósága is eltérő lehet. Emellett a vallási közösségek jogi helyzete is különbözik az Alaptörvény értelmében. Eszerint a vallásgyakorlás feltételei különbözőek lehetnek az egyes vallási közösségekben. A különböző vallási közösségek – bevett egyházak és vallási tevékenységet végző szervezetek – eltérő jogokat élvezhetnek, és a jogalkotó is eltérő módon szabályozhatja a számukra jutott kedvezményeket és támogatásokat is. A szabad vallásgyakorláshoz fűződő jog tekintetében azonban a különböző vallási közösségek tagjai között [...] nem tehető különbség: minden vallási közösség valamennyi tagját megilleti a vallásszabadság joga. A vallási közösségek hitéleti tevékenységének közvetlen állami támogatását két évtizede váltotta fel a személyi jövedelemadót fizetők rendelkező nyilatkozatai alapján nyújtott támogatás. A személyi jövedelemadó meghatározott részének felajánlása alapján nyújtott támogatás

rendeltetése nem az államtól, az állam és az egyházak közötti együttműködés keretében átvállalt közfeladatok támogatása, hanem a vallási közösségek hitéleti tevékenységének támogatására szolgál [a 2011. évi CCVI. törvény 23. § (1) bekezdése szerint].”

A határozat indokolásra rámutat:

„E rendszer két évtized alatt meghonosodott Magyarországon, és a civil szervezetek támogatása mellett a vallási közösségek vonatkozásában is állampolgári részvétel fontos elemévé vált. Míg azonban a 'civil' 1% vonatkozásában az adófizető könnyen találhat a kedvezményezett körből esetleg kieső szervezet helyett támogatására érdemes szervezetet, addig a vallási meggyőződés természetéből adódó kizárólagossága folytán nem életszerű, hogy egy vallási közösség tagja más vallási közösséget támogasson. A fentiek alapján megállapítható, hogy nem indokolható az olyan megkülönböztetés, ami által a bevett egyházak tagjai – amennyiben fizetnek személyi jövedelemadót – jövedelemadójuk 1%-át egyházuk számára felajánlhatják, a vallási tevékenységet végző szervezetek tagjai azonban nem élhetnek e lehetőséggel. Ebben a tekintetben ugyanis a bevett egyházak és a vallási tevékenységet végző szervezetek homogén csoportot alkotnak. A csoportképzés alapja azonban ebben az esetben nem a vallási tevékenységet végző szervezetek és a bevett egyházak közötti, vallási rendeltetésük alapján fennálló hasonlóság, hanem a hívők [...] összessége, és azok egyéni jogainak egyezősége. Az Alaptörvény VII. cikke alapján ugyanis a vallásszabadsághoz való jog magjaként megjelenő meggyőződés szabad megválasztásának joga minden embert megillet. Így a hívők a vallásszabadságból fakadó jogaik tekintetében (legyenek bármelyik vallás követői is) homogén csoportot alkotnak. A hatályos szabályozás azonban csak egyes vallási közösségek tagjai számára adja meg a lehetőséget, hogy adójuk meghatározott részével közösségüket támogassák, míg más közösségek tagjait e lehetőségből kizár. Ezért az Alaptörvény XV. cikkén alapuló vizsgálat során is az egyes vallások követőit (jelen esetben mint adózók) kell homogén csoportnak tekinteni. A jelen ügyben vizsgált esetben tehát a jogalkotó nem különböző vallási közösségek között ténylegesen fennálló különbségeket ismer el, hanem különböző vallási közösségek tagjai között tesz (indokolatlan) különbséget. Amíg az előbbi különbségtétel indokolható lehet a vallási közösségek eltéréseivel, a személyek közötti

különbségtétel nem tekinthető annak, azaz szükségképpen ésszerűtlen és indokolatlan. Az Alkotmánybíróság megjegyzi, hogy a jelen határozat nem érinti az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. törvény 4. § (2)–(4) bekezdéseiben szabályozott kiegészítő támogatást, sem egyéb, a bevett egyházakat megillető támogatásokat és kedvezményeket. Az Alaptörvényből nem következik, hogy a bevett egyházak és a vallási egyesületek támogatását azonos módon kellene szabályozni, ugyanakkor az egyén – mint hívő és adózó – oldaláról nem tehető indokolatlan különbség.”⁸

Egyes felekezeteknél elképzelhető, hogy a 2012-től vallási tevékenységet végző szervezeti jogállásban működő közösségek tagjai helyettesítő közösséget találtak adójuk 'egyházi' egy százalékára (így a progresszív és reform zsidó közösségek tagjai a MAZSIHISZ-t támogathatták), mégis az a jellemző, hogy a vallási meggyőződéshez egy adott vallási közösséghez való kizárólagos kapcsolat társul. Míg az egyén számos civil szervezet működését támogatásra méltónak ítélni, sőt, részt vehet több civil szervezet tevékenységében, vallása csak egy lehet és csak egy konkrét vallási közösségnek lehet tagja.

Az új törvényi szabályozás elfogadása nyomán is érveltem azzal, hogy a vallási közösségeket több különböző jogi kategóriába soroló szabályozással kapcsolatban általában megállapítható, hogy egyes, sajátos egyházi jogosítványokat vizsgálunk, indokolt lehet a régebb óta működő, nagyobb létszámú felekezetek (azaz a bevett egyházak) számára fenntartani. Így amikor az állam a nyilvánosság különböző szabályozott tereit megnyitja az egyházak számára (például iskolai vallásoktatás, jelenlét a közszolgálati médiában), reális, hogy ezt nem minden lehetséges vallási kezdeményezés számára teszi, hanem csak a tárgyilagos mérlegelés alapján, a legjelentősebbek számára. Általános elvként ugyanakkor rögzíthető, hogy minél közelebb van egy jog az egyén szintjéhez, annál kevésbé indokolt a különbségtétel, hiszen nem különböző vallású személyek, hanem csak vallási közösségeik jogi helyzete térhet el. Ennek tükrében indokolt áttekinteni az elismert egyházak és a vallási egyesületek jogállásának egyes elemeit. Így a 2012-ben hatályba lépett szabályozás vonatkozásában e sorok szerzője is megfontolásra ajánlotta a személyi jövedelemadó 1%-ának kedvezményezett körébe a vallási egyesületek bevonását – más kérdés, hogy

⁸ A döntéssel kapcsolatban: LENGYEL Nóra Zsuzsanna: Kinek jár az egyházi 1%? A bevett egyházak és a vallási tevékenységet végző szervezetek az adóátírányításos rendszerben. *Alkotmánybírósági Szemle*, 2017/1. 112.

a tényleges felajánlások kiegészítése vonatkozásában⁹ a különbségtétel már indokolt lehet,¹⁰ Szuromi Szabolcs pedig a korábban egyházi jogállást élvező vallási tevékenységet végző szervezetek vonatkozásában javasolta ezt.¹¹

Az Alkotmánybíróság 6/2013. (III. 1.) AB határozata és az EJEB vonatkozó döntése¹² nyomán több kormánypárti képviselő 2015. november 10-én benyújtotta a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló T/7409. számú törvényjavaslatot. A 2015. december 11-én közzétett egységes javaslat szerint a törvényjavaslat úgy kívánta módosítani az egyházak jogállásáról szóló törvényt, hogy a bevett egyház kategóriája helyett vallási egyesületről, bejegyzett egyházzal és nyilvántartásba vett egyházzal beszélt volna, a bejegyzést pedig az Országgyűléstől ismételten a bíróságokhoz telepítette volna. E törvényjavaslat rendelkezni szándékozott arról is – 3. alcímében –, hogy a bevett egyházak körén túl a nyilvántartásba vett egyházak is technikai számmal rendelkezhesse- nek, és a személyi jövedelemadó 1%-ának kedvezményezettjé válhassanak. A személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvény 4/A. § (2) bekezdése helyébe például az alábbi rendelkezés lépett volna:

„[a]z adóhatóság a bejegyzett egyházat, valamint a nyilvántartásba vett egyházat – kérelmére – technikai számmal látja el. A bejegyzett egyház, valamint a nyilvántartásba vett egyház a technikai szám kiadásának évét követő évben válik kedvezményezetté.”

E törvényjavaslat a 2015. december 15-ei zárószavazáson azonban nem kapta meg a módosításhoz szükséges sarkalatos többséget, így nem került elfogadásra. Tekintettel arra, hogy az 1%-os törvény önálló módosítása nem igényel sarkalatos többséget, nem jár szükségképpen együtt az egyházak jogállásáról szóló törvény módosításával is. Ezzel ahhoz járulna hozzá, hogy a bevett egyházak és a vallási tevékenységet végző szervezetek közötti indokolhatatlan különbséget

⁹ 1997. évi CXXIV. törvény 4. § (2)–(4) bekezdés.

¹⁰ SCHANDA Balázs: A vallási egyesület mint a közösségi vallásgyakorlás kerete. *Magyar Jog*, 2013/5. 272.

¹¹ SZUROMI Szabolcs: A felekezeti diszkrimináció alkotmányos tilalma – komparatív megjegyzések az egyházak államilag elismert státuszához. *Jogtudományi Közöny*, 2015/6. 300., 307.

¹² *Magyar Keresztény Mennonita Egyház and Others v. Hungary*, no. 70945/11, 23611/12, 26998/12 et al., 2014. április 8-i ítélet.

megszüntesse: a két szervezeti kategória közötti különbségtételt számos szempont indokolhatja, a tagjaik közötti különbségtételt azonban semmi.

A VALLÁS ÉS A VALLÁSI TISZTELET TÁRGYÁNAK VÉDELME A MAGYAR JOGBAN*

A világi jog is érzékeli, hogy a vallási tisztelet tárgya tekintetében nem elegendő a tárgyat, a dolgot védeni, sokkal inkább a hozzá fűződő viszony védendő. A szent dolgok, vagy akár az eucharisztia elleni szóbeli vagy tettleges támadás, szent dolgok meggyalázása a hívőkben súlyos megbotráncozást okoz. Mivel az okozott kár döntően nem vagyoni természetű, a jog sem kezelheti vagyoni természetű kárként az ilyen támadást. A vallási tisztelet tárgyának védelme, a hívő emberek igénye, hogy hitük tárgyát tartsák tiszteletben egyfelől, a szólásszabadság másfelől ütközhet, ami mérlegelést és a jog által kialakított egyensúlyt igényel.¹

1. Hagyományos jogrendszerek – Isten védelme

Régen a szitkozódások is mívesebbek voltak. A szitkozódások között sajátosan viszonyultak a káromkodáshoz, Isten, szentek vagy szent dolgok ellen irányuló durva, olykor trágár kifejezésekhez. A régi jogrendszerek általában kriminalizálták a káromkodást, és ha nem is éltek minden esetben a büntetés eszközével, a büntetőjogi fenyegetettség a legsúlyosabb, főbenjáró bűnök közé sorolta a káromkodást. Tették ezt bibliai alapon, hiszen a tízparancsolat világosan fogalmaz: „Az Úrnak, a te Istenednek hiába ne vedd a nevét! Mert az Úr nem hagyja büntetlenül azt, aki káromolja nevét.” (MTörv. 5,11)

* A kézirat korábbi változata megjelent: SCHANDA Balázs: A vallás és vallási tisztelet tárgyának védelme a magyar jogban. *Kánonjog*, 23. évf., 2021. 115–122.

¹ KOLTAY A.: Blaszfémia és vallásgyalázás a magyar jogrendszerben. In: KALÓ J. – UJHÁZI L. (szerk.): *Budapest-Jelentés a keresztényüldözésről 2018*. Budapest, 2018. 189–199.; TRÓCSÁNYI L.: A véleménynyilvánítás szabadsága és a blaszfémia. In *Medias Res*, 5.évf., 2016/1. 70–74.; TÖRÖK B.: Szólásszabadság és blaszfémia: A jogi megközelítés megkerülhetetlen összetettségéről. In *Medias Res*, 5. évf., 2016/1. 85–91.

A történelem során évszázadokon át végigkísérhetjük, hogy a káromkodás ellen a büntetőjog eszközeivel is fellépett a hatalom.²A káromkodást – Isten, szentek vagy szent dolgok átkozódó vagy trágár említését – nem csak az egyén üdvösségét veszélyeztető cselekedetnek tartották, hanem a közösségre való hatását is mérlegelték: nincs áldás azon a közösségen, ahol a káromkodó beszéd elterjed. Ahogy Apor Péter írja Erdély nagy romlásáról:

„Bezzeg régen, mivelhogy nem valának ezek az éktelen, Istent méltó haragra indító káromkodások, mégpenig híre-helye sem vala, édes hazánkon is vala az Isten áldása. [...] Az éhség előtt számtalan nemzetség takarodik vala édes hazánkban, vala az Isten áldása, mind pénzesedék, mind népesedék vala hazánk; de miolta az éktelen Isten ellen való káromkodás bójöve, micsoda ínségekre s nyomoruságokra jutál, gondold meg, ó, Erdély országa!”³ (Apor 1736)

Bár a szigorú büntetéssel való fenyegetés többnyire laza gyakorlattal járt együtt, radikális fellépésre még Mária Terézia uralkodása alatt is látunk példát: „F. Péternek nyelve kivonatván, elmeccetett, azután akasztófára szegeztetett, végre feje vétetett az Isten ő Felsege ellen való rendkívüliváló sokszori káromkodásért”.⁴ Az alapos munkáról szóló beszámolót a karcagi református egyház anyakönyve őrizte meg 1745-ből.

A történelem során a klasszikus értelemben vett istenkáromlást, a blaszfémiát büntették. A korabeli törvények tulajdonképpen magát Istent védtek. Az első modern magyar büntető törvénykönyv, az 1878-ban elfogadott Csemegi-kódex, még tartalmazta az istenkáromlást, ám csak akkor rendelte büntetni, ha közbotrányt okozott:

1878: évi V. tc. 190. §:

„Aki a 171. §-ban meghatározott módon Isten ellen intézett gyalázó kifejezések által közbotrányt okoz, a ki az állam által elismert vallás szertartását erőszakkal megakadályozza, vagy megzavarja: vétséget

² MEZEY B.: A káromkodás bűncselekménye a feudális büntetőjogban. In: DUNAY P. – MEZEY B. (szerk.): *Fiatal Oktatók Műhelytanulmányai* 8. Budapest, 1985. 5–21.

³ APOR P.: *Metamorphosis Transylvaniae*. <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/corpus/xviii/appe1001.htm>

⁴ ORTUTAY Gy. (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. Budapest, 1997. <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/3-133.html>

követ el és egy évig terjedhető fogházzal és ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntettedik.

A kísérlet büntetendő.”

Bár tényállási elem a közbotrány okozása, azaz önmagában a káromkodás nem volt bűncselekmény, a védett tárgy a blaszfémia hagyományos tényállása szerint a Csemegi-kódexben természetfeletti: maga Isten. A fejezetcím is arra utal, hogy nem pusztán a vallásgyakorlás szabadságát kívánja védeni a jogalkotó, hanem magát a vallást is („A vallás és ennek szabad gyakorlata elleni büntettek és vétségek”). A Büntető Törvénykönyv hivatkozott rendelkezése a kommunista hatalomátvétel nyomán hatályon kívül került.

Egyes európai országokban ma is hatályban vannak az istenkáromlást szankcionáló rendelkezések (így Finnországban), azonban a szólásszabadság erőteljesebb védelme érdekében az elmúlt évtizedekben több országban dekriminalizálták a blaszfémiát (pl. Angliában 2008-ban, Dániában 2017-ben, Görögországban 2019-ben), így az Európai Emberi Jogi Bíróság korábbi évtizedekben kialakított, a körülményeket mérlegelő gyakorlatára okot adó ügyek ma már nem fordulhatnak elő.⁵

2. A vallási meggyőződés büntetőjogi védelme

Bár a természetfelettit a legtöbb modern (nyugati) jogrendszer nem védi, az ember hitét, vallási meggyőződését, adott esetben egy vallási közösség tagjainak méltóságát igen. A káromkodás, a blaszfémia verbális erőszak a hívő ember ellen és hatásait tekintve ehhez hasonló megítélés alá esik a vallási tisztelet tárgyának meggyalázása is. Kérdés, hogy a vallásszabadság, mások méltóságának/vallási érzéseinek védelme mennyiben lehet jogos alapja a véleményszabadság korlátozásához, illetve milyen eszközei vannak az államnak arra, hogy a társadalom vallási békéjét előmozdítsa.

A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló törvény szerint:

⁵ KOLTAY A.: Az Emberi Jogok Európai Bírósága és a blaszfémia mint a szólásszabadság korlátja. *Iustum Aequum Salutare*, XIII. évf., 2017/1. 175–189.

2011. évi CCVI. tv 20/C. §

„A jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség – különösen a szertartások és a belső szabálya szerinti működés zavartalansága érdekében –, a templom és a vallásgyakorlásra rendelt más hely, valamint a temető fokozott szabálysértési és büntetőjogi védelemben részesül.”

A köznyugalom elleni bűncselekmények között szerepel a közösség elleni uszítás tényállása, mely szerint

332. § „Aki nagy nyilvánosság előtt

- a) a magyar nemzet,
- b) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen

gyűlöletre uszít, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Az uszítást az különbözteti meg a pusztán lealacsonyító kifejezések használatától, hogy aktív ellenséges fellépésre, támadásra mozgósít, azaz tulajdonképpen az erőszak érzelmi előkészítése, ami a demokratikus jogállamiság követelményének és az emberi méltóságnak ellentmond.⁶ Míg a rendszerváltás előtt a közösség elleni izgatás tényállását a véleményszabadság elfojtására alkalmazták, az tényállás helyébe lépő uszítás olyan szélsőséges megnyilatkozásokra vonatkozik, melyek a gyakorlatban egészen kivételesek.

A szabálysértési jog a vallási tisztelet tárgyát, vallási szertartások végzésére szolgáló tárgyakat is védi, illetve büntetni rendeli a vallásgyakorlásra rendelt helyen okozott nyilvános botrányt (2012. évi II. tv. 188. §). Fontos hangsúlyozni, hogy ebben az esetben sem meghatározott tárgyak védelméről van szó, hanem sokkal inkább az adott vallási közösség és tagjai védelméről: a tényállásban megfogalmazott magatartások a hívő emberekben igen erős visszatetszést és felháborodást kelthetnek.

Bár a véleménynyilvánítás szabadsága kitüntetett helyet foglal el az alapjogok között, a személy méltóságának védelme indokolhat korlátozásokat. A szólásszabadsággal szemben nem a vallásszabadság áll (szidalmak, sértések önmagukban nem korlátozzák az érintettek szabad vallásgyakorlását), hanem az emberi méltóság, a vallási önazonosság, a hit és a vallási érzések. A személy méltóságát súlyosan sérti, ha vallási meggyőződése vagy hovatartozása miatt

⁶ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167.

éri verbális vagy képi agresszió. Sérti az is, ha az agresszió célpontja nem a személye, hanem a vallása, vagy valamilyen számára szent dolog.

A szólásszabadság vadhajásai mellett a büntetőjogban megjelenik a törekvés, hogy a vallási tisztelet tárgyát vagyon elleni bűncselekményeknél – így a lopásnál és a rongálásnál – az okozott vagyoni kárnál erőteljesebb védelemben részesítse. Így lopás esetén súlyosbító tényező, ha vallási tisztelet tárgyára követik el (Btk. 370. § (3) bc). Rongálás esetén pedig a „vallási tisztelet tárgyát vagy templomot, vallásgyakorlásra rendelt más helyet” megrongálni a kulturális javak körébe tartozó tárgyak, műemlékek, régészeti lelőhelyek vagy régészeti leletek, illetve temetési helyek megrongálásához hasonló súlyú cselekmény (Btk. 371. § (3) ba)–bc)). Ehhez hasonlóan a 2001 óta az egyházi személyek közfeladatot ellátó személynek minősülnek.⁷ A lelkész a Btk. módosítására irányuló javaslat miniszteri indokolása szerint „hivatásánál fogva közreműködik a vallási cselekményekben és szertartásokban, abban, hogy az állampolgárok élhessenek a vallás szabad gyakorlásának alkotmányos jogával. A törvény ezt a tevékenységet közfeladatnak tekinti, és erre tekintettel közfeladatot ellátó személynek minősíti a lelkiismereti, vallásszabadságról, illetve az egyházakról szóló törvény szerinti nyilvántartásba vett egyház lelkészét.” A közfeladatot ellátó személy ellen elkövetett emberölés (160. §) és rablás (365. §) súlyosabban minősül, mint e cselekmények alapesete. A közfeladatot ellátó személy elleni erőszak a hivatalos személy elleni erőszakra vonatkozó szabályok szerint büntethető.

3. A vallási meggyőződés magánjogi védelme

A büntetőjog ultima ratio. A verbális és gesztusokban megnyilvánuló agresszió ellen kevésbé alkalmas eszköz a büntetés, illetve a büntetéssel való fenyegetés. A közlés korlátozása lassíthatja az ordas gondolatok terjedését, esetleg egy második nyilvánosság felé tereli őket, azonban létüket nem szünteti meg. Az alapkérdés az, hogy egy olyan társadalmi közeg, melyben magától értetődő a személy tisztelete, miként alakítható ki és miként tartható fenn. Alighanem sokkal inkább proaktív politikára van ehhez szükség, mint a visszaélések megbüntetésére.

⁷ Btk. 137. § 2. j). Beiktatta a 2001. évi CXXI. tv. 19. § (1). Jelenleg: Btk. 459. § 12. d) az egyházi személy és a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja.

A Polgári Törvénykönyv – éppen a gyűlöletbeszéd elleni büntetőjogi fellépéssel kapcsolatos aggályokra tekintettel – figyelemre méltó újítással megteremtette a gyűlöletbeszéddel szembeni magánjogi fellépés lehetőségét.⁸

2:54. §: „(5) A közösség bármely tagja jogosult a személyisége lényeges vonásának minősülő, a magyar nemzethez, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséghez tartozásával összefüggésben a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem esetén a jogsértés megtörténtétől számított harmincnapos jogvesztő határidőn belül személyiségi jogát érvényesíteni. A közösség bármely tagja a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésének kivételével a személyiségi jogok megsértésének valamennyi szankcióját érvényesítheti.”

Eszerint egy vallási közösség tagja is keresettel élhet a súlyosan bántó kifejezésmóddal kapcsolatban, ha a közösség (tagjainak) méltóságát megsértette. Az új jogintézmény sajátos próbájának tekinthető két, 2021-ben tárgyalt jogeset, melyekben az Alkotmánybíróság alkotmányossági szempontból is értékelhette a szólásszabadság és a személy méltóságában vallási meggyőződésének megsértésével okozott sérelem közötti ütközést. Az egyik ügy kiindulópontja egy, a budapesti lengyel nagykövetség előtt 2016-ban tartott performance volt, mellyel tüntetők a lengyel abortuszszabályozás ellen tiltakoztak. Az egyik résztvevő püspöki ruhában „Járuljatok szentáldozáshoz!” felhívással fordult a jelenlévők-höz, majd áldoztató papi tevékenységet színlelve egy „abortusztabletta” feliratú zacskóból, „Krisztus teste” kijelentéssel fehér tablettákat helyezett az elébe járulók nyelvére.⁹ A másik ügy alapja a HVG 2014. évi karácsonyi címlapja volt, melyen Gerard Von Honthorst *A pásztorok imádása* című festményét karikatúrászerűen módosítva, az eredeti szereplők helyén vezető politikusok képmásait helyezték el, a Kisdéd helyét pedig egy aranykupac foglalta el.¹⁰

Míg az utóbbi ügyben valamennyi eljáró bíróság a szólásszabadságot helyezte előtérbe, és nem látta megalapozottnak a személyiségi jogsértést, a performance

⁸ KOLTAY A.: A gyűlöletbeszéd korlátozása a magyar jogrendszerben. In: KOLTAY A. (szerk.): *A gyűlöletbeszéd szabályozása Magyarországon. Alkotmányos és jogalkalmazói megközelítések, európai kitekintéssel*. Budapest, 2013. 106–109.; GÁRDOS-OROSZ F. – PAP A. L.: Gondolatok a gyűlöletbeszéd polgári jogi szabályozásának jogi és jogpolitikai környezetéről. *Állam- és Jogtudomány*, LV. évf., 2014/2. 3–26.

⁹ 6/2021. (II. 19.) AB.

¹⁰ 7/2021. (II. 19.) AB.

esetében a másodfokon eljáró bíróság a felperesek javára döntött, azonban a Kúria mindkét ügyben elutasította a személyiségi jogi igényt – így mindkét ügyben a közösség (a katolikus közösség) egyes tagjai fordulhattak alkotmányjogi panasszal az Alkotmánybírósághoz. Az Alkotmánybíróság performance esetében megsemmisítette a támadott bírósági döntéseket, a címlap ügyében azonban elutasította az alkotmányjogi panaszt, ezzel kijelölve a személyiségi jogok védelmének és a szólásszabadság közötti mérlegelés alkotmányos határait.

Az értékelés szerint a karikatúra nem a katolikusokat vagy a keresztényeket célozta meg, hanem a politikusokat, akik politikai, közéleti jelenlétükkel az átlagosnál sokszor erősebb kritikát és annak eltűrését is vállalják. A címlap elsősorban közéleti-politikai üzenetet hordozott, és csak másodlagosan mérülhetett fel a vallási utalás által másokban kiváltott hatás. A címlapot úgy is lehetett értelmezni, mint ami szembesíti a közéleti szereplőket az általuk is fontosnak tartott keresztény üzenettel. Ebben az esetben a vallási tartalom csak hordozó volt, azaz általában a keresztényeket, a katolikusokat nem érte sérelem. Szerepet játszhatott az is, hogy a festmény átalakított szereplői nem megbotránkozató formában szerepeltek. Ahhoz, hogy egy világi jellegű lap a karácsonyi számában egy keresztény ábrázolást vegyen elő, az is szükséges, hogy érdemesnek tartsa ezt a jelképet az átértelmezésre. Azért teheti ezt meg, mert biztos lehet abban, hogy az üzenetét érteni fogja a közvélemény, mivel ismeri a karácsonyi történetet, azaz a keresztény kultúra alapfogalmai ismertek. Önmagában az, hogy egy közlésnek van szakrális eleme, nem indokol korlátozást. Ugyanakkor mérlegelni kell, hogy ha már nem egy személy (akár egy közszereplő) *vallásosságát*, hanem a *vallását* támadják, az már az érintetten kívül másokat is sért, az adott vallási közösség valamennyi tagját. Önmagában a bántó megnyilvánulásokkal szemben nem indokolt a jog eszközeivel élni – az emberi méltóságot is sértő megnyilvánulásokkal szemben azonban igen.

Az abortuszvitának a lengyel püspöki konferencia, mint közszereplő is résztvevője volt, ám az ezzel összefüggésben bemutatott performance esetében a lengyel püspökökön túl a katolikus hívők által szentnek, legszentebbnek tartott eseményt, tartalmat is sértették. Az áldozás szertartásának semmi köze nem volt az adott vitához. Az Egyház vezetőinek joga – sőt, sok esetben kötelessége – hogy állást foglaljanak egyes társadalmi kérdésekben, az általuk képviselt álláspontot pedig a közéleti vita szabadságával élve lehet vitatni. Ez a vita alkalmazhat akár túlzó eszközöket is, azonban nem sérthet meg olyanokat, akik az adott vitában nem is vesznek részt. Az Egyház is jelen van a nyilvános térben, vagyis a szólásszabadság elvei szerint bírálható. Ez a bírálathoz azonban nem érthet olyanokat, akik az adott vitában nem léptek a nyilvánosság elé.

Extrém példával élve: ha valaki nem ért egyet egy püspök közéleti vitában megfogalmazott álláspontjával, a véleményét nem fejezheti ki olyan módon, hogy meggyalázza a templom előtt álló Szűz Mária szobrot.

Számos egyéb területen felmerülhet még a vallási meggyőződés, a vallási érzések és érzékenység védelmére való törekvés. Így pl. gondolhatunk a média-szabályozásra, mely szerint a sértő tartalmakra előzetesen fel kell hívni a nézők vagy hallgatók figyelmét:

„14. § A vallási, hitbéli vagy más világnézeti meggyőződést sértő, az erőszakos vagy más módon a nyugalom megzavarására alkalmas képi vagy hanghatások médiaszolgáltatásban történő bemutatása előtt a nézők vagy hallgatók figyelmét erre a körülményre fel kell hívni.”
(2010. évi CLXXXV. törvény a mediaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról)

A köznevelési intézményekben is hangsúlyt kap a gyermek, a tanuló, a szülő és a pedagógus vallási, világnézeti meggyőződésének tiszteletben tartása [2011. évi CXCV. tv. 3. § (3)].

4. A szabad vallásgyakorlás védelme

A vallási közösségek (tagjainak) méltóságát védő büntetőjogi és magánjogi jogintézmények mellett a vallás szabad gyakorlásának joga is büntetőjogi védelmet élvez.

Már a Csemegi-kódex is védelemben részesítette a vallás szabad gyakorlását:

191. § „Vétséget követ el, és hat hónapig terjedhető fogházzal és kétszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő, a ki az állam által elismert vallás szertartásai gyakorlatára rendelt helyiségben, nyilvánosan botrányt követ el, vagy a vallási tiszteletnek tárgyát, – vagy oly tárgyakat, melyek a szertartások végzésére rendelvek, a szertartásra rendelt helyiségben, – vagy bár azon kívül, de a vallásos szertartás alkalmával, tettel, vagy botrányos szavakkal meggyaláz.”

192. § „Vétséget követ el, és egy évig terjedhető fogházzal és ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő: a ki az állam által elismert vallás lelkészét, – a midőn az, vallási szertartást teljesít – szóval,

tettel vagy fenyegetéssel, nyilvánosan megtámadja. Ha pedig a lelkeszt vallási szertartás teljesítése alkalmával testileg bántalmazza, – büntetett követ el, – és a mennyiben cselekménye súlyosabb beszámítás alá nem esik: két évig terjedhető börtönnel büntetendő.”

Az 1961. évi Btk-ból a blaszfémia pönalizálása mellett e rendelkezések is hiányoztak. A vallásszabadság védelmét a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény hozta vissza, beillesztve a vallás szabad gyakorlását védő tényállást a Btk.-ba. E rendelkezés ma, változatlan formában az emberi méltóság méltóság és alapvető jogok elleni bűncselekmények között szerepel, mint „A lelkiismereti és vallásszabadság megsértése” c. tényállás, mely alapvetően nem vallási közösségeket véd, hanem az egyéni vallásgyakorlás szabadságát.¹¹ A tényállás szerint

215. § „Aki mást

- a) lelkiismereti szabadságában erőszakkal vagy fenyegetéssel korlátoz,
- b) vallásának szabad gyakorlásában erőszakkal vagy fenyegetéssel akadályoz, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”¹²

A bűncselekmény alanya bárki lehet. A bűncselekmény csak szándékosan követhető el (csak büntetési alakzata van). Elkövethető erőszakkal, illetve fenyegetéssel, akár mindkét módszer együttes alkalmazásával is. Az erőszaknak személy ellen kell irányulnia, a dolog elleni erőszak e tényállás megvalósulása esetén fenyegetésnek minősül. Az erőszak – amely lehet akaratot bénító vagy akaratot hajlító jellegű is – irányulhat a sértett, avagy más személy ellen is. A fenyegetés olyan súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen. A bűncselekmény megvalósításához nincs szükség minősített (élet avagy testi épség ellen irányuló) fenyegetés alkalmazására. A fenyegetésnek azonban arra alkalmasnak kell lennie, hogy a sértettet a szabad akaratával ellentétes cselekvésre készítse. A kilátásba helyezett súlyos hátrány vonatkozhat a sértett anyagi helyzetére, hivatására, becsületére, nemi avagy személyi szabadságára stb. Annak megítélésénél,

¹¹ BELOVICS E.: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: BELOVICS E. – MOLNÁR M. – SINKU P. (szerk.): *Büntetőjog II. Különös rész.* Budapest, 2015. 256–259.

¹² Régi Btk 1990-től: 174/A. §.

hogy a hátrány alkalmas-e komoly félelem előidézésére, figyelemmel kell lenni a sértett személyiségére, életkorára, nemére, lelki alkatára, társadalmi, családi helyzetére is. A lelkiismereti, illetve vallásszabadság megsértésének az előkészülete nem büntethető. A cselekmény az erőszak, illetve a fenyegetés alkalmazásával már kísérleti szakaszba jut, de befejezetté csak akkor válik, ha az eredmény, tehát a lelkiismereti szabadság korlátozása, illetve a vallás szabad gyakorlásának a korlátozása is bekövetkezik. Megállapította a bíróság a bűncselekmény megvalósulását, amikor az elkövető gépkocsijával az úrnapi körmenet alkalmából tartott vallási ünnepségen részt vevő személyek közé hajtva és pisztolyát a körülötte levő személyek felé fordítva, lelövással fenyegetve kényszerítette a körmenetben részt vevőket arra, hogy számára a gépkocsijával való továbbhaladást biztosítsák.¹³

A vallási csoport tagja elleni, a csoporthoz való tartozása (vagy vélt tartozása) miatt elkövetett erőszak a „közösség tagja elleni erőszak” tényállása alapján büntetendő:

216. § „(1) Aki mást valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoporthoz tartozása, vagy vélt tartozása miatt bántalmaz, illetőleg erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön, büntetést követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

A bűncselekmény minősített esetei a fegyveresen, felfegyverkezve, jelentős érdeksérelmet okozva, a sértett sanyargatásával, csoportosan, bűnszövetségben történő elkövetés. A tényállás alkalmazásának nehézsége, hogy gyakran nehéz megállapítani, hogy valóban szerepet játszott-e a sértett (vélt) vallási hovatartozása a bűncselekmény elkövetésében.¹⁴

5. A jog határai

A jog és a jó ízlés határai nem esnek egybe. Alapjogi védelmet élvezhetnek olyan megnyilvánulások is, melyet az etika vagy az etikett nem tűr meg. A

¹³ BH 1999. 292.

¹⁴ ERDŐ P.: *Le minoranze religiose nel diritto ungherese. Quaderni di diritto e politicaecclesiastica*, 1997/1. 275., 282.

kulturált közbeszéd jogi úton nem kikényszeríthető, bíróságoktól csak a már bekövetkezett, legsúlyosabb sértésekre várhatunk orvoslást.

Bár az ítélkező bíró, vagy bírói testület saját személyiségének szubjektív szűrőjétől nehezen függetleníti magát, a bíróság egy megfogalmazás indokolatlanul bántó volta tekintetében nem hagyatkozhat szubjektív megítélésére: külső, objektív mércét kell alkalmaznia, ehhez azonban ismernie kell azt, hogy egy sértés a sértett fél számára valójában mit jelent. A közbeszéddel kapcsolatos közmegegyezés korfüggő: akár különböző nemzedékek is másként fejezhetik ki magukat.

A társadalom szekularizációja nyomán – melyhez a XVI. Benedek pápa által is használt foglomra utalva – az egyház ön-szekularizációja is hozzájárul¹⁵ – a vallási megnyilvánulások egyre ritkábbá váltak a nyilvános térben, és így társadalom és a jog is egyre bizonytalanabbul és bizalmatlanabbul fogadja őket. A megértés hiánya nem mellékes a vallási megnyilvánulások jogi kezelése szempontjából sem. Eltűnésük a nyilvános térből még megsértésüknél is mélyebb válság jele.

¹⁵ http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2009/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20090907_ad-limina-brasile.html

A VALLÁS SZABAD GYAKORLÁSÁNAK JOGA SAJÁTOS ÉLETHELYZETEKBEN*

A vallási közösségek működése a büntetés-végrehajtási intézetekben

A vallásszabadság minden embert megillető alapjog, ugyanakkor a vallás szabad gyakorlása sajátos élethelyzetekben a szokottnál sokkal szabad nehezebb, valamint megfelelő állami közreműködést is igényelhet. A vallásgyakorlást az oktatási, egészségügyi, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményben ellátott, valamint a büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott számára egyéni és közösségi szinten is lehetővé kell tenni. A rendvédelmi szerveknél, a Magyar Honvédségnél és a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatnál szolgálati jogviszonyban állók számára szolgálatteljesítésük során is lehetőség van a vallásgyakorlásra – itt a szervezet működési rendjével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban (2011. évi CCVI. tv. 3. §).

1. Vallásgyakorlás az egészségügyi és a szociális intézményekben

Minden ember élete során kerülhet olyan rendkívüli körülmények közé, hogy hosszabb-rövidebb időt egy egészségügyi intézmény zárt viszonyai között kénytelen tölteni. Sokan akár egész életüket ilyen körülmények között töltik. Ez az élethelyzet különleges megterheléssel jár, mely a lelki segítséget rendkívül fontossá teheti: a vallásgyakorlás ilyen körülmények között az érintettek (egyház – intézmény – érintettek) együttműködését és mások (pl. szobatársak)

---

* A kézirat korábbi változata megjelent: SCHANDA Balázs: A vallás gyakorlásának joga sajátos élethelyzetekben: A vallási közösségek működése a büntetés-végrehajtási intézetekben. *Kanonjog*, 20. évf., 2018. 71–78.

tapintatát is igényli. A vallási segítség ugyanakkor nem csak az egyén számára fontos, hanem az intézmény légkörére is pozitívan hathat.

A beteget megilleti a vallási meggyőződésének megfelelő egyházi személlyel való kapcsolattartásnak és vallása szabad gyakorlásának joga. E jogot a fekvőbeteg-gyógyintézetben meglévő feltételektől függően, betegtársai jogainak tiszteletben tartásával és a betegellátás zavartalanságát biztosítva gyakorolhatja. A részleteket a fekvőbeteg-gyógyintézet (kórház) házirendje határozza meg.¹ Az egészségügyi és szociális intézményekben – általában a helyi egyházi szervek és az intézmény megállapodásai alapján – gondoskodni kell arról, hogy az intézmény zárt viszonyai között, az intézmény működését nem zavaró módon, mind a közösségi vallásgyakorlás feltételei biztosítva legyenek (pl. szentmise ünneplésére), és teret kell hagyni az egyéni vallásgyakorlásra is. Így indokolt lehet a betegeket látogató lelkészeknek a nap bármely órájában bejutási lehetőséget biztosítani, ugyanakkor az intézmény joggal fölléphet az olyan látogatókkal vagy akár gondozottakkal szemben, akik más gondozottakat zaklatva, az intézményen belül térítő tevékenységbe kezdenek. A gyakorlat azonban döntően arról tanúskodik, hogy ezen a területen nem jellemzőek a feszültségek.

A kórházakban etikai bizottság működik, melynek többek között feladata az intézményen belül felmerülő etikai ügyben való állásfoglalás, a betegjogok érvényesítésében való közreműködés, a szerv- és szövetátültetés e törvényben szabályozott kivételes eseteiben a jóváhagyás megadása, amit az intézmény szervezeti és működési szabályzata a bizottság hatáskörébe utal. Tagjait az egészségügyi intézmény vezetése kéri fel olyan módon, hogy a bizottság összetétele biztosítsa a bizottság elé kerülő ügyek sokoldalú (orvosi, pszichológiai, jogi, vallási stb.) megítélését.² A jövőben indokolt lenne megfontolni a kórházi lelképásztori ellátás megfelelő intézményes támogatását.

A javítóintézetekben is lehetővé kell tenni a szabad vallásgyakorlást.³

2. Tábori Lelkészi Szolgálat

A fegyveres erők kötelékébe sokan állampolgári kötelezettségük teljesítése során kerülnek, míg mások az önkéntességet kifejező valamilyen jogviszony keretében teljesítik szolgálatukat a haza védelmére. Az 1990. évi IV. tv. eredeti

¹ 1997. évi CLIV. tv. az egészségügyről, 11. § (6).

² 1997. évi CLIV. tv. az egészségügyről, 156. § (6)–(7).

³ 1/2015. (I. 14.) EMMI rendelet, 5. § (1) g), 28. § (1) a).

rendelkezése csak a szervezet működési rendjét nem sértő egyéni vallásgyakorlást engedélyezte a katonai létesítményen belül, azon kívül azonban rögzítette, hogy sem az egyéni, sem a közösségi vallásgyakorlás nem korlátozható. A hatályos törvényszöveg⁴ elismeri mind az egyéni, mind a közösségi vallásgyakorlás szabadságát „a katonai szervezet működési rendjével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban”. Méltányos, hogy az állam a Honvédség és a Határőrség tagjai számára bizonyos értelemben vallásgyakorlás iránti igényeik elébe siet. Míg az egészségügyi és szociális intézmények esetében általában elegendő a közösségi vallásgyakorlás (az egyházak lelkipásztori szolgálata) feltételeinek biztosítása (helyiség, időpont, bejárási lehetőség), addig a fegyveres erők esetében az állam túlmegy ezeken. Ennek oka lehet a tábori lelkészi szolgálat hatásával kapcsolatos pozitív várakozás (hasonlóan a börtönmissziókhöz), de oka lehet a fegyveres erők sajátosan zárt jellege, az esetleges rendkívüli helyzetek is és az az értékelés, hogy a fegyveres erők soraiban való részvétel az állam szempontjából értékes, míg pl. a büntetés-végrehajtási intézetekbe saját felröható magatartásuk következtében kerülnek az emberek. Esetükben a vallásgyakorlás öntevékeny formáit az állam nem tekintette elégségesnek, hanem – az érintett egyházakkal megállapodva – maga gondoskodott a vallásgyakorlás feltételrendszerének biztosításáról. Az adott szervezeti forma kiválasztásában az állam szabadságot élvezett.⁵

Tábori Lelkészi Szolgálat esetében több szempontból is fölvetődött az 'elválasztás' kérdése. Miután tisztázódott, hogy az államnak nincs joghatósága a Tábori Lelkészi Szolgálat egyoldalú aktussal történő fölállítására, a szociológiailag kellő súllyal jelenlévő felekezetek illetékes szerveivel az állam megállapodást kötött. A Katolikus Egyház esetében ez az Apostoli Szentszékkal megkötött nemzetközi megállapodás volt,⁶ melyet a két protestáns népegyház illetékeseivel aláírt megállapodások követtek. A Tábori Lelkészi Szolgálat felállításáról szóló kormányrendelet már e megállapodásokra hivatkozik, s e tény az Alkotmánybíróság is kiemelte, hogy az érintett egyházi hatóságok hozzájárulása nélkül az állami fél nem rendelkezhetett volna egyoldalúan a kérdésben.⁷ Érdekesség, hogy a rendelet maga is előírja, hogy bár a „tábori lelkészek munkájukat ökumenikus szellemben, a felekezeti önállóság tiszteletben tartásával végzik” [2. § (3)], „A Magyar Honvédség (a továbbiakban: MH) és

⁴ Az 1990. évi IV. törvény 7. §-át az 1993. évi LXXIII. tv. módosította.

⁵ 970/B/1994. AB határozat, ABH 1995, 739, 742.

⁶ 1994/19. Nemzetközi Szerződés a honvédelmi minisztertől.

⁷ 970/B/1994. AB határozat, ABH 1995, 739, 743.

a Határórség (a továbbiakban: Hőr.) parancsnokai, valamint a Szolgálat tagjai kötelesek elősegíteni, hogy a 2. § (2) bekezdésében fel nem sorolt, de bejegyzett egyházak vallásgyakorlási és lelkigondozási jogosultsága a katonák igényei szerint érvényesüljön.” (3. §).

Az elválasztás szempontjából figyelemre méltó másik kérdés maga a Szolgálat, illetve a tábori lelkészek sajátos jogállása. Bár a tábori lelkészek katonai rendfokozatot viselnek, mégsem tagozódnak be a fegyveres erők kötelékébe. A rendelet szerint a szolgálat a Honvédelmi Minisztérium „közvetlen alárendeltségében működik”, azonban – ahogy azt az Alkotmánybíróság megállapította – a HM és a Szolgálat között nincs hierarchikus kapcsolat: a viszony összetevői között nem található meg sem a Szolgálat működésének tartalmát befolyásoló, illetve meghatározó elvi irányítás jogosultsága, sem a szervezeti alárendeltség jellegzetes összetevője, az eseti közvetlen utasítási jog. A jogszabály szóhasználatában szereplő „alárendeltség” tehát „nem fejezi ki a Honvédelmi Minisztérium és a Szolgálat közötti viszony valóságos tartalmát és jellegét.”⁸ Az egyházak a Szolgálat létesítése által nem avatkozhatnak be a fegyveres erőknek, mint állami szervezetnek a tevékenységébe, nem zavarhatják annak működését, a fegyveres erők pedig nem avatkozhatnak hitéleti kérdésekbe és a vallási tevékenységbe. A tábori lelkész sajátos kettős alárendeltsége révén sem sérült az elválasztás. A jogszabály szerint „A tábori lelkész köteles betartani a rendfokozatára, a beosztására, valamint a katonai szervezet működési rendjére vonatkozó szabályokat. Ezek megsértése esetén a katonákra vonatkozó hatályos jogszabályok szerint felelősségre vonható.”⁹

A Szolgálat különállását támasztja alá az is, hogy a lelkészek más katonáknak nem szolgálati előljárói, ezért számukra sem parancsot, sem utasítást nem adhatnak.

„A hivatásos lelkészek a lelkészi szolgálatukat az egyházi törvények és előírások szerint végzik, s mint hivatásos tisztekre a katonai szolgálati viszonyuk alapján a hivatásos katonákra irányadó jogszabályok vonatkoznak. Az említett kettős szolgálati viszonyhoz igazodik a fegyelmi jogkör gyakorlása is: a katonai szolgálati viszonytal kapcsolatos fegyelmi eljárás tekintetében a katonai felettes intézkedik a Szolgálat egyházi vezetőinek egyidejű értesítésével, a lelkész ellen indított egyhá-

⁸ Uo. 745–747.

⁹ 61/1994. (IV. 20.) Korm. r. 9. § (1).

zi fegyelmi vizsgálatot pedig az egyházi előjáró folytatja le az illetékes katonai előjáró tájékoztatása mellett.”¹⁰

A tábori lelkészek kettős alárendeltsége nem hozott létre olyan helyzetet, mely az elválasztás elvét sértené. Bizonyos értelemben az elválasztás itt egyes személyeken belül mutatkozik meg, mivel kettős jellegű hivatalt viselnek.

A Tábori Lelkészi Szolgálat sajátos, egyedi intézmény; sok, az állam és az egyház elválasztására különös kényességgel ügyelő országban (így a szeparáció őshazájának tekintett Amerikai Egyesült Államokban vagy Franciaországban) ez az intézmény kivételes kapcsolódási pont a szekuláris állam és a vallási közösségek között. Vitathatatlanul ez a szerv az elmúlt években kialakult 'magyar modellben' is kivételes helyzetben, az elválasztás és összefonódás határán van, az állam és az érintett vallási közösségek szoros, intézményes együttműködését valósítva meg. Az érintett felekezetekkel kötött megállapodások és az alkotmánybírósági jogértelmezés azonban mindkét fél részére tiszta helyzetet teremtett. Az „elválasztás fala” fönnáll, akkor is, ha a fal két oldalán lévő közös megegyezéssel ajtót nyitnak e falon. A vallásos megnyilvánulások mintegy kötelezővé válása miatti aggodalmak¹¹ az alapelvek betartásával és a kulturált működéssel minden bizonnyal eloszlathatók.

3. Vallásgyakorlás a büntetés-végrehajtási intézményekben

A büntetés-végrehajtás (és az ehhez hasonló élethelyzetet jelentő előzetes letartóztatás) olyan körülményekkel jár, mely a vallásgyakorlást megnehezíti. Ugyanakkor az elítélt (vagy letartóztatott) személy is erősen rászorulhat a lelkigondozásra, és a büntetés-végrehajtási intézet rendje, az elítélt magatartása szempontjából is üdvös lehet, ha vallását gyakorolja és lelkigondozásban részesül. Ahogy azt Vókó György megállapítja: „A vallásgyakorlás lényeges, nélkülözhetetlen szerepet tölt be a reintegráció elősegítésében.”¹² Az egyéni és közösségi vallásgyakorlásra vonatkozó részletes szabályokat a rendszerváltozás nyomán először az igazságügyi miniszter a fogvatartottak vallásgyakorlásáról szóló rendeletében adta meg.¹³ Utóbb a vonatkozó szabályokat beépítették a

¹⁰ 970/B/1994. AB határozat, ABH 1995, 739, 747.

¹¹ SÁROSI István: Vallásszabadság a hadseregben. *Acta Humana*, 28–29. (1997) 85.

¹² BELOVICS Ervin – VÓKÓ György: *A büntetés-végrehajtási törvény magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC, 2014. 220–221.

¹³ 8/1990. (IV. 27.) IM rendelet.

büntetések végrehajtásáról szóló általános jogszabályokba és így az új büntetés-végrehajtási törvénybe,¹⁴ valamint végrehajtási rendeletébe. 2015. július 1-től új elem a büntetés-végrehajtási törvényben, hogy a bv. intézet és vallási közösség megállapodása alapján az intézeten belül vallási részleg is létrehozható, a vallásgyakorlás és a családi kapcsolattartás erősítése céljából. Ilyen részlegre csak az helyezhető, akinek várható szabadulásáig legfeljebb három év van hátra, írásban vállalja a részleg működésére vonatkozó szabályokat és elhelyezését a reintegrációs tisztt – a börtönlelkész véleményének kikérésével – támogatja. A vallási részlegen az elítélt folyamatos lelkigondozásban részesül, és a rendes látogatófogadásokon felül az intézet által biztosított rendszeres vallási alkalmakra hozzátartozójával vagy engedélyezett kapcsolattartójával közösen vehet részt.¹⁵

A lelkiismereti és vallásszabadság az elítéltet is megilleti. Figyelemre méltó eltérés, hogy míg az Alaptörvény – és a korábbi jogszabály¹⁶ – e jog fogalmi elemeiként a meggyőződés szabad megválasztását, kinyilvánítását és gyakorlását, a Bvtv. a meggyőződés kinyilvánításának jogát nem említi, ahogy – kevésbé meglepő módon, a korábbi szabályozással egyező, az Alkotmánytól akkor is eltérő módon – a meggyőződés tanításának jogát sem.¹⁷ Szintén nem utal a Bvtv. a vallás közösségi gyakorlására – ennek helyébe az egyházi személy, illetve a vallási közösség által nyújtott (lelki) gondozás igénybe vételének lehetősége lép. Az elítélt magánál tarthatja a vallása gyakorlásához szükséges könyveket, írásos anyagokat és kegytárgyakat – ezek indokoltsága vonatkozásában az érintett egyházi személy nyilatkozatát kérheti az intézet. Az elítélt önkéntes alapon részt vehet az intézetben tartott istentiszteleten, vallási szertartáson, azonban e joga az intézet rendjére vagy biztonságára tekintettel korlátozható. Ugyanakkor az egyházi személlyel a magánelzárást töltő, vagy biztonsági zárkában elhelyezett elítélt is találkozhat, aki egyébként az istentiszteleten nem vehetne részt. A Bvtv. rögzíti a bv. intézetek együttműködési kötelezettségét a vallási közösségek felé, azok szociális, karitatív, (lelki) gondozói és szabadulásra felkészítésben nyújtott szolgálataikra tekintettel.¹⁸

A végrehajtási rendelet további fontos elemeket rögzít. A vallásgyakorlás kezeit a bv. intézet házirendje tartalmazza. Egyházi személlyel ellenőrzés nélkül

¹⁴ 2013. évi CCXL. tv. 126. §, 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól, 110–114. §§.

¹⁵ Bvtv. 109/A. §.

¹⁶ 1979. évi 11. tvr. a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról 36. § (1) h) pont.

¹⁷ Bvtv. 126. §.

¹⁸ Bvtv. 126. §.

tarthat kapcsolatot az elítélt, és a kapcsolatfelvételt mindkét fél kezdeményezheti. Az elítélt kérelmezheti a vallásának megfelelő élelmezést. Amennyiben vallása gyakorlására kegytárgyat tart magánál, ezt nem viselheti magán ékszerként, díszként vagy megkülönböztető jegyként.¹⁹

A családi kapcsolatok vallási vonatkozásának jelentőségét jelzi, hogy az elítélt is véleményt nyilváníthat kiskorú gyermeke vallási neveléséről, és ezt a szülői felügyeletet gyakorló szülővel vagy a törvényes képviselővel közölni kell.²⁰ Külön rögzíti a jogszabály, hogy elítélt házasságkötése esetén kérelmét – ha vallásának megfelelő szertartás keretében kíván házasságot kötni – az érintett vallási közösségnek is továbbítani kell. Ennek azért is különös jelentősége van, mert Magyarországon 1895 óta nincs polgári joghatása a vallási szertartásnak, itt viszont a jogszabály kifejezetten vallási szertartás szerinti házasságkötést említ. Ugyanakkor az „is” („kérelmét az érintett vallási közösségnek is továbbítani kell”)²¹ szócska beiktatása arra utalhat, hogy az egyházi szertartás lehetősége csak abban az esetben illeti meg az elítéltet, ha egyben polgári házasságot is köt. Sajátos, a polgári világtól eltérő módon arra is lehetőség nyílnak, hogy az anyakönyvezető előtt tett nyilatkozat és a vallási szertartás összekapcsolódjon.

A bv. intézet fent említett együttműködési kötelezettsége abban nyilvánul meg, hogy feladata az elítéltek tájékoztatása a vallásgyakorlás rendjéről, az eseti programokról (Vhr. 112. §), a vallásgyakorlás céljára megfelelő helyiségről és annak alapvető felszereléséről (Vhr. 113. §). A vallási felszerelésekről természetesen a vallási közösség gondoskodik. A vallási közösség vallási könyvtárat is fenntarthat az intézetben.

A vallási eseményeken a különböző végrehajtási fokozatú elítéltek együtt vehetnek részt, és – az elkülönítési szabályok betartása mellett – az előzetesen letartóztatottak is csatlakozhatnak hozzá (112. §).

Vókó György a vallásgyakorlás kérdésén túl a vallási közösségek oktatási szolgálatát, mely a bibliaórák és hitoktatás körén túl kiterjed az életismeretre is.²² Ekként az elítéltek vonatkozásában is érvényesül a vallási meggyőződés tanításához fűződő jog.

A korábbi szabályozással ellentétben a hatályos szabályozás már nem rendelkezik az elítéltek temetéséről, ami logikusnak tűnik annak szem előtt tartásával, hogy az elítéltként elhunyt személy már nem elítélt. Így eltemettetése sem a bv.

¹⁹ Vhr. 110. §.

²⁰ Vhr. 111. §.

²¹ Vhr. 88. §.

²² BELOVICS–VÓKÓ i. m. 221.

intézet, hanem a hozzátartozó, az eltemetetésre köteles, vagy azt vállaló hozzátartozó hiányában, köztemetésként a települési önkormányzat feladata. Így az új szabályozás már nem utal arra, hogy az elítéltnak joga lenne az egyházi temetésre.

A vallásgyakorlás intézményes formáinak kialakítása a sajátosan zárt intézményekben nem volt magától értetődő. A bv. intézetek számára a kopogtató börtönmissziók idegenek voltak, így kezdetben néha a helyi személyi körülményektől függött, hogy milyen kereteket nyitottak meg az együttműködésre. Míg a Honvédség (és akkor a Határőrség) vonatkozásában az 1994. évi választások előtt létrejött a Szentszék és a Magyar Köztársaság között a megállapodás és a Tábori Lelkészi Szolgálatot ettől az évtől kormányrendelet szabályozta, a bv. intézetekben előbb alakult ki az együttműködés gyakorlata, és csak ezt követően intézményesült a Börtönlelkészi Szolgálat. A Szolgálat felállításáról 2000-ben rendelkezett az igazságügyi miniszter, a szabályozás alapvetően a Tábori Lelkészi Szolgálat modelljét tartja szem előtt.²³ A ma hatályos szabályok szerint az egyházi jogi személy joga, hogy – a fogvatartottak igényei alapján – börtönlelkészi szolgálatot lássanak el. A börtönlelkész és az intézet együttműködésre köteles, és esetükben is fennáll az, ami a tábori lelkészekről elmondható: bár – egyházi engedély alapján – közalkalmazottá nevezhető ki a lelkész, nem tagozódik be a bv. állományába. A bv. parancsnok hitéleti kérésekben nem illetékes (csak az intézet törvényes működési rendjének biztosítására intézkedhet), ahogy a közalkalmazott börtönlelkész nem avatkozhat bele a hitéleti tevékenységen túl a bv. intézet működésébe. A börtönlelkész tevékenységét kizárólag egyházi előjárója irányítja, így nem túlzás az a megállapítás, hogy a világos intézményes kapcsolódáson túl alapvetően a felmerülő személyi költségek miatt van jelentősége a lelkész állományba vételének. A börtönlelkészi szolgálat vonatkozásában a nagy keresztény felekezetek súlya meghatározó, azonban korántsem kizárólagos. Elmondható, hogy több kisebb egyházi közösség is jelentős munkát fejt ki a bv. intézetekben, így a hatályos szabályozás már nem tartja fenn a négy legnagyobb felekezet számára az intézményesített szolgálat lehetőségét. A közalkalmazotti kinevezés ugyanakkor csak lehetőség, mellyel a felekezetek nem kötelesek élni – a nem-közalkalmazott börtönlelkész hitéleti tevékenységét szintén védelem illeti meg, ahogy az együttműködés kötelezettsége is terheli. Mindazonáltal a közalkalmazottak között sajátos helyzetben van a börtönlelkész, hiszen tevékenysége kizárólag egyházi irányítás alatt áll.

²³ 13/2000. (VII. 14.) IM.

A büntetés-végrehajtási intézmények és az egyházak kapcsolata példázta, hogy a magyar elválasztási modellben a szigorú intézményes elválasztás mögött a vallás tisztelete és a vallási közösségek önállósága húzódik meg. Így jogszabályokban is testet ölt az az értékelés, mellyel a jogalkotó az egyházak tevékenységét illeti. A semleges állam tudomást vesz a vallási jelenségről, és a vallási közösségek önállóságának tiszteletben tartása mellett bizonyos értelemben még pozitív elvárásokat is támaszt irányukban. Erre szolgálhat példával, hogy már a korábbi jogszabály is a börtönmissziót mint a „büntetés-végrehajtási feladatok teljesítését segítő” szerveket említette.²⁴ A jogalkotó megállhatott volna ott, hogy a vallás szabad gyakorlásának módját szabályozza a büntetés-végrehajtás sajátos körülményei között. Ezen azonban túlmegy. Ennek alapja nyilván a börtönmisszió előnyös hatása a fogvatartottakra és közvetve a büntetés-végrehajtási intézmény rendjére. A büntetés-végrehajtási intézet köteles elősegíteni az egyház szociális, gondozói tevékenységét, az elítéltnak a szabadulásra való felkészítéséhez nyújtott szolgálatait. Ez a példa is szemlélteti, hogy az állam és a vallási közösségek különvált működése nem zárja ki a pozitív hozzáállást az egyházak tevékenységéhez.

²⁴ Ld. a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól 6/1996. (VII. 12.) IM rendeletet: 5. § (1). A büntetés-végrehajtási feladatok teljesítését segítő börtönmissziók, egyházak, társadalmi szervezetek, alapítványok, illetve személyek e tevékenységüket a vonatkozó jogszabályok és a bv. szervezettel kötött együttműködési megállapodás keretében végzik.

A VASÁRNAP VÉDELME*

Néhány alapjogi szempont

„Hat napig dolgozz és végezd munkád. A hetedik nap azonban a nyugalom napja, az Úré, a te Istenedé. Akkor hát ne dolgozz, se te, se fiad, se lányod, sem szolgálád, sem szolgálód, sem ökröd, sem szamarad, sem semmiféle állatod, sem a házádban tartózkodó idegen, hogy szolgálád és szolgálód is pihenhessen, mint te magad.” (Mtörv 5,13–14)

A szombat parancsa évezredekkel előzi meg az állami jogot. A keresztény világ a kezdetektől a hét első napját, azaz a vasárnapot ünnepli, más vallási hagyományok más napokat ülnek meg, ugyanakkor a hetekre tagolódó naptári rendszer egyetemessé vált – az ettől eltérő ritmusra történő átállás kísérletei pedig kudarcot vallottak a történelem során.

A jelen írás arra keres választ, hogy igazolható-e, hogy a modern, világi állam a munkaszüneti, illetve pihenőnapokat szabályozza, illetve e szabályozás során figyelembe vehet-e, vagy éppen ellenkezőleg, figyelmen kívül hagyhat-e vallási, vagy vallási eredetű normákat? Van-e a vallásszabadságot érintő vonatkozása a vasárnap pihenőnapként történő szabályozásának? A kérdésfeltevés iránya sajátos, korhoz és helyhez kötött. Korábban, vagy máshol talán éppen fordított irányban merülne fel: indokolhatja-e bármi a vasárnapi munkaszünet szigorának lazítását, a vasárnapi munkavégzést, kereskedelmi tevékenységet?

1. Szabad vallásgyakorlás

A katolikus „Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma” társadalmi szempontból is hangsúlyozza a vasárnap jelentőségét:

---

* A kézirat korábbi változata megjelent: SCHANDA Balázs: A vasárnap védelme. Néhány alapjogi szempont. *Iustum Aequum Salutare*, XI. évf., 2015/2. 137–142.

„Isten »a hetedik napon megpihent minden munkájától« (Ter 2,2): a maga képmására teremtett embereknek is elegendő pihenőidővel, szabadidővel kell rendelkezniük, amely megengedi, hogy családi, kulturális, társadalmi és vallási életükkel foglalkozzanak. Ezt az Úr napjának bevezetése teszi lehetővé. A hívőknek vasárnap és a többi parancsolt ünnepek alatt tartózkodniuk kell azoktól a munkáktól és tevékenységektől, amelyek akadályoznák őket abban, hogy megadják az Istennek kijáró tiszteletet, élvezzék az Úr napjának valódi örömét, gyakorolják a könyörületesség cselekedeteit, megadják a szellemnek és a testnek a szükséges pihenést. A családban adódó szükséghelyzetek vagy a közösségi érdek szempontja adhat felmentést a vasárnapi pihenőnap megtartása alól, de ez nem válhat a vallásra, a családi életre és az üdvösségre nézve ártalmas szokássá.”¹

A Kompendium hangsúlyozza, hogy a vasárnap rendeltetése az istentisztelet mellett a tevékeny szeretet gyakorlása, a családra és a rokonokra, a betegekre, a gyengékre és az idősekre való odafigyelés. A pihenés nem csak az ókorban volt vallási kötelezettség, hanem a zsidók és a keresztények számára ma is vallási parancs – nem pusztán ajánlás. Más kérdés, hogy a fenti szemelvény is jelzi, hogy e vallási parancs a katolikusok számára rugalmasan kezelhető: családi szükséghelyzet, vagy a közösségi érdek felülírhatja, de ez maradjon eseti kivétel és ne váljon a család és az istentisztelet szempontjából káros szokássá.

Általánosságban kimondható, hogy a vallásgyakorlás szabadsága kétségkívül magában foglalja azt, hogy egy adott vallás követői ünnepnapjaikat megülhessék, e napokon vallási szertartásokon vehessenek részt és ennek érdekében a munkaviszonyban (vagy más, munkavégzésre irányuló jogviszonyokban állók) – bizonyos megkötésekkel mentesülhessenek a munkavégzés alól.² Kérdést éppen a mentesülés szerződésen túlmenő, jogszabályokkal meghatározott feltételrendszere jelent. Hasonló kérdések közjogi jogviszonyokban is megjelenthetnek, így a tankötelezettség alatt állók mentesülése az oktatás alól

¹ AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*. 284. pont. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_hu.html

² A vasárnap jelentőségéhez ld. II. János Pál pápa 1998. május 31-én kiadott, *Dies Domini* kezdetű apostoli levelét, <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=70> (2015. 03. 12.)

vallási ünnepeken, vagy olyan igények, hogy egy személy adott napon – vallási okból – mentesülni kíván bírósági tárgyalás, vagy tanúvallomás tétele alól.³

A vallásgyakorlás szabadsága az alapjog-korlátozás általános szabályai szerint korlátozható. Ugyanakkor a szabadságjogok iránt elkötelezett állam elsődrendű felelőssége, hogy a joggyakorlás lehetőségét elősegítse. Az intézményvédelmi kötelezettség kiterjed arra is, hogy a lehetséges, tipikus konfliktushelyzeteket az állam megfelelő szabályokkal előzze meg, oldja fel.

A pihenőnap, illetve a pihenőnapok rendszeressége iránti igény egyetemes, emberi igénynek tűnik. Az, hogy az általános pihenőnap a nyugati kultúrkörben vasárnapra került, és ekként nyert védelmet, kétségtelenül vallási okokra vezethető vissza. Bár a vasárnap pihenőnapként történő elismerése és védelme mögött hagyományosan elsősorban vallási szempontok voltak a keresztény többségű társadalmakban, ma e szempont nem játszik meghatározó szerepet: a vallási alapú munkaszünet iránt csak egy kisebbségnek van igénye, ugyanakkor a vasárnap pihenőnap jellegét az állam nem is vallási, hanem kifejezetten világi szempontok miatt szabályozza és védi. A védelemnek azonban – ha hatásos – nem figyelmen kívül hagyható mellékkövetkezménye, hogy a vallásgyakorlás jogával is összefügg. Ebből a szempontból másodlagos, hogy milyen arányban vannak jelen az eltérő igényű társadalmi csoportok, így azok, akiknek szerződési, vagy vállalkozási szabadsága korlátozást szenved, és azok, akiknek a vallásgyakorlási lehetőségei könnyebbé válnak. Ha vallási igényei csak egy kisebbségnek vannak is, e szempontot teljes mértékben figyelmen kívül hagyni sem lehet – ahogy más kisebbségek érzékenységét is széleskörű védelem övezi. Amennyire egyes országokban (így az Amerikai Egyesült Államokban) a társadalom messzemenő megértéssel fogadja a vallási igényeket, hazánkban e kérdésekben inkább a szemérem, mint a harcos kiállás a jellemző. Ilyen helyzetben a kiszolgáltatott munkavállaló védelmének igénye még erőteljesebben jelenhet meg.

Az Alkotmánybíróság két évtizeddel ezelőtt a vallási ünnepek állami elismerésével kapcsolatban megelégedett azzal, hogy a munkavállaló számára az akkor hatályos szabályok szerint fizetett szabadságából évente öt napot az általa kért időpontban kell kiadni.⁴ Így e szabadnapok terhére mindenkinek lehetősé-

³ Az Európai Bíróság első ügye, amikor vallási kérdésekkel szembesült éppen egy versenyzés időpontjának meghatározása miatt indult: Vivien Prais azt sérelmezte, hogy zsidó vallása miatt nem vehetett részt a szombati napra kitűzött teszten. A Bíróság kimondta, hogy amennyiben a jelentkező megfelelő időben jelzi vallási igényeit, akkor arra a hatóságnak tekintettel kell lennie. Vivien Prais v Council of the European Communities. Case 130-75. ECLI:EU:C:1976:142.

⁴ 10/1993. (II. 27.) AB hat., ABH 1993, 105.

ge nyílt arra, hogy vallása legjelesebb napjait megülje. Más kérdés, hogy ezzel az érintett vallási kisebbségek tagjai másoknál kevesebb szabadnappal rendelkeznek valóban szabadon. Figyelemre méltó kisebbségvédelmi rendelkezést láthatunk az osztrák szabályozásban, ahol hagyományosan az evangélikusok, ókatolikusok és metodisták számára a nagypéntek külön tanítási illetve munkaszüneti nap, így másoknál több fizetett szabadnappal rendelkeznek.⁵

2. Felekezeti ünnepek

Amikor az Alkotmánybíróság az 1990-es évek elején szembesült a munkaszüneti napok törvényi meghatározásának kérdésével,⁶ akkor azzal tért ki a mélyebb elemzés elől, hogy vasárnap és egyes ünnepnapok védelme „nem azok vallási tartalmának szól, hanem a társadalom elvárásain és gazdaságossági megfontolásokon nyugszik”.⁷ Eszerint az állam nem egyházi, vallási jellegű igényeket elégíti ki a vasárnap védelmével és egyes egyházi ünnepek munkaszüneti nappá nyilvánításával. Mégsem állítható, hogy ezek az ünnepek teljesen függetlenedtek volna vallási tartalmuktól. Nyilvánvalóan a változó dátumra eső ünnepnapok, így a húsvéthétfő és a pünkösdhétfő napjának meghatározása igazodik a nyugati kereszténység naptárához. A legutóbb munkaszüneti napként elismert Mindenszentek ünnepével kapcsolatban megállapítható, hogy – bár kifejezetten katolikus ünnepről van szó – a társadalom nagy többsége, vallási és felekezeti hovatartozásától függetlenül, az őszen napjai körül megemlékezik halottairól. Más kérdés, hogy a közfelfogás egyházi ünnepnek tartja Húsvét és Pünkösd hétfőjét, ahogy Karácsony második napját (Szent István vértanú ünnepét) is, holott pl. a Katolikus Egyház naptára szerint a Vízkereszt, vagy Nagyboldogasszony ünnepének jelentősége kétségtávolan meghaladja e napok fontosságát. Míg a Húsvét hétfőjének munkaszüneti jellegét élő népszokások indokolják, a Pünkösd hétfője vonatkozásában ez sem állítható.⁸ Azaz nem

⁵ Herbert KALB – Richard POTZ – Brigitte SCHINKELE: *Religionsrecht*. Wien, WUV Universitätsverlag, 2003. 291. A felekezeti arányok nem teszik életszerűvé, hogy a kedvezményezettek a többlet-szabadnapot más, csak a katolikusok által ünnepen ledolgozzák.

⁶ Ld. az akkori Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény 125. § (2), (4) bekezdését.

⁷ 10/1993. (II. 27.) AB hat., ABH 1993, 105, 106.

⁸ Amikor 1995-től Németországban szövetségi szinten eggyel csökkentették az államilag elismert egyházi ünnepek számát, az evangélikus hagyományban gyökerező, november harmadik szerdájára eső engesztelési és könyörgő-nap esett áldozatul – részben az idegenforgalmi ipar szempontjai miatt, hiszen egy hét közepére eső, novemberi szabadnap érdemben nem járult

állítható, hogy a munkaszüneti napok hatályos szabályozása egy vallás vagy felekezet sajátos szempontjaira különösebben tekintettel lenne.

Megjegyzendő, hogy számos országban a szabad vallásgyakorlás biztosítékaként tekintenek a vasárnapi munkaszünetre, illetve az egyházi ünnepnapok védelmére, így pl. német alkotmány szerint „A vasárnap és az államilag elismert ünnepek, mint a pihenés és a lelki felemelkedés napjai, törvényileg védettek.”⁹ A részleteket tartományi törvények szabályozzák, esetenként a községek felekezeti arányától függővé téve egyes ünnepnapokat (a legutóbbi népszámlálás szerint katolikus többségű bajorországi településeken munkaszüneti nap Nagyboldogasszony ünnepe, más településeken nem). A bajor törvény az ünnepnapok mellett csendes napokat is előír (ilyen pl. a hamvazószerda), és biztosítja, hogy az adott esetben kisebbségben maradt katolikusok vagy evangélikusok sajátos ünnepnapjaikon, illetve valamennyi ünnepükre nézve a zsidók mentesüljenek az iskolalátogatás és a munkavégzés alól. A munkavállalók az adott napokra nem jogosultak fizetésre, azonban egyéb hátrány nem érheti őket. A vasárnap és az ünnepnapok védelméről szóló törvény szabályozza a templomok környékén az istentisztelet idején a zajos tevékenységek tilalmát (így pl. tilos hajtóvadászatot tartani a nagymise ideje alatt).¹⁰ Sok ország tekintetében a konkordatárius jog is szabályozza e kérdést.¹¹ Ez önmagában azt jelzi, hogy a jogalkotó (illetve a megállapodást kötő felek) az ünnepek és a vasárnap vallási szerepének tudatában és figyelembevételével alakították ki a szabályokat.

3. Szabad vasárnap

A vasárnapi pihenőnap vonatkozásában az Alkotmánybíróság említett határozata úgy foglalt állást, hogy világ nagy részén egységes gyakorlatról van szó: „kétségtelen eredeti vallási tartalma, azonban ezt már rég elvesztette; jelenlegi, kimondottan világi jellegű célja az, hogy az állampolgárok számára egységes heti pihenőnapot biztosítson.”¹² Ezzel az Alkotmánybíróság hasonló álláspontra

---

hozzá a belföldi turizmushoz, míg egy tavaszi hosszú hétvége (Pünkösöd, Áldozcsütörtök, Úrnapja) érzékeny veszteségeket okozott volna.

⁹ Ld. Weimari Alkotmány 139. cikkét, mely a Bonni Alaptörvény 140. cikke alapján ma is hatályban van.

¹⁰ Gesetz über den Schutz der Sonn- und Feiertage, BayRS II, S. 172.

¹¹ Így az elmúlt évtizedek során született konkordatárius megállapodások között pl. a lengyel konkordátum, Szlovákia és az Apostoli Szentszék alapszerződése, a Horvátország és a Szentszék között létrejött, jogi kérésekről szóló megállapodás.

¹² 10/1993. (II. 27.) AB hat., ABH 1993, 105, 107.

helyezkedett, mint az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága a McGowan v. Maryland-ügyben.¹³ Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint szabályozás világi jellege miatt nem merül fel a vallásos zsidóság hátrányos megkülönböztetése.¹⁴ Megjegyzendő, hogy a kereskedelmi tilalmat kifejezetten vallási okból elrendelő kanadai törvényt (Lord's Day Act, 1906) 1985-ben a lelkiismereti- és vallásszabadságra hivatkozva a kanadai Legfelsőbb Bíróság alkotmányellenesnek ítélte.¹⁵ Ugyanakkor egy évvel később ugyanez a bíróság egy Ontario állambeli törvényt, mely vallási hivatkozás nélkül szabályozta a boltok nyitva tartását, nem ítélte alkotmányértőnek.¹⁶ A jogi és társadalmi környezet eltérő sajátosságairól nem megfelelően megállapítható, hogy a vasárnap pusztán, vagy elsősorban keresztény, vallási okból történő védelme más vallási közösségek nézőpontjából aggályos lehet, azonban a világi szempontokon nyugvó védelem nem vet fel ilyen aggályokat – vallási „mellékhatásai” ellenére sem.

Míg a vasárnap pihenőnap jellege a gyakorlatban csupán keresztények egy kisebbsége számára bír vallási jelentőséggel – ők talán eddig sem vasárnaponként intézték a bevásárlásaikat – a vasárnapnak van a vallási szemponttól elkülönülő jelentősége is.¹⁷ A pihenőnap egységessége sajátos ritmust ad a hétnek, és erre évezredek tapasztalatok és megszokások miatt is elemi szüksége van az embernek. A pihenőnap csak úgy lehet egységes, ha valóban mindenkit érint, akinek nem nélkülözhetetlen, vagy legalábbis különösen indokolt a vasárnap is végzendő munkája.¹⁸ Az áruházi pénztáros – szemben a sürgősségi osztály ügyeletes orvosával – nyilvánvalóan nem tartozik ebbe a körbe, és az is nyilvánvaló, hogy a vasárnap helyett kiadott hétköznapi pihenőnap, amikor nincs otthon az iskolás gyermeke, nem váltja ki egyenértékű módon a heti közös pihenőnapot. Azaz az érintett családok egysége szempontjából jó szolgálatot tehet az egységes pihenőnap. A család intézményének védelme mellett az emberi méltóság szempontjára is gondolhatunk, hiszen a vasárnap lényege, hogy az egyénre nem pusztán mint a gazdasági folyamatok szereplőjére tekintünk,

¹³ 366 U. S. 420 (1961).

¹⁴ Az elutasító határozat nyomán később az állampolgári jogok országgyűlési biztosa is elutasította a hasonló tárgyú panaszt: OBH 5146/2007.

¹⁵ R. v. Big M Drug Mart Ltd. [1985] (1 S.C.R. 295).

¹⁶ R. v. Edwards Books and Art Ltd., [1986] (2 S.C.R. 713).

¹⁷ A vasárnap antropológiai szerepéről átfogóan: FRIVALDSZKY János: A vasárnapi kötelező pihenőnap természetjogi alapjai és közpolitikai lehetőségei. *Iustum Aequum Salutare*, XI. évf, 2015/1. 59–99.

¹⁸ Kérdés marad a kereskedelmi tevékenység és az ünnep viszonya: SZALAI Ákos: Legyen vasárnap boltbezárás? Dilemmák (nagy részt) joggazdaságtani szemszögből. *Iustum Aequum Salutare*, XI. évf., 2015/2. 143–159.

hanem valóban mint személyre, aki számára időt kell biztosítani, hogy kibontakoztassa magát.¹⁹ E nézőpont pedig a szabályozást alkotó állam emberképének kérdését is felveti. Ahogy a magánjognak,²⁰ úgy az alkotmánynak is van emberképe.²¹ Az Alaptörvény emberképének alapja az ember sérthetetlen méltósága (II. cikk). Az ember tehát semmiképpen sem pusztán ügyfél, munkavállaló, felperes, terhelt, áldozat, tanuló, hallgató, tulajdonos stb. – de e vonatkozások összessége sem adja ki az ember fogalmát és lényegét, melyet méltósága fejez ki. E méltóság kibontakoztatásához pedig teret és időt kell biztosítani. A munka, a tanulás és az emberi tevékenységek legkülönbözőbb vonatkozásai is a méltóságból fakadnak, és azt szolgálják. Ugyanakkor az embernek antropológiai szüksége van arra is, hogy legyen olyan ideje, amikor egyéb, gyakorlati feladatai nem terhelik. A vasárnapi pihenőnap állami védelmének ezt tiszteletet kell kifejeznie: az állam számára is védelemre érdemes a személy szabadideje, mely kibontakozását szolgálja.

4. Következtetések

Kevésbé megítélhető, hogy a kiskereskedelmi szektorban történő vasárnapi munkavégzés tilalmáról szóló új törvény milyen társadalmi, gazdasági és egyéb hatásokat vált ki a jövőben.²² Annak azonban mindenképpen alapjogi védettséget kell élveznie, hogy a munkavállaló a hét adott napjait (így a keresztény a vasárnapot, a zsidó vagy az adventista a szombatot) pihenőnapként megtarthassa, anélkül, hogy ezért hátrány érné. Ahogy más védett csoportok javára az egyenlő bánásmód követelménye érvényesítendő, úgy a vallási parancsaikhoz ragaszkodókat is megilleti ez a védelem. Így ki kellene zárni, hogy a kiskereskedelemben folyamatos munkarendet alkalmazzanak, és tényleges lehetőséget kellene biztosítani azoknak, akik munkaszerződésükben vallási szempontokhoz

¹⁹ Karl-Hermann KÄSTNER: Der Sonntag und die kirchlichen Feiertage. In: Joseph LISTL – Dietrich PRINSON (Hrsg.): *Handbuch des Staatskirchenrechts der Bundesrepublik Deutschland*. 2. k. Berlin, Duncker & Humblot, 1995. 343.

²⁰ LÁBADY Tamás: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/2. 13–19.

²¹ Az emberkép kérdése Sólyom Lászlónak már a halálbüntetés-határozathoz fűzött párhuzamos véleményében megjelenik (23/1990. (X. 31.) AB. A közelmúltban: SÓLYOM László: Az alkotmányozás ösztönösége. *Heti Világgazdaság*, 2010. október 21.

²² E kérdést is vizsgálja: GYULAVÁRI Tamás: A vasárnapi munkavégzés törvényi tilalma: munkavállalói jogok versus gazdasági érdekek? *Iustum Aequum Salutare*, XI. évf., 2015/2. 117–125.

ragaszkodnak. Az egységes pihenőnap felé ható intézkedés lehetne a vasárnapi bérpótlék általános, minden ágazatot érintő, radikális emelése is.

A szabályozás megítélése szempontjából nem mindegy a változtatás iránya: liberalizálásról van-e szó, vagy éppen egy túlliberalizált rendszer korlátok közé szorításáról. Az egységes pihenőnap mögött ma szekuláris érdeket látunk. Azonban ha a vasárnap védtelen marad, azzal a vallásszabadság is sérül. *Sine dominico non possumus.*

A KÖZÖSSÉGI VALLÁSGYAKORLÁS SZABADSÁGA JÁRVÁNY IDEJÉN*

Az Alkotmány 1989-ben megalkotott szabályai szerint a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságát azon jogok közé sorolta, melyek gyakorlása rendkívüli állapot, szükségállapot vagy veszélyhelyzet sem volt felfüggeszthető, és erre tekintettel sem volt korlátozható.¹ Figyelemreméltó, hogy az Alaptörvény már nem sorolja a vallásszabadságot a különleges jogrendben sem korlátozható alapjogok közé.² Eszerint a vallásszabadság, és ennek részeként a közösségi vallásgyakorlás szabadsága más alapjogokhoz, pl. a békés gyülekezés jogához, a kulturális vagy családi eseményekhez hasonló okból és formában korlátozható. Megjegyzendő, hogy a humánjárvány természetéből adódóan teljes mértékben közömbös, hogy a fertőzés családi, kulturális vagy vallási eseményen történik-e. A korlátozások sorrendisége összefügghet az egyes jogok sajátosságaival, de jelezhet a társadalmi prioritásokat is: melyek a könnyebben és melyen a nehezebben nélkülözhető tevékenységek – és melyek a semmilyen körülmények között nem nélkülözhetőek.

1. A COVID-19 járvány Magyarországon

Magyarországon 2020. március elején jelentették az első COVID-19-es esetet, majd ezt gyorsan követték az egyre súlyosabb korlátozó intézkedések. Március 11-én kihirdették a veszélyhelyzetet,³ amely további hatásköröket biztosított a Kormánynak. A veszélyhelyzetet június 18-án felfüggesztették, bár néhány óvintézkedés hatályban maradt a nyár folyamán a járványügyi készültségi

---

* A kézirat korábbi változata megjelent: SCHANDA Balázs: A vallás és vallási tisztelet tárgyának védelme a magyar jogban. *Kánonjog*, 24. évf., 2022. (megjelenés alatt).

¹ 8. § (4) bek.

² 54. cikk (1) bek.

³ 40/2020. (III. 11.) Korm.

rendszer keretében.⁴ A járvány első hullámában 605-en haltak meg a fertőzés következtében, és a statisztikák nem mutattak a korábbi évekhez képest kiemelkedő halálozást. A korlátozások hatásosnak tűntek – természetesen ellenpróba hiányában nem értékelhető, hogy a veszélyre adott válasz nem volt-e aránytalan.

A járvány második hulláma drámai módon sújtotta az országot – talán a tavaszi tapasztalatok alapján sokan nem vették eléggé komolyan a veszélyt. November 10-én ismét bevezették a veszélyhelyzetet, és az élet különböző területein egymást követték a korlátozások.⁵ Az intézkedések némileg eltérnek a tavaszitól. Példa erre az oktatás: az első hullámban minden iskola átállt a digitális tanrendre, és az óvodákat is bezárták, a második-harmadik hullámban az óvodák a megszokott módon működtek, és az iskolákban a 8. évfolyamig jelenléti oktatás folyt, azaz digitális oktatásra csak a 9–12. évfolyamokon, valamint az egyetemeken tértek át. A halálos áldozatok száma 12 ezerre emelkedett január végére, míg a harmadik hullám végén, 2021. tavaszán már a harmincezret közelítette, ami azt mutatja, hogy a második és harmadik hullám rendkívül súlyosan érintette Magyarországot. A különleges jogrend meghosszabbítását a törvényhozó is jóváhagyta,⁶ majd 2021. január végén a harmadik hullámra tekintettel, 2021. február 8-i hatállyal újra bevezetésre került a veszélyhelyzet,⁷ rugalmasan változó korlátozó intézkedésekkel. Ezt a különleges jogrendi rendszert hosszabbította meg immár két ízben a törvényhozó,⁸ 2021. szeptemberében már a negyedik járványhullámra tekintettel, amit szinte azonnal követett a járvány ötödik, 2022. februárjában tetőző hulláma. 2022. januárjára átlépte a negyvenezer főt a járvány következtében, illetve fertőzött elhunyt lakosok száma. A jogalkotó előre szabályokat alkotott a veszélyhelyzet jövőbeli megszűnése nyomán felmerülő jogi kérdések rendezésére.⁹ A magyarországi járványügyi szabályozás – szemben számos európai ország járási szinten hétről hétre a helyzet alakulásától függően változó rendelkezéseivel – arra törekedett, hogy egyszerű, áttekinthető, területileg egységes, és ritkán változó korlátozó-sokkal lassítsa a járvány terjedését.

⁴ 283/2020. (VI. 17.) Korm.

⁵ 487/2020. (XI. 3.) Korm., 2020. évi CIX. tv.

⁶ 2021. évi I. tv.

⁷ 27/2021. (I. 29.) Korm.

⁸ 2021. évi XL. tv., 2021. évi CII. tv.

⁹ 2021. évi XCIX. tv.

2. Általános szabályok – vallási mentességek

Valamennyi hazai szabályozás közös, és a nemzetközi gyakorlattól eltérő¹⁰ eleme, hogy az állami hatóságok a vallási közösségekre nem vezettek be korlátozásokat – sőt a hitéleti tevékenységet, a vallási közösségeket általában mentesítették a korlátozó rendelkezések hatálya alól. A tavaszi zárlatban a vallásgyakorlást kifejezetten az otthon elhagyásának jogos indokaként említették.¹¹ Minden összejövetelt, összejövetelt felfüggesztettek, de az istentiszteleteket maga a rendelet nem korlátozta. Ugyanakkor a vallási közösségeket *felkérték* arra, hogy megfelelő intézkedéseket hozzanak, azaz tulajdonképpen a döntésükre bízta a megfelelő intézkedések meghozatalát – az általános gyakorlat átvételét. Mivel minden felekezet megfelelt a várakozásnak, az előzékeny szabályozás e módját nem tették próbára, ekként nem tudhatjuk, hogy hogyan reagáltak volna a hatóságok, ha egy vallási közösség nem lett volna kellően óvatos.

Kérdés, hogy a szabályozás e módja mögött milyen megfontolások húzódtak. Aligha tekinthető úgy, hogy a Kormány jogalkotói hatáskört delegált volna a vallási közösségekre,¹² hiszen ezzel közhatalmat ruházott volna vallási közösségekre. Inkább úgy tűnik, hogy az együttműködés szellemében a Kormány a vallási közösségek együttműködésében bízva előzékenységre törekedett, és e hozzáállást visszaigazolta az egyházak gyakorlata.

A 2020. tavaszi zárlat alatt a vallási közösségek úgy döntöttek, hogy felfüggesztik az összes nyilvános istentiszteletet a templomaikban. A katolikus templomok csak az egyéni imára maradtak nyitva, a szentmiséket a nép részvétele nélkül mutatták be. Egyes katolikus templomokban a hívek a templom bejáratánál vehették magukhoz az Eucharisztziát – miután otthon on-line követték a szentmisét.

A 2020 nyara jelentős megkönnyebbülést hozott. Sok jelentős eseményt így is felfüggesztettek – köztük a zarándoklatokat, a Szent István-napi körmenetet (augusztus 20.) – vagy elhalasztottak, így Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust, melyet eredetileg 2020 szeptemberére terveztek Budapestre, azonban csak 2021. szeptemberében tartották meg, Ferenc pápa részvételével. Ezen alkalmak közös vonása, hogy különböző közösségek, sőt különböző

¹⁰ <https://www.churchstate.eu/covid-19.html>

¹¹ 71/2020. (III. 27.) Korm. § 4 (1) u).

¹² KÖBEL Szilvia: Vírus és vallásszabadság – a vallási közösségek működésének korlátozása a COVID vírus miatt elrendelt különleges jogrendben. In: RIXER Ádám (szerk.): *A járvány hosszútávú hatása a magyar közigazgatásra*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely, 2021. 165–173.

országok hívei is találkoztak volna, ami nyilvánvalóan nagyobb járványügyi kockázattal jár, mint a helyi közösségek alkalmai. 2020 nyarán a helyi közösségek megtarthatták helyi rendezvényeiket, valamint nyári eseményeiket, a cserkész táborokat stb.

A második-harmadik hullámra kiadott szabályok szerint 2020 novembere óta „minden nyilvános rendezvény tilos, beleértve a kulturális rendezvényeket is”, ugyanakkor „vallási közösségek istentisztelete a vallási közösségek döntése alapján tartható”. „A Kormány felkéri a vallási közösségeket, hogy a szertartásaik során a magatartási szabályokat az általános szabályokkal összhangban határozzák meg.”¹³ Kötelezés helyett a jogalkotó egy udvarias felhívással élt, a vallási közösségek autonóm szabályaira hagyatkozott. Ezt úgy is tekinthetjük, hogy a Kormány előzékenységből, az egyházi autonómia tág értelmezésével nem kívánta saját hatáskörében korlátozni a hitéleti tevékenységet, nem ezt a vallási közösségekre bízta.¹⁴ A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia irányelveit a helyi ordináriusok rendelkezései egészítették ki.¹⁵

A vallási közösségek önálló szabályozására hagyatkozó keret mellett is bizonyos általános szabályok természetüknél fogva érintették a vallási szertartásokat is. Mivel minden közterületen és zárt térben kötelezővé vált a maszk viselése, ezt a templomokban is alkalmazni kellett. Mivel a temetésen legfeljebb 50 fő vehetett részt, ezt tiszteletben kellett tartani az egyházi temetési szertartásokon is. Bár az egyházi esküvőnek Magyarországon nincs polgári jogi hatálya, de korlátozták az egyházi szertartáson való részvételt is – figyelemmel arra is, hogy az ilyes események természetüknél fogva különböző háztartásokban élő személyek találkozásával járnak. 2020. november 11-ével 2021. március végéig kijárási tilalmat vezettek be 20:00 és 5:00 óra között. Ez önmagában lehetetlené tette a késő esti istentiszteletek látogatását.

2020. karácsonyán a szenteste tekintetében különleges szabályokat fogadtak el. A kijárási tilalmat feloldották e különleges éjszakára. Figyelemre méltó, hogy ezt a mentességet nem biztosították Szilveszter éjszakájára: a különbségtétel mutatja, hogy a vallási tartalom erősebb érv a mentesülésére, mint a szabadidő közös eltöltése iránti igény. Így az éjféλι mise is lehetővé vált, azonban sok helyen úgy döntöttek, hogy a hagyományos éjféλι szentmise helyett délután, kará-

¹³ 484/2020. (XI. 10) Korm.

¹⁴ ZÁMBÓ K.: *Észrevételek a vallásgyakorlás járványügyi korlátozásával kapcsolatban. Glossa Iuridica*, VIII.évf., 2021. Különszám. Vírus és etika. 181., 190.

¹⁵ Pl. az Esztergom-Budapesti Főegyházmege járványügyi intézkedései (2021. március 5.): <https://www.magyarokurir.hu/hazai/jarvanyugyi-rendelkezesek-az-esztergom-budapesti-fogyhazmegeben-210305>

csony vigíliáján előesti misét tartottak, különösen a nagyobb városokban, ahol túl sokan gyűltek volna össze az éjféli misére. A döntést a helyi közösségekre bízták. Adott esetben további bizonytalanságot okozott, hogy a kijárási tilalom feloldását csak december 21-én közölték, így a karácsony előtti utolsó vasárnapon még nem lehetett tudni. Figyelemre méltó, hogy ebben az időszakban a családi összejövetelek esetén a maximum tíz fős korlátozást nem lazították (bár a 14 év alatti gyermekek nem számítanak bele a létszámba és a korlátozások betartását érdemben nem ellenőrizték).

Mivel a 2021-es évben fokozatosan elérhetővé vált a koronavírus elleni védőoltás, a későbbi járványhullámok ellen a népesség egy része már védettebb volt. A harmadik, 2021. tavaszán tetőző, rendkívül sok halálos áldozatot követelő járványhullám egymás után a második húsvét közös ünneplését árnyékolta be a járvány. Ugyanakkor a negyedik-ötödik járványhullámok hiába hoztak a korábbiaknál is magasabb fertőzési számokat – minden bizonnyal a növekvő átoltottságnak köszönhetően – kisebb veszteséggel jártak. Erre az időszakra a közösségi rendezvények korlátozása is megszűnt, így 2021. ősztől csupán olyan, kisebb súlyúnak tűnő korlátozások maradtak, mint a szenteltvíztartók kiürítése, a kézfogás mellőzése, a kézbe áldozás, illetve a maszkviselés és kéz-fertőtlenítés általános kötelezettsége.

Az oltás lehetősége mellett minden bizonnyal a társadalom tűrőképessége és együttműködési készsége is a korábbiaktól eltérő megközelítést indokolt. Sokan úgy érezhették, hogy a társadalmi érintkezés hiánya olyan veszteség, ami betegség kockázatával összemérhető – nem vizsgálva e helyen a felelősség morális kérdéseit.

3. A gyakorlat sokszínűsége

Mivel az állami szabályozás széles mérlegelési jogkört hagyott a vallási közösségeknek, ezek eltérései sokatmondóak.

Ami a Katolikus Egyházat illeti, a járvány első és második hullámának általános szabályozási elve az volt, hogy minden templom nyitva maradt, azonban a szentmiséket a „nép részétele nélkül” tartották. A hívek mentesültek a szentmiselátogatás kötelessége alól. A korlátozások tavaszi feloldását követően is csak kézbe áldozás volt lehetséges, előírva és az áldozás előtti kézfertőtlenítést mind a pap, mind a hívek részére. A szenteltvíztartókat kiürítették, és kerülni kellett a kézfogást, mint a kiengesztelődés jelét. Az adományokat a kijáratnál és nem a szertartás alatt gyűjtötték. A résztvevők számának maximalizálása

kényes kérdés volt. A nem közös háztartásban élőknek 1,5 méteres távolságot kellett tartaniuk, amit sok templomban nehezen betartható. Gyóntatásra a gyóntatófülék helyett tágasabb helyiségeket használatát ajánlották. Az első, és a második járványhullám alatt minden plébániai gyűlést online kellett megtartani (kivéve, ha személyes jelenlét szükséges a szentségek felvételének előkészítéséhez). Az egyházi rendelkezések világosan tükrözik, hogy a Katolikus Egyház számára egyértelműen a szentségek kiszolgáltatása elsőbbséget élvez minden más közösségi áhítat és alkalom előtt (rózsafüzér, szentségimádás, lelkigyakorlat, bibliakurzus stb.). A katolikus plébániák hagyományosan központi, egyházmegyei szabályokat követhettek. Ugyanakkor a harmadik hullámban a püspökök gyakran csak a tudatosságot és az ésszerű felelősségvállalást javasolták, és a helyi viszonyok sajátosságainak figyelembevételét kérték. Így 2020 őszén néhány helyen nyitva tartották a templomajtókat, hogy jobb legyen a friss levegő áramlása. A téli hidegekig egyes templomok hangszórókat biztosítottak, hogy a templom körüli hívek követhessék a misét. Sok plébánián korlátozták a ministránsok számát a nagyobb távolság megtartása érdekében. A hívőknek azt ajánlották, hogy a saját plébániatemplomukba menjenek, ne keressenek fel távolabbi templomokat, ezzel járványügyi szempontból „buborékokat” képezve. Egyes püspökök azt javasolták az időseknek, hogy vasárnap helyett hétköznap menjenek misére, amikor a templom nem zsúfolt.¹⁶

A rugalmasabbá váló szabályok néha értelmezési nehézségeket okoztak: a 2020. őszén kiadott szabályok szerint: „a nyilvános liturgiák (szentmisék, zsolozsmák, keresztutak, litániák, rózsafüzérek, megáldások, ünnepélyes házasságkötés) a hatósági kijárási korlátozásokkal összhangban továbbra is tarthatóak.” Ugyanakkor a házasság szentsége, „amennyiben a kiszolgáltatása szükséges, úgy történjen szűk körben (= szülők és tanúk jelenléte), betartva a higiéniai előírásokat.”¹⁷ Eszerint lehetőségessé vált az ünnepélyes esküvő, de az ajánlott elővigyázatosság mellett, ami azt jelentheti, hogy csak a tanúkat és a legközelebbi hozzátartozókat várják. Mivel az esküvők az általános tilalom alá esnek, sok pár úgy döntött, hogy elhalasztja esküvőjét, míg mások szűk körben megtartották az esküvőt, és a lakodalmat halasztották el.

Meg kell jegyezni, hogy a görögkatolikusok számára a püspökök némileg eltérő szabályokat fogadtak el, részben az eltérő liturgikus szabályok, részben

¹⁶ Járványügyi intézkedések a Váci Egyházmegyében, 2020. szeptember 8. <https://vaciegyhazmegye.hu/hirek/4170/JARVANYUGYI-INTEZKEDESEK-A-VACI-EGYHAZMEGYEBEN.html>

¹⁷ https://katolikus.hu/media/Szentségek_kiszolgáltatasa_jarvanyveszely_idejen_2020-11-10_A4.pdf

az eltérő adottságok miatt (kisebb településeken könnyebb volt megtartani a szükséges távolságot, míg a fővárosi, nagy létszámú parókiákon szüneteltetni kellett a nyilvános szertartásokat). Külön rendelkezés tiltotta a szent kereszt és az ikonok csókolását.¹⁸

A második legnépesebb felekezet, a református egyház más utat járt be. A református egyház általános döntése elsőként az volt, hogy minden egyházi alkalmat felfüggesztettek. Az otthoni szolgálatot bátorították, így a családfőket, hogy maguk osszanak úrvacsorát. Az általános szabálytól helyben mindig el lehetett térni, ha a szükséges óvintézkedéseket be tudták tartani. Így a második járványhullámot követően minden presbitérium eldönthette, hogy tart-e közös istentiszteletet vagy sem. Éneklés helyett hangszeres zene javasolták. Mivel a helyi fertőzöttségi arányokat Magyarországon nem tették közzé (csak megyei adatokat), így a helyi közösségnek a birtokában lévő információk (egyház/gyülekezet mérete stb.) alapján kellett ésszerűen és felelősségteljesen eljárnia. Előírták a találkozók online megtartását, a szokásos gyerekeknek szóló rendezvények vagy szeretetvendégségek mellőzését. A gyülekezetek helyi autonómiája mélyen a református hagyományban gyökerezik. Így a Magyarországi Református Egyház zsinata csak ajánlásokat adott ki, nem pedig kötelező rendelkezéseket.¹⁹

Figyelemre méltó módon az evangélikusok más megközelítést alkalmaztak. Az evangélikus templomokban az istentiszteletek a szokásos menetrend szerint zajlottak (a katolikusokhoz hasonlóan zárt körben, vagy nyilvánosan), de azt javasolták, hogy nyilvános alkalmakon a templomban ne legyen éneklés, és az istentiszteletek során ne legyen úrvacsora. Ezt az irányelvet a böjt sajátos egyik módjának tekintették. Szemben a reformátusokkal az evangélikusok nem támogatták, hogy a gyülekezet nem felszentelt tagjai otthon osszanak úrvacsorát. Míg a Katolikus Egyház számára az Eucharisztia lenne az utolsó elhagyható dolog, addig az evangélikus egyház számára az úrvacsora nélküli istentisztelet vállalható kompromisszumnak tűnt. Azt is javasolták, hogy vigyenek magukkal imakönyveket, és ne használják a közöseket.²⁰

¹⁸ <https://www.magyarKurir.hu/hirek/a-gorogkatolikus-metropolia-ujabb-rendelkezesekoronavirus-jarvany-kapcsan>

¹⁹ <https://reformatus.hu/egyhaziunk/hirek/koronavirus-ismet-online-terbe-koltozik-egyhaziunk/>

²⁰ <https://www.evangelikus.hu/indokolt-komoly-elovigyazatosag-puspoki-utmutatas-az-egyhazi-szolgalatrol>

Mind a MAZSIHISZ, mind a chabadi zsidó közösség felfüggesztett minden közös imaalkalmat. A tagok részletes tájékoztatást kapnak az elérhető segítségről, valamint a kóser élelmiszerek házhozszállításáról.²¹

A kisebb vallási közösségek is – Jehova Tanúitól a Golgota Gyülekezetig – áttértek az online térbe. A különleges alkalmakat (például a bemerítéssel végzett keresztelést) általában elhalasztották.

Az on-line szolgáltatások kínálata sokat fejlődött, ahogy a papság (és a hívek) digitális készségei is. A közmédia is rátért arra, hogy minden héten sugározzon katolikus szentmisét és református istentiszteletet is. A helyi közösségek kreatívnak bizonyultak a közösségi élet új formáinak megtalálásában, különösen a digitális fórumokra nyitottabb generációkkal (a helyi karácsonyi szokásokat, például a betlehemezést sok helyen így szervezték gyerekeknek). Ugyanakkor valós kockázat, hogy a közösség magányos és idős tagjai nem kapnak kellő figyelmet.

4. Szolgálat

A válság kezelésében – az idősek, magányosak, betegek stb. gondozásában – kiemelt szerepe lehet a vallási közösségeknek. A vilá járvány áldozataiért és a járvány végéért való imádság kétségkívül a vallási közösségek identitásához tartozik. A vallási vezetők is aktívan részt vettek az oltási hajlandóság fokozásában. A betegek lelkigondozása érzékeny kérdéseket vetett fel. Egyfelől a lelkészeknek óvatosságra kellett törekedniük, másfelől a hívők különös szükségét érezhetik a kiengesztelődésre, és a betegek szentségére. Járvány idején is lehetővé kell tenni a kórházi lelkipásztori ellátást, amikor más látogatókat nem engednek be az egészségügyi intézményekbe (kivételt csak a haldokló közeli hozzátartozóival tettek, valamint a szülő anyák számára lehetővé tették, hogy baba apja mellettük legyen). Lehetnek olyan különleges körülmények, amikor minden külső látogatás megtiltható. A lelkészek nem minősülnek egészségügyi személynek – pl. az oltásnál sem volt elsőbbségük más állampolgárokkal szemben. Különösen a második és harmadik járványhullám sok pap életét követelte, akik nem könnyelműségük, hanem szolgálatteljesítésük folytán betegedtek meg.

²¹ <https://obudaizsinagoga.hu/>

5. Összegzés

A világjárvány Magyarországon is súlyosan érintette a közösségi vallásgyakorlást. Ugyanakkor az állami jogalkotó a hitéleti tevékenység vonatkozásában nem élt korlátozás lehetőségével, hanem a vallási közösségekre bízta a megfelelő intézkedések megtételét. Ezzel a megközelítéssel a Kormány a vallási közösségek önállóságát tiszteletben tartva, az együttműködés szellemiségét alkalmazta a járványügyi védekezés terén is. A vallási közösségek megfeleltek a várakozásnak, és az egyes felekezetek sajátosságaiknak megfelelő korlátozásokkal igazodtak az állami rendelkezésekhez.

Az állami egyházjog hagyományosan stabil jogterület, szerencsésebb esetben hosszú évszázadok során szervesen fejlődő jogintézményekkel, általánosan elfogadott kompromisszumokkal. Bár a szerves, a konfliktusokat feloldó jogfejlődés Magyarországon a huszadik században megszakadt, az 1990-et követő évtizedekben kialakult új magyar állami egyházjog a folyamatos változások mellett is konszenzusra törekvő, világosan megfogalmazható elvek mentén alakuló joganyagként írható le, melynek jellegadó vonásai mára jól meghatározhatóak. A vallásszabadság, mint alapvető jog diszkriminációmentes elismerése mellett a vallási közösségek szerepvállalása a közfeladatok ellátásában fokozatosan egyre nagyobb szerepet kapott, és napjainkra a meghatározó felekezetek és az állam között a közfeladatok ellátásában sokrétű együttműködés alakult ki. Mégse a human közszolgáltatás terén sok jogi kérdést is felvető egyházi szerepvállalás jelenti az állam és vallási szféra viszonyának központi kérdését, hanem sokkal inkább az a tény, hogy a társadalom értékválasztásainak, a kultúra jellegének meghatározásában a vallás és az egyházak szerepe megkerülhetetlen.

ISBN 978-963-308-428-1

9 789633 084281